

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอผลการศึกษารื่องการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน เรียงตามลำดับของวัตถุประสงค์การวิจัย ในบทที่ 4 นี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาแบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 บริบทชุมชนและสถานการณ์ความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินแนวทางวิธีการ และกลไกที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

ตอนที่ 2 วิเคราะห์จุดแข็ง และจุดอ่อนของแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

ตอนที่ 3 เสนอแนะแนวทางการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

ตอนที่ 1 บริบทชุมชนและสถานการณ์ความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินแนวทางวิธีการ และกลไกที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

บริบทของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

ผู้วิจัยขอนำเสนอบริบทของชุมชนชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษาที่มีผลต่อความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ดังนี้

1. สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษากลุ่มน้ำสาละวิน เป็นกลุ่มน้ำที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ สังคม และความเป็นอยู่ของประชากรในภาคเหนือฝั่งตะวันตกของประเทศ สภาพภูมิประเทศของแม่น้ำสาละวิน ส่วนใหญ่เป็นเทือกเขาสูงชัน คดเคี้ยว เป็นแนวต่อเนื่องมาจากเทือกเขาหิมาลัย ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของลำน้ำสาขาต่างๆ ที่มีลักษณะแคบและยาวลัดเลาะไปตามซอกเขา ภูมิประเทศที่ซับซ้อนนี้ก่อให้เกิดกลุ่มน้ำย่อย กลุ่มน้ำแมริดและกลุ่มน้ำแม่เงา ที่เป็นพื้นที่ศึกษาเป็นกลุ่มน้ำย่อยของ

สาละวินจากทั้งหมด 17 กลุ่มน้ำย่อย กลุ่มน้ำแมริค เป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำสาละวิน ซึ่งตั้งอยู่ในเขต ตำบลนาเกียน มีพื้นที่ทั้งหมด 356.515 ตารางกิโลเมตร หรือ 210,476 ไร่ อยู่ห่างจากตัวอำเภออมก๋อย 45 กิโลเมตร ตำบลนาเกียน มีหมู่บ้านทั้งหมด จำนวน 21 หมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 2,908 ครัวเรือน จำนวนประชากร 10,096 คน ส่วนลุ่มน้ำแม่เงา ซึ่งตั้งอยู่ตำบลสบโขง มีพื้นที่ทั้งหมด 378.4 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 242,125 ไร่ อยู่ห่างจากตัวอำเภออมก๋อย ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ระยะทางประมาณ 17 กิโลเมตร ตำบลสบโขง มีหมู่บ้านทั้งหมด จำนวน 12 หมู่บ้าน รถยนต์สามารถวิ่งเข้าถึงหมู่บ้านได้ในช่วงฤดูแล้ง 10 หมู่บ้าน และไม่สามารถเข้าถึงอีก 2 หมู่บ้านต้องใช้การเดินเท้าเข้าไปหมู่บ้านละประมาณ 4-8 ชั่วโมง จำนวนครัวเรือน ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชันและอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 1A เป็นพื้นที่ที่ยังคงมีสภาพป่าสมบูรณ์เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร มีลักษณะภูมิอากาศแบบมรสุมเมืองร้อนฤดูหนาวมีช่วงระยะเวลาานมาก คือ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน-เดือนกุมภาพันธ์ อากาศค่อนข้างหนาวจัดเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สูง อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 4-5 องศาเซลเซียส อุณหภูมิทั่วไปเฉลี่ย 16-20 องศาเซลเซียส อากาศจะหนาวเย็นตั้งแต่เดือนตุลาคมและจะหนาวจัดในช่วงเดือนมกราคม บางปีอุณหภูมิตกลงเหลือ 0 องศาเซลเซียส จนน้ำค้างจับตัวเป็นเกล็ดน้ำแข็ง ซึ่งเรียกว่า “เหมยขาบ” หลังจากนั้นอุณหภูมิจะเริ่มสูงขึ้นจนถึงเดือนมีนาคมจึงสิ้นสุดฤดูหนาว ฤดูร้อนระหว่างเดือนมีนาคม-พฤษภาคม อุณหภูมิจะไม่ร้อนมากเหมือนในพื้นที่ราบลุ่มโดยทั่วไป อุณหภูมิทั่วไปเฉลี่ย 17-20 องศาเซลเซียส ฤดูฝน ระหว่างเดือน มิถุนายน-ตุลาคม มีระดับน้ำฝนเฉลี่ย 1,700 -2,000 มม./ปี สภาพภูมิอากาศดังกล่าวมีส่วนช่วยส่งเสริมศักยภาพด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในฤดูหนาวจากทั่วทุกพื้นที่ที่สวงามของภูมิประเทศเวลามีหมอกปกคลุม ทั้งนี้ข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจากสภาพภูมิอากาศ คือ การไหลบ่าของน้ำที่มีความแรงและเร็วมากและทำความเสียหายแก่เส้นทางคมนาคมในเขตพื้นที่ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,500 มม./ปี

2. ฐานทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

2.1 ทรัพยากรดิน พื้นที่ศึกษาดำบลสบโขงและตำบลนาเกียน ประกอบไปด้วยลักษณะของกลุ่มดินประเภทต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.1.1 กลุ่มดินที่มีเนื้อดินเป็นพวกดินเหนียว สีดินเป็นสีน้ำตาล สีเหลืองหรือสีแดง เกิดจากวัตถุต้นกำเนิดดินพวกตะกอนลำน้ำหรือเกิดจากการสลายตัวของหินหลายชนิด ที่มีเนื้อละเอียด พบบริเวณที่ตอนที่เป็นลูกคลื่นจนถึงเนินเขา เป็นดินลึกมาก มีการระบายน้ำดี มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติค่อนข้างต่ำ ปฏิกิริยาดินเป็นกรดจัดถึงเป็นกรดแก่ มีค่าความเป็นกรดเป็นต่างประมาณ 4.5-5.5 ปัญหาสำคัญในการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ได้แก่ บางแห่งดิน

มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ในช่วงฤดูเพาะปลูกพืชอาจขาดน้ำได้หากฝนทิ้งช่วงไปเป็นระยะเวลานาน ส่วนในบริเวณที่มีความลาดชันสูงจะมีปัญหาเกี่ยวกับการชะล้างพังทลายของหน้าดินปัจจุบัน บริเวณดังกล่าวใช้ปลูกพืชไร่และไม้ผลต่างๆ มีส่วนน้อยที่ยังคงสภาพป่าธรรมชาติ

2.1.2 กลุ่มดินที่มีเนื้อดินเป็นพวกดินเหนียว พบบริเวณพื้นที่ภูเขาเป็นส่วนใหญ่ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 500 เมตรขึ้นไป สีดินเป็นสีแดง เกิดจากวัตถุต้นกำเนิดดินพวกหินเนื้อละเอียดเป็นดินลึกมาก มีการระบายน้ำดี มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ปานกลาง ปฏิกริยาดินเป็นกรดแก่ถึงเป็นกรดเล็กน้อย มีค่าความเป็นกรดเป็นด่างประมาณ 5.5-6.5 ปัญหาสำคัญในการใช้ประโยชน์ที่ดินของหน่วยแผนที่นี้ได้แก่ เป็นดินที่เกิดอยู่ในบริเวณที่มีระดับความสูงมาก มีความลาดชันสูง มีแนวโน้มที่จะเกิดการชะล้างพังทลายได้ง่ายมากปัจจุบันบริเวณดังกล่าวมีสภาพเป็นป่าธรรมชาติ หลายแห่งถูกบุกรุกเพื่อทำไร่เลื่อนลอย บางแห่งอยู่ในเขตโครงการพัฒนา เพื่อนำมาใช้ปลูกไม้ผลเมืองหนาว เช่น ท้อ สาลี่ และแอปเปิ้ล

2.1.3 กลุ่มดินที่มีเนื้อดินบนส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย ส่วนดินล่างเป็นดินปนเศษหินหรือปนกรวด ก้อนกรวดส่วนใหญ่เป็นหินกลมมน ถ้าเป็นดินปนเศษหินมักพบชั้นหินพื้นดินกว่า 50 ซม. สีดินเป็นสีน้ำตาล สีเหลือง หรือสีแดง พบบริเวณพื้นที่เป็นลูกคลื่นลาดชันจนถึงเนินเขา เป็นดินตื้นมาก มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติต่ำ ปฏิกริยาดินเป็นกรดปานกลาง มีค่าความเป็นกรดเป็นด่างประมาณ 5.0-6.0 ปัญหาสำคัญในการใช้ประโยชน์ที่ดินของดินประเภทนี้ได้แก่ ดินตื้นมาก บริเวณที่มีความลาดชันสูงเกิดการชะล้างพังทลายได้ง่ายนอกจากนั้นดินยังมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำอีกด้วย ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าละเมาะ และทุ่งหญ้าธรรมชาติ บางแห่งใช้ปลูกพืชไร่ หรือไม้โตเร็วตัวอย่างชุกดินที่อยู่ในกลุ่มนี้

2.1.4 หน่วยผสมของดินหลายชนิด ซึ่งเกิดจากตะกอนลำน้ำพัดพามาทับถมกัน พบบริเวณที่ราบลุ่มหรือบริเวณพื้นล่างของหุบเขา มีสภาพพื้นที่ราบเรียบถึงค่อนข้างราบเรียบ ดินที่พบส่วนใหญ่มีการระบายน้ำค่อนข้างเร็วถึงเร็ว มีลักษณะและคุณสมบัติต่างๆ เช่น เนื้อดิน สีดิน ความลึกของดิน ปฏิกริยาดิน ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับชนิดของวัตถุต้นกำเนิดดินในบริเวณนั้นๆ ส่วนมากมีก้อนกรวดและเศษหินปะปนอยู่ในเนื้อดินด้วย เนื่องจากหน่วยแผนที่นี้เป็นหน่วยผสมของดินหลายชนิด เป็นพวกดินตกตะกอนลำน้ำที่มีการระบายน้ำเร็ว

2.1.5 ดินที่พบในพื้นที่ภูเขาและเทือกเขา ซึ่งมีความลาดชันมากกว่า 35 เปอร์เซ็นต์ ดินที่พบในบริเวณดังกล่าวมีทั้งดินลึกและดินตื้น ลักษณะของเนื้อดินและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติแตกต่างกันไปแล้ว แต่ชนิดของหินต้นกำเนิดในบริเวณนั้นมักมีเศษหิน ก้อนหินหรือหินพื้นไหลกระจายระจัดกระจายทั่วไป ส่วนใหญ่ยังปกคลุมด้วยป่าไม้ประเภทต่างๆ หลายแห่ง มีการทำ

ไร่เลื่อนลอยโดยปราศจากมาตรการในการอนุรักษ์ดินและน้ำ ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน จนบางแห่งเหลือแต่หินพื้นโผล่ กลุ่มดินนี้ไม่ควรนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตร เนื่องจากมีปัญหาหลายประการที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศ ควรสงวนไว้เป็นป่าตามธรรมชาติเพื่อรักษาแหล่งต้นน้ำลำธาร เรียกว่า ที่ลาดชันเชิงซ้อน (Slope Complex)

ลักษณะของดินในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน เป็นที่ดินที่อยู่ในเขตป่าจากสภาพพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง ทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดินได้ง่าย สภาพดินจึงมีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างต่ำ ถ้าสภาพพื้นที่ป่ายังอุดมสมบูรณ์ก็จะส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินสำหรับการเกษตรด้วย ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินจึงมีความสัมพันธ์กับสภาพพื้นที่ป่าด้วย

การใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้ประโยชน์จากที่ดินของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเกือบทั้งหมด ผลการศึกษาการแปลภาพถ่ายทางอากาศ พบว่า มีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินดังต่อไปนี้

1. การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้จะมีอยู่กระจายไปทั่วไป ทั้งพื้นที่มีจำนวนเนื้อที่ทั้งสิ้น 1.2066 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 751.6625 ไร่
2. การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนา การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้จะอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำสายต่างๆ ทั้งพื้นที่ มีจำนวนเนื้อที่ทั้งสิ้น 4.53304 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,833.15 ไร่
3. การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทไร่ การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทไร่จะมีอยู่กระจายไปทั่วไปทั้งพื้นที่ โดยมีปริมาณสูงที่สุดเนื่องจากการตั้งถิ่นฐานที่มียาวนานของชาวกะเหรี่ยง มีจำนวนเนื้อที่ทั้งสิ้น 333.781 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 208,613.13 ไร่
4. การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทป่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพื้นที่ป่าจะมีอยู่กระจายไปทั่วไปทั้งพื้นที่ โดยมีลักษณะเป็นหย่อมๆ ที่มีขนาดแตกต่างกันไป มีเพียงผืนป่าด้านตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้นที่มีรอยต่อกับผืนป่าที่เป็นเขตอนุรักษ์ มีจำนวนเนื้อที่ทั้งสิ้น 105.888 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 66,180 ไร่
5. การใช้ประโยชน์ที่ดินการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่นๆ ได้แก่ การใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นสวนป่าที่ดำเนินการโดยหน่วยจัดการต้นน้ำแม่หลองหลวง ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้จะอยู่บริเวณรอบๆ ที่ทำการหน่วยจัดการต้นน้ำแม่หลองหลวง มีจำนวนทั้งสิ้น 1.2439 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 777.4375 ไร่

จากข้อมูลการจำแนกที่ดินในเขตป่าของรัฐและชุมชนจะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างระหว่างองค์ความรู้ในการจำแนกที่ดินในเขตป่าของรัฐกับองค์ความรู้ในการจำแนกที่ดินในเขตป่าของชาวบ้าน ซึ่งการจำแนกที่ดิน ภายใต้ระบบความรู้ทั้งสองฝ่าย ได้นำไปสู่การจัดการที่ดินในเขตป่ามีความแตกต่างกัน ในส่วนของรัฐ เหตุผลของการจำแนกที่ดิน และพื้นที่ป่านั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติไว้ และการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่า การดำเนินการดังกล่าวใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการอ้างสิทธิเหนือพื้นที่ป่า เช่น พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 มติคณะรัฐมนตรี ว่าด้วยการจำแนกคุณภาพชั้นลุ่มน้ำ พ.ศ.2528 เป็นต้น ซึ่งการประกาศพื้นที่ป่าประเภทต่างๆ ของรัฐได้ไปทับซ้อนกับป่าของชาวบ้านที่วางอยู่บนพื้นฐานของการเกษตรและการยังชีพ ปราบฏการณ์ดังกล่าวได้นำไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับชาวบ้าน

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา พื้นที่ทำการเกษตรของชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวินมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเข้มข้นมากขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากมีการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจและเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ พืชเศรษฐกิจที่ปลูก ได้แก่ มะเขือเทศ พริก กะหล่ำปลี ทำให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินโดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ความแปรปรวนของอากาศ ปริมาณน้ำที่อยู่เมื่อมีการใช้ที่ดินทำการเกษตรมากขึ้น ความต้องการน้ำจึงมีมากขึ้น จึงเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งตามมา ทั้งความขัดแย้งระหว่างชุมชน และภายในชุมชนเอง เนื่องจากปริมาณทรัพยากรที่ดินมีจำนวนจำกัด ส่วนความต้องการใช้น้ำสำหรับการเพาะปลูกมีมากขึ้น

ส่วนเอกสารสิทธิ์การถือครองที่ดินมี ดังนี้

1. โฉนดที่ดิน ประมาณร้อยละ 3 ของพื้นที่
2. นส. 3ก ประมาณร้อยละ 3 ของพื้นที่
3. นส. 3ข ประมาณร้อยละ 2 ของพื้นที่
4. สค.1 ประมาณร้อยละ 1 ของพื้นที่
5. สปก.4-01 ประมาณ ร้อยละ 0.5 ของพื้นที่
6. สทก. ประมาณร้อยละ 0.5 ของพื้นที่
7. ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ประมาณร้อยละ 90 ของพื้นที่

ที่ดินส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ เพราะเป็นพื้นที่ในเขตป่า ซึ่งการถือครองที่ดินของรัฐเป็นการถือครองโดยปัจเจกชน ในขณะที่ชุมชนถือว่าที่ดินทั้งหมดจะถูกควบคุมการใช้ประโยชน์โดยข้อบังคับที่ปฏิบัติติดต่อกันมาตามประเพณี ในแต่ละหมู่บ้านจะมีหัวหน้าหมู่บ้านหรือฮีโงที่เป็นผู้นำตามธรรมชาติทำหน้าที่ในการกำหนดเขตแดนที่เป็นพื้นที่ของหมู่บ้าน

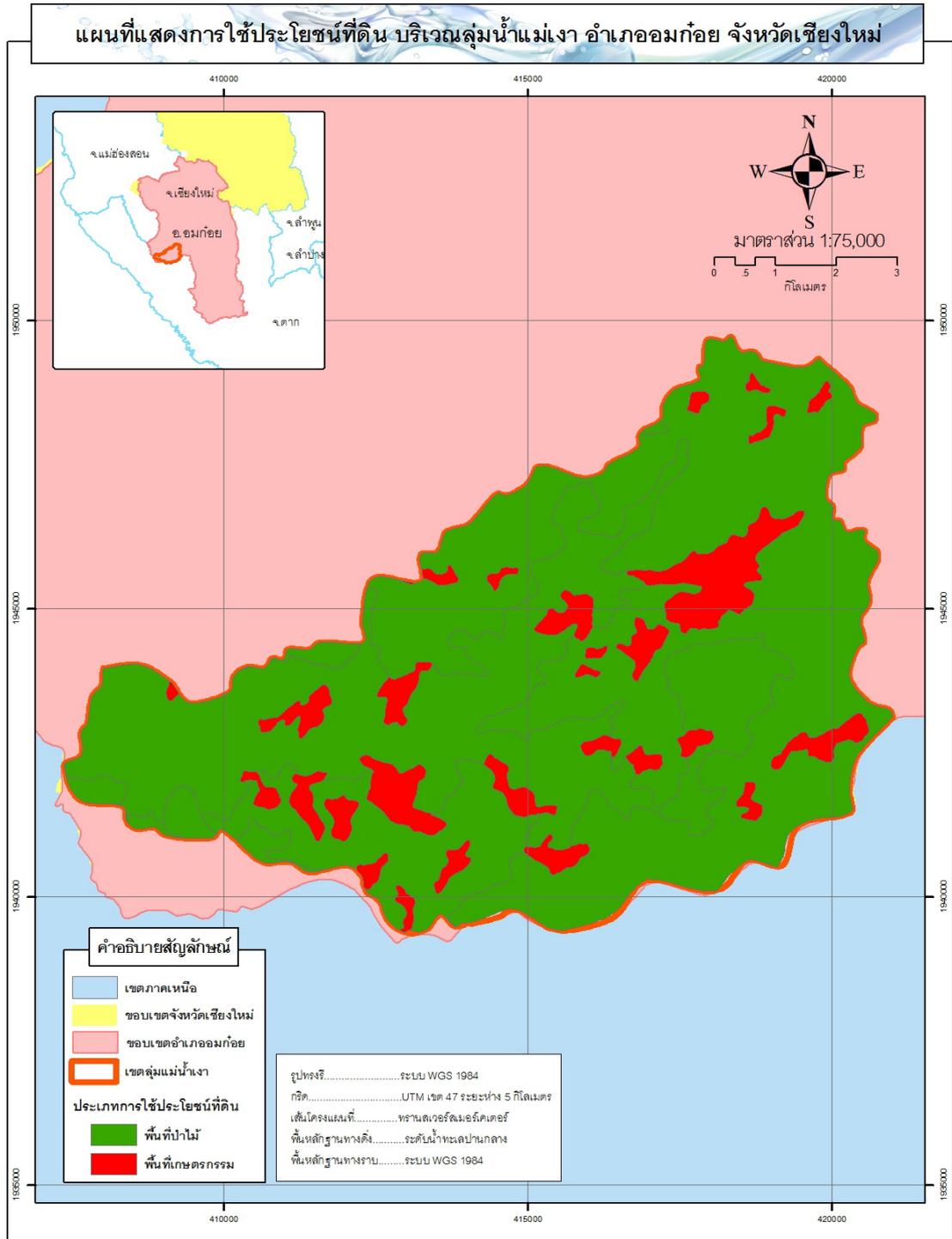
โดยยึดหลักการใช้สอยร่วมกัน หรือสิทธิการใช้ร่วมกันเป็นบรรทัดฐานในการใช้ที่ดินเพื่อแบ่งปันให้สมาชิกในชุมชน ในฐานะที่ดินเป็นปัจจัยการผลิต เพื่อใช้สอยร่วมกันเพื่อการยังชีพ โดยสมาชิกของชุมชนเท่านั้น ที่มีสิทธิในการถือครองและใช้ทรัพยากรดินในบริเวณหมู่บ้าน การเข้ามาเป็นสมาชิกของหมู่บ้านมีสองทางเท่านั้น คือ โดยการเกิดและการแต่งงาน นอกเหนือจากนั้น ต้องเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ หรือรับรองสิทธิ์ที่จะใช้ประโยชน์จากสิทธิ จึงมีสิทธิในการใช้ที่ดิน การเป็นสมาชิกของหมู่บ้าน นอกจากมีสิทธิแล้ว ยังต้องทำหน้าที่ในการจัดการที่ดินร่วมกันภายในชุมชนด้วย เช่น การทำแนวกันไฟ การช่วยกันดูแลไร่เห่า เพื่อให้สามารถกลับมาใช้ประโยชน์ได้ในเวลาที่กำหนดไว้ การแลกเปลี่ยนแรงงาน เป็นต้น นายชันชัย แสนใจ (สัมภาษณ์, 2554) ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชุมชนว่า “การใช้ที่ดินจะมีใบจอง เมื่อก่อนก็จะเป็นสค.1 ที่ดินจะมีเจ้าของที่ดิน ส่วนการขอใช้ที่ดินแปลงนั้น เช่น ไร่ตรงนี้ถ้าปีนี้ไม่ทำก็ขอกันทำได้ ส่วนใหญ่จะอนุญาตให้กันได้ ส่วนวิธีการแบ่งเขตแนวทำกินของแต่ละครอบครัว คนในชุมชนจะรู้ว่าเขตแนวที่ดินแปลงใดเป็นของใคร โดยไม่มีการรุกล้ำหรือทับที่กัน ส่วนใหญ่ที่ดินที่อยู่ใกล้เคียงกันก็มักเป็นของญาติพี่น้องกัน ความขัดแย้งเรื่องที่ดินจึงมีน้อยมากและหากมีก็จะสามารถตกลงกันได้ในที่สุด”

ปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ซึ่งได้มีการยอมรับระบบกรรมสิทธิ์ปัจเจกชนเพิ่มมากขึ้น และยอมรับรูปแบบการใช้ โดยเสรี มีการซื้อขายที่ดินโดยไม่ต้องผ่านความเห็นชอบของชุมชน หรือกลไกใดๆ ในชุมชน ทำให้เกิดความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ในที่ดินระหว่างคนในชุมชน และระหว่างรัฐกับชุมชน ทำให้ชุมชนสูญเสียอำนาจในการควบคุมทรัพยากรที่ดินของชุมชนด้านทรัพยากรที่ดิน และที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์และถูกเปลี่ยนมือไปเป็นจำนวนมาก เพราะที่เอกสารที่ดินเอาไปจำนองกับธนาคารเพื่อเอาเงินมาลงทุนทำสวนทำไร่เมื่อขาดทุนไม่มีเงินชำระหนี้ให้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ที่ดินจะถูกยึดไป ที่ดินจึงเปลี่ยนมือไปอยู่ในมือนายทุนเพิ่มขึ้น

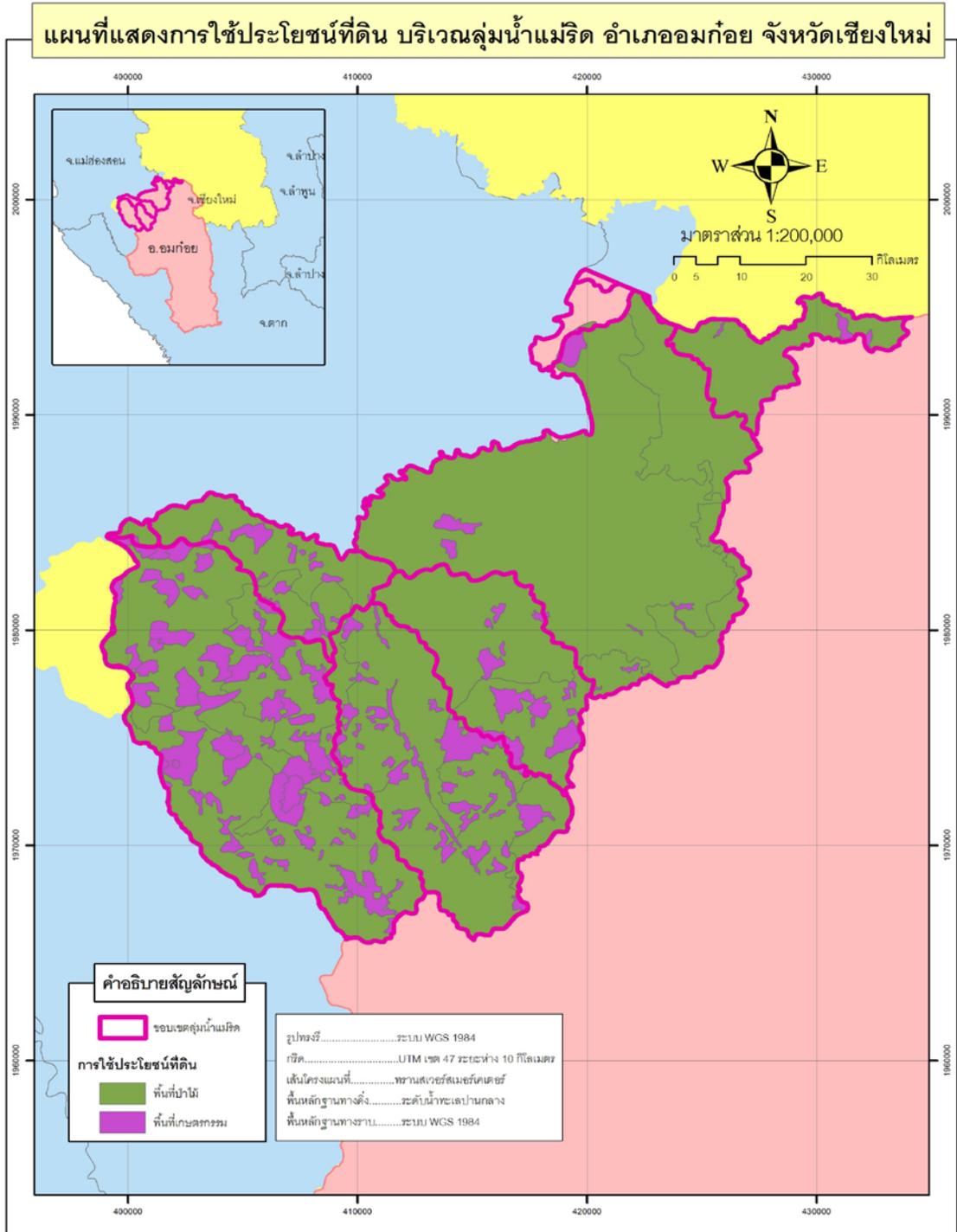
การจัดการทรัพยากรที่ดินของชุมชนชาติพันธุ์ พบว่า ชุมชนมีการปฏิบัติดังนี้

1. การจัดการและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินลุ่มน้ำ โดยมีการจำแนกที่ดิน ออกเป็นพื้นที่ดินลุ่มน้ำ มีการกำหนดพื้นที่ทำกินของสมาชิก เพื่อเป็นที่นาที่สวน และจะแบ่งที่ดิน ออกเป็นที่ของหมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วยที่อยู่อาศัย ที่สาธารณ สุสาน เป็นต้น
2. มีการจัดสรรที่ดิน แก่สมาชิกในชุมชน เพื่อทำมาหากินในพื้นที่ที่เหมาะสม
3. การควบคุมบังคับใช้ให้เป็นไปตามแผน และกฎ ระเบียบของชุมชน โดยมี โครงสร้างและบทบาทการบริหารขององค์กรชุมชนที่รับผิดชอบ กฎระเบียบ เกี่ยวกับการใช้

ประโยชน์ที่ดิน ตามมาตรการที่วางแผนไว้ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ และเกี่ยวกับการจัดสรรที่ดิน และการรับรองสิทธิในระดับชุมชนและระดับเครือข่าย

แผนภาพที่ 4.1 แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณลุ่มน้ำแม่เงา

แผนภาพที่ 4.2 แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณลุ่มน้ำแมริต

การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน จากการศึกษาพบว่า มีการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเป็นระบบ มีการจัดสรรที่ดินให้กับสมาชิกของชุมชนใช้ประโยชน์เป็นที่เกษตรกรรมหรือทำไร่หมุนเวียน ส่วนหนึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัย ส่วนที่เหลือจะใช้เป็นพื้นที่ส่วนกลางเพื่อใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ เป็นป่าใช้สอย อีกส่วนหนึ่งกันไว้เป็นป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่ป่าช้า โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อการยังชีพเป็นความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินของคนในชุมชน ไม่มีเป้าหมายเชิงธุรกิจหรือการเก็งกำไรจากที่ดิน การมีเอกสารสิทธิ์หรือไม่ไม่ส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน แต่จะมีประโยชน์ในแง่เป็นหลักฐานเพื่อปกป้องสิทธิของชุมชนไม่ให้เจ้าหน้าที่หรือบุคคลภายนอกกล่าวหาว่าบุกรุกพื้นที่ป่าเท่านั้น การใช้ประโยชน์จากที่ดินนอกเขตป่า ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัย กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่ราบริมแม่น้ำ และน้ำแม่เงา บริเวณสองฝั่งลำน้ำมีหมู่บ้านตั้งถิ่นฐานกระจายเป็นกลุ่มเล็กๆ ที่อยู่บนภูเขาสูงในพื้นที่ห่างไกล โดยอาศัยแหล่งน้ำลำธารสำหรับอุปโภค บริโภคและการเกษตร

ด้วยข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ที่เป็นพื้นที่ภูเขาสลับซับซ้อน ทำให้มีพื้นที่ทำกินน้อยมีพื้นที่ราบเชิงเขาเพียง 5% ของพื้นที่ ประกอบสภาพภูมิประเทศที่มีความลาดชันสูง เกิดการชะล้างของหน้าดิน ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ ไม่เหมาะกับการทำการเกษตร ปัจจุบันมีการบุกรุกพื้นที่เพื่อทำการเกษตรเพื่อปลูกพืชเชิงพาณิชย์เพิ่มขึ้น โดยใช้พื้นที่ปลูกกะหล่ำปลี มะเขือเทศและปลูกข้าวในลักษณะทำไร่หมุนเวียน ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้มีความต้องการที่ดินเพิ่มขึ้น นโยบายการเพิ่มพื้นที่ป่าโดยจำแนกพื้นที่ป่าเป็นป่าอนุรักษ์ที่มีวิธีการจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ด้วยการควบคุมการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านให้อยู่ในขอบเขตที่กำหนด เพื่อควบคุมการใช้พื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด ในเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายโดยเฉพาะลุ่มน้ำชั้น 1A ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐและมีแนวโน้มจะเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับนายทุนจากภายนอกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น ในอดีตการใช้ที่ดินของชุมชนจะทำแบบหมุนเวียนใช้เวลา 7 ปี แต่ในปัจจุบันใช้เวลาหมุนเวียนประมาณ 3-5 ปี ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ลดลง ผลผลิตได้น้อยไม่เพียงพอกับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ในพื้นที่ตำบลสบโขง เช่น ที่บ้านแม่หลองได้เริ่มมีนายทุนเข้าไปซื้อที่ดินจากชาวบ้านเพื่อปลูกยางพารา การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมีการขยายพื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น ในช่วงฤดูแล้งจึงมีความต้องการใช้น้ำมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะพืชเศรษฐกิจที่ต้องใช้น้ำจำนวนมาก แต่ต้นทุนน้ำมีจำกัดและปริมาณน้ำในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินมีน้อย ซึ่งโดยธรรมชาติน้ำในช่วงฤดูแล้งมีปริมาณน้อยอยู่แล้ว จากเหตุผลดังกล่าวการใช้ทรัพยากรน้ำโดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ความแปรปรวนของอากาศ ปริมาณน้ำที่มีอยู่ เมื่อมีการใช้

ที่ดินทำการเกษตรมากขึ้น ความต้องการน้ำจึงมีมากขึ้น ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชน และภายในชุมชนเอง เนื่องจากปริมาณทรัพยากรที่ดินมีจำนวนจำกัด ส่วนความต้องการใช้น้ำสำหรับการเพาะปลูกมีมากขึ้น

2.2 ทรัพยากรป่าไม้

ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินมีพื้นที่เกือบทั้งหมดเป็นพื้นที่ป่าตามกฎหมาย โดยพื้นที่ส่วนน้อยเป็นพื้นที่ปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (สปก.) ประมาณ 2,000 ไร่ ป่าไม้ที่พบสามารถจำแนกเป็นประเภทต่างๆ 4 ชนิด ได้แก่ (ที่มา: <http://www.huaikhakhaeng.net/home.html>)

2.2.1 ป่าดิบเขา

ป่าดิบเขาเป็นป่าไม้ไม่ผลัดใบที่ขึ้นปกคลุมบนภูเขาสูงที่ระดับความสูงเกินกว่า 1,000 เมตร จากระดับน้ำทะเล อากาศมีความชื้นสูงและหนาวเย็นตลอดทั้งปี สภาพพื้นป่าเป็นดินร่วนปนทราย อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นตัวอย่างของป่าดิบเขาที่สมบูรณ์ของประเทศไทย อุณหภูมิและความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพันธุ์ไม้ยืนต้นสกุลก่อ (Fagaceae) ไม้พื้น นอกจากนี้อาจมีกุหลาบพันปีที่จัดว่าเป็นไม้พื้นล่างที่สวยงามมากอีกหลากหลายชนิด รวมทั้งพันธุ์สัตว์ ทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งน้ำครึ่งบก ที่หายากและพบเฉพาะถิ่น เช่น กระต่า ซึ่งมักไม่พบในป่าประเภทอื่น ป่าดิบเขาเป็นแหล่งต้นน้ำแม่อิงและน้ำแม่เงา เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่ายิ่ง เป็นห้องสมุดธรรมชาติสำหรับค้นคว้า ศึกษา และวิจัย หากถูกทำลาย อาจเปลี่ยนเป็นป่าสนหรือป่าหญ้าได้ง่าย

พันธุ์ไม้และลักษณะโครงสร้างของป่าดิบเขา ป่าดิบเขาที่ระดับต่ำมีลักษณะโครงสร้างของสังคมพืชคล้ายคลึงกับป่าดงดิบแล้งในระดับสูง ต่างกันที่มีไม้ผลัดใบปรากฏอยู่น้อย จนยากที่จะสังเกตได้ ปกติในพื้นที่ที่สมบูรณ์ไม่ถูกทำลายหรือรบกวนมากก่อนมีเรือนยอด 3 ชั้นเรือนยอดแต่การจำแนกชั้นไม่ค่อยชัดเจนเรือนยอดชั้นบนสุด ประกอบด้วย ไม้ก่อ ที่เป็นไม้ดัชนีเป็นหลัก และมีไม้ในกลุ่มไม้สนผสมอยู่ทั่วไป ส่วนไม้อื่นๆ ที่พบในเรือนยอดชั้นนี้ได้แก่ ไม้ในสกุลอบเชยหลายชนิด ยมหอม มณฑาดอย จำปาป่า จำปีป่า ทะโล้ พะอง พื้นปลา นางพญาเสือโคร่ง ยมหิน เป็นต้น

ไม้ชั้นกลางในป่าดิบเขามักปรากฏอยู่หลายชนิด ที่สำคัญได้แก่ เมียงหลวง จำเมียง เมียงคอย เมียงผี แมงซอ ก้าว เหมือนแก้ว ขมิ้นต้น แสสู่เบา มะนเขา ดอกสามสี คำแดงไม้หอม กฤษณาและเห็ดชนิดต่างๆ ในสกุล *symplocos* ชั้นไม้พุ่มในสภาพที่ไม้ชั้นบนรกทึบมักมีอยู่น้อยชนิด แต่ในช่องว่างหรือส่วนที่ถูกทำลายมักปรากฏหนาแน่น ชนิดสำคัญได้แก่ โคลงเคลงขน จุกนารี อ้าน้ำ เฒ่านังสูง ข้างแดงกำลังข้างสาร กุหลาบหิน ข้างเงาะ ขางขาว ตาห่านเขา ตาเปิดตาไก่ ชั้นไม้พุ่มมักต่อเนื่องลงไปถึงชั้นพืชคลุมดินที่ประกอบด้วยพืชจำพวกชิงช้าเป็นพืชเด่นผสมกับพืชล้มลุก

อื่นๆ ชนิดพืชสำคัญของชั้นนี้ได้แก่ ข้าวม กระจ่างป่า ขมิ้นขม กระจ่างขาว ขมิ้นแดง กล้วยคอดำ กล้วยจัน กล้วยเครือดำ ว่านกำมกึ่ง พญาแดง ผักปลาบช้าง ส่วนไม้ไผ่มีพบบ้างในบางพื้นที่ โดยเฉพาะในสกุล *Teinostachys*, *Gigantochloa* และ *Dinochoa* พืชจำพวกหมากมีน้อย ที่พบบ้างได้แก่ ค้อคอยพืชจำพวกเฟิร์นมีพบตามลำห้วยและตามแอ่งที่มีน้ำและยาวนาน ชนิดที่สำคัญเช่น กูดน้ำ กูดข่อย กูดคอย กูดตัน กูดโยง กูดพร้าว กูดหมาก กูดสร้อย เฟิร์นเกล็ดหอย กูดผา ผักกูดช้าง กูดห้วย กูดก้านแดง กูดตอง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี หัสคำ ออสมันดำ และข้าวตอกฤาษีป่าดงดิบเขา ทั้งระดับต่ำและระดับสูงมีพืชเกาะติดปรากฏอยู่มากมาย ทั้งที่เป็นกล้วยไม้และพืชในสกุลอื่นที่สำคัญเช่น ว่านไก่แดง เอื้องหงอนไก่ ข้าหลวงหลังลาย ส่วนกล้วยไม้ที่สำคัญเช่น เอื้องคำเหลี่ยม เอื้องคำสาย เอื้องคำแก้ว เอื้องคำน้อย เอื้องคำแก้ว เอื้องเงินเหลือง เอื้องเงินเอื้องงาช้าง และเอื้องช่อมะม่วง เป็นต้น

ป่าดิบเขาในระดับสูงหรือป่ามอสส์ มีลักษณะเด่นที่แตกต่างจากระดับต่ำคือการปรากฏของมอสส์หนาแน่นทั้งตามลำต้น กิ่ง ตอ ขอนไม้ และบนพื้นดินหรือหิน การสลายตัวของมอสส์ที่ทับถมบนกิ่งก้านและลำต้นทำให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวของพันธุ์ไม้แปลกๆ หลายชนิดเช่น บอน พืชจำพวกจิงข่ารวมถึงไม้พุ่มขนาดเล็กบางอย่างด้วย มอสส์ยังเก็บความชื้นให้แก่พืชจำพวกกล้วยไม้ด้วยเหตุนี้ป่าดงดิบเขาในระดับสูงจึงมีลักษณะที่แตกต่างจากที่ดงอื่น ๆ ความสูงของเรือนยอดชั้นบนสุดมักไม่เกิน 20 เมตร ทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลของลม กิ่งก้านคดงและก่อตัวเป็นกระจุกทำให้เรือนยอดชั้นบนมีลักษณะเป็นก้อนๆ ต่อเนื่องกัน ในบางพื้นที่เรือนยอดชั้นนี้อาจห่างหรือแน่นทึบปานกลาง แต่ในที่ลมไม่พัดจัดมักมีเรือนยอดค่อนข้างแน่นทึบทำให้แสงลงถึงพื้นได้น้อยและความชื้นค่อนข้างสูงผนวกกับความหนาวเย็นจึงทำให้เหมาะสมสำหรับมอสส์ที่จะเข้ามาาร่วมในสังคม เรือนยอดชั้นบนของป่าดงดิบเขาในระดับสูงประกอบด้วยไม้ก่อบางชนิด ผสมกับไม้ในสกุลที่เด่นอยู่ในเขตอบอุ่น ไม้ที่สำคัญ เช่น พินปลา สังกะยม จางหอม ช้างแวง เมียงผี ปลิง และพะอง เรือนยอดชั้นกลางสูงประมาณ 10 เมตร สอดแทรกอยู่ภายใต้เรือนยอดชั้นบน ส่วนใหญ่เป็นไม้ในสกุลเมียง กวม กุหลาบพันปี เมียง เหมือด เป็นต้น ส่วนพื้นที่ป่าปกคลุมด้วยมอสส์เป็นส่วนใหญ่แต่ถ้าแสงตกลงได้มากอาจพบหญ้าบางชนิดและพืชจำพวกจิงข่าเช่นเดียวกับป่าดงดิบระดับต่ำ ป่าดิบเขานอกจากเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารแล้วยังเป็นพื้นที่ที่เพิ่มความชุ่มชื้นให้กับดิน ลุ่มน้ำย่อยของสาละวินจึงเป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพที่สำคัญแหล่งหนึ่งของประเทศ

2.2.2 ป่าดิบแล้ง

สังคมป่าดงดิบแล้งจัดได้ว่าเป็นสังคมถาวรในสภาพภูมิอากาศแถบกึ่งร้อน (subtropical climate) ของประเทศไทย ปัจจัยหลักที่เป็นปัจจัยกำหนดของสังคมนี้คือฤดูกาลที่มีการแบ่งแยกเด่นชัดอย่างน้อยต้องมีช่วงความแห้งแล้งที่ยาวนานประมาณ 3-4 เดือน มีดินค่อนข้าง

ลึกสามารถกักเก็บน้ำได้ดีพอควรที่จะทำให้พันธุ์ไม้บางชนิดสามารถคงใบอยู่ได้ตลอดช่วงความแห้งแล้งนี้ และไม่มีไฟป่าเข้ามารบกวน ด้วยสาเหตุนี้ดินในป่าดงดิบแล้งจึงมักเป็นดินเหนียวปนทรายปกติป่าชนิดนี้พบตั้งแต่ระดับความสูงจากน้ำทะเลประมาณ 100 เมตร ขึ้นไปจนถึง 800 เมตร มีน้ำฝนเฉลี่ยประมาณ 1,000 ถึง 2,000 มิลลิเมตรต่อปี ฉะนั้นจึงปรากฏอยู่ในเส้นทางของลมมรสุมทางตอนเหนือของภาคได้ขึ้นไป ในบางพื้นที่อาจพบหินที่เป็นต้นกำเนิดของดินโคลนขึ้นมาให้เห็นด้วย ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอุณหภูมิและความชื้นนับว่ามีบทบาทน้อย ไม่แตกต่างกันมากกับป่าชนิดอื่นของประเทศยกเว้นป่าดงดิบเขา

ชนิดพันธุ์ไม้และลักษณะโครงสร้างของสังคม ป่าดิบแล้งโดยทั่วไปมีเรือนยอดไม้ปกคลุมต่อเนื่องกันโดยตลอด ช่องว่างจากเรือนยอดชั้นบนถูกปิดด้วยเรือนยอดของไม้ชั้นรอง และไม้พุ่มจนไม่สามารถมองเห็นพื้นดินได้ ช่องว่างที่เปิดใหม่เนื่องจากไม้ใหญ่โคนล้มหรือถูกตัดพื้นที่นั้นมักถูกทดแทนอย่างรวดเร็วด้วยไม้เบิกนำหลายชนิด เช่น ลำพูป่า กระทุ่มน้ำ เลียน และไม้เบิกนำอย่างอื่นอีกหลายชนิด โครงสร้างทางด้านตั้งของป่าชนิดนี้ส่วนใหญ่ประกอบด้วยไม้ 3 ชั้นเรือนยอด ชั้นบนสุดมีความสูงตั้งแต่ 25 เมตรขึ้นไป อาจถึง 40 เมตร สำหรับป่าดงดิบแล้งที่สมบูรณ์มากๆ พันธุ์ไม้สำคัญในเรือนยอดชั้นบนนอกเหนือจากไม้ดัดชนิดที่กล่าวแล้วมีไม้อื่นที่ผสมอยู่ได้แก่ ตะเคียนเตี้ย สัตบรรณ ปออีเก้ง กระพวง มะยมป่า ฉนวน ยางน่อง ลูกสิบ ลูกดิ่ง พระเจ้าห้าพระองค์ คอแลนเขลง พยอม เสม็ดทุ่ง ยางโตน ชาก เหลียงพรัานางแอ กระบก ส้มกบ มะกอก มะม่วงชัน และไม้ในสกุลไทร สกุลมะเกลือ และสกุลหว้า อีกหลายชนิด ในป่าที่ปัจจัยเหมาะสมเรือนยอดชั้นนี้เกือบต่อเนื่องกันโดยตลอด ไม้เด่นบางชนิดมีการกระจายแบบบางกลุ่ม เช่น ตะเคียนหิน ยางแดง และเลี่ยนคนอง และบางชนิดมีการกระจายแบบสุม ความหนาในชั้นเรือนยอดนี้อยู่ในช่วง 10-20 เมตร กิ่งของแต่ละต้นจะซ้อนทับกันน้อยปริมาณใบมากและแน่นทึบในฤดูฝนแต่ลดลงในช่วงฤดูแล้ง ไม้ส่วนใหญ่ต้องการแสงปานกลางถึงมากเรือนยอดชั้นรองมีความสูงประมาณ 10-20 เมตร พันธุ์ไม้ที่ขึ้นผสมกับไม้ดัดชนิดที่กล่าวไว้มีตะคร้ำ กล้วย มะหาด มะเฟืองช้าง ข้าวสารหลวง กระโดนแดง ลำควน มะนาวผี ปอนางนวล แก้ว จังหันเหลือง ลำไยป่า กระหนาน ปลิง เต้า สำเภ ก่อหนู ก่อขี้หนู เขียด ปัก ตาตุ่มบก พะวา หมีเหม็น สามพันตา มะไฟ พลับพลา ดิหมี มะเคื่อปล้อง กระเจาะ ตาเสือ แดงน้ำ เลือดม้าเลือดควาย มะหาด เต้าหลวง และไม้อื่นๆ อีกหลายชนิด ในช่วงฤดูแล้งจำนวนใบบนต้นของไม้ชั้นนี้ลดปริมาณลงอย่างเด่นชัด ทำให้ป่ามีความแห้งแล้งและส่งผลกระทบต่อพืชคลุมดินชั้นไม้พุ่มมีความสูงไม่เกิน 5 เมตร แต่ส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 3 เมตร ประกอบด้วยไม้พุ่มและลูกไม้ของไม้ใหญ่ นอกจากไม้ดัดชนิดที่กล่าวไปแล้วไม้พุ่มที่สำคัญคือ ชิงชี กระดุก่าง เข็มขาว หัสคุณ ขี้ฮัน หนามคนหา และดุก่าง นอกจากนี้ยังมีพืชในวงศ์ Marantaceae ในสกุล *Phrynium* และ *Cucurigo* ในวงศ์กระเจียว (*Zingiberaceae*) สกุล *Achasma*,

Curcuma, Amomum, Catimbium และ Ctenolophon ขึ้นอยู่มากมายที่ระดับผิวดินภายใต้เรือนยอดที่แน่นทึบของป่าดิบแล้งที่สมบูรณ์มักปกคลุมด้วยซากพืชที่หนา โดยเฉพาะต้นช่วงฤดูฝนหลังการทิ้งใบของไม้ผลัดใบในสังคม พืชจำพวกวานและบอนอาจพบผสมกับเครือเถาขนาดเล็กและลูกไม้ใหญ่ที่เริ่มงอกหลังจากได้รับฝนแรกของปี ชนิดที่พบเห็นได้บ่อยครั้ง เช่น ดอกดิน ดอกดินแดง ดองดึง วานอึ้ง พรวานกลุ่ม วานพระจิม และวานนางคำ เป็นต้น

ป่าดิบแล้งเป็นแหล่งของเถาวัลย์มากมายหลายชนิด มีตั้งแต่ขนาดเล็กที่อยู่ชิดผิวดินไปจนถึงขนาดใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับไม้ในเรือนยอดขนาดใหญ่ชั้นบน โดยเฉพาะหวายมีพบอยู่มากมายหลายชนิดเช่นกัน ได้แก่ หวายขม หวายจริง หวายโป่ง หวายใส่ไก่ เถาวัลย์อย่างอื่นที่พบเห็นเป็นประจำเช่น สะบ้าลิง สะบ้า หมามู่ย สะแกเครือ เครือออน เครือใส่ไก่ เครือปี่ เสี้ยวเครือ เครือหนูเห่าเครือเขาน้ำ มะขามเครือ ม้ากระทืบโรง บอระเพ็ด ลิ่นกวาง และเล็บมือนาง เป็นต้น

เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมป่าดงดิบแล้งจึงเป็นแหล่งสำคัญของกล้วยไม้ของประเทศแหล่งหนึ่งที่ได้เห็นได้ทั่วไป เช่น การกร่อน เอื้องกุหลาบเหลืองโคราช เอื้องกุหลาบเดือยไก่ เอื้องกุหลาบพวง เอื้องข้าวเหนียวลิง เอื้องเข็มขาว เอื้องเขาแกะ เอื้องคำกั่ว เอื้องคำตาควาย เอื้องสายคำเอื้องตะขาบ เอื้องตาหิน เอื้องหนดพราหมณ์ เอื้องผึ้ง เอื้องพญาไร่ใบ เอื้องหวายแดง เอื้องเสื่อโครังและวานเพชรหึง พืชที่ยึดเกาะอยู่บนต้นไม้อื่นที่พบรวมกับกล้วยไม้ ได้แก่ จุกโรหิณี พวงไข่มุก นมเมีย นมเมียหิน ข้าหลวงหลังลาย ชายผ้าสีดา และกระเช้าฝีมัด นอกจากนี้ยังมีเฟิร์นอีกหลายชนิดที่จับเกาะตามลำต้นและกิ่ง

2.2.3 ป่าผสมผลัดใบปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดสังคมพืชชนิดนี้ขึ้นในประเทศไทยคือฤดูกาล ป่าผสมผลัดใบพบในพื้นที่ที่มีสามฤดูคือฤดูร้อน ฤดูหนาว และฤดูฝน มีช่วงที่ขาดฝนเกินกว่า 4 เดือนเป็นอย่างต่ำ และปริมาณน้ำฝนค่อนข้างน้อย ความชื้นในดินขาดแคลนสำหรับการรักษาใบให้คงอยู่ในช่วงแห้งแล้ง ไฟป่าอาจเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้สังคมป่าชนิดนี้ดำรงอยู่ได้ซึ่งปกติป่าชนิดนี้มีไฟป่าเป็นประจำพันธุ์ไม้ส่วนใหญ่ในสังคมมีการปรับตัวในหลายรูปแบบเพื่อให้ดำรงอยู่ได้ภายใต้อิทธิพลของไฟ ปกติมักพบป่าชนิดนี้ไม่กว้างใหญ่มาก มักสลับกันอยู่กับป่าชนิดอื่น โดยเฉพาะป่าเต็งรัง ทั้งนี้เนื่องจากความแปรผันของปัจจัยแวดล้อม การผลัดใบที่เกิดขึ้นเนื่องจากความชื้นในดินที่ต่ำมากในช่วงฤดูแล้ง พืชส่วนใหญ่จึงต้องหยุดพักการเจริญเติบโตและผลัดใบเพื่อลดการเสียน้ำจากลำต้น

ชนิดพันธุ์ไม้และลักษณะ โครงสร้างของป่าผสมผลัดใบ ป่าผสมผลัดใบชั้นในระดับสูงมักมีเรือนยอดแยกได้เป็น 4 ชั้น รวมทั้งชั้นคลุมดินคือ ชั้นบนสุดเรียกว่าชั้นเรือนยอดชั้นบน (top canopy หรือ canopy storey) มีความสูงประมาณ 20-35 เมตร ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ เรือนยอดชั้นรอง (secondary storey หรือ middle crown layer) เป็นชั้นของไม้ขนาดกลางและ

ไม้ไผ่ มีความสูงประมาณ 10-20 เมตร ขึ้นสอดแทรกอยู่ในเรือนยอดชั้นบน ชั้นที่สามเป็นเรือนยอดของไม้พุ่มและไม้ขนาดเล็ก (shrub and small tree storey) มีความสูงไม่เกิน 5 เมตร ความหนาแน่นของไม้ชั้นนี้ขึ้นอยู่กับความทึบของเรือนยอดชั้นบนชั้นพื้นป่า (forest floor หรือ undergrowth) เป็นชั้นของพืชคลุมดินซึ่งแปรผันไปตามความหนาแน่นของไม้ชั้นที่เหนือขึ้นไป ถ้าหากไม้ชั้นบนมีความหนาแน่นมาก พื้นป่ามักโล่งเตียนหรือประกอบด้วยเถาวัลย์และพืชล้มลุกที่ทนร่มผสมกับกล้าไม้ แต่ถ้าเรือนยอดชั้นบนค่อนข้างโล่งอาจพบหญ้าขึ้นปกคลุมผิวดินหนาแน่นป่าผสมผลัดใบในระดับสูง ไม้เด่นในชั้นเรือนยอดบนสุดเป็นไม้สัก จึงนิยมเรียกกันว่าป่าสัก ส่วนไม้อื่นๆ ที่ประกอบอยู่ในเรือนยอดชั้นนี้ได้แก่ เสลา แดง รกฟ้า จั๊อาย สมอพิเภก กระจี้เขาคาย ตะเคียนหนู เลียงมัน เป็นต้น เรือนยอดชั้นบนสุดนี้มักไม่แน่นทึบจนเกินไป จึงมีไม้ชั้นรองที่สามารถขึ้นในช่องว่างสอดแทรกอยู่ทั่วไปและอาจก่อปัญหาในการแยกชั้นได้ถ้าหากไม่มีความชำนาญเรือนยอดชั้นรองประกอบด้วยไม้ที่มีความโตขนาดกลางหลายชนิด ในบางพื้นที่อาจพบไม้ไผ่ผสมอยู่ในชั้นนี้ด้วย ไม้สำคัญเช่น ส้าน ฉนวน กระจี้ กาสามปึก สวอง กระจ้อน กระจี้จั่น อินทนิลบก มะกอกเกลื้อน มะเกลือ คุณ และหว้า เป็นต้นในชั้นไม้พุ่มและไม้ขนาดเล็กที่พบเห็นได้ทั่วไปมีความสูงประมาณ 2-5 เมตร ประกอบด้วย เปล้าหลวง ตั้ว คำแสด ผ่าด้าม กระจ่มอบ ในป่าผสมผลัดใบมักมีไม้ไผ่ขึ้นผสมอยู่ในหลายพื้นที่ ส่วนใหญ่ก่อให้เกิดการเชื่อมต่อระหว่างไม้ชั้นรองกับไม้พุ่ม ชนิดที่พบบ่อยครั้ง ได้แก่ ไม้ซางคอย ไม้ซาง ไม้หก ไม้บง ไม้บงดำ ไม้ป่า ไม้ไร่ และไม้รวก เป็นต้น

เถาวัลย์มีกระจายในหลายชั้นเรือนยอดที่พบเห็นได้ทั่วไป ไปเช่น กระจุกกบ การเวก กราวเครือ เครือเมด และเครือออน เป็นต้น กล้วยไม่มีปรากฏอยู่หลายชนิดในหลายสกุล ส่วนใหญ่กระจายจากความสูงเกินกว่า 5 เมตรขึ้นไป ทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลของไฟฟ้าซึ่งเป็นไฟผิวดินสกุลที่สำคัญ เช่น สกุลหวาย ได้แก่ เอื้องตาคาย เอื้องเค้ากิ้ง เอื้องเงิน สกุลกุหลาบ เช่น เอื้องกุหลาบแดง เอื้องกุหลาบพวง เอื้องกุหลาบโคราช ในสกุลการกรรอน เช่น เอื้องการกรรอน เอื้องการกรรอนคอย เอื้องปากเป็ด สกุลเข็ม เช่น เข็มแดง เข็มม่วง สกุลแวนด้า เช่น เข็มขาว เขาแกะ สามปอยแพะ ไม้เกาะพันอย่างอื่นที่พบเช่น จุกโรชนี นมเมีย และข้าหลวงหลังลายพื้นป่าแปรผันไปตามความหนาแน่นของเรือนยอดชั้นบน ในส่วนที่มีเรือนยอดหนาแน่นมักไม่มีหญ้าปรากฏแต่ปรากฏด้วยลูกไม้และไม้ขนาดเล็กขึ้นผสมกับพืชหัวและพืชล้มลุกอย่างอื่น โดยเฉพาะพืชในวงศ์ Zingiberaceae บุก บุกอีรอก และพืชล้มลุกอย่างอื่นอีกหลายชนิดหากเรือนยอดห่างพื้นป่ามักปกคลุมด้วยหญ้าในสกุลต่างๆ ผสมกับเฟิร์นและไม้ล้มลุกอื่นๆ ป่าผสมผลัดใบระดับสูงแล้งพบปรากฏในที่แห้งแล้งจัด ดินดื้น เก็บกักน้ำได้ค่อนข้างเลว ในบางพื้นที่มีหินโผล่ทั่วไป โครงสร้างของป่ามีลักษณะป่าเปิด เรือนยอดไม้ชั้นบนค่อนข้างห่างมีความหนาแน่นต่ำ โดยทั่วไปเรือนยอดทางด้านตั้งแบ่งได้เป็น 3 ชั้น ชั้นบนประกอบด้วยไม้คล้ายคลึงกับป่าผสมผลัดใบระดับสูงขึ้นไปแต่ไม่มีไม้สักผสมอยู่ด้วย

มีความสูงไม่เกิน 20 เมตร ไม้ส่วนใหญ่แคระแกร็นและคดงอด้วยแรงลม ไม้เด่นในสังคมในชั้นเรือนยอด ได้แก่ รกฟ้า จี้อาย แดง จี้วป่า จะเจ้ายะ ทิ้งท่อน อินทนิลบก ผ่าเสี้ยน ตีนนก เป็นต้น

ไม้ชั้นรองสูงไม่เกิน 10 เมตร และต่อเนื่องลงชั้นคลุมดิน ชนิดที่สำคัญได้แก่ เปล้า กระมอบ หนามเค็ด ผสมกับไม้อื่นอีกหลายชนิด ชั้นพื้นป่ามักปกคลุมด้วยหญ้าในสกุลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ค่อนข้างมีความหนาแน่นน้อยปกคลุมเฉพาะตามชอกหินหรือแอ่งหินผสมอยู่กับเถาวัลย์ขนาดเล็กและพืชล้มลุกที่อายุสั้นชนิดต่างๆ ในบางพื้นที่ เช่น อุทยานแห่งชาติแม่ปิงและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอมก๋อย สังคมนี้มักมีไฟรบกวนขึ้นผสมอยู่ค่อนข้างหนาแน่น กล้วยไม้และไม้ยัดเกาะมีพบได้ทั่วไปตามกิ่งและลำต้นตลอดจนบนกิ่งอ่อนหินขนาดใหญ่ที่ปลอดภัยจากไฟป่า เนื่องจากสังคมชนิดนี้มักต่อเชื่อมจากป่าเต็งรังจึงอาจพบไม้ในสังคมเต็งรังเข้ามาผสมอยู่ด้วย เช่น เต็ง เหียง หรือพลวง แต่อาจเข้ามาได้เพียงอย่างใดอย่างหนึ่งและมีกระจายน้อยป่าผสมผลัดใบในระดับต่ำเป็นสังคมป่าผลัดใบที่ปรากฏส่วนใหญ่ในจังหวัดภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางส่วนปกคลุมอยู่บนพื้นดินที่ค่อนข้างชื้นและดินลึก ในบางแห่งของทางภาคเหนือที่มีดินลึกก็อาจพบได้บ้าง ลักษณะโครงสร้างโดยทั่วไปมีไม้ชั้นเรือนยอด ชั้นบนสุดมักมีความสูงเกินกว่า 30 เมตร ไม้เด่นในสังคม ได้แก่ ประคู้ แดง รกฟ้า สมอพิเภก พฤษภมะกล่ำต้น ป่าผสมผลัดใบในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งมักมีเสลาเปลือกบางหรือเส้า เป็นไม้เด่น ไม้ชั้นรองประกอบด้วยไม้ที่คล้ายคลึงกับป่าผสมผลัดใบในระดับสูงขึ้นไปแต่ไม่มีไม้สัก ไม้ ปรากฏค่อนข้างหนาแน่นในหลายพื้นที่ ชนิดที่สำคัญได้แก่ ไม้ซาง ไม้ลำมะลอก ไม้บงดำ ไม้บง ไม้ป่าไฟไร่ ไฟรวก และไม้ข้าวหลาม ป่าผสมผลัดใบในระดับต่ำที่มีความชื้นสูงโดยเฉพาะที่ในส่วนที่อยู่ใกล้ของลำห้วยมักมีชนิดไม้ที่ปรากฏในป่าดิบแล้งเข้ามาผสมอยู่มาก เช่น พยอม ยางแดงตะเคียนทอง เป็นต้น ซึ่งในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินมีป่าผสมผลัดใบที่ชุมชนใช้เป็นพื้นที่ทำไร่หมุนเวียน

2.2.4 ป่าเต็งรัง ปัจจัยกำหนดของการเกิดป่าเต็งรังขึ้นอยู่กับพื้นที่ที่ถูกลดแบ่งแยกค่อนข้างชัดเจนระหว่างฤดูฝนกับฤดูแล้ง ปกติต้องมีช่วงแห้งแล้งจัดเกินกว่า 4 เดือนต่อปี ดินต้นกักเก็บน้ำได้เลวมาก ปริมาณน้ำฝนอยู่ในช่วง 900-1,200 มิลลิเมตรต่อปี ไฟป่าเกิดขึ้นเป็นประจำจนนักนิเวศวิทยาหลายท่านเชื่อว่าสังคมป่าชนิดนี้เป็นสังคมถาวรที่มีไฟป่าเป็นตัวกำหนด (pyric climax community) หากไม่มีไฟป่าจะคงอยู่ไม่ได้ ปกติไฟป่ามักเกิดขึ้นช่วงเดือนธันวาคมไปจนถึงเดือนมีนาคม ไฟเป็นปัจจัยสำคัญต่อการจัดโครงสร้าง การคงชนิดพันธุ์ในสังคมและการสืบพันธุ์ของไม้ในพื้นที่ พันธุ์ไม้และลักษณะโครงสร้างของป่าเต็งรัง ป่าชนิดนี้อาจแบ่งโดยกว้างๆ ตามลักษณะโครงสร้างทางด้านตั้งออกได้เป็น 2 สังคมย่อย คือ ป่าเต็งรังสมบูรณ์ และป่าเต็งรังแคระ แต่ถ้าหากนับป่าป่าสนผสมเต็งรังอยู่ภายใต้สังคมหลักนี้ด้วยก็อาจกล่าวได้ว่ามี 3 สังคมย่อย ลักษณะโครงสร้างของป่าเต็งรังสมบูรณ์โดยทั่วไปมีเรือนยอด 3 ชั้นเรือนยอด ไม่นับพืชในชั้นพื้นป่า

(forest floor) ปรากฏในพื้นที่ที่มีดินลึกและอุดมสมบูรณ์ เรือนยอดมีชั้นบนมีความสูงประมาณ 25-30 เมตร ไม้เด่นในชั้นนี้ประกอบด้วย เหียง หรือพลวง หรือรัง ส่วนเต็ง มักขึ้นผสมอยู่กับไม้ 3 ชนิดดังกล่าว สังคมเต็งรังที่สมบูรณ์ มักพบในที่ราบ หรือบนลาดเนินที่ไม่ชันนักและดินลึกมีหิน ปรากฏที่ผิวน้อยหรือไม่ปรากฏเลย ไม้ขนาดใหญ่ที่ขึ้นผสมในชั้นเรือนยอดได้แก่ ก่อพะยะ ก่อฝัวะ ประคู้ แดง ตะคร้อ เกลือ่น ทิ้งถ่อน หว่า และมะม่วงป่า เป็นต้น เรือนยอดในชั้นนี้มีช่องว่าง กระจัดกระจายทั่วไปทำให้แสงลงไปไม่ถึงพื้นป่าได้ค่อนข้างสูง เรือนยอดชั้นรองมีความสูงไม่เกิน 20 เมตร เป็นไม้ขนาดกลางขึ้นสอดแทรกอยู่ในช่องว่างของเรือนยอดชั้นบน ชนิดไม้เด่น และพบเห็นได้ทั่วไป คือ ตะแบก ตับเต่าต้น มะขามป้อมยอดเถื่อน สลักป่า ตั้ว รัก ป้างัน สมอไทย มะม่วงหัวแมงวัน กระท่อมหนู และกระโดน แม้ว่าจะมีไม้ชั้นรองเข้ามาสอดแทรกอยู่ในสังคมนี้ แล้วก็ตามแต่ก็ยังพอมีช่องว่างให้แสงตกถึงพื้นได้ เรือนยอดชั้นไม้พุ่มส่วนใหญ่มีความสูงไม่เกิน 7 เมตร ไม้ที่มีขนาดเล็กโดยธรรมชาติบางชนิดเมื่อพบในป่าอื่นอาจเป็นไม้ขนาดกลางแต่เมื่อรวมอยู่ในสังคมนี้มักแคระแกร็นชนิดที่สำคัญได้แก่ แสงใจ ตุ่มกาขาว เหมือดโลด ครมเขา เหมือดแเอ และปรงเหลียม ไม้ในชั้นนี้มักขึ้นอยู่ห่างๆ ภายใต้อาณาเขตของไม้ใหญ่ หากป่ามีช่องว่างมักพบไม้ตัว ที่แตกกอเนื่องจากอิทธิพลของไฟป่าปรากฏหนาแน่น ไม้พื้นล่างของป่าเต็งรังประกอบด้วยพันธุ์ไม้ ที่มีสภาพทางนิเวศวิทยาเหมาะสมกับการดำรงชีพในที่แห้งแล้งและมีไฟป่าบ่อยครั้ง ตลอดจน มีการปรับตัวให้เข้ากับฤดูกาลที่มีการแบ่งแยกค่อนข้างเด่นชัดระหว่างการเจริญเติบโตและช่วงพัก พืชส่วนใหญ่ในชั้นนี้สืบพันธุ์ด้วยหัวเมล็ด หน่อใต้ดินหรือการแตกหน่อจากราก ส่วนที่เป็นลำต้น มักตายหมดไปและกลายเป็นเชื้อเพลิงแก่ไฟป่า การตอบสนองต่อปัจจัยแวดล้อมที่เหมาะสมเป็นไปได้ อย่างรวดเร็ว คือ สามารถก่อกิจกรรมเพื่อให้ครบวงจรของชีวิตได้ภายในช่วงเวลาอันสั้น พืชสำคัญ ในชั้นนี้ ได้แก่ ไม้เท้า โจด มหาก้านปอเต่าไห้ ส้มกั้ง ส้านดิน เปราะป่า นางอ้ว ใก่อู้ ขึ้นผสมกับพืช ล้มลุกและหญ้าอีกหลายชนิด ความหนาแน่นของพืชชั้นล่างแปรผันตามปริมาณแสงที่ลอดผ่านเรือน ยอดชั้นบนลงมา ส่วนเรือนยอดชั้นบนค่อนข้างเปิด พืชคลุมดินมักแน่นทึบกล้วยไม้และพืชยึดเกาะ ที่ปรากฏอยู่ตามลำต้นและกิ่งก้านส่วนใหญ่เหมือนกันกับที่ปรากฏในสังคมในสังคมพืชป่าผสมผลัดใบ โดยเฉพาะในสกุลหวาย เช่น เอื้องดาวัว เอื้องผึ้ง เอื้อง ครั่ง และเอื้องแปรงสีพื้น เป็นต้น ในสกุล กุหลาบ เอื้องนกพิราบ เอื้องกุหลาบพวงชมพู สกุลเข็มเช่น เอื้องเข็มแดง เอื้องเข็มแสด เอื้องเข็มม่วง และกล้วยไม้ในสกุลอื่น ๆ

นอกจากนี้ยังมีแถววัลย์อีกหลายชนิดสังคมย่อยป่าเต็งรังแคระ (Deciduous dipterocarp forest scrub type) เป็นสังคมป่าเต็งรังที่ขึ้นอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ค่อนข้างเลวมากๆ ซึ่งนักนิเวศวิทยาหลายท่านมักเรียกรวมว่าป่าทุ่ง (savanna) โดยทั่วไปเรือนยอดทางด้านตั้ง แบ่งได้ เป็น 2 ชั้นเรือนยอด ไม้รวมชั้นปกคลุมผิวดิน เรือนยอดชั้นบนสูงสุดไม่เกิน 15 เมตร ประกอบด้วย

ไม้ที่ลักษณะคดงอ แสดงถึงความแคะแกระเกินเด่นชัด เรือนยอดชั้นบนสุดกับชั้นกลาง แยกค่อนข้างยากเนื่องจากการแตกกิ่งก้านและการคดงอ สังคมย่อยของป่าเต็งรังนี้ปรากฏอยู่ในบริเวณสันเขาที่มีความแห้งแล้งจัด หรือพื้นที่ดินตื้นหินโผล่คลุมผิวดินกว้างขวาง หรือบนยอดเขาที่มีลวดพืดจัด ถ้าอยู่ในที่ราบมักเป็นพื้นที่ที่เป็นทรายฝนตกน้อย โดยเฉพาะในพื้นที่อับฝนปัจจุบันอาจพบสังคมป่าเต็งรังแคระที่อยู่ในขั้นการทดแทนได้ทั่วไปทั้งนี้เนื่องจากการตัดไม้ขนาดใหญ่ออกไปหมดและมีไฟป่ารุนแรงขึ้นในหลายๆ ส่วนของป่าเต็งรังสมบูรณ์องค์ประกอบของชนิดพันธุ์ไม้ในป่าเต็งรังแคระส่วนใหญ่เหมือนกับป่าเต็งรังสมบูรณ์เว้นแต่ไม้เรือนยอดเตี้ยกว่ามาก ไม้เด่นในสังคมมีความแปรผันมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของพื้นที่และโอกาสของการยึดครองในขั้นแรก ไม้เด่นขึ้นผสมกับไม้เต็ง ลักษณะเป็นป่าที่ไม่มีกระจายอยู่ห่างๆ ไม้อื่นที่พบได้ในขั้นนี้ เช่น แดง ตีนนก กระถินพิมาน แผลขาวกระท่อมหนู กระโดนดิน กระโดน เต็งหนาม และรัก ไม้ชั้นรองที่มีความสูงไม่เกิน 7 เมตร และเชื่อมต่อกันมาจนถึงชั้นพื้นป่าเช่น แดงใจ เหมือนใจ หอมใจ และผักหวาน เป็นต้น

พื้นที่ส่วนใหญ่ค่อนข้างโล่งเตียน มีพืชในวงศ์ขิงข่า ปรากฏอยู่หลายชนิด เช่น กระเจียว เปราะป่า ดอกดิน ขึ้นผสมกับไม้ล้มลุกและหญ้าที่ปรากฏในป่าเต็งรังสมบูรณ์ แต่เนื่องจากสภาพความแห้งแล้งจัดมีหินมากจึงทำให้พืชชั้นล่างไม้ป่าเต็งรังแคระบนยอดเนินที่มีความแห้งแล้งจัดอาจมีไม้เหียง หรือไม้พลวง เป็นไม้ป่าเต็งรังแคระบนยอดเนินที่มีความแห้งแล้งจัดอาจมีไม้เหียง หรือไม้พลวง เป็นไม้เด่นแทนไม้รัง ซึ่งขึ้นผสมกับไม้เต็งได้ เนื่องจากไม้เหียงและไม้พลวงมีช่วงทนทานทางนิเวศวิทยาค่อนข้างกว้าง พบได้ทั้งในที่ราบชันจัดขึ้นไปจนถึงพื้นที่แห้งแล้งและมีหินมาก แต่ขนาดของลำต้นจะแปรผันไปตามความแห้งแล้ง

ทรัพยากรป่าไม้ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีความสำคัญแหล่งหนึ่งในประเทศไทย ที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวม การบุกรุกทำลายป่าในพื้นที่จะส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำและทรัพยากรดิน เช่นเกิดน้ำป่าไหลหลากในพื้นที่ เกิดการชะล้างของหน้าดิน ที่ส่งผลทำให้เกิดความแห้งแล้ง ฝนตกไม่ตรงตามฤดูกาล ปัญหาหมอกควันที่เกิดจากการเผ่าป่าเพื่อทำไร่ เป็นต้น

ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ยังมีการจำแนกชื่อป่าตามลักษณะภูมิประเทศและประเภทของต้นไม้ดังนี้

1. ก่อเบโ๊ะ หรือป่าพื้นที่ร้อน ป่าประเภทนี้เป็นป่าไม้ผลัดใบสามารถพบเห็นได้ตั้งแต่บริเวณริมห้วยหรือแม่น้ำสาละวินขึ้นไปจนถึงประมาณครึ่งเขา ได้แก่ ป่าสัก ป่าไผ่ และเหนือขึ้นไปจนถึงสันเขาจะเป็นป่าเต็งรัง มีไม้สัก ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ประดู่ มากสายนบนยอดเขานอกจากจะเป็นป่าเต็งรังแล้ว ยังมีไม้เกี๊ยะ (ไม้สนเขา) ขึ้นปะปนอยู่ด้วย ป่าประเภทนี้ไฟ

ใหม่ทุกปี ในทางวิชาการเรียกป่าชนิดนี้ว่าป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรังกะเนอทีลี เป็นป่าที่มีต้นไม้ใหญ่เขียวชอุ่มตลอดปี พบป่าประเภทนี้ที่บ้านสบเมยขึ้นไปตามลำน้ำเมยทั้งสองฝั่ง ตามขุนห้วยต่างๆ ที่มีต้นน้ำ บางจุดเป็นป่าที่มีต้นไม้เล็กจนถึงขนาดกลางขึ้นติดกันเขียวตลอดปี ใบไม้จะร่วงเฉพาะใบแก่เท่านั้น ไม่ค่อยพบไฟป่าในบริเวณนี้หรือหากเกิดไฟป่าก็จะไม่ลุกลาม จะไหม้เป็นจุดๆ เท่านั้น เพราะป่ามีความชื้นมากไฟติดยาก และป่าบางจุดมีต้นไม้สูงใหญ่บางชนิดขึ้นแซมกับต้นไม้เล็กริมห้วยจนถึงขุนห้วย ไม้เด่นที่พบคือไม้ตะเคียนและไม้ยาง บริเวณใดที่พบต้นไม้ใหญ่ก็จะเป็นป่าต้นน้ำที่ดีที่สุด น้ำในลำห้วยจะไหลตลอดปีไม่แห้ง ต้นไม้ที่พบในป่าต้นน้ำเป็นต้นไม้ที่สิ่งชอบทำรังในทางวิชาการเรียกป่าชนิดนี้ว่า ป่าดิบแล้ง

2. กะเนอทีลี เป็นป่าที่อยู่บนคอยสูง มีต้นไม้ขึ้นมาก แต่ต้นไม้ไม่ค่อยสูงใหญ่ แต่ใบชุ่มเขียวตลอดปี ร่วงหล่นเฉพาะใบแก่เท่านั้น ไม้เด่นคือไม้ก่อ สามารถสังเกตลักษณะของป่าชนิดนี้ได้จาก ดินที่เป็นดินแดง มีเนื้อดินอยู่มากมีหินปะปนน้อย ปกติไฟป่าจะเกิดยากถ้าเกิดไฟป่าจะดับเองในช่วงกลางคืน ในทางวิชาการเรียกป่าชนิดนี้ว่า ป่าดิบเขา

3. ชรีเปลาะปูลู หรือป่าเหล่า เป็นป่าที่ชาวบ้านใช้หมุนเวียนในการทำไร่ เป็นบริเวณที่มีหญ้าสาบเลื้อยขึ้น ไม่ค่อยมีต้นไม้ใหญ่ นอกจากจะแตกยอดเป็นกิ่งใหญ่เท่านั้น ป่าเหล่านี้ที่สำคัญ จะมีต้นไม้ขึ้นมากป่าเหล่านี้ เก้ง หมูป่า และไก่ป่า ชอบอยู่มากป่าหินหรือป่าเขาหินปูน พบเฉพาะที่บ้านสบเมย มีต้นไม้หลายชนิดขึ้น และยังมีภูเขาสูงล้อมรอบ ภูเขาเหล่านี้จะมีหินผสมหรือบางจุดจะมีเฉพาะหินทำให้ไม่มีต้นไม้ขึ้น มักพบต้นไม้เล็กขึ้นตามซอกหินต่างๆ ซึ่งจะขึ้นผสมกันอย่างนี้ทั้งป่าทั้งเขา ไม่เหมาะแก่การทำเกษตร

นอกจากนี้ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ยังมีการจำแนกพื้นที่ป่าออกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ของพื้นที่แบ่งออกเป็น 6 ประเภทด้วยกันคือ

1. ป่าต้นน้ำหรือป่าอนุรักษ์ เป็นผืนป่าธรรมชาติที่เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธาร มีน้ำผุดหรือน้ำซึมเป็นบริเวณกว้าง ป่าประเภทนี้ถือเป็นเขตหวงห้ามเด็ดขาดของหมู่บ้าน ห้ามมิให้เข้าเก็บเห็ดเก็บหน่อไม้ ตัดต้นไม้หรือทำการอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจเป็นการรบกวนให้ผืนน้ำหรือผืนห้วยไม่พอใจ ซึ่งเป็นผลให้ผู้ละเมิดและครอบครัวถูกลงโทษโดยอาจเกิดภัยพิบัติและโรคภัยไข้เจ็บ

2. ป่าใช้สอย หรือชาวบ้านเรียกว่าป่าแพะ ป่าสาธารณะ ป่าหน้าหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากชุมชน เป็นพื้นที่ป่ารอบหมู่บ้านมีการกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์และใช้ประโยชน์ในสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น การตัดไม้มาสร้างบ้านเรือน ซึ่งจะอนุญาตเฉพาะครอบครัวที่เพิ่งแต่งงานใหม่หรือครอบครัวที่ยากจน โดยสร้างได้หลังเดียว แต่หากเป็นส่วนของการก่อสร้างโดยส่วนรวม เช่น วัด โรงเรียน สะพาน จะอนุญาตให้ตัดใช้ได้ ซึ่งส่วนใหญ่

มักเป็นป่าดง คือมีต้นพลวงหรือตองติงขึ้นอยู่มาก ป่าประเภทนี้มักใช้เป็นที่สำหรับเก็บพื้นเก็บหาอาหาร และเก็บใบตองเพื่อใช้มุงหลังคาบ้าน เห็ด หน่อไม้ ก็สามารถหาได้ในเขตป่าประเภทนี้

3. ป่าช้า เป็นพื้นที่ป่าใกล้หมู่บ้าน ใช้เป็นที่ฝังศพ ไม่มีการใช้ประโยชน์ แต่ประการใด เนื่องจากเกรงว่าวิญญาณของคนตายจะทำร้ายเอาได้

4. ป่าศักดิ์สิทธิ์หรือป่าสำหรับประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น การเลี้ยงผี ป่าบริเวณนี้เป็นสถานที่ต้องห้าม มิให้ใครเข้ามาใช้ประโยชน์เช่นเดียวกัน

5. ป่าสะคือ เป็นป่ารอบหมู่บ้านที่มีไม้ใหญ่ขึ้น ตามธรรมเนียมของชาวกะเหรี่ยง นิยมเอาสายสะดือของเด็กทารกใส่กระบอกไม้ไผ่ไปวางอยู่บนไม้ใหญ่ โดยเชื่อว่าขวัญของเด็กจะอยู่กับต้นไม้ชีวิตของเด็กจะได้เติบโตใหญ่และมีความสงบร่มเย็นคั่งไม้ใหญ่ต้นนั้น ชาวกะเหรี่ยงจึงมีประเพณีห้ามตัดสายสะดือ มิเช่นนั้นแล้ว เด็กเจ้าของขวัญอาจเจ็บป่วยหรือเป็นอันตรายถึงตายได้ ป่าสะคือจึงมิได้เป็นเพียงยุทธวิธีสำคัญในการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ใกล้บ้านเท่านั้น แต่ยังเป็นกุศโลบายในการถ่ายทอดความรู้สึกผูกพันและหวงแหนต้นไม้ไปยังรุ่นต่อๆ ไป และยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนด้วย

6. ป่าทำกินหรือไร่หมุนเวียน หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “ไร่เหล่า” ป่าทำกินหรือไร่เหล่านี้อยู่ 2 รูปแบบด้วยกัน รูปแบบแรก เป็นพื้นที่ทำกินร่วมกันของคนทั้งชุมชน พื้นที่ส่วนนี้จะมีการจัดสรรแบ่งปัน และให้สิทธิการใช้แก่ครัวเรือนหนึ่ง ตามความจำเป็นและความเหมาะสมเช่น คู่บ่าวสาวที่เพิ่งแต่งงาน หรือคนจนไม่มีที่นาเป็นของตนเอง มักได้รับสิทธิการใช้ไร่เหล่าของชุมชนก่อนครัวเรือนอื่นๆ ส่วนป่าทำกินรูปแบบที่สอง เป็นการถือครองรายบุคคล เช่นเดียวกับที่นาและสวน ซึ่งถือเป็นการมรดกของครอบครัวที่จะสืบทอดกันไปในแต่ละตระกูล ผู้อาวุโสที่บ้านจ้อทะ เล่าว่า “แต่เดิมมานั้น ชาวกะเหรี่ยงถือว่าที่ดินทำกินหรือไร่ทั้งหมดเป็นของชุมชน ส่วนระบบการถือครองที่ดินส่วนบุคคลนั้นเพิ่งเริ่มใช้ในช่วงที่มีการบุกรุกที่ทำกินในระยะหลัง และเริ่มมีการทำสวนปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ที่ดินบางส่วนจึงเริ่มมาเป็นที่ดินส่วนบุคคลในเวลาต่อมา

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าเป็นแหล่งของปัจจัยในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน โดยถือว่า “ป่าหน้าหมู่บ้าน” เป็นสมบัติร่วมของชุมชนที่ทุกคนมีสิทธิเป็นเจ้าของป่าและใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกันได้ ทั้งนี้ป่าในทัศนะของชาวบ้านจึงมีความหลากหลาย และสามารถแบ่งออกได้หลายประเภท ซึ่งป่าทั้งหมดชาวบ้านที่นี่ถือว่าทุกคนมีสิทธิในการใช้และมีหน้าที่ร่วมกันในการดูแลรักษา แต่ไม่สามารถมีสิทธิในการครอบครองเป็นเจ้าของได้ เนื่องจากเป็นป่าพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับวิถีการ

ดำรงชีวิต และเชื่อมโยงถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างยาวนาน กล่าวได้ว่าป่าของชาวบ้านนั้นเป็นป่าทางสังคมด้วย

การจัดการทรัพยากรที่ดินของชุมชนชาติพันธุ์ พบว่า ชุมชนมีการปฏิบัติดังนี้

1. การวางแผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยมีการจำแนกป่าไม้ออกเป็น ป่าอนุรักษ์ และป่าใช้สอยหรือป่าชุมชน

2. การจัดสรรผลประโยชน์แก่ชุมชน โดยจำแนกพื้นที่ป่าเป็นป่าอนุรักษ์ที่ป่าชั้นน้ำ ที่ห้ามตัดไม้โดยเด็ดขาด การอนุญาตเก็บหาของป่า หน่อไม้ เห็ด และการอนุญาตเก็บฟันจากไม้ที่ตายแล้ว ส่วนป่าใช้สอยหรือป่าชุมชน อนุญาตตัดฟัน ไม้ก่อสร้าง ไม้ค้ำ ไม้ครั่ง ฯลฯ และการเก็บของป่า

3. การควบคุมบังคับให้เป็นไปตามแบบแผนและกฎระเบียบของชุมชน โดยมีมาตรการ กฎ ระเบียบเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และการป้องกัน การใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน

4. การรับรองสิทธิระดับชุมชน และระหว่างชุมชน

ความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศป่าในชุมชนชาติพันธุ์ ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ทำให้ชาวบ้านได้พึ่งพาใช้ประโยชน์จากป่าในฐานะที่เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำห้วยที่ไหลหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนทั้งทางด้านการอุปโภค บริโภค การทำการเกษตร ขณะเดียวกันพื้นที่ป่ายังมีความสำคัญในแง่เป็นปัจจัยสี่ของคนในชุมชน ชาวบ้านสามารถหาเห็ด หน่อไม้ พืชผัก และของป่าอื่นๆ มาทำเป็นอาหารหรือสมุนไพรและถ้าหากมีจำนวนมากก็นำไปขายเป็นรายได้เสริมในครัวเรือน เช่น เห็ดเผาะ นอกจากนี้ชาวบ้านยังเก็บกิ่งไม้ต่างๆ มาทำฟืน เนื้อไม้มาก่อสร้างบ้านเรือนในอดีตคนในชุมชนมีน้อย การสร้างที่อยู่อาศัยใช้วัสดุที่ไม่ถาวร เช่น ไม้ไผ่ ตองคิง แต่ปัจจุบันนิยมสร้างบ้านที่ถาวร โดยใช้ไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้สักมาสร้างบ้านทำให้มีการลักลอบตัดไม้เพื่อนำมาสร้างบ้านเพิ่มขึ้นทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ

สภาพป่าไม้แต่เดิมมีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นป่าต้นน้ำลำธาร เนื่องจากพื้นที่ทั้งหมดเป็นภูเขา ทำให้ชาวบ้านต้องตัดไม้ ถางไร่ เพื่อทำการเพาะปลูก พร้อมทั้งประชากรทั้งสองตำบลมีจำนวนเพิ่มขึ้น พื้นที่ทำกินจึงเพิ่มขึ้นตามทำให้ปัจจุบันสภาพพื้นที่ป่าไม้ได้ถูกบุกรุกทำลาย และถูกแผ้วถางอย่างกว้างขวาง ทำให้ป่ามีพื้นที่ลดลงอย่างมาก ผลที่ตามมาคือแหล่งน้ำตามธรรมชาติแห้งขอด ฝนตกไม่ตรงตามฤดูกาล บางปีฝนตกหนักทำให้มีน้ำป่าไหลหลากท่วมพื้นที่ทำกิน เพราะไม่มีต้นไม้คอยต้านทานแรงของน้ำไว้ บางปีก็ฝนแล้ง เป็นต้น

การจำแนกประเภทป่าของรัฐและชุมชน จากการศึกษา พบว่ามีความแตกต่างกัน รัฐจะจำแนกป่าตามหลักเกณฑ์ทางนิเวศวิทยา แล้วกำหนดนโยบายและออกกฎหมายเพื่อสร้างมาตรการในการจัดการป่าแต่ละประเภท มีการห้ามกิจกรรมบางอย่างตามความสำคัญ

ทางนิเวศวิทยา มีการนำเอาระบบการอนุรักษ์ มาใช้เพื่อการปกป้องคุ้มครองทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ จึงเกิดป่าอนุรักษ์ประเภทต่างๆ ขึ้นมา เช่น ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น ส่วนการแบ่งประเภทป่าของชุมชนยึดหลักการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ในฐานะเป็นปัจจัยการผลิตหรือรากฐานในการดำรงชีวิตของชุมชน การจัดการทรัพยากรของชุมชนมิได้จำกัดอยู่ที่เรื่องป่าเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงทรัพยากรดินและน้ำด้วย ทรัพยากรอื่นๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ในลักษณะของสิ่งของที่เป็นสาธารณประโยชน์ด้วย เช่น ป่าช้า หนองน้ำ เขื่อนฝาย การแบ่งประเภทป่าของรัฐได้ส่งผลกระทบต่อ การเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ทำให้มีปัญหาการอ้างสิทธิทับซ้อนระหว่างสิทธิการใช้ประโยชน์ การครอบครอง และสิทธิตามกฎหมายนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

2.3 ทรัพยากรน้ำ ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวินนับได้ว่าเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของน้ำหลายสาย ได้แก่ น้ำแม่เงา รวมถึงแหล่งต้นน้ำตามธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ น้ำแม่หลอง น้ำแม่เงา และน้ำแม่โขง โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.3.1 น้ำแม่หลอง เป็นลำน้ำสายสำคัญของตำบลสบโขง มีต้นกำเนิดบริเวณ หมู่ที่ 2 บ้านแม่หลองน้อย มีลำน้ำสาขาที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยยะโกร ห้วยลอโร โกรและห้วยทุกกอ โกร หมู่ที่ 3 บ้านแม่หลองหลวง มีลำน้ำสาขาที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยจิโกร ห้วยครีตะงอ โกร ห้วยซาชี โกร และห้วยปัดุโกร ซึ่งไหลลงทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ผ่านบ้านที่ทอทะ บ้านแม่หลองใต้ บ้านครอททะ และบ้านแม่โลเด ตามลำดับ และไหลลงสู่น้ำแม่เงาที่บริเวณบ้านจือทะ โดยมีลำน้ำสาขาที่สำคัญ ไหลลงสู่น้ำแม่หลองในบริเวณดังกล่าว ได้แก่ ห้วยที่ทอโกร ห้วยกอทะโกร ห้วยแคพือที่เปะคอโกร ห้วยมอโกร ห้วยโโโลโกร และห้วยคะแนจือโกร

2.3.2 น้ำแม่เงา ลำห้วยสาขาสายนี้เป็นแหล่งต้นกำเนิดที่สำคัญของแม่น้ำแม่เงา ครอบคลุมพื้นที่ หมู่ที่ 8 บ้านตะกอกะ หมู่ที่ 9 บ้านแม่เงา และหมู่ที่ 10 บ้านโโโลคี ไหลจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตกมีความยาว ตลอดลำน้ำสามารถพบหินที่ถูกการกัดเซาะและพัดพาจนเป็นก้อนกลมจำนวนมาก ซึ่งทำให้เกิดสภาพภูมิทัศน์ที่แปลกตาและสวยงาม มีลำน้ำสาขาที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยตะกอกะ ห้วยเรปาวาโกร ห้วยที่ทอโกร ห้วยตะวอโกร ห้วยมะโโโกร ห้วยพอยะโกร ห้วยที่จือโกร ห้วยมอโพะโกร ห้วยวาเมโกร ห้วยที่โพจิโกร และห้วยที่มอโกร

2.3.3 น้ำแม่โขง เป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำแม่เงา มีพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดใหญ่ สามารถรองรับน้ำได้เป็นปริมาณมาก เป็นแหล่งต้นกำเนิดของแม่น้ำแม่เงาที่สำคัญ โดยมีทิศทางการไหลจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ ผ่านหมู่ที่ 6 บ้านอุเงะ หมู่ที่ 12 บ้านห้วยน้ำผึ้ง และไหลลงสู่น้ำแม่เงาที่หมู่ที่ 10 บ้านโโโลคี ประกอบด้วย ลำน้ำสาขาที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยมอโกร ห้วยเดาะลอโกร ห้วยกรอนอโกร ห้วยที่คะแนโกร ห้วยตะอูโกร และห้วยชอเชอคีโกรนอกจากนี้พื้นที่ตำบลสบโขง

มีแหล่งน้ำที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น ได้แก่ ฝ่ายคอนกรีตบริเวณหมู่ที่ 5 บ้านขุนอมแฮดนอก และฝ่ายดินขนาดเล็ก (ฝายแม้ว) ที่จัดทำขึ้น เพื่อชะลอความชุ่มชื้น อีกเป็นจำนวนมากกระจายไปทั่วพื้นที่ ทั้งที่จัดสร้างโดยงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลและงบประมาณของกรมป่าไม้

2.3.4 น้ำแมริค เป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำสาละวินในตำบลนาเกียน มีลำน้ำสาขาย่อยคือ น้ำแม่ลอบ น้ำแม่สอง น้ำแม่วอม มีลำห้วยสาขา ได้แก่ ห้วยแมริคเย็น ห้วยสงิน

ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ได้แบ่งชั้นคุณภาพของกลุ่มน้ำประกอบด้วยกลุ่มน้ำ 4 กลุ่มน้ำ ได้แก่ น้ำแม่หลง น้ำแม่เงา น้ำแมริค น้ำแม่โจง โดยมีรายละเอียดชั้นคุณภาพกลุ่มน้ำดังนี้

1. พื้นที่กลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 1 เอ เป็นพื้นที่ที่ยังคงมีสภาพป่าสมบูรณ์ ปราบภูอยู่จำเป็นต้องสงวนรักษาไว้เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร และเป็นทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ ห้ามไม่ให้เปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นที่ป่าไม้อย่างเด็ดขาด

2. พื้นที่กลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 1 บี เป็นพื้นที่ที่สภาพป่าส่วนใหญ่ได้ถูกทำลาย ดัดแปลงหรือเปลี่ยนแปลงไป เพื่อการพัฒนาของโครงการต่างๆ ซึ่งเป็นการใช้ที่ดินในรูปแบบต่างๆ ก่อน พ.ศ.2525 ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจะต้องวางแผนการใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ เอื้ออำนวยต่อการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ ในบริเวณนั้นพื้นที่ใดไม่เหมาะสมต่อการเกษตรกรรมหรือการพัฒนาในรูปแบบอื่นๆ ให้กรมป่าไม้ปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพต้นน้ำลำธารอย่างรีบด่วน

3. พื้นที่กลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 2 เป็นพื้นที่กลุ่มน้ำที่มีสภาพเป็นพื้นที่ป่าป้องกันหรือป่าเศรษฐกิจ ปกติเป็นพื้นที่บนที่สูง มีความลาดชันมาก ดินมีสมรรถนะในการพังทลายน้อยกว่าพื้นที่กลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 1 โดยทั่วไปมีความเหมาะสมต่อการสงวนไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารในระดับรองลงมา การใช้พื้นที่ทำกิจกรรมป่าไม้และเหมืองแร่ในพื้นที่กลุ่มน้ำคุณภาพชั้นนี้ อนุญาตให้ทำได้แต่จะต้องมีการควบคุมวิธีการปฏิบัติในการใช้ที่ดินเพื่อการนั้นๆ อย่างเข้มงวดและเป็นไปตามระเบียบปฏิบัติทางราชการ

4. พื้นที่กลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 3 พื้นที่กลุ่มน้ำที่มีสภาพเป็นเชิงเขา มีความลาดชันมาก ดินมีสมรรถนะในการพังทลายปานกลาง เป็นพื้นที่เหมาะสมในการใช้เป็นป่าเศรษฐกิจ ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ปลูกไม้ผลหรือพืชยืนต้นหรือการทำเหมืองแร่ แต่ต้องมีมาตรการด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำควบคู่กันไปด้วย การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมในพื้นที่กลุ่มน้ำชั้นคุณภาพนี้ควรปฏิบัติ ดังนี้

4.1 บริเวณที่หน้าดินลึกกว่า 50 เซนติเมตร ให้ใช้เป็นบริเวณปลูกไม้ผล ไม้เศรษฐกิจและพืชอื่นๆ ตามความเหมาะสม แต่ต้องใช้มาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำที่ถูกต้อง

4.2 บริเวณที่หน้าดินลึกน้อยกว่า 50 เซนติเมตร เป็นพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมต่อการเกษตรกรรม ควรใช้เป็นพื้นที่ป่าไม้หรือทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์

5. พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 4 พื้นที่ลุ่มน้ำที่มีสภาพเป็นพื้นที่เนินราบ มีความลาดชันปานกลาง สภาพป่าส่วนใหญ่บุงกรุกแล้วถางเพื่อการเกษตรกรรม สามารถใช้ปลูกพืชไร่ หรือไม้ผลหรือทำเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ได้ แต่ต้องมีการป้องกันการพังทลายของดิน การใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำนี้ ควรปฏิบัติดังนี้ บริเวณนี้มีความลาดชัน 18-25% และดินลึกน้อยกว่า 50 เซนติเมตร ควรใช้เป็นพื้นที่ป่าและไม้ผล โดยมีการวางแผนการใช้ที่ดินตามมาตรการอนุรักษ์น้ำและดิน บริเวณที่มีความลาดชัน 6-18% ควรใช้เพาะปลูกพืชไร่หรือทำนา โดยมีมาตรการอนุรักษ์น้ำและดิน

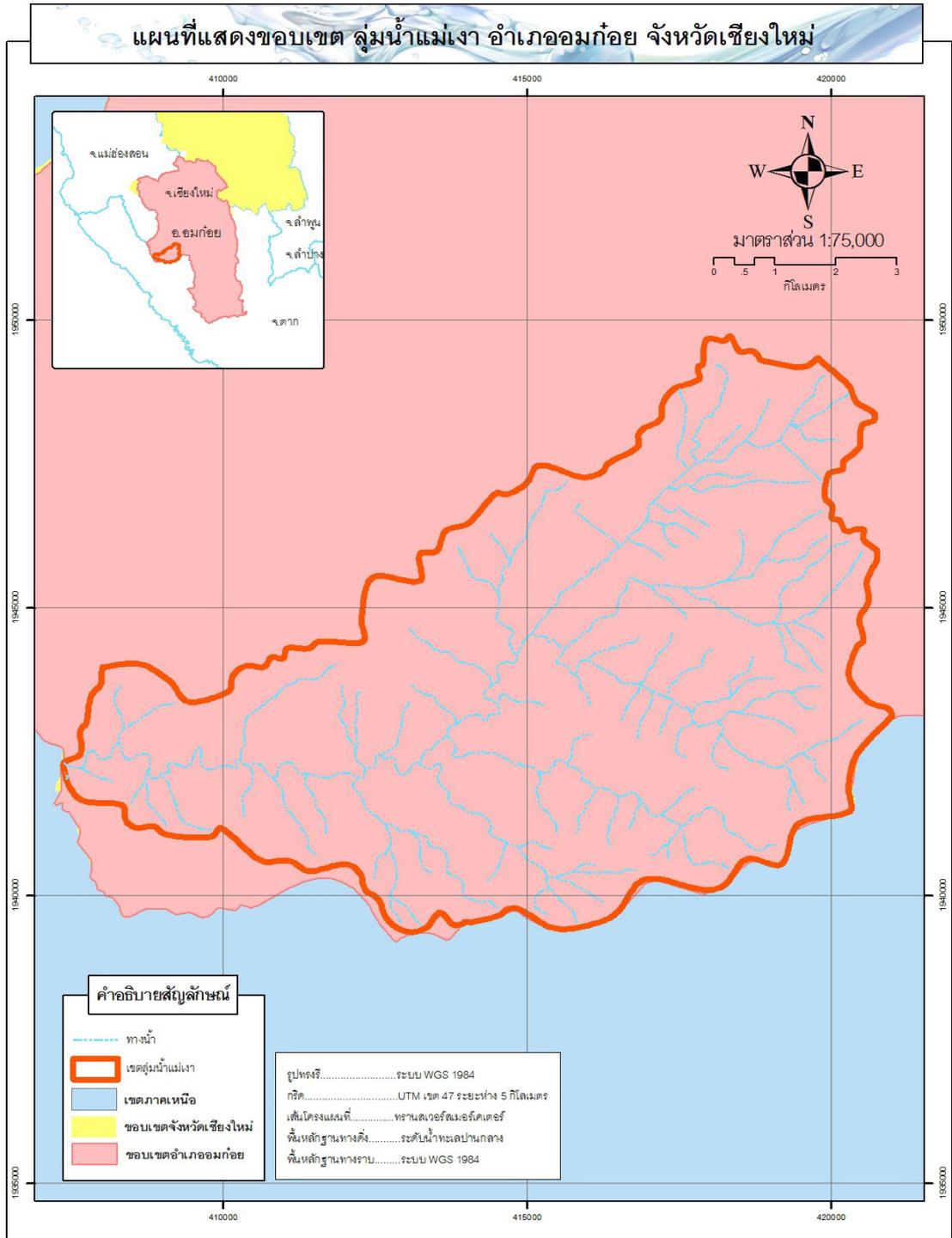
ลุ่มน้ำย่อยของสาละวินเหล่านี้ประกอบไปด้วยพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 1 เอ เป็นพื้นที่ที่ยังคงมีสภาพป่าสมบูรณ์เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 1 บี เป็นพื้นที่ที่สภาพป่าส่วนใหญ่ได้ถูกทำลายไป (เป็นพื้นที่ที่ทางกรมป่าไม้ให้สงวนไว้ให้เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร) พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 2 เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีสภาพเป็นพื้นที่ป่าป้องกันหรือป่าเศรษฐกิจ มีความลาดชันมาก ดินมีสมรรถนะในการพังทลายน้อยกว่าพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 1 โดยทั่วไปมีความเหมาะสมต่อการสงวนไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 3 พื้นที่ลุ่มน้ำที่มีสภาพเป็นเชิงเขา มีความลาดชันมาก ดินมีสมรรถนะในการพังทลายปานกลาง เป็นพื้นที่เหมาะสมในการใช้เป็นป่าเศรษฐกิจ พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นคุณภาพที่ 4 พื้นที่ลุ่มน้ำที่มีสภาพเป็นพื้นที่เนินราบ มีความลาดชันปานกลางมีความลาดชันปานกลาง

ทรัพยากรน้ำในชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวินปัจจุบันได้ถูกนำไปใช้เพื่อการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ซึ่งชุมชนชาติพันธุ์ได้เปลี่ยนจากการปลูกฝิ่น ซึ่งเคยเป็นพืชเศรษฐกิจหลักบนพื้นที่สูงมาปลูกพืชทดแทนการปลูกฝิ่นเป็นพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า เช่น กะหล่ำ มะเขือเทศ และชุมชนพื้นราบก็เปลี่ยนจากการทำนามาปลูกพืชเชิงพาณิชย์มากขึ้น ส่งผลให้ทรัพยากรน้ำเป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายต้องการมีปริมาณไม่เพียงพอต่อการผลิตและการจัดการยังขาดประสิทธิภาพที่ดีในขณะที่ความต้องการใช้น้ำมีมากขึ้นแต่ปริมาณน้ำกลับไม่เพิ่มขึ้นและมีแนวโน้มลดลง ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจที่ขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ พร้อมกับความเจริญที่เข้ามาในชุมชน ทำให้โครงสร้างของประชากรในชุมชนมีจำนวนเพิ่มขึ้น จึงนำมาซึ่งการใช้ทรัพยากรน้ำเพิ่มขึ้นด้วย จึงเป็นสาเหตุสำคัญของความขัดแย้งด้านทรัพยากรน้ำ

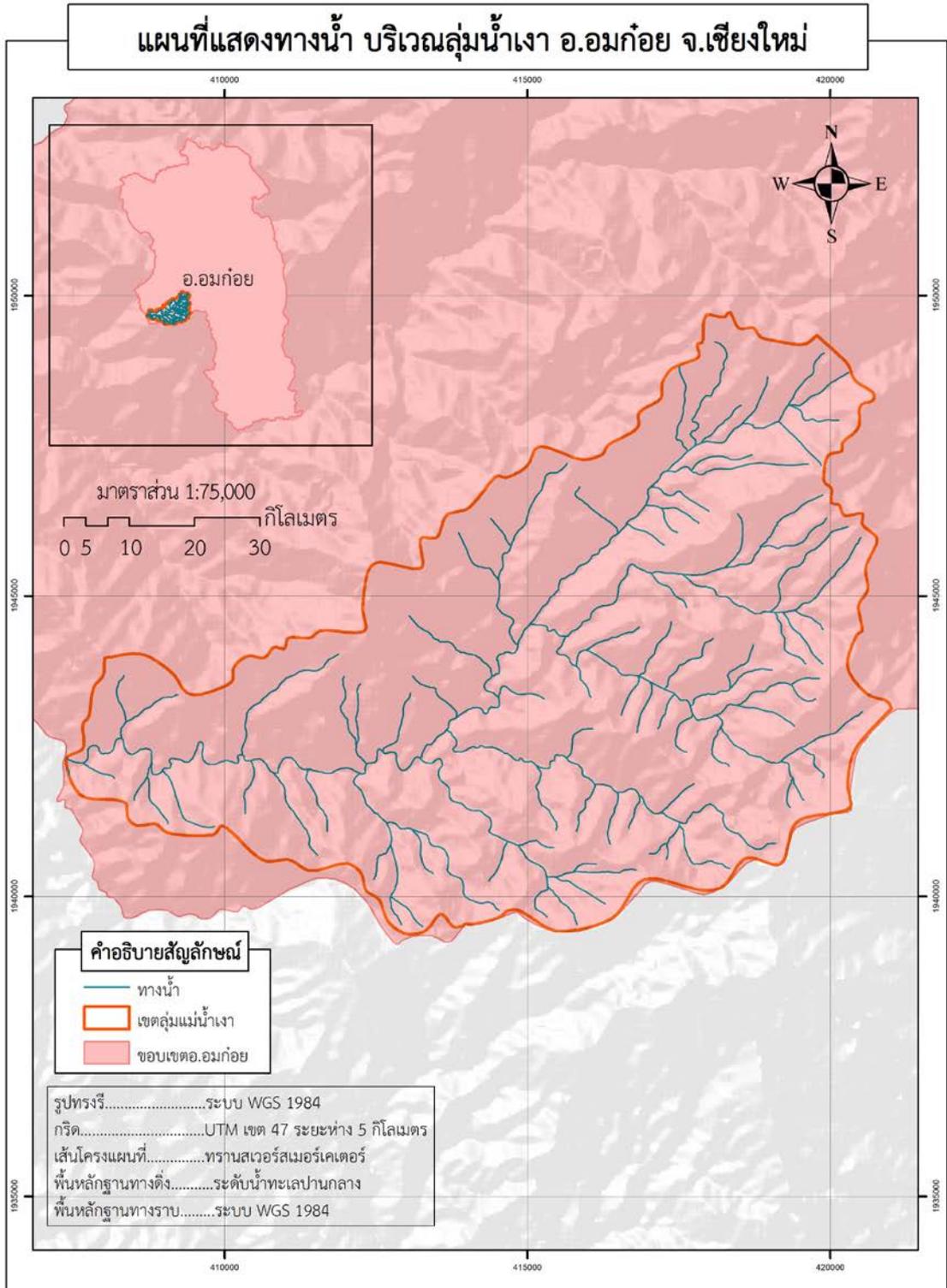
การจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนมีการปฏิบัติดังนี้

1. การจัดการและวางแผนการใช้ประโยชน์จากน้ำ เช่น แผนการอนุรักษ์ป้องกันทรัพยากรน้ำของชุมชน
2. การจัดสรรประโยชน์วิธีการจัดสรรน้ำไปสู่ทุกครัวเรือน
3. การควบคุมการใช้ให้เป็นไปตามแผนและกฎระเบียบชุมชน เช่น กฎระเบียบเกี่ยวกับการจัดสรรน้ำ การอนุรักษ์คุณภาพน้ำ ระเบียบเกี่ยวกับการบำรุงรักษาเหมืองฝาย เป็นต้น

4. การรับรองสิทธิ์ในระดับต่างๆ เช่น ระดับหมู่บ้าน ระดับเครือข่าย เป็นต้น

แผนภาพที่ 4.3 แผนที่แสดงขอบเขตลุ่มน้ำแม่เงา

แผนภาพที่ 4.4 แผนที่แสดงขอบเขตเส้นทางน้ำในลุ่มน้ำเงา

3. ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ประชากรในชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน มากกว่าร้อยละ 95 ประกอบอาชีพด้านการเกษตร เพื่อการยังชีพและบริโภค มีพื้นที่การเกษตรรวมทั้งสิ้น ทั้งสิ้น 39,858 ไร่ ครอบครัวยุทธศาสตร์ จำนวน 9,549 ครอบครัวยุทธศาสตร์ ครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี 21,550 บาท โดยปลูกข้าวเพื่อการบริโภค ประชากรชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงแต่ละครอบครัวยุทธศาสตร์มีสิทธิครอบครองที่ทำกินทำมาหากินโดยอิสระ พืชหลักคือข้าว โดยปลูกในนาดำแบบขั้นบันได ไร่ข้าวบนภูเขาที่เป็นไร่หมุนเวียนคือปลูกข้าวแล้วเว้นไว้ 5-7 ปี ให้ป่าฟื้นตัวแล้วย้อนกลับมาปลูกข้าวอีกหมุนเวียนไป นอกจากการปลูกข้าวแล้วยังปลูกพืชอื่นๆ ด้วย เช่น พืชผักสวนครัวที่ปลูกผสมในไร่ข้าว ฝ้ายซึ่งปลูกไว้เพื่อนำมาทอผ้า ลักษณะเด่นของระบบการผลิตของชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงคือ การทำไร่หมุนเวียน ชาวกะเหรี่ยงจะทำการเลือกพื้นที่เพื่อทำไร่ โดยเริ่มทำการเตรียมพื้นที่ในช่วงเดือนมกราคม ชาวกะเหรี่ยงถือว่าป่าไผ่เหมาะแก่การทำไร่ข้าวมากที่สุด เพราะดินมีความอุดมสมบูรณ์เป็นดินสีดำที่มีธาตุอาหารสูง เป็นป่าที่มีอายุของการฟื้นตัวเร็วภายในเวลาไม่ถึง 10 ปี ซึ่งภายหลังการทำไร่แล้วทั้งต้นไผ่และต้นไม้อื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้แดงและไม้ประดู่จะฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ในป่าไผ่ยังมีไม้ใหญ่ไม่มากนัก ทำให้ขั้นตอนการถางไร่ หรือ ไร่ และเผาไร่ เป็นงานที่ไม่หนักมากเกินไป เหตุผลเดียวกันนี้เอง ที่ทำให้ชาวกะเหรี่ยงไม่เลือกทำไร่ในป่าดงดิบเพราะต้องใช้แรงงานมากเกินไป จากการที่มีไม้ใหญ่จำนวนมาก มีเนื้อที่ปลูกข้าวน้อย มีธาตุอาหารมากเกินไป หน้าดินลึก ซึ่งภายหลังการเผาไร่จะทำให้ต้นข้าวงามแต่ออกรวงน้อย และลักษณะข้าวที่ได้จะไม่เหนียวอร่อยสู้ข้าวที่ปลูกในป่าไผ่ไม่ได้

ส่วนพืชไร่ ได้แก่ ถั่วเหลือง พื้นที่ปลูก 1,390 ไร่ พืชเศรษฐกิจที่ปลูกเพื่อการค้า ได้แก่ กระหล่ำปลี พื้นที่ปลูก 2,025 ไร่ มะเขือเทศ พื้นที่ปลูก 1,347 ไร่ พริกหยวกพื้นที่ปลูก 962 ไร่ ไม้ยี่ฮัน ต้นที่ปลูกกันมากได้แก่ มะม่วง พื้นที่ปลูก 2,138 ไร่ ลำไย พื้นที่ปลูก 463 ไร่ ลิ้นจี่พื้นที่ปลูก 581 ไร่ ขนุน พื้นที่ปลูก 371 ไร่ ไม้ผลที่นำมาปลูกในพื้นที่เพื่อการค้าที่อีกชนิดหนึ่งคือ ส้มเขียวหวานมีพื้นที่ปลูก 150 ไร่ และพืชที่กำลังส่งเสริมให้ปลูกเพื่อการค้าและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่อีกอย่างหนึ่งคือ กาแฟ ที่เป็นนิยามของผู้บริโภคและมีบริษัทที่รับซื้อมาตั้งอยู่ในพื้นที่คือบริษัท พี พี โปรดักส์ จำกัด ตั้งอยู่ที่ตำบลยางเปียง ที่ส่งเสริมให้ชุมชนปลูกกาแฟเพื่อส่งขายให้บริษัททำกาแฟสำเร็จรูปจำหน่ายเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย กาแฟจึงเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มจะขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นในพื้นที่ตำบลสบโขง

ตารางที่ 4.1 พืชทางเศรษฐกิจในพื้นที่ตำบลสบโขงและตำบลนาเกียน

ตำบล ชนิด	ข้าวนาปี	ข้าวไร่	กระท้ำปาลี	มะเขือเทศ	พริกหยวก	กาแฟ
สบโขง	4,263	4,703	40	72	25	15
นาเกียน	1,755	4,499	572	157	-	-
รวม	6,018	9,202	612	229	25	15

(ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภออมก๋อย : 2553)

รวมพื้นที่เพาะปลูก ตำบล / ไร่

1. สบโขง จำนวน 9,118 ไร่
2. นาเกียน จำนวน 6,983 ไร่

นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพสัตว์เลี้ยง เป็นการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้งานและบริโภคหรืออาจขายเป็นเงินสดได้ การเลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็นการเลี้ยงแบบปล่อย สัตว์ที่เลี้ยงเป็นอาหารและจำหน่ายคือ วัว หมู ไก่ โดยเฉพาะวัวและหมูจะมีพ่อค้าเข้าไปหาซื้อถึงที่ ส่วนไก่มักจะเลี้ยงไว้ทำพิธีกรรมหรือแบ่งขายเพื่อนบ้านที่ขาดแคลนไก่สำหรับทำพิธีมากกว่าที่จะใช้เป็นอาหารหรือจำหน่าย ควายและช้างเอาไว้ใช้แรงงาน รายได้จากการขายสัตว์เลี้ยงมากหรือน้อยแสดงให้เห็นถึงฐานะทางเศรษฐกิจ รวมถึงความชำนาญของคนในพื้นที่ที่มีต่อสัตว์นั้นๆ รวมถึงสภาวะแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเลี้ยงสัตว์อีกด้วย นอกจากนี้ยังมีอาชีพรับจ้าง จากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่จะระบุว่าสมาชิกของครัวเรือนมีอาชีพรับจ้าง โดยการรับจ้างงานเกษตรในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน อัตราค่าจ้างแล้วแต่ความหนักเบาของงาน กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงจะทำนาเพื่อยังชีพ เมื่อข้าวไม่พอกินตลอดปีก็จะออกไปรับจ้างซึ่งอาจในหมู่บ้านเดียวกันหรือต่างหมู่บ้านที่มีการจ้างงาน หรือเป็นแรงงานของหน่วยงานรัฐที่มีโครงการในพื้นที่ และอาชีพรองได้แก่การหาของป่าและรับจ้างคนต่างเผ่าหรือคนพื้นราบที่อยู่หมู่บ้านใกล้เคียง การผลิตแบบดั้งเดิมของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงได้แก่พอเลี้ยงชีพก็พอใจ ดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพาตนเองและปัจจัยที่มีอยู่ในธรรมชาติเป็นหลัก ความเป็นอยู่จึงสมถะสันโดษ สงบสุขในขอบเขตของปัจจัยสี่อย่างแท้จริง แต่ปัจจุบันได้มีโครงการพัฒนาชุมชนเกิดขึ้นมากมายซึ่งส่งผลให้สังคมชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเริ่มเปลี่ยนแปลงหันมาผลิตเพื่อการจำหน่ายและพึ่งพาสินค้าพื้นราบมากขึ้นตามไปด้วย

ปัญหาหลักที่พบ คือประชากรไม่มีข้าวบริโภคอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี เนื่องจากการปลูกข้าวไม่ได้มีการใส่ปุ๋ย หรือยาฆ่าแมลงใดๆ ผลผลิตจึงมีปริมาณไม่สม่ำเสมอขึ้นกับดินฟ้าอากาศ ประกอบกับพันธุ์ข้าวที่นำมาปลูกมาจากผลผลิตของปีก่อนๆ ทำให้สายพันธุ์ข้าวไม่ได้รับการพัฒนาทำให้ผลผลิตลดลงทุกๆ ปี จากภาพรวมดังกล่าวจะเห็นว่าประชากรในชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินส่วนมากมีฐานะยากจนเพราะไม่มีรายได้จากทางอื่นๆ หรือมีน้อยมากไม่เพียงพอต่อการเข้าถึงปัจจัยสี่อย่างครบถ้วน ส่วนรายได้ของประชากรในแต่ละหมู่บ้าน จะมีความแตกต่างกันอย่างมาก ซึ่งปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้รายได้แตกต่างกันคือ การคมนาคม การตั้งของหน่วยงานของรัฐ และทรัพยากรในแต่ละหมู่บ้าน กล่าวคือ ในหมู่บ้านที่มีถนนเข้าถึง ประชาชนจะมีรายได้จากการทำเกษตรในเชิงพาณิชย์ ได้แก่ การปลูกพริก และมะเขือเทศ จะมีหัวหน้ากลุ่มประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นคนออกค่าใช้จ่ายในการปลูกให้แก่ผู้สนใจเข้าร่วม ได้แก่ ค่าเมล็ด และจะรับซื้อผลผลิตในราคาตลาด ส่งขายโกดังรับซื้อในเขต อำเภออมก๋อย อีกทอดหนึ่งและเมื่อหักค่าใช้จ่ายกับราคาผลผลิต จะเป็นรายได้ที่ชาวบ้านได้รับ อย่างไรก็ตาม ปริมาณการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ก็ยังคงถือว่า มีปริมาณน้อย จากการสำรวจ การเพาะปลูกพืชของครัวเรือน พบว่าโดยเฉลี่ยครัวเรือนหนึ่งจะปลูกประมาณ 2 ไร่ เท่านั้น ซึ่งก็มิได้ทำให้มีรายได้มาก ชาวบ้านมีรายได้ 100-120 บาท ต่อวัน นอกจากนี้ในกรณีที่ประชาชนไม่มีข้าวบริโภค จะใช้วิธีการยืมและคืนเมื่อผลผลิตออกมาในฤดูกาลใหม่ หรือใช้วิธีรับจ้าง จากผู้ที่มีผลผลิตปริมาณมาก เช่น ถางหญ้าปลูกพืช ซึ่งมีค่าแรงเป็นข้าวเปลือก จำนวน 1 ถัง ต่อการทำงานหนึ่งวัน แต่ในบางหมู่บ้านที่ผลผลิตทุกครัวเรือนไม่พอกิน จะขอความช่วยเหลือทางองค์การบริหารส่วนตำบลซื้อข้าวให้ชาวบ้านบริโภคครัวเรือนละ 1-2 กระสอบต่อปี

ส่วนค่าใช้จ่ายและหนี้สิน ในภาพรวมแล้วในหมู่บ้านที่มีถนนเข้าถึง จะมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่า สังกัดได้จากสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ได้แก่ โทรทัศน์ ตู้เย็น รถจักรยานยนต์ รถกระบะ จานดาวเทียม เป็นต้น โดยเฉพาะหัวหน้ากลุ่มผู้ปลูกพริก และมะเขือเทศ จะมีฐานะดี มีรถกระบะขับเคลือบสีล้อไว้ขับ ส่งผลผลิตและเป็นบุคคลที่ได้รับการนับถือจากชาวบ้าน ซึ่งจะได้รับเลือกในตำแหน่งสำคัญ เช่น สมาชิก อบต. ผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนี้ในหมู่บ้านที่ถนนเข้าถึงจะมีร้านค้าประจำหมู่บ้าน ซึ่งจะมีทั้งอาหารแห้ง มาฆ่า ปลากระป๋อง ปลาเค็ม ไข่เค็ม เหล้า เบียร์ ยารักษาโรค เป็นต้น โดยเฉพาะในฤดูฝนที่ทางร้านค้าจะต้องกักตุนสินค้าให้เพียงพอ เพราะฤดูฝนถนนจะชำรุดเป็นบ่อโคลนไม่สามารถเดินทางได้ ในส่วนของหมู่บ้านที่ถนนเข้าไม่ถึงส่วนมากจะมีฐานะยากจน รายได้ที่ได้รับจะนำไปใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็น ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค อุปกรณ์ทำครัวต่างๆ เครื่องมือล่าสัตว์ เป็นต้น

ในส่วนของหนี้สินโดยภาพรวมแล้วประชากรส่วนมากไม่มีหนี้สิน ยกเว้นจากกองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน) อัตราดอกเบี้ย 3% ต่อปี ระยะเวลาคืนทุน 1 ปี หนี้สินกองทุนหมู่บ้านโดยเฉลี่ย 20,000 บาท/คน และกองทุนเศรษฐกิจชุมชน (เงินแสน) จะให้กู้ยืมรายละไม่เกิน 10,000 บาท ไม่มีดอกเบี้ย ระยะเวลาคืน 5 ปี ผู้มีหนี้สินมีการกู้ยืมเฉลี่ยรายละประมาณ 5,000 บาท จนถึง 30,000 บาท เพื่อนำไปประกอบอาชีพ ซื่อโค กระบือ เมล็ดพันธุ์ อุปกรณ์ การเกษตร เป็นต้น ข้อสังเกตประการหนึ่งในหมู่บ้านที่มีถนนเข้าไม่ถึง มักมีหนี้สินน้อย เนื่องจากไม่ค่อยมีการประกอบอาชีพที่สร้างรายได้ ทำให้การอนุมัติการกู้ยืมของกองทุนต่างๆ ที่ต้องผ่านความเห็นชอบ ทั้งจากผู้นำชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลทำได้ยาก เพราะชาวบ้านไม่มีความสามารถชำระคืน จึงไม่มีการให้กู้ยืม นอกจากนี้ทุกหมู่บ้านมีการนำกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน SML มาใช้ในการพัฒนาหมู่บ้าน ได้แก่ สร้างส้วม ขุดถนน ซื่อหลังคา กระเบื้อง เป็นต้น ส่วนหนี้ที่นอกระบบจะยืมกันเป็นเงินหรือสิ่งของ ซึ่งมีจำนวนเงินไม่มาก และการยืมข้าวเพื่อบริโภค ซึ่งจะชำระคืนเมื่อมีผลผลิตหรือมีรายได้จากผลผลิต

จากข้อมูลรายได้และหนี้สินและการสัมภาษณ์ พบว่าชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน มีความต้องการเงินตรามากขึ้นและผลิตเพื่อบริโภคน้อยลง เน้นการผลิตเพื่อขายเพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้าและสิ่งอำนวยความสะดวก วิถีชีวิตเริ่มเปลี่ยนแปลงไปสินค้าอุตสาหกรรมเข้าไปแทนที่หัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น เครื่องใช้พลาสติกเข้าไปแทนที่เครื่องจักสาน สินค้าที่ไม่เคยต้องใช้เลยก็กลายเป็นของจำเป็น เช่น ยาสีฟัน ผลสุรส แชมพู กระทั่งสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น จักรยานยนต์ วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องเล่นดีวีดี เป็นต้น การที่ได้เงินมาเพื่อใช้จ่ายในครอบครัวโดยการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว การกู้ยืมเงินจากนายทุนและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร (ชกส.) ความต้องการมีรายได้มากๆ ทำให้ต้องเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เป็นต้นว่า การเข้าไปบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า ทำให้พื้นที่ป่าลดลงรวมทั้งการแย่งชิงน้ำเพื่อการเกษตร การแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่มีฐานะแตกต่างกันและมีความขัดแย้งในการรักษาผลประโยชน์ของชุมชน เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับชุมชน ความขัดแย้งภายในชุมชน และความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับกลุ่มนายทุน

4. ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ในตำบลนาเกียนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโปร และตำบลสบโขง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินไม่ได้สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดนักในยุคที่เริ่มตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ และระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพของแต่ละชุมชนยังมีความเป็นอิสระอยู่ แต่ในช่วง

เศรษฐกิจการค้าเจริญเติบโตหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เครือข่ายทางการค้าได้เชื่อมโยงผู้คนใน
 กลุ่มน้ำย่อยของสาละวินให้ติดต่อกันมากขึ้น ปัจจุบันผู้คนมีความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาติ
 พันธุ์เดียวกัน และระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์โดยมิได้จำกัดเฉพาะในขอบเขตกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน
 เท่านั้น แต่มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ กับผู้คนในกลุ่มน้ำอื่น เช่น กลุ่มน้ำแม่ต้น
 กลุ่มน้ำแม่หาด เป็นต้น

ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่อาศัย
 อยู่ตามเชิงเขาและไหล่เขา เป็นชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีความหลากหลายทั้งทางด้านชาติพันธุ์ ภาษา
 ศาสนา ความเชื่อ และวัฒนธรรม ที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมายาวนาน ก่อเกิดเป็นองค์ความรู้ และ
 ภูมิปัญญาของท้องถิ่น เนื่องจากชุมชนเหล่านี้ตั้งชุมชนกระจายตัวตามภูเขาสูง การคมนาคม
 ยากลำบาก การให้บริการจากภาครัฐและการเข้าถึงบริการจากภาครัฐเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงเป็น
 ข้อจำกัดที่สำคัญ แต่ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชุมชนเหล่านี้จึงอาศัยและพึ่งพิงทรัพยากร
 ในการดำเนินชีวิตมาหลายชั่วอายุคน ถึงแม้ว่าในวันนี้รูปแบบการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ
 ของชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามการพัฒนาที่เกิดขึ้น

ชุมชนชาติพันธุ์ในปัจจุบันลักษณะทางสังคมของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคม
 ชนบทมาสู่สังคมเมืองมากขึ้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและการรับวัฒนธรรมจาก
 ตะวันตกซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ทั้งในเชิงบวก เช่น ชีวิตความ
 เป็นอยู่มีความสะดวกสบายขึ้น และผลกระทบเชิงลบ เช่น มีการแข่งขันกันสูงในสังคมจนก่อให้เกิด
 ความเห็นแก่ตัวเข้ามาแทนที่ความมีน้ำใจที่เคยมีต่อกัน

การตั้งบ้านเรือนชาวกะเหรี่ยงตั้งหมู่บ้านตามไหล่เขาในระดับต่ำและค่อนข้างจะอยู่ใกล้
 คนพื้นราบกว่าชาวเขาเผ่าอื่นๆ มักตั้งหมู่บ้านอยู่เป็นเอกเทศ มีบ้างที่ตั้งบ้านเรือนปะปนกับชาวไทย
 พื้นราบ หมู่บ้านกะเหรี่ยงมักตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มก้นกระทะล้อมรอบด้วยเนินเขาใกล้กับแหล่งน้ำ
 ไม่นิยมตั้งหมู่บ้านบนภูเขาสูงหรือสร้างบ้านบนสันเขา ตั้งหลักฐานมั่นคงการโยกย้ายหมู่บ้านมีน้อย
 เนื่องจากมีความผูกพันเป็นเจ้าของในที่อยู่ที่ทำกิน การตั้งถิ่นฐานและระบบการผลิตของกะเหรี่ยงมี
 ลักษณะสอดคล้องกับระบบนิเวศและผืนป่าโดยรอบ กล่าวคือ กะเหรี่ยงจัดประเภทของป่าเอาไว้
 หลายประเภท และทำการเพาะปลูกในลักษณะของการปลูกพืชหมุนเวียน ดังนั้น การตั้งถิ่นฐาน
 หมู่บ้านจึงมีลักษณะที่ถาวรในพื้นที่นั้นๆ ชาวกะเหรี่ยงมักไม่ย้ายหมู่บ้านตามสภาวะการใช้ที่ดินที่
 หมดยุติความอุดมสมบูรณ์เหมือนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ บ้านของกะเหรี่ยงเป็นบ้านยกพื้นใต้ถุนสูง
 เกือบสองเมตร โดยประมาณซึ่งใช้เป็นที่อยู่ของสัตว์เลี้ยง ผนังและพื้นบ้านเป็นไม้ไผ่สับฟาก
 มุงหญ้าคาหรือตองติง ภายในบ้านมีเพียงห้องเดียวใช้เป็นทั้งที่นอนและทำกิจวัตรอื่นๆ มีเตาไฟบน

กระบะดินตั้งอยู่เกือบกลางห้องทางซีกด้านใดด้านหนึ่งของห้อง เหนือเตาไฟมีชั้นไม้ไผ่แขวนไว้ เพื่อตากอาหารแห้ง ในบ้านของกะเหรี่ยงจะไม่มีหิ้งบูชา (สังเกต, 2553)

แผนภาพที่ 4.5 ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

แผนภาพที่ 4.6 การตั้งบ้านเรือนตามเชิงเขา

ลักษณะครอบครัว ครอบครัวของชาวกะเหรี่ยงเป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยว คือประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูกแต่ก็ยังพบว่าในบางครอบครัวก็มีลักษณะของครอบครัวขยาย เช่น มีบิดามารดาของฝ่ายหญิงอาศัยอยู่ด้วย โดยฝ่ายชายจะให้ความนับถือญาติฝ่ายหญิงเพราะเมื่อแต่งงานแล้วผู้ชายต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง ในการแต่งงานฝ่ายหญิง จะเป็นฝ่ายสู่ขอฝ่ายชายและฝ่ายชายจะไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิงระยะหนึ่งแล้วค่อยแยกออกไปสร้างบ้านบริเวณใกล้เคียงกับครอบครัวฝ่ายหญิง เมื่อแต่งงานแล้วจะยึดมั่นการอยู่อย่างผัวเดียวเมียเดียว ชายเป็นใหญ่ในเรื่องกิจการชุมชนนอกบ้านส่วนหญิงเป็นใหญ่ภายในบ้าน นับถือผีบรรพบุรุษฝ่ายมารดา ทุกคนในครอบครัวช่วยกันทำงาน แต่ฝ่ายหญิงจะทำงานหนักกว่า ให้ความสำคัญกับบุพการีที่ต้องให้การดูแลเมื่อแก่ชรา โดยเฉพาะลูกสาวคนสุดท้องถึงแม้จะแต่งงานแล้วก็ต้องอยู่กับพ่อแม่ไปตลอด ด้วยสถานภาพของหมู่บ้านเป็นเพียงหย่อมบ้านของหมู่บ้านทางการและส่วนใหญ่ นับถือผี ดังนั้นหมอผีหรือ “ฮีโซ” (ภาษากะเหรี่ยงสะกอ) ซึ่งเป็นตำแหน่งสืบทอดจากบรรพบุรุษทางบิดา จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดต่อการตัดสินใจและกำหนดทิศทางพฤติกรรมของชุมชน หมอผีจะต้องเป็นเพศชายและมีเพียงคนเดียวในหมู่บ้านเป็นผู้นำโดยประเพณีหรือธรรมชาติของชุมชน เรื่องที่สำคัญหมอผีจะเป็นผู้ตัดสินใจโดยมีกลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนเป็นที่ปรึกษา

ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ความเป็นอยู่ของชุมชนชาติพันธุ์แต่ละหมู่บ้านมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นไปอย่างใกล้ชิด มีการแบ่งปันช่วยเหลือกันสูงและความเป็นครอบครัวยังคงเหนียวแน่น เพราะสมาชิกในครอบครัวส่วนใหญ่จะทำงานร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็งานในไร่ งานในนา ทำให้ความแตกแยกหรือปัญหาครอบครัวมีน้อยมาก วิถีชีวิตแบบเรียบง่ายระบบการผลิตแบบยังชีพทำให้ชุมชนมีความใกล้ชิด ผูกพันและตระหนักในสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงออกในรูปความเชื่อและพิธีกรรมที่เอื้อต่อการรักษาความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ ความสัมพันธ์หลักในชุมชนยังเป็นความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ทางสายเลือด ดังนั้นจึงสอดคล้องต่อการใช้ทรัพยากรร่วมกัน แม้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปมากแล้วก็ตาม ทั้งนี้เป็นเพราะความสัมพันธ์ที่อยู่บนรากฐานของระบบเครือญาติ ที่คนในชุมชนทั้งหมู่บ้านเป็นญาติกันหมด ซึ่งความสัมพันธ์ลักษณะนี้ ทำให้ชุมชนยังคงรูปแบบการใช้ชีวิตแบบรวมหมู่ไว้ได้ค่อนข้างมาก เช่น การเอามือเอวกัน การใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างน้ำ ที่ดิน ฯลฯ และทำให้การควบคุมพฤติกรรม การกระทำ ความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชน ยังเป็นลักษณะของวิถีประชา คือ พิธีกรรม ความเชื่อ และชุมชนเข้ามามีบทบาทต่อปัจเจกบุคคลมาก เพราะวิถีการผลิตและวิถีการดำรงชีวิตที่ต้องอาศัยธรรมชาติจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกัน แต่ในลักษณะชีวิตรวมหมู่แบบนี้ ก็ยังคงมีขอบเขตส่วนตัวของแต่ละครอบครัว และมีความเกรงใจกันอยู่

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน สามารถสรุปจุดแข็งของชุมชนชาติพันธุ์ว่าเป็นชุมชนที่มีขนาดเล็ก มีความเรียบง่ายที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกันในการผ่านเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชน ชุมชนมีขนบธรรมเนียม ประเพณีใกล้เคียงกัน มีทรัพยากรที่เพียงพอต่อการผลิตและการบริโภคในชุมชนมีเศรษฐกิจ และสังคมแบบพึ่งพาอาศัยกัน ชุมชนมีความเชื่อทางศาสนาที่หลากหลายแต่มีฐานความเชื่อเดิมที่มาจากความเชื่อของคนกะเหรี่ยงที่ให้การเคารพนับถือสถานที่ทุกหนทุกแห่งมีเจ้าของผู้ครอบครอง ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ทั้งการเรียนรู้ตามวิถีชีวิตของชุมชน โดยมีองค์ความรู้ภูมิปัญญาและการศึกษาในระบบตามแผนการศึกษาของรัฐควบคู่ไปด้วยกัน ชุมชนยังมีระบบการผลิตที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันของคนกับธรรมชาติตามแนวคิดของชุมชนชาติพันธุ์ ชุมชนยังคงรักษารูปแบบการปกครองที่มีฮีโซ เป็นผู้นำตามประเพณีและยังมีการสืบทอดตำแหน่งดังกล่าว ควบคู่ไปกับการปกครองที่เป็นทางการ ชุมชนได้รับแนวคิดจากกลุ่มเครือข่ายภายนอกรวมทั้งจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชน ในขณะเดียวกันมีการรักษากลุ่มที่เกิดจากวิถีชีวิตของชุมชนเอง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนชาติพันธุ์มีความสัมพันธ์อันเครือญาติ มีการแบ่งปัน ช่วยเหลือกันสูง และความเป็นครอบครัวยังคงเหนียวแน่น เพราะสมาชิกในครอบครัวส่วนใหญ่จะทำงานร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นงานในไร่ งานในนา ทำให้ความแตกแยกหรือปัญหาครอบครัวมีน้อยมาก แม้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปมากแล้วก็ตาม ทั้งนี้เป็นเพราะความสัมพันธ์ที่อยู่บนรากฐานของระบบเครือญาติ ที่คนในชุมชนทั้งหมดเป็นญาติกันหมด ซึ่งความสัมพันธ์ลักษณะนี้ ทำให้ชุมชนยังคงรูปแบบการใช้ชีวิตแบบรวมหมู่ไว้ได้ค่อนข้างมาก เช่น การเอามือเอวกัน การใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น น้ำ ที่ดิน และทำให้การควบคุมพฤติกรรม การกระทำ ความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชน ยังเป็นลักษณะของวิถีประชา คือ พิธีกรรม ความเชื่อ และชุมชนเข้ามามีบทบาทต่อปัจเจกบุคคลมาก เพราะวิถีการผลิตและวิถีการดำรงชีวิตที่ต้องอาศัยธรรมชาติจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกัน แต่ในลักษณะชีวิตรวมหมู่แบบนี้ ก็ยังคงมีขอบเขตส่วนตัวของแต่ละครอบครัว และมีความเกรงใจกันอยู่เช่นกัน

ส่วนจุดอ่อนของชุมชนชาติพันธุ์ปัจจุบันลักษณะทางสังคมของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและการรับวัฒนธรรมจากตะวันตก ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ทั้งในเชิงบวก เช่น ชีวิตความเป็นอยู่มีความสะดวกสบายขึ้น และผลกระทบเชิงลบ เช่น มีการแข่งขันกันสูงในสังคม จนก่อให้เกิดความเห็นแก่ตัวเข้ามาแทนที่ความมีน้ำใจที่เคยมีต่อกัน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินยังขาดความต่อเนื่อง เนื่องจากชุมชนมีพื้นที่ห่างไกลกัน และถูกกั้นด้วยภูเขาเดินทางไปมาหาสู่กันลำบาก ความรู้ การศึกษาค่อนข้างต่ำ ขาดผู้นำชุมชนที่ตั้งใจ และเสียสละ วิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมเปลี่ยนไป

ด้านความเชื่อจากการศึกษาพบว่า ความเชื่อดั้งเดิมแล้วชุมชนชาติพันธุ์มีความเชื่อในเรื่อง การถือผี ผีมีอยู่ทุกหนทุกแห่งไม่ว่าจะเป็นผีเจ้าที่ ผีป่า ผีไร่ ผีนาและอีกสารพัดผี ผีที่ให้ความสำคัญมาก ก็คือผีเจ้าที่เจ้าทาง และผีบรรพบุรุษ ระบบคุณค่าและความเชื่อเกี่ยวกับผีและสิ่งเหนือธรรมชาตินี้เป็นกฎที่มีความศักดิ์สิทธิ์มาก การทำผิดกฎหมายอาจไม่ถูกลงโทษถ้าไม่มีผู้ใดรู้เห็น เพราะเป็นกฎที่เขียนไว้เป็นหนังสือที่อยู่ภายนอกตัวคน แต่กฎของผีเป็นกฎที่สมาชิกของชุมชนทุกคนรับรู้ โดยกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม จึงเป็นกฎที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของสมาชิกในชุมชนทุกคนและ ด้วยอำนาจของผีที่สามารถรู้เห็นเสมอว่าใครประมาทผิด เมื่อใด ที่ไหน ควบคู่ไปกับการลงโทษที่สามารถบันดาลให้ผู้กระทำผิดมีอันเป็นไปต่างๆ นานา เช่น เจ็บไข้ได้ป่วยจนไปถึงตาย ด้วยเหตุนี้ การนับถือผีและความเชื่อต่างๆ จึงเป็นเครื่องมือสำคัญยิ่งในการควบคุมและสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนปฏิบัติตามบรรทัดฐานของชุมชน ยิ่งไปกว่านั้นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของชุมชนยังสามารถถ่ายทอดโลกทัศน์และระบบคุณค่าให้แก่สมาชิกในรุ่นต่อไปโดยทำให้เกิดความเชื่อว่า ผู้ที่เคารพและปฏิบัติตามแนวทางที่บรรพบุรุษวางไว้ให้แล้วจะได้รับประโยชน์ ส่วนผู้ที่ลบลู่หรือไม่ปฏิบัติตามก็จะได้รับโทษ ทำให้แบบแผนการประพฤติปฏิบัติดังกล่าวสามารถสืบทอดต่อไปอย่างต่อเนื่อง ผีที่ชุมชนให้ความสำคัญนับถือมีดังนี้

1. ผีเจ้าที่เจ้าทาง กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเชื่อว่ามีความอำนาจสูงสุดในการคุ้มครองแผ่นดิน แม่น้ำลำธาร ไร่นา หิน ดิน ไม้ ไร่ นา ทุกพื้นที่ที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ ต้องจัดให้มีศาลและจัดพิธีบูชาปีละ 2 ครั้งซึ่งคนทั้งหมู่บ้านจะต้องเข้าร่วม

2. ผีบ้านผีเรือนซึ่งก็คือวิญญาณของบรรพบุรุษนั่นเองที่จะคอยคุ้มครองดูแลสมาชิกในครอบครัวให้อยู่อย่างมีความสุข

3. ขวัญ ตามความเชื่อของกะเหรี่ยงขวัญคือวิญญาณที่อยู่ประจำตามอวัยวะส่วนต่างๆ ของคนมีประมาณ 3 ขวัญ ที่สำคัญก็คือขวัญศีรษะ หู ตา คอและข้อมือ หากขวัญออกจากร่างกายจะจากการกระทำของผีหรือขวัญหนีไปแล้วหลงทางจะทำให้เจ้าของร่างกายเจ็บป่วยต้องแก้ด้วยการทำพิธีเรียกขวัญให้กลับสู่ร่าง

4. พฤติกรรมที่ผิดธรรมชาติของสัตว์ เช่น ไก่สีดำมีลูกเป็นสีขาว หมูตกลูกเป็นเพศเดียวกันหมดทั้งครอก เป็นต้น สิ่งเหล่านี้กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงถือเป็นเหตุอุบาทว์อย่างร้ายแรงที่จะนำเภทภัยมาสู่ชุมชนจะต้องนำสัตว์เหล่านี้ไปฆ่าทิ้งให้หมด

ชีวิตของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์จะผูกพันอยู่กับความเชื่อดังที่กล่าวมานี้ หากใครประพฤติผิดทำนองคลองธรรมของชุมชนหรือล่วงเกินต่อผีจะทำให้ผีโกรธและลงโทษ โรคภัยเจ็บป่วยเกิดจากผีต้องแก้ด้วยการทำพิธีเลี้ยงผีด้วยไก่และเหล้าเพื่อขอขมาทุกๆ ผีที่เกี่ยวข้อง ความเชื่อในเรื่องผีของชาวกะเหรี่ยงนี้นับเป็นการสนับสนุนการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมไปในตัว ชุมชนชาติพันธุ์จึง

ได้ชื่อว่าเป็นชาวเขาที่เป็นนักอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้ชุมชนชาติพันธุ์ได้หันมานับถือศาสนาคริสต์และพุทธเพิ่มมากขึ้นจึงพบว่าบางหมู่บ้านมีทั้งถือผี ศาสนาคริสต์ ศาสนาพุทธอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขตามครรลองของชนเผ่า

นอกจากนี้ชุมชนชาติพันธุ์มีความเชื่อว่ามนุษย์สามารถติดต่อสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติได้ โดยผ่านบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำในประกอบพิธีกรรม ซึ่งกะเหรี่ยงเรียกบุคคลนั้นว่า ฮีโซ มีความหมายเป็นภาษาไทยว่า หัวหน้าหมู่บ้านหรือผู้นำหมู่บ้าน พิธีกรรมต่างๆ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและการทำมาหากิน ขณะเดียวกันก็แฝงไปด้วยหลักการและแนวคิดในการดูแลสุขภาพทรัพยากรเพื่อสร้างสมดุลแก่สภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยา เช่น พิธีกรรมในการเกิดการตาย การเลี้ยงผีไร่ ฝ้าย ฝืน้ำ เป็นต้น

ความเชื่อในการนับถือศาสนาดั้งเดิมของชุมชนชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงไป เมื่อประมาณ 50-60 ปีที่ผ่านมา เมื่อมีคณะมิชชันนารีชาวต่างชาติได้เข้ามาในหมู่บ้านนำเอาพระคัมภีร์คำสอนของศาสนาคริสต์มาเผยแพร่ การนับถือต้องนับถือพระเจ้าองค์เดียวและพระเยซูคริสต์ พระเจ้าผู้สร้างโลกสรรพสิ่งล้วนเป็นของพระเจ้า พระเจ้าเท่านั้นที่ดูแลและคุ้มครองธรรมชาติที่แวดล้อมมนุษย์และชีวิตมนุษย์ซึ่งตรงกันข้ามกับความเชื่อดั้งเดิมที่มีเทวอาร์ักษ์หลายองค์ ไม่ว่าจะเป็น เจ้าป่า เจ้าเขา ฝ้าย ฝืน้ำ ธรรมชาติที่แวดล้อมมนุษย์ล้วนมีเทวดาเป็นเจ้าของไม่ใช่พระเจ้าองค์เดียว ดังนั้นเมื่อเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ต้องลบล้างความเชื่อเกี่ยวกับการมีเจ้าหลายองค์ออกไป รวมทั้งเลิกพิธีกรรมดั้งเดิม โบสถ์จึงเป็นแหล่งรวมศูนย์กลางความศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่เป็นคริสเตียน

อย่างไรก็ตามความเชื่อของคริสต์ศาสนา และการนับถือศาสนาดั้งเดิมก็ไม่ได้ขัดแย้งแตกต่างกันทั้งหมด ยังคงมีความคล้ายคลึงกันอยู่ในส่วนของความเชื่อที่ว่าชาติพันธุ์กะเหรี่ยงไม่ใช่เป็นเจ้าของธรรมชาติ ไม่ใช่เจ้าของที่ดิน เจ้าของป่าและเจ้าของน้ำแต่ผู้เป็นเจ้าของคือ พระเจ้า ดังนั้น ชาวกะเหรี่ยงอยู่ในฐานะเป็นผู้รับประโยชน์จากธรรมชาติ พระเจ้ามีฐานะสูงส่งเป็นผู้มอบความเมตตากรุณา ปกป้องคุ้มครองกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงให้สามารถดำรงชีวิตอย่างสงบสุข

จากการศึกษาพบว่า การเข้ามาของคณะมิชชันนารีมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงพอสมควร เมื่อมิชชันนารีเข้ามาเผยแผ่ศาสนาพร้อมกับการให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษา การเรียนรู้การอ่านออกเขียนได้ ทั้งภาษาไทยและภาษากะเหรี่ยง เพราะต้องเรียนรู้ ศึกษาหลักคำสอนจากคัมภีร์ไบเบิล ที่มีการตีพิมพ์เผยแผ่ทั้งภาษาไทยและภาษากะเหรี่ยง มิชชันนารีได้พัฒนาระบบอักษรกะเหรี่ยงมาจากระบบอักษรพม่า มิชชันนารียังได้สนับสนุนชาวบ้านในการให้ทุนการศึกษาแก่บุตรหลานให้ไปศึกษาต่อในเมืองรวมทั้งกำลังสร้างโรงเรียนในบ้านแม่หลองได้เมื่อปี พ.ศ.2552 ทำให้ชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเริ่มหันมานับถือศาสนาคริสต์มากขึ้น

ส่วนศาสนาพุทธ เริ่มเข้ามาประมาณปี 2525 เมื่อโครงการพระธรรมจาริกจากวัดศรีโสดา ขึ้นไปสู่ชุมชนบนพื้นที่สูง มีวัดอยู่ที่บ้านเม โลดเด ตำบลสบ โขง ความเชื่อของศาสนาดั้งเดิมสอดคล้องกับพุทธศาสนาหลายอย่าง โดยเฉพาะความเชื่อในรุกขเทวดาต่างๆ ชาติพันธุ์กะเหรี่ยงจึงสามารถนับถือทั้งพุทธศาสนาและศาสนาดั้งเดิมได้อย่างผสมผสานกัน

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและการนับถือศาสนาสรุปได้ว่า เดิมคนในชุมชนชาติพันธุ์มีความเชื่อทางศาสนาที่เหมือนกันคือ เชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่ความเชื่อจากภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชนทำให้คนในชุมชนรับความเชื่อทางศาสนาใหม่ทั้งคริสต์และพุทธ โดยเฉพาะคริสต์นั้นมีแนวคิดที่แตกต่างจากศาสนาดั้งเดิมในเรื่องที่มีพระเจ้าเพียงองค์เดียว ในขณะที่ความเชื่อดั้งเดิมนั้นเชื่อว่าสถานที่ทุกแห่งต่างมีเทวาอารักษ์หรือผีผู้เป็นเจ้าของคุ้มครองดูแล จึงมีกลุ่มหนึ่งที่หันไปนับถือศาสนาคริสต์ เมื่อมีศาสนาพุทธเข้าไปซึ่งมีแนวคิดใกล้เคียงกับความเชื่อเดิมชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงตัดสินใจนับถือศาสนาพุทธควบคู่ไปกับการนับถือศาสนาดั้งเดิม เนื่องจากศาสนาใหม่ที่เข้ามาทั้งศาสนาคริสต์และศาสนาพุทธนั้นต่างมีคุณูปการต่อชุมชนชาติพันธุ์ ทั้งในด้านการศึกษาที่ทำให้ลูกหลานได้มีโอกาสศึกษาภาษาไทย สามารถใช้ความรู้เหล่านั้นติดต่อกับทางราชการได้ ทั้งได้พัฒนาคุณภาพชีวิต ชุมชนลุ่มน้ำต่างๆ จึงเลือกตัดสินใจที่จะนับถือศาสนาใหม่ที่เข้ามาตามความคิดเห็นอันเหมาะสมของแต่ละคน ทั้งนี้ได้มีการรักษาความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนบางอย่างมาผสมผสานกับความเชื่อใหม่ให้ไปด้วยกัน เพื่อปรับใช้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้

ส่วนประเพณีที่สำคัญของชุมชนชาติพันธุ์ ประกอบด้วยประเพณีการเลี้ยงผีทั้งผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีเรือน การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ กินข้าวใหม่ ขึ้นปีใหม่ ประเพณีเกี่ยวกับการตาย และประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชนชาติพันธุ์เป็นเสมือนกฎระเบียบที่เป็นตัวกำหนดและควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ทำให้ทุกคนให้ความร่วมมือช่วยเหลือเผื่อแผ่ แบ่งปันกัน การใช้มิติทางสังคมที่เป็นระบบ โครงสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติหรือเพื่อนบ้าน โดยมีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือแบ่งปัน แลกเปลี่ยน มีอุดมคติ ความเชื่อร่วมกัน ที่สำคัญมีจิตสำนึกร่วมกัน โดยมีองค์ประกอบคือกลุ่มคนที่อยู่ในระดับเดียวกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนโดยถือว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีการสื่อสารทำความเข้าใจในประเด็นปัญหาด้านทรัพยากร โดยแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมแสดงความคิดเห็น มีการจัดการที่ที่คนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน ในยุคที่มีความเชื่อในการนับถือศาสนาดั้งเดิม ชาวบ้านจะให้ความเคารพนับถือผู้นำในระบบจารีตประเพณีอย่างมาก ผู้นำที่มีบทบาทสำคัญตามประเพณีคือ ฮีโซ่ที่เป็นผู้นำหมู่บ้าน และกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้าน โดยตำแหน่งฮีโซ่เป็นตำแหน่งที่สืบทอดกันผ่านสายตระกูล ฮีโซ่จะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่

เกี่ยวข้องกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ส่วนกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้านจะได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน ทำหน้าที่หลักในการบริหารการปกครองท้องถิ่น หรือจัดระเบียบสังคมของชุมชน รวมทั้งจัดการความขัดแย้งของชุมชน

จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในหมู่บ้านแม่หลองใต้ นายโปะ โปะ โดย รุ่งโรจน์ประชาชื่นเล่าให้ฟังว่า “ชุมชนบ้านแม่หลองใต้มีการผลิตแบบพึ่งตนเอง และมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ชาวบ้านในหมู่บ้านทุกคนทั้งเด็กและผู้ใหญ่จะให้ความเคารพนับถือ ฮีโซ่ และผู้อาวุโสในหมู่บ้านมาก อย่างไรก็ตามในสมัยก่อนชาวบ้านมีความรักใคร่สามัคคีกลมเกลียวกันมาก มีความเคารพนับถือกันเหมือนพี่น้อง ดังนั้นปัญหาการกระทบกระทั่งกัน จนถึงขั้นมีการทะเลาะวิวาทขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในหมู่บ้านจึงไม่ค่อยจะเกิดขึ้น กรณีพิพาทระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่ จะเป็นเรื่องเล็กน้อยๆ เช่น สัตว์เลี้ยงของลูกบ้านบางคนเข้าไปกัดกินพืชผลหรือต้นข้าวในไร่ของผู้อื่นจนได้รับความเสียหาย หรือมีฉะนั่นก็เป็นปัญหาการละเมิดกฎเกณฑ์ทางจารีตประเพณีความเชื่อ เช่น มีปัญหาการลักขโมย ปัญหาชู้สาว หรือหนุ่มสาวในหมู่บ้านมีการกระทำผิดริต ความขัดแย้งด้านทรัพยากรมีน้อยมาก ถ้ามีความขัดแย้งเกิดขึ้นภายในชุมชนชาวบ้านจะมีวิธีแก้ไขปัญหาคกรณีพิพาทที่เกิดขึ้น โดยมีผู้นำตามประเพณีคือ ฮีโซ่ และกลุ่มผู้อาวุโส ทำหน้าที่พิพากษาตัดสินคดีที่เกิดขึ้นร่วมกัน” (สัมภาษณ์ 2553)

ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินมีประเพณีที่สำคัญๆ ที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งประเพณีเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีวัฒนธรรมเป็นฐานความรู้และการปฏิบัติที่ช่วยฝึกฝนสมาชิกของชุมชนในลักษณะบูรณาการในวิถีชีวิตของชุมชนที่เชื่อมโยงกัน โดยอาศัยพิธีกรรมเป็นกลไกสำคัญของการเรียนรู้ ถ่ายทอด และกลมเกลียวทางสังคม เพื่อให้เกิดความศรัทธาการยอมรับอย่างต่อเนื่องและมีการเน้นวิถีประชาเป็นแนวปฏิบัติควบคู่กันไป ซึ่งประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ สามารถสร้างเป็นกลไกทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสนับสนุนการบังคับใช้ที่มีพลังและอำนาจบังคับใช้กฎเกณฑ์ในรูปแบบความเชื่อ พิธีกรรม อำนาจที่นอกเหนือการควบคุมทางธรรมชาติและเป็นกลไกในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร

5. ลักษณะทางการปกครอง จากการศึกษาพบว่า ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน มีรูปแบบการปกครองท้องถิ่นในรูปของตำบลและหมู่บ้าน ตามการปกครองส่วนภูมิภาค แบ่งการปกครองตาม พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.2475 เป็นตำบล หมู่บ้าน ชุมชนชาติพันธุ์ที่เป็นพื้นที่ศึกษาแบ่งการปกครองออกเป็น 2 ตำบลได้แก่ ตำบลสบโขง 12 หมู่บ้านและตำบลนาเกียน 16 หมู่บ้าน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนตำบล 2 แห่ง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลสบโขง และองค์การบริหารส่วนตำบลนาเกียน

ทำให้เกิดผู้นำท้องถิ่นแบบเป็นทางการคือ ตำแหน่งกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีบทบาทและหน้าที่ในการปกครองท้องถิ่นแทนฮีโช หรือกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งเคยมีอำนาจในชุมชน ชาวบ้านกล่าวว่านับตั้งแต่มีผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านจะเชื่อฟังผู้นำฮีโชน้อยลง สืบเนื่องจากในการประชุมของฮีโชหรือผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับคำพูดของฮีโชหรือผู้อาวุโสน้อยลง นอกจากนี้ยังมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่เป็นองค์กรของทางการที่ทำหน้าที่บริหารการพัฒนาชุมชนอีกหมู่บ้านละ 2 คน ซึ่งปฏิบัติหน้าที่อยู่ในวาระ 4 ปี เช่นเดียวกับผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

การปกครองแบบจารีตประเพณีเดิมนั้นมีความแตกต่างจากการปกครองแบบทางการที่เข้ามาจากภายนอกชุมชนในลักษณะที่ผู้นำตามประเพณีคือฮีโช และผู้อาวุโสในชุมชนนั้นมีอำนาจเบ็ดเสร็จในชุมชนที่ไม่ได้ขึ้นต่อกลุ่มบุคคลจากภายนอก เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอำนาจลี้ลับลึทธิเหนือธรรมชาติ ที่มีจารีตและประเพณีของชุมชนรองรับ ในขณะที่การปกครองแบบทางการนั้นการจัดระเบียบการปกครองและรูปแบบการปกครองขึ้นตรงต่ออำนาจรัฐ ทำให้ผู้นำทางการหรือผู้ใหญ่บ้านเองได้รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาในระดับที่สูงกว่าอีกทอดหนึ่ง โดยที่มีกฎหมายรองรับ ฉะนั้นการเข้ามาของรูปแบบการปกครองแบบทางการได้ส่งผลกระทบต่อทำให้ผู้นำตามประเพณีฮีโช หรือกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งเคยมีอำนาจในชุมชนแต่เดิมถูกผู้นำท้องถิ่นแบบเป็นทางการคือ ตำแหน่งกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ได้เข้ามามีบทบาทอำนาจมากขึ้น แทนที่ นายสุภทนิศร์ รุ่งเรืองเลิศไพศาล นายองค์การบริหารส่วนตำบลนาเกียน กล่าวว่า รูปแบบการปกครองแบบทางการ และการปกครองแบบระบบจารีตประเพณีนั้น ก็ได้ไม่ได้ขัดแย้งแตกต่างกันทั้งหมด ยังคงมีการหนุนเสริมกันอยู่ด้วยในส่วนของความเชื่อที่ว่าผู้กระทำผิดก็ต้องมีการขอขมาต่อผู้ที่ได้ล่วงเกิน เพราะฉะนั้นเมื่อทำผิดก็ต้องขอขมาลาโทษตามกฎระเบียบของจารีตประเพณี และระเบียบกฎหมายของทางการตามแต่กรณี ในชุมชนมีการปรับใช้รูปแบบการปกครองทั้งสองแบบร่วมกันปกครองเพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

ข้อมูลทางประชากร จากรายงานข้อมูลจำนวนประชากรของสำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2553 ปรากฏว่า ประชากรของชุมชนชาติพันธุ์ที่มีรายชื่ออยู่ในระบบทะเบียนราษฎร มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 56,609 คน แยกเป็นชาย 28,504 คน และเป็นหญิง 28,105 คน ซึ่งมีจำนวนใกล้เคียงกันเมื่อเทียบกับจำนวนหลังคาเรือนทั้งหมด 17,065 ครัวเรือน ข้อมูลจากทะเบียนราษฎรเป็นข้อมูลของผู้มีสัญชาติไทย โดยยังไม่รวมถึงบุคคลที่มีบัตรประจำตัวประเภทอื่น และบุคคลที่ไม่มีบัตรประจำตัว ซึ่งในสมัยก่อนการคมนาคมยังไม่สะดวก ทำให้การแจ้งเกิดตามกฎหมายและการพิสูจน์สัญชาติของตนทำได้ยาก ทำให้ข้อมูลในวัยแรงงานอาจคลาดเคลื่อนได้

นอกจากนี้ชุมชนชาติพันธุ์ยังมีประชากรแฝงในพื้นที่ประชากรแฝงที่อาศัยอยู่ถาวร ประชากรแฝงที่อาศัยอยู่อย่างถาวรมีอยู่ 3 กลุ่ม

กลุ่มที่ 1 คือ แรงงานพม่าที่ลักลอบเข้ามาทำงาน เนื่องจากค่าปลดสบโงงและค่าปลด นานาเกียน มีพื้นที่ใกล้เคียงกับประเทศเพื่อนบ้านและมีพื้นที่พักพิงของผู้หลบหนีภัยจากการสู้รบ สัญชาติพม่า จำนวน 3 แห่งที่อยู่ใกล้ๆ เส้นทางธรรมชาติในพื้นที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้สะดวก ต่อการลักลอบหลบหนีเข้าเมือง จึงทำให้เป็นพื้นที่ที่เป็นทางผ่านของผู้หลบหนีเข้าเมือง ไปยังเขต จังหวัดใกล้เคียงและพื้นที่อำเภออมก๋อย มีแนวโน้มต้องการแรงงานราคาถูกในการเพิ่มผลผลิตทาง การเกษตรมากขึ้น

กลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มประชากรที่เป็นผู้ที่ไม่ได้สัญชาติไทย แต่จะมีชื่อในทะเบียนราษฎรไทย ได้แก่ ผู้ถือบัตรประจำตัวสีต่างๆ จากข้อมูลสำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง พบว่าใน อำเภออมก๋อย ยังมีบุคคลที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงที่รอการพิสูจน์สถานะตนเองทั้งที่เป็นคนไทยหรือ คนสัญชาติอื่นๆ

กลุ่มที่ 3 คือ กลุ่มประชากรที่ไม่ได้ถือบัตรอะไรเลย เนื่องจากปัญหาต่างๆ เช่น การไม่ได้แจ้งเกิดตามเวลา การไม่ไปรายงานตัวตามที่รัฐกำหนดไว้ เป็นต้น ประชากรในกลุ่มที่ 2 และกลุ่มที่ 3 ในพื้นที่ทั้งสองตำบลมีจำนวนมาก และยังไม่ได้รับการสำรวจอย่างทั่วถึง สาเหตุ เกิดจากสภาพพื้นที่ที่มีภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน การคมนาคมไม่สะดวก หมู่บ้านมี การกระจายตัวตลอดพื้นที่อำเภออมก๋อยมีหลายหมู่บ้านต้องเดินเท้า 1-3 วัน จึงจะถึงที่ว่าการอำเภอ จึงทำให้ไม่สามารถมาแจ้งเกิด หรือมารายงานตัวกับทางรัฐได้ จากปัญหาดังกล่าวทำให้ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ มีพระราชดำริให้แก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยการจัดตั้งโครงการเพิ่มชื่อใน ทะเบียนราษฎร โดยความร่วมมือทั้งประชาคมระดับหมู่บ้าน ประชาคมตำบล องค์การบริหารส่วน ตำบลสบโงง และองค์การบริหารส่วนตำบลนาเกียนทำการสำรวจ และพิสูจน์สิทธิบุคคลเหล่านี้

ส่วนประชากรแฝงที่อาศัยอยู่ชั่วคราว ซึ่งได้แก่ประชากรแฝงกลุ่มอื่นๆ ในชุมชนชาติพันธุ์ มีน้อยมาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ทุรกันดาร ไม่มีการค้า หรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ดึงดูด ทำให้ไม่มีการเข้ามาอาศัยเพื่อประกอบอาชีพหรือค้าขาย นอกจากนี้นักท่องเที่ยวก็มีจำนวนน้อย เนื่องจาก การคมนาคมไม่สะดวก หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ห่างไกล มีถนนขาดเป็นบางช่วง บางหมู่บ้านไม่มีถนน นักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักเป็นพวกที่ชอบธรรมชาติและชมทิวทัศน์ ดังนั้นประชากรแฝงจึงมีเพียง เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐต่างๆ ได้แก่ โรงเรียน ศูนย์การศึกษาอนุเคราะห์และการศึกษาตาม อัยาศัย หน่วยจัดการต้นน้ำ กรมป่าไม้ สถานีวิจัยเกษตรพื้นที่สูง โครงการหลวง องค์การบริหาร ส่วนตำบล และหน่วยงานทหารที่เข้ามาดูแลความปลอดภัยในพื้นที่

จากการศึกษาพบว่าอำนาจการบริหารปกครองท้องถิ่นของผู้นำตามจารีตประเพณี ในชุมชนกะเหรี่ยงได้เปลี่ยนไปตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องถิ่น ซึ่งทำให้อำนาจการปกครองท้องถิ่นแบบจารีตที่มีทั่วไปในสังคมไทยและมีอิสระอย่างมากในการปกครองตนเอง ต้องถูกจัดระเบียบการปกครองในรูปแบบใหม่และขึ้นตรงต่อส่วนกลาง หน่วยการปกครองท้องถิ่นที่เล็กที่สุดคือ หมู่บ้าน ระดับใหญ่กว่าหมู่บ้านคือ ตำบล อำเภอ และจังหวัดตามลำดับ การปกครองในระดับหมู่บ้านจะมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครอง ระดับตำบลมีกำนันเป็นผู้ปกครอง ระดับอำเภอมีนายอำเภอเป็นผู้ปกครอง และในระดับจังหวัดมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด ตามลำดับสายการบังคับบัญชา

จากการที่ชุมชนชาติพันธุ์มีรูปแบบการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบของตำบลและหมู่บ้าน ทำให้เกิดผู้นำท้องถิ่นแบบเป็นทางการคือ ตำแหน่งกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีบทบาทและหน้าที่ในการปกครองท้องถิ่นแทนฮีโง่ หรือกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งเคยมีอำนาจในชุมชน ชาวบ้านกล่าวว่านับตั้งแต่มีผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านจะเชื่อฟังผู้นำฮีโง่น้อยลง สืบเนื่องจากในการประชุมของฮีโง่หรือผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับคำพูดของฮีโง่หรือผู้อาวุโสน้อยลง นอกจากนี้ยังมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่เป็นองค์กรของทางการที่ทำหน้าที่บริหารการพัฒนาชุมชนอีกหมู่บ้านละ 2 คน ซึ่งปฏิบัติหน้าที่อยู่ในวาระ 4 ปี เช่นเดียวกับผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการปกครองสรุปได้ว่า การปกครองแบบจารีตประเพณีเดิมนั้น มีความแตกต่างจากการปกครองแบบทางการที่เข้ามาจากภายนอกชุมชน ในลักษณะที่ผู้นำตามประเพณีคือฮีโง่ และผู้อาวุโสในชุมชนนั้นมีอำนาจเบ็ดเสร็จในชุมชนที่ไม่ได้ขึ้นต่อกลุ่มบุคคลจากภายนอก เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ที่มีจารีตและประเพณีของชุมชนรองรับในขณะที่การปกครองแบบทางการนั้นการจัดระเบียบการปกครองและรูปแบบการปกครองขึ้นตรงต่ออำนาจรัฐ ทำให้ผู้นำทางการหรือผู้ใหญ่บ้านเองได้รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาในระดับที่สูงกว่าอีกทอดหนึ่ง โดยที่มีกฎหมายรองรับ ฉะนั้นการเข้ามาของรูปแบบการปกครองแบบทางการได้ส่งผลกระทบต่อทำให้ผู้นำตามประเพณีฮีโง่ หรือกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งเคยมีอำนาจในชุมชนแต่เดิมถูกผู้นำท้องถิ่นแบบเป็นทางการคือ ตำแหน่งกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ได้เข้ามามีบทบาทอำนาจมากขึ้นแทนที่

รูปแบบการปกครองแบบทางการ และการปกครองแบบระบบจารีตประเพณีนั้นก็ไม่ได้ขัดแย้งแตกต่างกันทั้งหมด ยังคงมีการหนุนเสริมกันอยู่ด้วยในส่วนของความเชื่อที่ว่าชาวกะเหรี่ยงผู้กระทำการผิดก็ต้องการขอขมาต่อผู้ที่ได้ล่วงเกิน เพราะฉะนั้นเมื่อทำผิดก็ต้องขอขมาลาโทษตามกฎระเบียบของจารีตประเพณี และระเบียบกฎหมายของทางการตามแต่กรณี ในชุมชนมีการปรับใช้รูปแบบการปกครองทั้งสองแบบร่วมกันปกครองเพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

ส่วนประชากรแฝงในพื้นที่ที่เป็นผู้ไม่มีสัญชาติไทยหรือกลุ่มประชากรที่ไม่มีบัตร ซึ่งพื้นที่อำเภออมก๋อยมีอยู่เป็นจำนวนมากเนื่องจากความยากลำบากของพื้นที่จึงไม่มีการแจ้งเกิด ประชากรกลุ่มนี้ยังรอการพิสูจน์สถานะตนเองและอีกกลุ่มหนึ่งคือแรงงานพม่าที่ลักลอบเข้าเมือง โดยไม่ถูกกฎหมายเพื่อเข้ามาทำงานในอำเภออมก๋อยและพื้นที่ใกล้เคียง ประชากรแฝงเหล่านี้เมื่ออาศัยอยู่ในพื้นที่ก็ต้องใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ของชุมชน ทำให้จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น มากกว่าจำนวนข้อมูลที่ปรากฏในทะเบียนบ้าน เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากร ต่างๆ ก็เพิ่มมากขึ้น แต่จำนวนทรัพยากรธรรมชาติมีจำกัด และยังมีประชากรแฝงในพื้นที่อีก ทรัพยากรป่าไม้ก็มีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว ทรัพยากรน้ำก็มีปริมาณลดลงโดยเฉพาะฤดูแล้งมีปัญหาการขาดแคลนน้ำในการอุปโภคและบริโภคที่นับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น จึงก่อให้เกิด ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มประชากรที่ปรากฏตามทะเบียนบ้านและประชากรแฝง โดยประชากรแฝงเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรกับประชากรเดิมเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดเป็นความ ขัดแย้งด้านทรัพยากร

นอกจากนี้ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินยังมีประชากรแฝงในพื้นที่ที่เป็น ผู้ไม่มีสัญชาติไทยหรือกลุ่มประชากรที่ไม่มีบัตร ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากเนื่องจากความยากลำบาก ของพื้นที่จึงไม่มีการแจ้งเกิดประชากรกลุ่มนี้ยังรอการพิสูจน์สถานะตนเองและอีกกลุ่มหนึ่งคือ แรงงานพม่าที่ลักลอบเข้าเมือง โดยไม่ถูกกฎหมายเพื่อเข้ามาทำงานพื้นที่ใกล้เคียง ประชากรแฝง เหล่านี้เมื่ออาศัยอยู่ในชุมชนชาติพันธุ์ก็ต้องใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ของชุมชน ทำให้จำนวน ประชากรเพิ่มขึ้นมากกว่าจำนวนข้อมูลที่ปรากฏในทะเบียนบ้าน เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นความ จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรธรรมก็เพิ่มมากขึ้น แต่จำนวนทรัพยากรมีจำกัด ทรัพยากรป่าไม้ก็มีจำนวน ลดลงอย่างรวดเร็ว ทรัพยากรน้ำก็มีปริมาณลดลงโดยเฉพาะฤดูแล้งมีปัญหาการขาดแคลนน้ำใน การอุปโภคและบริโภคที่นับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น จึงก่อให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร ระหว่างกลุ่มประชากรที่ปรากฏตามทะเบียนบ้านและประชากรแฝงโดยประชากรแฝงเข้ามา แย่งชิงทรัพยากรกับประชากรเดิมเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดเป็นความขัดแย้งด้านทรัพยากร

6. ด้านการศึกษา ชุมชนชาติพันธุ์ตั้งชุมชนตามเทือกเขาสลักชัยซ้อน จัดอยู่ในพื้นที่กั้นคار ตามประกาศของกระทรวงการคลัง สภาพอากาศฝนตกชุกในฤดูฝนซึ่งยาวนานเป็นระยะเวลาประมาณ 6 เดือน ฤดูหนาวอากาศจะหนาวจัด จึงทำให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแก่ชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยง เต็มไปด้วยอุปสรรค การจัดการศึกษาในระบบ การศึกษาของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ประกอบด้วย

6.1 การศึกษาในระบบโรงเรียน ด้านการศึกษาในตำบลนาเกียนมีโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานานาชาติ 7 แห่ง เปิดสอนตั้งแต่ระดับปฐมวัยถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตำบลสบโขงมีโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา จำนวน 2 แห่ง

6.2 การศึกษานอกระบบ โรงเรียน ตำบลนาเกียนได้จัดการศึกษาในรูปแบบศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” สังกัดศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภออมก๋อย ตำบลนาเกียน จำนวน 34 แห่ง ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตำบล (กศน.ตำบล) จำนวน 1 แห่ง ตำบลสบโขงมีศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” สังกัดศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภออมก๋อย จำนวน 27 แห่ง เด็กในวัยเรียนมีจำนวนทั้งสิ้น 4,409 คน ได้รับการศึกษาจำนวน 1,415 คน ยังไม่ได้รับการศึกษาจำนวน 2,907 คน ทำให้จำนวนประชากรที่รู้หนังสือมีน้อย การศึกษาสำหรับชุมชนชาติพันธุ์จึงมีความสำคัญมากเพราะต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมาก ทั้งงบประมาณและบุคลากร และสะท้อนหลักการสำคัญของการศึกษานอกโรงเรียน คือเป็นการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส และเป็นการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนบนพื้นที่สูง การจัดการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับชุมชนชาติพันธุ์ จึงเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นการจัดการศึกษาให้แก่กลุ่มเป้าหมายกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะเฉพาะ แตกต่างไปจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้นแนวคิดในการจัดการศึกษาจึงต้องมีแนวคิดที่แตกต่างไปจากแนวคิดในการจัดการศึกษาทั่วไปหลายประการ โดยได้กำหนดแนวคิดที่สำคัญ คือ เป็นการจัดการศึกษาที่จัดสาระและกิจกรรมการเรียนรู้อย่างหลากหลาย ยึดหยุ่นตามความต้องการ และศักยภาพของผู้เรียน เป็นการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน ครอบครัวและชุมชน และเป็นการศึกษาที่ธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของแต่ละชนเผ่า พร้อมทั้งมีสำนึกในความเป็นไทย

ส่วนหลักการในการจัดการศึกษาที่จะทำให้การจัดการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับชุมชนชาติพันธุ์ เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของประเทศ และเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพของสังคมและชุมชนชาติพันธุ์ จึงได้กำหนดหลักการไว้ว่า เป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ที่จัดให้กับทุกคนในชุมชนตามความต้องการ ความสนใจ วัย และความสามารถของผู้เรียน เป็นการศึกษาตลอดชีวิต ที่ผู้เรียนอาศัยวิธีการทั้งในระบบและนอกระบบ หรือตามอัธยาศัยในการดำรงชีวิตที่ต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาเพื่อที่จะสามารถปรับตัวและดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้ จัดการศึกษาในรูปแบบของศูนย์การเรียน ภายใต้ชื่อศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” (ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภออมก๋อย, 2553) ศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” คือแนวคิดในการจัดการที่จัดตั้งอยู่ในชุมชนบนพื้นที่สูงและมีครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียนอย่างน้อย 1 คน ประจำอยู่ทำ

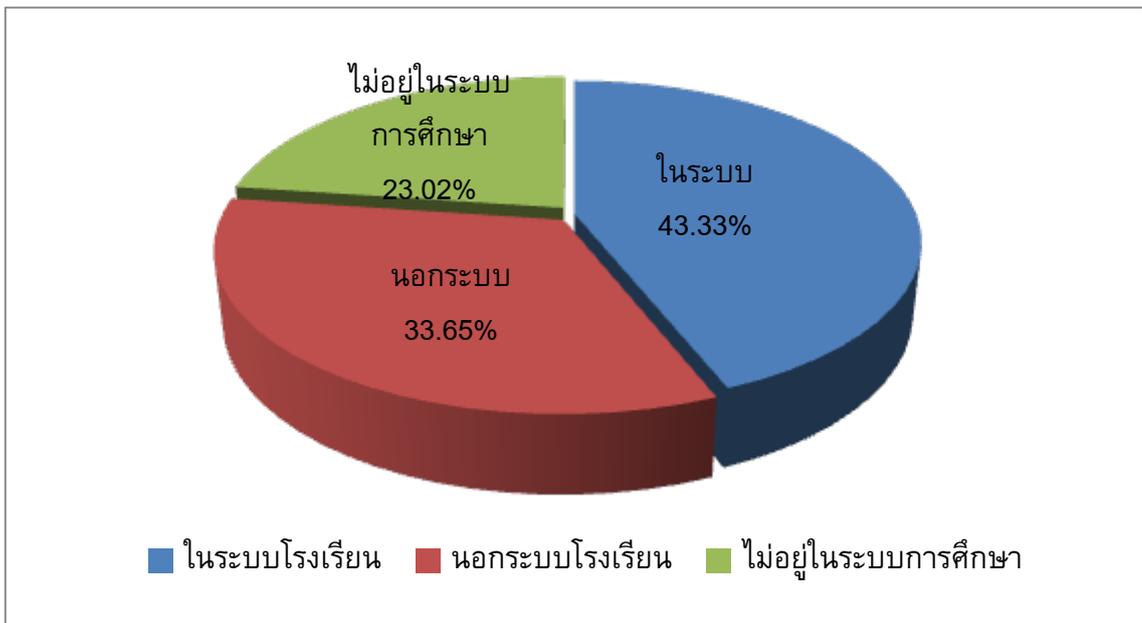
หน้าที่รับผิดชอบ การดำเนินงานเป็นศูนย์บริการทางการศึกษาโดยการกระตุ้น ส่งเสริม สนับสนุน และจัดการศึกษาเพื่อให้ทุกคนในชุมชนได้เข้ามาเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตสังคม และชุมชนของตนเอง ให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ในหมู่บ้าน จึงเป็นที่ให้บริการการศึกษาแก่ทุกคนในหมู่บ้านและเป็นที่พักของครูไปในตัวด้วย สภาพภายในศูนย์การเรียนรู้ จึงให้ความรู้สึกสบายเป็นกันเอง มีความอบอุ่น เป็นมิตร มีทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์และสื่อต่างๆ ที่เหมาะสม จูงใจให้เกิดความต้องการที่จะเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ด้วยการเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้จากครู เรียนรู้จากการพูดคุย สนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ที่ใครจะมาศึกษาหาความรู้ เวลาใดก็ได้ ตามความสะดวก ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ คนหนุ่มสาว คนแก่เฒ่า นอกจากนี้ความสะอาด ความมีระเบียบ ร่มเย็นและสวยงามของศูนย์การเรียนรู้ ยังเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับชาวบ้านได้อีกด้วย

สภาพปัญหาและข้อจำกัดในการจัดการศึกษาสำหรับชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของ สาละวิน ประกอบด้วย

1. ภาพภูมิศาสตร์เป็นภูเขาสลับซับซ้อนคิดเป็นร้อยละ 90 ชุมชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ การคมนาคมเป็นไปด้วยความยากลำบาก
2. ประชากรประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ตลอดจนกลุ่มชนพลัดถิ่นเข้าเมือง กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีวัฒนธรรม ภาษา จารีตประเพณี มีผลต่อการจัดการศึกษา
3. อัตราการออกกลางคันมีแนวโน้มสูง เนื่องจากการบีบคั้นทางเศรษฐกิจ ฐานะยากจนต้องช่วยพ่อแม่ทำงาน อีกทั้งชาวกะเหรี่ยงไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา เพราะคิดว่าในชีวิตประจำวันไม่ได้มีการใช้ภาษาไทยเลย และถ้ามีความจำเป็นที่จะต้องสื่อสารภาษาไทยก็สามารถให้ล่ามแปลให้ฟังได้
4. เนื้อหาวิชาที่เรียนไม่สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริง เพราะวิชาที่เรียนมุ่งเน้นการศึกษาต่อสายสามัญ ทำให้เด็กบางคนไม่สามารถเรียนได้ ประกอบกับความเชื่อที่ว่าผู้ชายเป็นผู้นำ ทำให้เด็กหญิงไม่ได้รับการสนับสนุนในด้านการศึกษา
5. การจัดสรรงบประมาณเพื่อจัดการศึกษา ไม่เพียงพอขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ การเรียนการสอน สื่อเทคโนโลยีใหม่ๆ ขาดครู การเข้าถึงวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชุมชน การสื่อสารภาษาไทยของชาวกะเหรี่ยงยังไม่ดีพอ ผู้ที่สามารถสื่อสารได้ในระดับดีมีจำนวนน้อย ทำให้การพัฒนาต่างๆ ต้องผ่านล่าม

6. หน่วยงานไม่สามารถเข้ามาจัดการศึกษาได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากปัญหาด้านการคมนาคม และปัญหาด้านการสื่อสาร โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนที่รถไม่สามารถเข้าได้ บางหมู่บ้านต้องอาศัยการเดินเท้า หรือการเดินทางด้วยเรือ (ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภออมก๋อย, 2553)

ในชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินมีจำนวนประชากรวัยเรียนอายุระหว่าง 6-15 ปี จำนวน 14,107 คน ได้รับการบริการของรัฐด้านการศึกษาในระบบโรงเรียน 6,113 คน คิดเป็น 43.33% นอกระบบโรงเรียน 4,747 คนคิดเป็น 33.65% ไม่อยู่ในระบบการศึกษา 3,247 คน คิดเป็น 23.02% (ที่มา : ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภออมก๋อย)

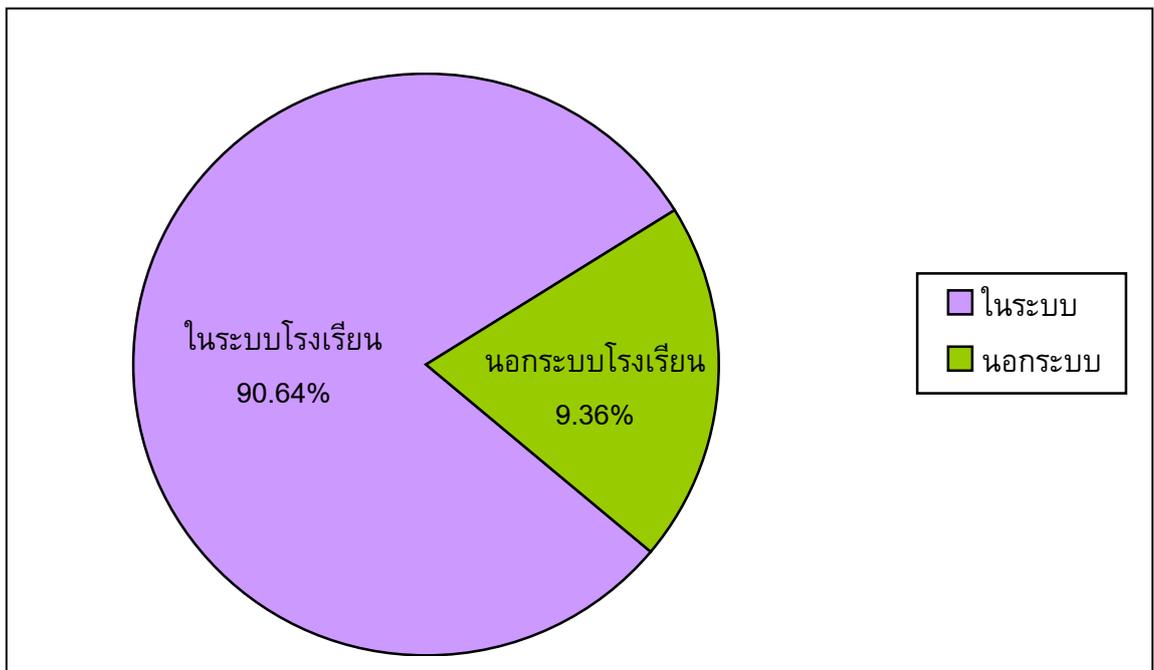

แผนภูมิที่ 4.7 ด้านการศึกษาของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

นอกจากนี้ชุมชนชาติพันธุ์ยังมีผู้ไม่รู้หนังสืออายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปอยู่จำนวน 7,992 คน จากประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไปจำนวน 36,109 คน คิดเป็น 22% ของประชากรที่อายุเดียวกัน แต่เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือทั่วโลกขององค์การยูเนสโกที่มีผู้ไม่รู้หนังสือทั่วโลก 774 คน ในขณะที่สถานการณ์การรู้หนังสือของคนไทย ปัจจุบันมีคนไม่รู้หนังสือประมาณ 3 ล้านคน ผู้ไม่รู้หนังสือส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนเฉพาะ เช่น ชาวเขา รวมทั้งกลุ่มที่ไม่ได้เรียนหนังสือเพราะตกหล่น การไม่รู้หนังสือทำให้ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย โดยเฉพาะการรู้กฎหมาย

กฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง ปัญหาการสื่อสาร การไม่รู้หนังสือเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของบุคคลและชุมชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนเป็นสาเหตุของความขัดแย้งด้านทรัพยากร

ด้านงบประมาณที่ได้รับจัดสรรในการจัดการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนของชุมชนชาติพันธุ์ เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบในปีงบประมาณ 2554 โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา เขต 5 ได้รับการจัดสรรงบประมาณเป็นรายหัวหัวละ 1,900 บาท เป็นเงิน 11,614,700 บาท ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยได้รับจัดสรรงบประมาณเป็นค่าวัสดุซึ่งไม่ได้รับจัดสรรเป็นรายหัว จำนวน 1,199,250 บาท เด็กวัยเรียนที่เรียนอยู่นอกระบบโรงเรียนตามศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” (ศศช.) ไม่ได้รับงบประมาณตามนโยบายเรียนฟรีของรัฐที่จัดสรรงบประมาณเป็นค่าสื่อ ค่ากิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เครื่องแบบนักเรียน ทั้งที่เป็นเด็กในวัยเรียนทำให้งบประมาณไม่เพียงพอขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนสื่อเทคโนโลยีใหม่ๆ ขาดครู เมื่อคิดเป็นร้อยละการศึกษานอกระบบโรงเรียนใช้งบประมาณเพียง 9.36% เมื่อคิดเฉลี่ยต่อรายหัวถือว่าน้อยมาก แต่ต้องรับผิดชอบกลุ่มเป้าหมายเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาและส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษา ประชากรจำนวนมากหนึ่งยังขาดโอกาสทางการศึกษาและอยู่ในสถานการณ์เป็นผู้ไม่รู้หนังสือทำให้ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลและเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชน

แผนภูมิที่ 4.8 เปรียบเทียบงบประมาณในการจัดการศึกษา

ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินยังมีข้อจำกัดในการรับบริการด้านการศึกษาจากรัฐ การมีผู้ไม่รู้หนังสือเป็นจำนวนมาก เป็นผลมาจากปัญหาการด้อยโอกาสทางการศึกษาในชุมชนที่อยู่ห่างไกล การจัดการศึกษาของรัฐยังไม่สามารถจัดได้อย่างทั่วถึง ถึงแม้จะได้รับบริการด้านการศึกษาของรัฐทั้งในระบบโรงเรียน และนอกระบบ โรงเรียนที่ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) จัดการศึกษารูปแบบศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” (ศศช.) แล้วก็ตาม ยังมีจุดอับทางการศึกษาซึ่งเป็นชุมชนที่เป็นห่อมบ้านเล็กๆ มีเพียงไม่กี่หลังคาเรือนกระจายอยู่ตามพื้นที่สูง มีเด็กวัยเรียนตกหล่นไม่มีหน่วยงานทางการศึกษาเข้าไปจัดการศึกษาและยังมีเด็กส่วนหนึ่งอพยพโยกย้ายตามผู้ปกครองมารับจ้างในตัวอำเภอหรือในตัวเมืองทำให้อัตราการออกกลางคันมีแนวโน้มสูงขึ้น ประกอบกับการบีบคั้นทางเศรษฐกิจฐานะยากจนเด็กต้องออกจากโรงเรียนไปช่วยพ่อแม่ทำงานในไร่ เนื้อหาวิชาที่เรียนไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เป็นจริง เพราะวิชาที่เรียนมุ่งเน้นการศึกษาต่อสายสามัญ ทำให้เด็กบางคนไม่สามารถเรียนได้ ประกอบความเชื่อที่ว่าผู้ชายเป็นผู้นำ ทำให้ผู้หญิงไม่ได้รับการสนับสนุนในด้านการศึกษา จึงทำให้มีจำนวนผู้ไม่รู้หนังสืออยู่เป็นจำนวนมาก

ในภาพรวมการกระจายด้านการศึกษาในชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินยังไม่เพียงพอส่งผลให้ประชาชนพื้นที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ยังไม่รู้หนังสือและพูดภาษาไทยไม่ได้ เนื่องจากคนรุ่นก่อนส่วนใหญ่จะไม่ได้รับการศึกษาในระบบ ถึงแม้ว่าจะมีการศึกษานอกระบบเข้าไปจัดการศึกษาให้กับชุมชนบนพื้นที่สูงแล้วก็ตาม ชาวบ้านให้ความสำคัญของการศึกษาเป็นเพียงความจำเป็นที่รัฐได้บังคับเท่านั้น เมื่อพ้นระยะกำหนดบังคับ หรือบางคนได้เรียนเพียงการอ่านออกเขียนได้ก็ออกจากโรงเรียนมาทำมาหากินช่วยครอบครัว ทำให้การศึกษาตามอัธยาศัยมีบทบาทในการขัดเกลาถูกหลานมากกว่าระบบการศึกษาของรัฐ แต่เด็กรุ่นใหม่จะถูกส่งให้เข้ารับการศึกษาจากในระบบโรงเรียนและศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” มากขึ้น แนวโน้มระดับการศึกษาของชุมชนยกระดับขึ้นในอนาคตเพราะเขาชนมีโอกาสในการศึกษาภาคบังคับเพิ่มขึ้น อาจส่งผลต่อการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นในอนาคตมากขึ้นตามไปด้วย

การใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชนสำหรับชุมชนชาติพันธุ์ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากปัญหาความไม่ทั่วถึงและเกิดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ปัญหาภาษาที่ใช้เป็นภาษาไทยซึ่งชุมชนบนพื้นที่สูงไม่คุ้นเคย สื่อการสอนและเนื้อหาวิชาเป็นสิ่งที่แปลกแยกจากสภาพชีวิตจริง รวมทั้งปัญหาที่เกิดจากชาวเขาเอง เช่น ต้องขาดเรียนเพื่อช่วยพ่อแม่ทำไร่ บางคนยากจนไม่สามารถมาเรียนได้ต้องช่วยพ่อแม่ทำงาน ในภาพรวมพบว่าประชากรในชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินได้รับการศึกษาเพียงร้อยละ 70 ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาเท่านั้น และยังมีจำนวนผู้ไม่รู้หนังสืออยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ไม่รู้กฎหมายและสิทธิในการใช้ทรัพยากรการรับรู้

ข่าวสารข้อมูลและการเข้าถึงบริการต่างๆ ของรัฐ ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรระหว่างกลุ่มต่างๆ ขณะที่สถานการณ์และสถานภาพของทรัพยากรที่นับวันจะลดน้อยลง และเสื่อมโทรมลง ความต้องการใช้ประโยชน์ของชุมชนกลับมีมากขึ้น เกิดการแก่งแย่งและความขัดแย้งด้านทรัพยากรระหว่างชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ ระหว่างชุมชนกับรัฐที่ได้ทวีความรุนแรงขึ้นในหลายชุมชน

กล่าวโดยสรุป ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน เป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกลทุรกันดาร การคมนาคมเป็นไปด้วยความยากลำบาก ยากต่อการติดต่อสื่อสาร สถาปนามิศาสตร์เป็นภูเขา สลับซับซ้อน ประชากรประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในเขตป่าสงวน กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีวัฒนธรรม เช่น ภาษา จารีตประเพณีเป็นของตนเอง และฐานะยากจนซึ่งมีผลต่อการจัดการศึกษา ทำให้การจัดการศึกษาไม่ทั่วถึง การจัดสรรงบประมาณเพื่อจัดการศึกษาไม่เพียงพอขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์การเรียนการสอนสื่อเทคโนโลยีใหม่ๆ ขาดแคลนครู และข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา การใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชนสำหรับชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากปัญหาความไม่ทั่วถึง และเกิดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ปัญหาภาษาที่ใช้เป็นภาษาไทยซึ่งชุมชนบนพื้นที่สูงไม่คุ้นเคย สื่อการสอนและเนื้อหาวิชาเป็นสิ่งที่แปลกแยกจากสภาพชีวิตจริง รวมทั้งปัญหาที่เกิดจากชุมชนชาติพันธุ์เอง เช่น ต้องขาดเรียนเพื่อช่วยพ่อแม่ทำไร่ บางคนยากจนไม่สามารถมาเรียนได้ต้องช่วยพ่อแม่ทำงาน ในภาพรวมพบว่าประชากรในชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยสาละวินได้รับการศึกษาเพียงร้อยละ 70 ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาเท่านั้น และยังมีจำนวนผู้ไม่รู้หนังสืออยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ไม่รู้กฎหมายและสิทธิในการใช้ทรัพยากร การรับรู้ข่าวสารข้อมูลและการเข้าถึงบริการต่างๆ ของรัฐ ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรระหว่างกลุ่มต่างๆ ขณะที่สถานการณ์และสถานภาพของทรัพยากรที่นับวันจะลดน้อยลงและเสื่อมโทรมลง ความต้องการใช้ประโยชน์ของชุมชนชาติพันธุ์กลับมีมากขึ้น เกิดการแก่งแย่งและความขัดแย้งด้านทรัพยากรระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ระหว่างชุมชนกับรัฐที่ได้ทวีความรุนแรงขึ้นในหลายชุมชน

ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน กำลังเผชิญกับภาวะวิกฤติหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะการบุกรุกทำลายป่า การใช้ทรัพยากรอย่างไร้ขอบเขต ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากร เกิดปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น เกิดความขัดแย้งแย่งชิงทรัพยากรทั้งในระดับบุคคล ระดับชุมชน ระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ และถ้าไม่มีการจัดการความขัดแย้งที่เหมาะสมความขัดแย้งจะขยายวงกว้างไปเรื่อยๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาคและระบบเศรษฐกิจประเทศโดยรวมปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

ปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน เป็นปรากฏการณ์ของปัจจัย 4 ประการดังนี้

1. ระบบเศรษฐกิจ นโยบายการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ แนวคิดหลักในการพัฒนาประเทศ โดยเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการบริโภครูปแบบที่เรียบง่าย ไปสู่การบริโภคแบบซับซ้อน เกิดการผลิตบนรากฐานการใช้ทรัพยากรในการผลิตเป็นจำนวนมาก แต่ไม่ได้มีการวางแผนเพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรควบคู่กัน ไป และกลับปล่อยหรือสนับสนุนให้มีการผลิตเกินกำลังของธรรมชาติ ทำให้ฐานทรัพยากรซึ่งชุมชนเคยใช้ประโยชน์สำหรับการดำรงชีพ อยู่ในสภาพที่ถูกขูดขี้และทำลาย มีการขยายตัวของกลไกตลาดเข้ามาในชุมชนและความสัมพันธ์ ภายใต้ระบบทุนนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายตัวของพืชพาณิชย์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรในชุมชน การปลูกพืชในลักษณะที่หลากหลายเริ่มแทนที่ ด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า การขยายพื้นที่เพาะปลูกดำเนินการไปพร้อมกับการใช้ปุ๋ยเคมี และสารฆ่าแมลง การพังทลายของดิน และการสูญเสียพันธุ์พืชผักพื้นบ้าน การปลูกพืชพาณิชย์ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินในลักษณะที่เข้มข้นมากขึ้น มีการผลิตซ้ำในที่ดินแปลงเดิม การขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชพาณิชย์ ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าที่เคยรักษาไว้เพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก โดยไม่มีการวางแผนเพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรควบคู่กัน ไป เพื่อความอยู่รอดตามกระแสของ บริโภคนิยมจึงเกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างฝ่ายต่างๆ ตามมา

ผลกระทบจากนโยบายดังกล่าวก่อให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่าง 4 ฝ่ายด้วยกันคือ รัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้มีอำนาจ ทนเอกชน ชุมชน ซึ่งปรากฏเป็นปัญหาใหญ่ๆ 4 ลักษณะคือ ลักษณะแรก รัฐพยายามยึดทรัพยากรคืนจากชุมชน โดยอ้างว่าเพื่อการอนุรักษ์และไม่ยอมรับสิทธิการใช้ป่าตาม ประเพณีของชุมชน ลักษณะที่สอง กลุ่มผู้มีอำนาจทุนธุรกิจเอกชนรับการสนับสนุนจากรัฐใช้อำนาจ อิทธิพลปิดกั้นสิทธิการใช้ทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่เดิม และเจ้าหน้าที่ของรัฐหาประโยชน์ โดยมิชอบจากทรัพยากรของชุมชน ลักษณะที่สาม การละเมิดสิทธิการใช้ทรัพยากรระหว่างชุมชน เพราะรัฐไม่ยอมรับอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ลักษณะที่สี่ การแย่งชิงทรัพยากร ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชนทั้งที่มีฐานะแตกต่างกันและมีความขัดแย้งกันในการรักษาผลประโยชน์ ของชุมชน ลักษณะทั้ง 4 นี้สร้างแรงกดดันต่อการใช้ป่า ทำให้ป่าไม่ถูกทำลายมากขึ้น ทำให้เกิด ความขัดแย้งในการใช้ที่ดินทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชนบางชุมชนจะรักษาป่าของตน แต่ไปบุกรุกป่าของหมู่บ้านอื่น และส่งผลกระทบต่อเขตลุ่มน้ำ บางชุมชนเริ่มละเลยจากประเพณี การเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า เป็นต้น

การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตการทำไร่แบบย้ายที่ไปสู่การปลูกพืชพาณิชย์ อีกทั้งการที่หน่วยงานของรัฐเข้าควบคุมและจำกัดการเคลื่อนย้ายของชุมชนเพื่อสนับสนุนให้เกิดการตั้งถิ่นฐานในลักษณะถาวรมากขึ้น การปลูกพืชเชิงพาณิชย์ก่อให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นในสังคมหมู่บ้าน ความแตกต่างเหลื่อมล้ำระหว่างคนในชุมชนเดียวกัน ล้วนส่งผลให้ปัญหาความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรกลายเป็นปัญหาที่หนักและรุนแรงขึ้น และส่งผลให้สถาบันทางสังคมที่เคยดูแลจัดการทรัพยากรส่วนรวมเริ่มอ่อนแอและเสื่อมพลังลง ภูมิปัญญาความรู้ในการจัดการทรัพยากรก็เริ่มหายสาบสูญไปอย่างรวดเร็ว

คนหนุ่มสาวเริ่มทิ้งถิ่นฐานบ้านเรือนเพื่อออกไปขายแรงงานทั้งแบบชั่วคราวและถาวร การหายไปของคนหนุ่มสาวทำให้ชุมชนเริ่มขาดพลังและความเชื่อมโยงจากอดีต ปัจจุบันไปสู่อนาคต ความรู้เดิมเริ่มหายไปกับพร้อมกับผืนป่า ไร่ผืน และระบบการผลิตแบบเดิม ชุมชนปรับเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ผู้คนเริ่มมีวิถีคิดเชิงเดี่ยวหรือการมองว่าวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์เท่านั้นเป็นความรู้ที่แท้

ภายใต้กระแสความขัดแย้งจากการแย่งชิงทรัพยากรอันเนื่องมาจากนโยบายรัฐ ก่อให้เกิดการต่อสู้คัดค้านไม่ว่าการคัดค้านสัมปทานป่าการเช่าที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมเพื่อทำสวนป่า ทำที่พัก รีสอร์ท การเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาคารอพยพคนออกจากป่า การจับกุมชาวบ้านในเขตอนุรักษ์ การร่วมกันเป็นเครือข่ายผู้ใช้น้ำแม่น้ำเดียวกัน ป่าผืนเดียวกัน การเคลื่อนไหวเรียกร้อง พระราชบัญญัติป่าชุมชน การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนในการดูแลจัดการป่าและตระหนักถึงความสำคัญทางวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนในการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถกำหนดแนวทางการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าโดยสอดคล้องกับวัฒนธรรมและประเพณีของแต่ละท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงระบบการบริโภคจากรูปแบบที่เรียบง่ายไปสู่การบริโภคแบบซับซ้อนไร้ขอบเขตจนเกินความสามารถที่จะผลิตหามาได้เป็นสาเหตุของหนี้สินความยากจนเพื่อความอยู่รอดตามกระแสของระบบบริโภคนิยม จะไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากเข้าแย่งชิงทรัพยากรจากรัฐเมื่อทรัพยากรหมดจึงจะมุ่งเข้ามาหาที่พึ่งพิงในสังคมเมือง ที่ผ่านมานโยบายการแก้ไขปัญหาคความยากจน ประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายการแก้ไขปัญหาคความยากจนโดยได้ให้ ความหมายว่า ความยากจน หมายถึง ความยากจนในเชิงเศรษฐกิจ นั่นคือพิจารณาที่ระดับรายได้ หรือฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลว่ามีรายได้เพียงพอกับการดำรงชีพได้ตามมาตรฐานขั้นต่ำ หรือมีรายได้ต่ำกว่ามาตรฐานคุณภาพชีวิตขั้นต่ำที่ยอมรับในแต่ละสังคม เมื่อนิยามความยากจนอิงกับการขาดแคลนเครื่องมือที่ใช้ในการวัดสถานะความยากจนจึงใช้รายได้หรือรายจ่ายของครัวเรือน และแนวทางในการแก้ไขปัญหาก็จะมุ่งเน้นที่การเพิ่มรายได้ของครัวเรือน ประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายแก้ไข

ปัญหาความยากจนตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-4 ที่มีวัตถุประสงค์หลักในการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจโดยอาศัยการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ การพัฒนาจึงเน้นสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนน ประปา ไฟฟ้า เพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกแก่นักลงทุนเอกชน เป็นการสร้างสาธารณูปโภคให้กับพื้นที่ที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้สะดวกแก่การนำทรัพยากรและแรงงานราคาถูกในพื้นที่มาใช้ในภาคอุตสาหกรรม นโยบายการแก้ไขปัญหาคความยากจน ยังคงดำเนินงานต่อเนื่องในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5-11

จากการศึกษาข้อมูลของชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน พบว่า ปัจจุบันนโยบายแก้ไขปัญหาคความยากจน ซึ่งได้กำหนดยุทธศาสตร์การจัดความยากจนทั้งระดับบุคคล ระดับชุมชน และระดับประเทศ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้กำหนดหลักการสำคัญในการแก้ไขปัญหาคความยากจนภาคเกษตรกร 4 ประการ คือ เน้นกระบวนการเรียนรู้ การฝึกอบรมภาคปฏิบัติ การนำสิทธิ์ที่ดินมาสร้างรายได้ควบคู่การฟื้นฟูธรรมชาติ และเน้นการพัฒนาธุรกิจภาคประชาชนจากแผนยุทธศาสตร์ข้างต้น ภายใต้แผนแก้ไขปัญหาคความยากจนของรัฐบาล โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) จึงได้เปิดนิคมเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีการดำเนินงาน “นิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดิน” จากข้อมูลที่ได้รับจากการทำกลุ่มสนทนา (5 พฤศจิกายน 2553 เวลา 13.00 น. หอประชุมอำเภออมก๋อย) มีข้อสังเกตเบื้องต้นกับโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ดังกล่าว ว่า ไม่ได้ให้รายละเอียดข้อมูลการดำเนินโครงการอย่างชัดเจน ไม่มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นและความต้องการของชุมชน ไม่มีแนวทางและมาตรการรองรับที่ชัดเจนในเรื่องที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และค่าชดเชยของประชากรที่ถูกอพยพ

โครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ดังกล่าวก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่อพยพและที่อยู่เดิม ในด้านการแย่งชิงทรัพยากร ดินและน้ำ รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่มีที่ทำกินอยู่ก่อนแต่ไม่ได้รับเอกสารสิทธิ์จากสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) หลังจากมีนโยบายดังกล่าวมีการออกเอกสารสิทธิ์ให้กับชุมชนที่อพยพจากการทำกลุ่มสนทนาชาวบ้านเห็นว่าควรระงับการดำเนินการโครงการฯ ดังกล่าว หากยังไม่มีการศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งการวางแผนแก้ไขปัญหาค การจัดการระยะยาวและให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

นโยบายการอนุรักษ์ป่าของรัฐ ประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายในการจัดการทรัพยากรป่าไม้มายาวนาน โดยเริ่มตั้งแต่ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 ที่นิยามคำว่า ป่า ว่าหมายถึง ที่ดินที่ไม่มีบุคคลครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย และกำหนดให้พื้นที่เหล่านั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐไม่ว่าจะมีสภาพเป็นป่าหรือไม่ก็ตาม ขณะที่พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 ได้ให้

อำนาจกรมป่าไม้ประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติเป็นแห่งๆ ทับลงพื้นที่ป่าของรัฐอีกชั้นหนึ่ง โดยให้ประชาชนสามารถเข้าไปใช้พื้นที่ป่าสงวนได้ไม่ว่าจะเป็นการทำไม้ หรือเช่าพื้นที่เพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ ซึ่งเท่ากับว่าสนับสนุนให้เอกชนมีฐานะทางเศรษฐกิจสูงเข้าไปแย่งชิงทรัพยากรป่าจากชุมชนท้องถิ่น ซึ่งอาศัยป่าสงวนมาก่อนทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้มีอิทธิพลจากภายนอก

พ.ศ.2528 รัฐมีนโยบายป่าไม้แห่งชาติ โดยประกาศเขตป่าไม้ให้มีร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ ทำให้รัฐเข้มงวดกับการอนุรักษ์มากขึ้น โดยอาศัยอำนาจตาม พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 พระราชบัญญัติสงวนคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2535 ประกาศเขตอนุรักษ์ ห้ามประชาชนเข้าไปอาศัย ทำกินและใช้ประโยชน์ใดๆ ทั้งสิ้น นอกจากทัศนศึกษาและท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ พื้นที่ลุ่มน้ำสาละวินพื้นที่อำเภออมก๋อย ได้ถูกประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ต้นน้ำชั้น 1 A ตามมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ.2528-2529 และป่าสงวนแห่งชาติโซน c ตามมติคณะรัฐมนตรี ปี พ.ศ.2535 ซึ่งห้ามคนใช้ประโยชน์อยู่อาศัยในพื้นที่ ส่งผลให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าจับกุมชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากป่าซื้อหาบุกรุกทำลายป่า เกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน การใช้กฎหมายของรัฐทำให้เกิดความถกเถียงข้อขัดแย้งระหว่างวิถีชีวิตและจารีตประเพณีของชาวบ้านกับนโยบายกฎหมายและมาตรการการดำเนินงานของราชการที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐในการบังคับใช้กฎหมาย เช่น ความพยายามขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ป่า รัฐเข้ามาผูกขาดการจัดการทรัพยากรมีผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรถูกลดบทบาทลงเพราะชุมชนขาดอำนาจในการจัดการทรัพยากรและไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของการพึ่งตนเองได้อย่างต่อเนื่อง สิทธิชุมชนไม่ได้รับการยอมรับตามกฎหมาย รัฐพยายามยึดทรัพยากรจากชาวบ้าน โดยอ้างว่าเพื่อการอนุรักษ์ และไม่ยอมรับสิทธิการใช้ป่าตามประเพณีของชาวบ้าน

2. ระบบคุณค่า การดำเนินงานด้านอำนาจรัฐในอดีตที่มองทุกอย่างเพื่อความเป็นชาติ ตั้งแต่การกำหนดกฎหมาย การกำหนดบทบาทหน้าที่ อำนาจ หน้าที่ สิทธิ ความคิดการจัดการต่างๆ มาไว้ในมือเจ้าหน้าที่ของรัฐเพียงฝ่ายเดียวนั้น ได้เป็นตัวทำลายความจำเป็นที่ต้องใช้กฎหมายจารีตชุมชน กฎระเบียบต่างๆ ที่ชุมชนกำหนดขึ้นในรูปของวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี บทบาท หน้าที่ สิทธิ และภูมิปัญญาที่สืบสานตกทอดมาเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ เมื่อประกอบเข้ากับการแสวงหาของคนรุ่นใหม่ที่ขาดการสืบสานของภูมิปัญญาจากคนรุ่นเก่า และอิทธิพลของกระแสความคิดจากระบบเศรษฐกิจแบบบริโภคนิยมที่เงินและวัตถุมีอำนาจสูงกว่าจิตใจ ตลอดจนความหย่อนยานของการควบคุมกฎระเบียบจากเจ้าหน้าที่ของรัฐแล้ว นำไปสู่ความเป็นชุมชนใครชุมชนมันหรือตัวใครตัวมัน ซึ่งเป็นเหตุผลที่สำคัญที่ทรัพยากรถูกทำลาย ที่เห็นได้ชัดเจนที่นำไปสู่ความขัดแย้งด้านทรัพยากร คือนโยบายการอนุรักษ์ป่าของรัฐทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนชาติพันธุ์โดยตรง

เพราะกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ มิได้เคารพต่อสิทธิการอยู่อาศัยและการทำมาหากินเดิมของชุมชน และทำให้ที่ดินบางส่วนตกเป็นที่ป่าสงวน ประชาชนบางส่วนต้องอพยพย้ายถิ่น ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่ไม่มีความมั่นคงในชีวิต ทั้งทางด้านการทำมาหากิน การใช้ที่ดิน การปลูกสร้างที่อยู่อาศัย เมื่อรัฐสนับสนุนให้ปลูกพืชเศรษฐกิจทั้งในพื้นที่สูงและที่ราบลุ่ม ทำให้ประชาชนต้องใช้ทรัพยากรด้านต่างๆ ทั้งดิน น้ำ ป่า เพิ่มขึ้น แต่ขณะเดียวกันรัฐดำเนินนโยบายควบคุมการใช้ทรัพยากรทั้งดิน น้ำ ป่า และอื่น ๆ โดยมีได้คำนึงถึงสิทธิตามประเพณีของชุมชน และไม่ให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ปรากฏการณ์ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนในเรื่อง ปัญหาการทำไร่แบบเคลื่อนย้ายกับการดำเนินนโยบายอนุรักษ์ การปลูกป่าทับที่ทำกินชาวบ้าน การขยายพื้นที่อนุรักษ์ ได้กลายเป็นชนวนความขัดแย้งด้านทรัพยากรในระดับที่รุนแรงมากขึ้นในอนาคต

นโยบายการอนุรักษ์ป่าของรัฐ ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนชาติพันธุ์อันเนื่องมาจากการที่รัฐประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และป่าของชุมชน ซึ่งตามมาด้วยแผนการอพยพโยกย้ายชุมชนออกจากป่า ขณะเดียวกันการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจภายใต้แผนการพัฒนาที่ผิดพลาด ได้ทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรที่ดิน และแหล่งน้ำระหว่างประชาชนด้วยกันเอง ทั้งชุมชนยังถูกนำไปเชื่อมโยงเข้ากับปัญหาการทำลายทรัพยากรในด้านอื่นๆ ทั้งการตัดไม้ทำลายป่า ทำลายแหล่งน้ำธรรมชาติ การทำให้สารเคมีปนเปื้อนในแหล่งน้ำ จนกระทั่งได้มีการเรียกร้องให้อพยพชุมชนออกจากป่าซึ่งผลักดันโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ และกลุ่มคนพื้นราบที่ต้องการน้ำเพื่อใช้ในการผลิตที่เพิ่มขึ้นนอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มคนชั้นกลางที่มีความคิดว่าการอนุรักษ์ป่าคือไม่ให้มนุษย์ไปรบกวน

จากแรงบีบบังคับในด้านการแย่งชิงทรัพยากรการใช้ที่ดินที่เกิดขึ้น โดยรัฐ พื้นที่ทับซ้อนที่เดิมเป็นที่ทำกินของชาวบ้านถูกกลายเป็นป่าอนุรักษ์ รูปแบบวิถีชีวิตของชุมชนที่เดิมเป็นระบบปลูกพืชเพื่อยังชีพในลักษณะของการปลูกแบบหมุนเวียน จึงเริ่มเกิดข้อจำกัดมากขึ้นในการทำกิน จากแรงบีบบังคับเช่นนี้ทางออกของชุมชนจึงปรากฏเด่นชัดโดยการเข้าไปทำการบุกเบิกพื้นที่ใหม่ซึ่งเป็นแนวทางสุดท้ายของชุมชน นโยบายการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกินของชุมชน ได้สร้างความคลุมเครือในเรื่องสิทธิและขอบเขตของที่ดินทำกินและพื้นที่ป่าของชุมชน และก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งมาอย่างยืดเยื้อและยาวนาน ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชุมชนในกลุ่มน้ำเงาและระหว่างคนพื้นราบกับคนบนดอย ส่งผลให้ชุมชนบนพื้นที่สูงต้องประสบกับปัญหาการไม่มีหลักประกันในสิทธิที่ดินทำกิน ปัญหาความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งกับชุมชนพื้นราบ เนื่องมาจากความไม่เข้าใจกัน และทัศนคติที่ไม่เชื่อมั่นว่าชุมชนบนพื้นที่สูงจะดูแลรักษาป่าไว้ได้ท่ามกลางสถานการณ์ปัญหา

นอกจากนี้การจัดการทรัพยากรโดยองค์กรของรัฐ การจัดการทรัพยากรป่าโดยรัฐในประเทศไทยตั้งแต่อดีตที่ผ่านมา อาจมองว่าเป็นการจัดการที่มีนัยยะในการควบคุมทรัพยากร

โดยเฉพาะในเขตภาคเหนือทรัพยากรป่าไม้ถือเป็นเป้าหมายหลักในการจัดการทรัพยากร เนื่องด้วยทรัพยากรป่าไม้นั้นมีมูลค่าทางการค้ามาก การเข้ามาจัดการทรัพยากรในช่วงแรกจึงมิได้มีเพียงเพื่อการจัดการทรัพยากรเพื่อการอนุรักษ์เท่านั้น แต่ยังเป็นการจัดการเพื่อการค้าอีกด้วย

รัฐได้ทำการครอบครองพื้นที่ป่าโดยการกำหนดอาณาบริเวณตามหน้าที่ของป่า รัฐได้กำหนดเขตป่าขึ้นใหม่ตามหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ ที่รับเอาแบบอย่างจากสหรัฐอเมริกา ซึ่งจะใช้เป็นฐานในการออกกฎหมายเพื่อห้ามหรือกำหนดกิจกรรมบางอย่างที่ทำได้หรือไม่ได้ในพื้นที่นั้น ซึ่งได้แก่ การจำแนกการใช้ทรัพยากรที่ดิน เช่น เขตอุทยาน เขตต้นน้ำชั้น 1A การตั้งกรมพัฒนาที่ดิน จากกรณีดังกล่าวในชุมชนชาติพันธุ์ก็ได้ถูกจัดการโดยรัฐ เริ่มตั้งแต่การที่รัฐให้สัมปทานไม้สัก การประกาศอุทยานแห่งชาติแม่เงา ความคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรโดยรัฐ และหลักการการจัดการเชิงเดียวจึงได้ถูกนำมาใช้ในพื้นที่ดังกล่าวมากขึ้น ต้องยอมรับว่าการจัดการในอดีตของภาครัฐนั้นยังขาดความเข้าใจในเรื่องชุมชนอยู่มาก เพราะการที่รัฐนำกฎหมายของรัฐเองเข้าไปจัดการทรัพยากรป่า นั้นหมายถึงการไม่มองถึงกฎระเบียบของชุมชนที่เคยมีมาก่อน เกิดความไม่สอดคล้องกัน เพียงแต่รัฐมีอำนาจสูงกว่า และมีส่วนได้ส่วนเสียที่น้อยกว่า อาจกล่าวได้ว่าเป็นการจัดการทรัพยากรทางแผนที่ มิได้เข้าไปในพื้นที่จริง ทำให้หลายชุมชนต้องเดือดร้อนเพราะข้อจำกัดของแผนที่ที่สังเกตพื้นที่ได้ยากกว่า ที่ใดเป็นป่า หรือที่ใดเป็นที่ทำไร่ ทำให้เกิดการเหมารวมว่าพื้นที่ทั้งหมดเป็นพื้นที่ป่า อันส่งผลต่อปัญหาความขัดแย้งในเขตซ้อนทับพื้นที่ทำกินนั่นเอง ประกอบกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจของข้าราชการที่มีต่อพ่อค้าคนกลางทำให้เกิดเรื่องการเลือกปฏิบัติต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การจัดการเช่นนี้เองที่ทำให้ชุมชนชาติพันธุ์เกิดความกดดันในเรื่องความไม่เป็นธรรมในการจัดการทรัพยากร ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้น

การจัดการของรัฐที่เข้ามาจัดการตั้งแต่ในอดีตนั้น จะเห็นได้ชัดว่าเป็นการใช้กฎหมายต่างๆ เข้าควบคุม ไม่ว่าจะเป็น พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 ที่มีเนื้อหาเพื่อควบคุมการทำไม้และเก็บหาของป่าเป็นประการสำคัญและห้ามการแปรรูปไม้โดยมิได้อนุญาตและห้ามการแผ้วถางเผาทำลาย หรือยึดถือครอบครองป่าด้วย เว้นแต่จะได้กระทำในเขตที่จำแนกไว้เป็นประเภทเกษตรกรรม หรือได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ที่มีเนื้อหาเพื่อการอนุรักษ์หรือศึกษาวิจัยทรัพยากรในพื้นที่ที่ถูกประกาศเป็นเขตอุทยานฯ โดยการควบคุมอย่างเข้มงวด ห้ามการกระทำใดๆ อันมีผลการเปลี่ยนแปลงหรือเป็นอันตรายต่อสภาพของดินหรือระบบนิเวศน์ของอุทยานแห่งชาติ และห้ามยึดครอบครอง ทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดินก่อสร้าง แผ้ว ถางเผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่าหรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2535 ที่มีเนื้อหาเพื่อควบคุมการค้า การครอบครองการค้า การนำเข้าส่งออก นำผ่านซึ่งสัตว์ป่า ซากของสัตว์ และผลิตภัณฑ์ที่ทำจากซากสัตว์ป่า และ

ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการบุกรุกครอบครองพื้นที่ป่าอนุรักษ์นั้นกล่าวไว้ในเรื่องเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า และบริเวณห้ามล่าสัตว์ป่า มติคณะรัฐมนตรี 7 กุมภาพันธ์ 2532 มีเนื้อหาในการแก้ไขปัญหาความมั่นคงของชาติเกี่ยวกับชาวเขาในเรื่องการปลูกยาเสพติด และมีเนื้อหาที่กล่าวถึงการอพยพชาวเขา โดยกำหนดพื้นที่รองรับที่เหมาะสมให้ชาวเขาอยู่และอาศัยและดำเนินการทำกินตามกฎหมาย โดยคำนึงสภาพข้อเท็จจริงในพื้นที่

ซึ่งจากกฎหมายที่ทางภาครัฐกำหนดขึ้นมานั้น ในเนื้อหาส่วนใหญ่ที่นอกจากการมุ่งเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรในลักษณะเชิงเดี่ยวแล้ว ยังเป็นการกีดกันชุมชนชาติพันธุ์ในด้านการดำรงชีวิตจากข้อสังเกตในกฎหมายต่างๆ นั้น ล้วนแต่เป็นการบีบบังคับและกีดกันให้ชุมชนต้องดำรงชีวิตได้ยากลำบาก บีบบังคับให้อพยพออกจากพื้นที่ โดยสถาปนาพื้นที่ต่างๆ ในป่าว่าเป็นป่าอนุรักษ์ ภายใต้กฎหมายสูงสุดของประเทศ หากใครไม่ปฏิบัติตาม ก็จะถูกลงโทษ

นอกจากรัฐจะดำเนินการจัดการทรัพยากรโดยใช้กฎหมายนำ ในอีกด้านหนึ่งกระบวนการสาเหตุของการทำลายป่า ยังเป็นเครื่องมือตอกย้ำถึงกระบวนการจัดการของรัฐว่าเป็นฝ่ายถูกต้องหรือเป็นการเพิ่มน้ำหนักให้การจัดการของรัฐเป็นธรรมมากขึ้น โดยมองข้ามถึงความเป็นชุมชนสิทธิต่างๆ ของชุมชน อันทำให้เกิดความขัดแย้งในพื้นที่มากขึ้น จากความผิดพลาดในการบริหารจัดการทรัพยากรโดยรัฐ จึงทำให้เกิดความขัดแย้งในเชิงปฏิบัติในสังคมและพื้นที่ที่มีปัญหามากขึ้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เองที่เกิดขึ้น โดยมีพื้นฐานในเรื่องการจัดการทรัพยากรในความคิดที่แตกต่างกันและยึดมั่นในแนวทางของแต่ละฝ่าย โดยฝ่ายชุมชนก็ยืนยันถึงถิ่นกำเนิด และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ขณะเดียวกันฝ่ายรัฐก็ยืนยันการใช้กฎหมายและยังมีกลุ่มพัฒนาองค์กรเอกชนทั้งฝ่ายที่ขึ้นยึดชุมชนและฝ่ายที่ยึดกฎหมาย เข้ามารบอบาทในความขัดแย้งที่รุนแรงและมีผลต่อชุมชนและสังคม

3. ระบบสังคม ความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นตัวใครตัวมันมากขึ้น ซึ่งเป็นตัวเร่งให้ปัญหาทวีความรุนแรงขึ้น ระบบความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลที่ขาดสำนึก จึงมีแต่ปัญหาความวุ่นวาย ไร้กฎระเบียบ ขาดพลังอำนาจที่จะดำเนินการใดๆ เนื่องจากความเห็นขัดแย้งนำไปสู่พลังที่หักล้างกันเองแทนการหนุนเนื่องกัน โดยความเป็นตัวใครตัวมัน จะทำให้บุคคลในชุมชนมองการกำหนดความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลว่าต้องอาศัยกฎเกณฑ์วิธีปฏิบัติ แทนการอาศัยปัจจัยแห่งความรับผิดชอบ และวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นเครื่องกำหนด ชุมชนที่เป็นเช่นนี้จะมีกฎ ข้อบังคับมาก แต่หย่อนยานในแง่ของการควบคุม และการปฏิบัติให้ได้ผลที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงอำนาจการจัดการทรัพยากรของชุมชน รูปแบบการจัดการทรัพยากรในชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย บทบาทของฮีโร่และสภาผู้อาวุโสเริ่มลดน้อยลง เมื่อมีการปกครองรูปแบบใหม่เข้ามาในชุมชน โดยมีการนำระบบการปกครองตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องถิ่นคือการเมืองผู้ใหญ่นบ้าน จากการสัมภาษณ์ถึงความรู้สึกของ

ชาวบ้าน การเป็นผู้ใหญ่บ้านนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์เพราะต้องแบกรับภาระทุกอย่างในหมู่บ้านและต้องใช้ความรับผิดชอบสูง ครอบคลุมเวลาทำมาหากิน บทบาทของผู้ใหญ่บ้านในยุคแรกๆ นั้นเป็นเพียงเครื่องหมายของความทันสมัยในรูปแบบที่รัฐหยิบยื่นให้เท่านั้น แต่แท้จริงแล้วผู้มีอำนาจต่างๆ ในการตัดสินใจได้แก่ผู้อาวุโสที่ชาวบ้านยอมรับซึ่งเปรียบเสมือนผู้ตัดสินใจเบื้องหลังไม่ว่าจะกรณีพิพาทใดๆ ผู้อยู่เบื้องหลังจะเป็นผู้ตัดสินใจให้เสมอ

ระเบียบการปกครองรูปแบบนี้มีผลทำให้อำนาจการปกครองท้องถิ่นแบบจารีตของชุมชนกะเหรี่ยงที่มีฮีโชและสภาอาวุโสในชุมชนเป็นผู้นำที่เคยมีอิสระอย่างมากในการปกครองดูแลชุมชนของตนเอง ต้องถูกจัดระเบียบการปกครองใหม่โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองและขึ้นต่อรัฐไทยทำให้ผู้นำตามจารีตในชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไป มีผลกระทบต่อรูปแบบการจัดการความสัมพันธ์ในชุมชน ทำให้อำนาจของผู้นำตามประเพณีคือ ฮีโช และสภาอาวุโสซึ่งเคยมีอำนาจในชุมชนแต่เดิมลดลง จนบางชุมชนได้ยกเลิกตำแหน่งผู้นำตามประเพณีคือ ฮีโช แต่ชุมชนส่วนใหญ่ยังมีการสืบทอดตำแหน่งฮีโช ต่อจากบรรพบุรุษเรื่อยมารวมถึงชุมชนในกลุ่มน้ำเงี้ยวพื้นที่อำเภออมก๋อย

ฮีโชในยุคปัจจุบันจึงลดบทบาทในด้านการปกครองลงแต่ยังคงมีบทบาทในการบริหารจัดการร่วมกับสภาอาวุโส ในฐานะผู้รับรู้เท่านั้น ฮีโชจึงเป็นเพียงคนที่จัดการพิธีกรรมของคนในชุมชนอำนาจต่างๆ ถูกยกไปให้ผู้ใหญ่บ้านเสียหมด อำนาจในการจัดการทางด้านพิธีกรรมเป็นของฮีโช ส่วนอำนาจในการปกครองนั้นจะตกอยู่ในอำนาจของผู้ใหญ่บ้านในเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น แต่การปกครองของคนในชุมชนยังคงเอนเอียงไปทางฮีโชอยู่มาก แม้ฮีโชและสภาอาวุโสเองจะดูมีอำนาจลดลงก็ตาม แต่ในด้านความเคารพนับถือในชุมชนยังให้ความสำคัญในจุดนี้อยู่มาก

4. ระบบนิเวศ ดิน น้ำ ป่าไม้ มีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะเป็นเหตุและผลซึ่งกันและกัน เช่น คำกล่าวของชาวบ้านที่เคยพูดว่า ดินสร้างป่า ป่าสร้างดิน น้ำสร้างป่าป่าสร้างน้ำ เป็นต้น สิ่งที่ชุมชนจะคาดไม่ถึงก็คือ เมื่อทำลายป่าเพื่อเปิดเป็นพื้นที่ทำกินเพิ่มมากขึ้น จะทำให้น้ำอุปโภคและบริโภคน้อยลง ตลอดจนดินที่เปิดเป็นที่เกษตรกรรมก็เสื่อมความอุดมสมบูรณ์ของดินลงด้วย จนในที่สุดต้องละทิ้งไปเปิดพื้นที่ใหม่ต่อไป ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ และมีโอกาสที่จะทำลายระบบนิเวศโดยปราศจากความรู้ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ

จากการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม มากขึ้นยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตในรูปแบบต่างๆ เพื่อตอบสนองตลาดและต่อชุมชนมากขึ้น ประชากรที่เพิ่มสูงขึ้น จึงเกิดภาวะการขยายพื้นที่ทำกินตามไปด้วย ทำให้ทรัพยากรถูกทำลายลดลงอย่างรวดเร็วส่งผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมการค้างชีวิตของคนในชุมชนเกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างระบบทุนนิยมกับชุมชนท้องถิ่น เมื่อทรัพยากรลดลงจึงเกิดความตระหนักและกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากร ภาวะโลกร้อน ภาวะการขาดแคลนอาหาร ขาดแคลนน้ำ

อุทกภัย สภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป โรคภัยคุกคาม ภัยพิบัติทางธรรมชาติที่รุนแรงขึ้น ทำให้ภาครัฐหันมาให้ความสำคัญกับการดูแลทรัพยากรมากขึ้น โดยการออกนโยบายและกฎหมายบังคับใช้เพื่อการรักษาทรัพยากร ยังผลให้เกิดความขัดแย้งในลำดับต่อมา

ปัจจัยสาเหตุ 4 ประการดังกล่าว นำไปสู่พฤติกรรมชุมชนที่ทำให้เกิดการทำลายทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ ในรูปแบบต่างๆ เช่น การลักลอบตัดไม้เพื่อการค้า การขยายพื้นที่เกษตรกรรมซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร การบุกรุกครอบครองพื้นที่เขตป่าโดยวิธีการต่างๆ การเผาป่าเพื่อมุ่งหวังผลต่างๆ โดยปราศจากการควบคุมรับผิดชอบ การขาดสำนึกความเป็นชุมชน ก่อให้เกิดการขาดการควบคุมโดยชุมชน ที่อาศัยสำนึกที่ดีงาม จารีต กฎระเบียบ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก รวมทั้งก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านทรัพยากรตามมา

นอกจากนี้ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน เป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคกลุ่มน้ำสาละวิน ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนเป็นต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ด้วยสภาพภูมิประเทศดังกล่าวที่รายล้อมด้วยป่าที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นพื้นที่ที่มีประชากรหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์และหลากหลายทางวัฒนธรรม ทำให้ภูมิภาคนี้มีความอุดมสมบูรณ์ไม่ว่าโดยธรรมชาติหรือโดยวัฒนธรรม และยังเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญถึงสองสายคือน้ำแม่เงาและแม่วิดไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน บริเวณกลุ่มน้ำเหล่านี้มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์มากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย กลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ภูมิภาคกลุ่มน้ำสาละวิน ประเทศไทย จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างไม้อาจแยกออกจากกันได้ ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินเป็นแหล่งพุ่มพีวฒนธรรมของชนเผ่าและชนพื้นเมือง เป็นแหล่งสำคัญของทรัพยากรที่มีผลต่อความชุ่มชื้นของอำเภออมก๋อยและพื้นที่ใกล้เคียง จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติและวัฒนธรรม ตลอดจนการดำรงอยู่ร่วมกัน ตระหนักในพลังของวิถีชุมชนที่หลากหลายที่จะต้องอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีความรู้และเข้าใจ เท้าทันความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

สถานการณ์ความขัดแย้งด้านทรัพยากรแนวทางการและกลไกที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

ความขัดแย้งด้านทรัพยากรเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสัคมอันเกิดจากความไม่เพียงพอหรือความขาดแคลนทรัพยากรที่ถูกกำหนดโดยสังคม จึงนำไปสู่การแข่งขันเพื่อที่ตนจะได้มาซึ่งทรัพยากรที่ต้องการ เช่นเดียวกับความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน จากการศึกษาสถานการณ์ความขัดแย้งด้านทรัพยากรและแนวทางการและกลไกที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ผู้วิจัยจะนำเสนอเป็นประเด็นแต่ละประเด็น จะนำเสนอสถานการณ์ความขัดแย้ง สาเหตุของความ

ขัดแย้งและผลกระทบของปัญหาและแนวทางวิธีการและกลไกที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ความขัดแย้งด้านทรัพยากรน้ำกรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนด้านทรัพยากรน้ำสำหรับเกษตรกรรม

1.1 สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างชุมชนด้านทรัพยากรน้ำสำหรับเกษตรกรรม จากการสัมภาษณ์นายสุภทนิศร์ รุ่งเรืองเลิศไพศาล นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลนาเกียน (สัมภาษณ์, 2553) พบว่า ในชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินมีความขัดแย้งในแทบจะทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากร แต่ความขัดแย้งที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านมากที่สุดและทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ได้แก่ ความขัดแย้งด้านทรัพยากรเป็นความขัดแย้งภายในชุมชนชาติพันธุ์ที่ใช้ประโยชน์จากกลุ่มน้ำเดียวกันเป็นความขัดแย้งระหว่างชุมชนด้านทรัพยากรน้ำสำหรับเกษตรกรรม เช่นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกลุ่มน้ำแม่ลอบซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของน้ำแอมริคที่ตำบลนาเกียน ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างชุมชนด้านทรัพยากรน้ำสำหรับเกษตรกรรมระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำบ้านห้วยลอกกับกลุ่มผู้ใช้น้ำบ้านก่องป้อใต้ ที่มีระบบการผลิตที่แตกต่างกัน กล่าวคือในขณะที่ชาวบ้านฝ่ายหนึ่งทำการผลิตเพื่อยังชีพ ชาวบ้านอีกฝ่ายหนึ่งมุ่งทำการผลิตเพื่อขาย เมื่อชาวบ้านก่องป้อใต้ซึ่งเดิมเคยทำการผลิตเพื่อยังชีพเป็นส่วนใหญ่ ได้เปลี่ยนไปทำการผลิตเพื่อขายมากขึ้น ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องการใช้น้ำเนื่องจากชาวบ้านบ้านห้วยลอก ที่อยู่ต้นน้ำหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจที่ต้องการน้ำมากตลอดทั้งปีเช่น กะหล่ำปลี มะเขือเทศ ส่งผลให้ชาวบ้านก่องป้อใต้ที่อยู่ท้ายน้ำมีน้ำไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร โดยเฉพาะในฤดูแล้ง ชาวบ้านบางรายได้บุกไปรื้อถอนสิ่งกีดขวางลำห้วยในช่วงต้นน้ำ เพื่อระบายน้ำสู่ท้ายน้ำมากขึ้น ทำให้เกิดการโต้แย้งระหว่างชาวบ้านห้วยลอกที่อยู่ต้นน้ำกับบ้านก่องป้อใต้ที่อยู่ท้ายน้ำบ่อยครั้ง นายสุภทนิศร์ รุ่งเรืองเลิศไพศาล นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลนาเกียน แสดงความคิดเห็นว่าเกี่ยวกับกรณีดังกล่าวว่า บ้านห้วยลอกที่อาศัยอยู่เขตต้นน้ำมีการใช้น้ำมาก ทำให้น้ำที่ไหลลงมาด้านล่างไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกพืช เขาปลูกกะหล่ำปลีต้องใช้น้ำมากและต้องใช้สารเคมีสูง ทำให้มีการปล่อยสารพิษลงสู่แม่น้ำแม่ลอบ

1.2 สาเหตุความขัดแย้งระหว่างชุมชนด้านทรัพยากรน้ำสำหรับเกษตรกรรม จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามและการจัดสนทนากลุ่ม พบว่า สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชน ด้านทรัพยากรน้ำสำหรับเกษตรกรรมมาจากปัจจัยภายในชุมชนซึ่งประกอบด้วย

1.2.1 การเข้าถึงทรัพยากรน้ำไม่เท่าเทียมกัน เมื่อชาวบ้านมีความสามารถในการเข้าถึงน้ำแตกต่างกัน ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรน้ำ โดยเฉพาะฤดูแล้ง

ที่น้ำขาดแคลน การเปลี่ยนระบบการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อขาย เป็นสาเหตุหนึ่งทำให้มีความต้องการน้ำเพื่อการผลิตเพิ่มมากขึ้น แต่ความสามารถในการจัดสรรน้ำมีจำกัด การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจที่รัฐส่งเสริมให้ปลูกทดแทนการปลูกฝิ่นและพืชเชิงพาณิชย์ ทำให้มีการใช้ทรัพยากรน้ำมากขึ้น แต่การรับน้ำของชุมชนต่างๆ ไม่เท่าเทียมกัน เช่นกรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนบ้านห้วยลอกที่อยู่ต้นน้ำกับชุมชนก้องป้อใต้ที่อยู่ปลายน้ำ แม้ความขัดแย้งจะไม่เด่นชัดนัก เมื่อใดก็ตามที่เกิดภาวะขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง ความขัดแย้งจะกลายเป็นประเด็นสำคัญ ประกอบกับผู้นำชุมชนไม่มีการประชุมเพื่อสร้างกฎระเบียบข้อตกลงในการจัดสรรน้ำในช่วงฤดูแล้ง และไม่ได้เข้าไปจัดการในเรื่องจัดสรรแบ่งปันน้ำเท่าที่ควรจึงไม่มีวิธีการที่เป็นกฎเกณฑ์และข้อตกลงใหม่ๆ

นายดี กระจาหงัน ผู้อาวุโสบ้านห้วยครั่ง ผู้อาวุโสเล่าว่า ในอดีตที่ผ่านมา น้ำในกลุ่มน้ำแม่ลอบมีน้ำไหลตลอดปี ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่า บริเวณต้นน้ำซึ่งป่าไม้ยังไม่ถูกทำลายเหมือนทุกวันนี้ ประกอบกับลำน้ำแม่ลอบต้นเงินมากขึ้น เนื่องจากตะกอนที่ทับถมจากการชะล้างพังทลายของดิน และการเพิ่มขึ้นของประชากร การบุกรุกพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ไม่มีน้ำใช้ในเกษตรกรรม การอุปโภคและบริโภคในฤดูแล้งน้ำในลำน้ำแม่ลอบน้ำจะแห้งเกือบตลอดสาย สถานการณ์ของกลุ่มน้ำแม่ลอบในปัจจุบัน เกิดวิกฤติ การขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งอย่างหนัก ทำให้เกิดความขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำสำหรับการเกษตร อุปโภคและบริโภค ซึ่งได้ส่งผลในวงกว้างในการทำมาหากินของชุมชนที่ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต จากระบบยังชีพไปเป็นระบบการผลิตเพื่อขาย ทำให้ความต้องการใช้ทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น ปัญหาการลดลงของน้ำและการใช้น้ำได้กลายเป็นประเด็นความขัดแย้ง โดยคนที่อยู่ท้ายน้ำมองว่าคนที่อยู่ต้นน้ำใช้น้ำมากกว่าตนเอง น้ำจึงไม่ไหลลงมาข้างล่าง คนทำให้พื้นล่างขาดน้ำขณะที่คนที่อยู่ต้นน้ำมองว่า การลดลงของน้ำเกิดจากความต้องการใช้น้ำของคนที่อยู่ปลายน้ำมีปริมาณเพิ่มขึ้น

นายศุภทนิศร์ รุ่งเรืองเลิศไพศาล นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลนาเกียน (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า การขาดน้ำนั้นเกิดจากการใช้น้ำเพิ่มขึ้น เห็นได้จากปริมาณคนที่อยู่ท้ายน้ำเพิ่มขึ้น เช่น ในแต่ละหมู่บ้านมีคนเพิ่มขึ้นมาก ความขัดแย้งดังกล่าวต่อมาได้พัฒนามาเป็นความขัดแย้งด้านทรัพยากรระหว่างชุมชนที่อยู่ต้นน้ำกับชุมชนที่อยู่ปลายน้ำ

จากข้อมูลงานวิจัยของสถาบันส่งเสริมการเรียนรู้ประชาธิปไตยท้องถิ่น ระบุว่าก่อน พ.ศ.2528 รัฐได้มาส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่น ซึ่งการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจที่รัฐส่งเสริมให้ปลูกทดแทนการปลูกฝิ่นและพืชเชิงพาณิชย์ ทำให้มีการใช้ทรัพยากรน้ำมากขึ้น แต่ในช่วงนั้นถึงแม้จะมีการใช้ทรัพยากรน้ำมากขึ้นแต่ความขัดแย้งด้านทรัพยากรน้ำยังไม่มีเนื่องจากฐานทรัพยากรใน

ชุมชนชาติพันธุ์ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่และชาวบ้านส่วนใหญ่ยังอยู่ในฐานการผลิตแบบยังชีพทำให้ปริมาณการใช้ทรัพยากรน้ำไม่มาก (สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้ประชาธิปไตย, 2548)

เมื่อชาวบ้านมีความสามารถในการเข้าถึงน้ำแตกต่างกัน ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรน้ำ โดยเฉพาะฤดูแล้งที่น้ำขาดแคลน การเปลี่ยนระบบการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อขาย เป็นสาเหตุหนึ่งทำให้มีความต้องการน้ำเพื่อการผลิตเพิ่มมากขึ้น แต่ความสามารถในการจัดสรรน้ำมีจำกัด การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจที่รัฐส่งเสริมให้ปลูกทดแทนการปลูกฝิ่นและพืชเชิงพาณิชย์ ทำให้มีการใช้ทรัพยากรน้ำมากขึ้น แต่การเข้าถึงน้ำของชุมชนต่างๆ ไม่เท่าเทียมกัน

1.2.2 ความไม่เคารพกฎระเบียบ ความเห็นแก่ตัวของคนในชุมชนบางกลุ่มสมาชิกใช้น้ำบางคนไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงและไม่ได้รับการลงโทษ การไม่เชื่อฟังกฎระเบียบการแบ่งปันน้ำทำให้การจัดสรรน้ำไม่มีประสิทธิภาพและเกิดความขัดแย้งขึ้น

1.2.3 ความคาดหวังที่ต่างกัน จากการวิเคราะห์จะเห็นว่าประชาชนในกลุ่มน้ำแม่ลอยมีความคาดหวังที่แตกต่างกันเกี่ยวกับน้ำและการใช้น้ำ เพราะข้อเท็จจริงที่ปรากฏคือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ปลายน้ำ ในอดีตไม่เคยประสบกับสถานการณ์การขาดแคลนน้ำ ฉะนั้นจึงเกิดความคาดหวังว่า จะมีน้ำอยู่เพื่ออุปโภคและบริโภคตลอดไป แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือหน้าแล้งเกิดการขาดแคลนน้ำ เมื่อความคาดหวังไม่สอดคล้องกัน จึงเกิดสถานการณ์ความขัดแย้งขึ้น

1.2.4 ความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน อันเป็นความหวาดระแวงและสงสัยในพฤติกรรมการใช้ของคนที่น้ำที่มากเกินความจำเป็น ระแวงสงสัยในการเก็บกักน้ำเอาไว้ใช้ส่วนตนโดยไม่คำนึงถึงความต้องการของกลุ่มอื่นๆ และได้ป้ายความผิดไปให้แก่คนกลุ่มอื่นๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มตน ในขณะที่คนปลายน้ำก็พยายามที่จะชี้ว่า กลุ่มคนต้นน้ำใช้น้ำเพื่อการเกษตรมากที่สุด และยังได้ทำลายต้นน้ำเพื่อแสวงหาที่ทำกินแห่งใหม่อีกด้วย ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ประชาชนในกลุ่มน้ำแม่วิดไม่สามารถที่จะบริหารจัดการความต้องการของตนเอง หรือของกลุ่มให้สอดคล้องกับทรัพยากรน้ำที่มีอยู่ในกลุ่มน้ำในขณะที่เดียวกันก็มีได้มีหน่วยงานใดที่ทำหน้าที่ในการยื่นเตือนให้ประชาชนในกลุ่มน้ำได้ทราบสถานการณ์น้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดนี้ จะบริหารจัดการให้ยั่งยืนได้อย่างไร

1.2.5 ความยึดมั่นในความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ในกลุ่มน้ำแม่วิดทำให้กลุ่มชาติพันธุ์พยายามที่จะดำรงความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มของตนเองไว้ พยายามที่จะอ้างสิทธิในการใช้น้ำระหว่างกลุ่มต่างๆ ในกลุ่มน้ำ หากมองในเชิงบวก ความยึดมั่นในอัตลักษณ์อาจทำให้เกิดพลังความสามัคคี หรือความเป็นเอกภาพในกลุ่มทำให้สามารถรักษานขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของตนไว้ได้ การยึดมั่นในความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนกลุ่มน้ำแม่วิดแต่ละคน หรือแต่ละกลุ่มกลายเป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้เกิด “การแบ่งพวก” ออกเป็นกลุ่มต้นน้ำ

กลางน้ำ ปลายน้ำ โดยมีเป้าหมายเพื่อที่จะแข่งขันกันเพื่อแย่งชิงทรัพยากรมาเป็นฐานรองรับการอุปโภคและบริโภคของกลุ่มตน เกิดความไม่ไว้วางใจระหว่างกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำ เมื่อต่างคนต่างไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความขัดแย้งที่มุ่งที่จะทำร้ายและทำลายซึ่งกันและกัน ระหว่างกลุ่มคนต้นน้ำ ปลายน้ำ ทำให้ขาดความเป็นเอกภาพ การยึดมั่นในความเป็นอัตลักษณ์ในลุ่มน้ำแมริคที่ผ่านมานั้น ได้ทำให้บรรยากาศของการอยู่ร่วมกันนั้นเต็มไปด้วยความตึงเครียดและไม่พยายามที่จะแสวงหาทางออกร่วมกันเกี่ยวกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

นอกจากสาเหตุที่เกิดจากปัจจัยภายในชุมชนชาติพันธุ์แล้วสาเหตุของความขัดแย้งด้านทรัพยากรระหว่างคนต้นน้ำและปลายน้ำในลุ่มน้ำแมริค ยังเกิดปัจจัยภายนอกผสมผสานกันซึ่งสาเหตุภายในนั้นเกิดจากการขาดความสำนึก โดยเฉพาะสำนึกความเป็นชุมชน การขาดความรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมสำหรับชุมชนชาติพันธุ์ทำให้เกิดการอ้างสิทธิในการใช้ทรัพยากรน้ำระหว่างกลุ่มต้นน้ำและปลายน้ำ ผนวกกับปัจจัยภายนอกจากกระแสการพัฒนาของรัฐ การที่รัฐมุ่งเน้นสำนึกแห่งความเป็นชาติ และสาเหตุจากการขาดสำนึกความเป็นชุมชน ก่อให้เกิดการขาดการควบคุมโดยชุมชน การพัฒนาทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดความยากจนและการดิ้นรน เพื่อความอยู่รอด ไปจนถึงการดิ้นรนแสวงหาเพื่อความมั่นคงตามระบบบริโภคนิยม ได้ผลักดันให้ชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำแมริคเข้าสู่ความทันสมัยมากขึ้น การใช้ทรัพยากรเข้มข้นและหลากหลายยิ่งขึ้น ชุมชนชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าถูกควบคุมพื้นที่ตามหลักเกณฑ์ทางนิเวศน์วิทยา ได้มีการกำหนดนโยบายและออกกฎหมายในการจัดประเภทของป่าไม้เป็นประเภทต่างๆ เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตป่าสงวน เป็นต้น รัฐเริ่มปฏิเษกการเข้าถึงทรัพยากรตามจารีตประเพณีของชุมชนชาติพันธุ์ ตลอดจนการจำกัดพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ทั้งชุมชนที่อยู่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทีละเล็กทีละน้อย ปัจจัยภายนอกที่เป็นนโยบายรัฐในรูปแบบต่างๆ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน มีการสร้างถนนไปสู่ชุมชนต่างๆ เพิ่มขึ้นการสร้างถนนเป็นตัวกระตุ้นชุมชนในลุ่มน้ำย่อยของสาละวินขยายพื้นที่ทำกิน มีการปลูกพืชเพื่อการค้าเพิ่มขึ้น เพราะการคมนาคมขนส่งสะดวก นำผลผลิตไปขายในตัวเมืองง่ายขึ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้มีการใช้น้ำเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว การขยายตัวของชุมชน เศรษฐกิจ และพื้นที่ทำกินเป็นสาเหตุกระตุ้นให้ความขัดแย้งระหว่างชุมชนด้านทรัพยากรน้ำสำหรับเกษตรกรรมทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น

1.3 ผลกระทบของความขัดแย้ง จากการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งระหว่างชุมชนด้านทรัพยากรน้ำสำหรับเกษตรกรรม ได้ถูกลามทุกชุมชนตลอดลุ่มน้ำแม่ลอบลำน้ำสาขาของน้ำแมริค กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่อยู่ลุ่มน้ำเดียวกัน ทั้งชุมชนต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ การแก้ไขปัญหาในระยะแรกจึงต้องอาศัยสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) แต่ละหมู่บ้านเป็น

ตัวประสานแก้ปัญหาดังกล่าว แต่ไม่สามารถหาข้อยุติถึงแม้ว่าจะมีนายวิระชัย เสริมไพริน ผู้ใหญ่บ้านห้วยลอก (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า ข้อตกลงที่จะทำการแบ่งน้ำในฤดูแล้ง แต่ก็มีปัญหาทุกปี การแก้ปัญหาของชาวบ้านเริ่มใช้ความรุนแรงมีการทะเลาะกัน ใช้กำลังทุบท่อส่งน้ำของชุมชน บ้านก่องป้อใต้ที่อยู่ต้นน้ำ การดำเนินงานของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลยังขาดความต่อเนื่อง ปัญหาความขัดแย้งยังเกิดขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ องค์กรพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และหน่วยงานภาครัฐต้องมาปรึกษาหารือกัน พบว่า ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนด้านทรัพยากรน้ำสำหรับเกษตรกรรมขาดความต่อเนื่องของการแก้ไขปัญหา สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลยังไม่สามารถเป็นคนกลางเชื่อมประสานที่ชัดเจน เนื่องจากเป็นตัวแทนของภาครัฐซึ่งบางคนไม่มีประสบการณ์ในการเป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย

ความขัดแย้งด้านทรัพยากรน้ำสำหรับการเกษตร สอดคล้องกับงานของมิ่งสรรพ ขาวสะอาด (2544) ที่ศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการแผนแม่บทสำหรับลุ่มน้ำหลัก 25 ลุ่มน้ำ พบว่าปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำเกิดจากการขยายตัวของพื้นที่ทำกินทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ การขยายตัวของเกษตรเชิงพาณิชย์ที่ใช้น้ำอย่างเข้มข้น การขยายตัวของประชากร ซึ่งการขยายตัวนั้นเป็นไปเพราะทุกฝ่ายเข้าถึงน้ำได้โดนสะดวกใช้น้ำอย่างเสรี เกิดปัญหาขาดแคลนน้ำ

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 15 คน การทำสนทนากลุ่ม และการสังเกต ได้ข้อมูลสอดคล้องกันเกี่ยวกับแนวทางวิธีการและกลไกในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวินใช้แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาของความขัดแย้ง ซึ่งพอประมวลแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้ง กลไกที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการใช้แนวทางวิธีการและกลไกต่างๆ ดังมีรายละเอียด ดังนี้

1. แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน โดยใช้เครือข่าย

1.1 แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้เครือข่าย ความขัดแย้งด้านทรัพยากร กรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนในด้านทรัพยากรน้ำสำหรับเกษตรกรรม จากการศึกษาพบว่า เป็นความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่อยู่ลุ่มน้ำเดียวกันระหว่างชุมชนที่อยู่ต้นน้ำกับชุมชนที่อยู่ปลายน้ำในการแย่งชิงทรัพยากร ชุมชนชาติพันธุ์ใช้แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้เครือข่ายลุ่มน้ำ นายแสวัน พนมนิมิต ผู้ใหญ่บ้านก่องป้อเหนือ (สัมภาษณ์, 2553) เล่าว่า เริ่มต้นจากชุมชนได้มองเห็นปัญหาการแย่งชิงน้ำระหว่างชุมชนที่พวกตนเผชิญอยู่ มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนถกเถียงระดมความคิดถึงปัญหาความขัดแย้งที่กำลังเป็นอยู่ ผลกระทบของปัญหา แนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้งที่สามารถลดปัญหาความขัดแย้งลงได้ โดยชุมชนมองว่า ปัญหาความขัดแย้ง

ด้านทรัพยากรซึ่งเป็นสิ่งชุมชนต้องใช้ร่วมกันไม่อาจทำได้โดยลำพังเพียงชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพราะปัญหาความขัดแย้งไม่ว่าจะเกิดขึ้นในบริเวณใดหรือชุมชนใดก็ตาม ย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนตลอดทั้งลุ่มน้ำ การจัดการความขัดแย้งน่าจะมีแนวร่วมของชุมชนอื่นๆ เพราะเป็นปัญหาที่มีขอบเขตกว้างขวางขอบเขตของชุมชนที่เกินกว่ากำลังของคนในชุมชนจะแก้ไขได้หมด น่าจะมีการเชื่อมโยงกับชุมชนที่ได้รับผลกระทบ ทางออกที่ดีที่สุดน่าจะรวมตัวกันเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำ เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งร่วมกัน เพื่อให้ทุกชุมชนที่ใช้น้ำแม่เดียวกันอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

หลังจากนั้นมีการประชุมปรึกษาหารือกันซ้ำแล้วซ้ำอีก จนปรากฏตัวผู้นำเครือข่าย คือ นายศุภร ทรทศุภรงค์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านสงิง มีการคัดเลือกตัวแทนจากทุกชุมชนที่ใช้น้ำแม่ลอบร่วมกัน โดยมีการวิเคราะห์ปัญหา วินิจฉัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือกและตัดสินใจทางเลือก โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาให้มีการสร้างกฎ กติกาการใช้น้ำร่วมกันบนพื้นฐานความเท่าเทียมกัน มีความยุติธรรม โปร่งใส และตรวจสอบได้ทุกขั้นตอน ทุกกลุ่มสามารถได้รับผลประโยชน์ และความต้องการอย่างเท่าเทียมกันบนพื้นฐาน กฎกติกา และกฎเกณฑ์อันเดียวกัน และจัดให้มีการพบปะพูดคุยกันในพื้นที่ต่างๆ เช่นการประชุมเพื่อแสวงหาทางออกร่วมกัน ในการร่างกฎ กติกา จะทำเป็นลายลักษณ์อักษรและเป็นทางการมากขึ้นเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของบุคคลภายนอกทั้งเจ้าหน้าที่ภาครัฐและภาคเอกชน โดยมีการดำเนินการเมื่อยกร่างเสร็จแล้วคณะกรรมการเครือข่ายได้ส่งร่างกฎ กติกา ให้องค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนนักวิชาการหลายท่าน เพื่อขอคำปรึกษาให้กฎกติกานั้นสมบูรณ์เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย เมื่อชุมชนร่วมกันกำหนดกฎระเบียบ กติกาเกี่ยวกับทรัพยากรของตนเอง ชุมชนยังมีการมีการนัดประชุมเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนกรณีมีการล่าสัตว์ข้ามเขตหมู่บ้าน การเก็บของป่าข้ามเขตหมู่บ้าน การใช้ประโยชน์พื้นที่ของเขตหมู่บ้านอื่น ทำให้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ คลี่คลายไปในทางที่ดี

จากการสังเกตจากการเข้าประชุมร่วมกับชุมชน พบว่าสมาชิกของชุมชนที่อยู่ในลุ่มน้ำเดียวกันยังมีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันในรูปแบบของกิจกรรมเครือข่าย เช่น การเลี้ยงฝิขุนน้ำ สืบชะตาแม่น้ำ การบวชป่า ทำให้สมาชิกมาร่วมมือกันและมีส่วนร่วมในกิจกรรมร่วมกันทำให้มีส่วนร่วมทั้งทางความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตามประเมินผล ตลอดจนมีสิทธิ์ที่จะได้รับผลประโยชน์จากเครือข่าย เช่นการจัดสรรทรัพยากรน้ำนับเป็นบทบาทหน้าที่และสิทธิอันพึงมีพึงได้ของสมาชิกในการรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย และยังเป็นเวทีแลกเปลี่ยนประเด็นปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

นอกจากนี้ นายนาขนิทุ เงินสุขใจ ผู้ใหญ่บ้านแม่ลอกและเป็นตัวแทนเครือข่ายบ้านแม่ลอก (สัมภาษณ์, 2553) เล่าว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนที่อยู่ต้นน้ำกับชุมชนที่อยู่ปลายน้ำ ส่วนใหญ่คู่กรณีจะเป็นสมาชิกชุมชนเดียวกันเป็นความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่ใช้ทรัพยากรน้ำร่วมกัน การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ชุมชนจะใช้การประนีประนอมมากที่สุดหลีกเลี่ยงความรุนแรงเนื่องจากชุมชนมีความเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมร่วมกัน ใช้น้ำแม่เดียวกัน ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดกฎระเบียบ กติกาเกี่ยวกับทรัพยากรของตนเอง มีการนัดประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชน กรณีมีปัญหาความขัดแย้ง เช่น กรณีมีการล่าสัตว์ข้ามเขตหมู่บ้าน การเก็บของป่าข้ามเขตหมู่บ้าน การใช้ประโยชน์พื้นที่ของเขตหมู่บ้านอื่น

ชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำแม่ลอก สาขาย่อยของน้ำแม่วิด มีการสร้างเครือข่ายลุ่มน้ำ เป็นการสร้างเครือข่ายองค์กรของชุมชนในระดับลุ่มน้ำ เพื่อจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร มีคณะกรรมการเครือข่าย มีกฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากรของชุมชน สอดคล้องกับกาญจนา แก้วเทพ (2538) กล่าวถึงเครือข่ายว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานบุคคล กลุ่มหรือหลายๆ องค์กรที่มีทรัพยากรเป็นของตนเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการดำเนินงาน การสร้างเครือข่ายเพื่อเสริมพลังอำนาจของชุมชนในการต่อรองกับคู่ขัดแย้ง มีทั้งการสร้างเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียงกัน เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่ายเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานทรัพยากรบุคคลทั้งภายในและภายนอกชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการรวมกลุ่มและสร้างอำนาจในการต่อรองให้กับชุมชน

นอกจากนี้ เสรี พงษ์พิศ (2536) กล่าวถึงเครือข่ายว่าเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชน ระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน โดยยึดหลักตามขอบเขตของพื้นที่ ประเด็นเนื้อหา และสถานภาพทางสังคม ซึ่งไม่ได้แยกกระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้และการปฏิบัติเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว กระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่น เหมาะสมกับท้องถิ่น ที่จะช่วยให้บุคคลและชุมชน สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้

1.2 กลไกที่ชุมชนชาติพันธุ์ใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรโดยใช้เครือข่ายลุ่มน้ำ จากการศึกษาพบว่า ประกอบด้วย

1.2.1 กลไกการมีส่วนร่วม ใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรทั้งความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่อยู่ลุ่มน้ำเดียวกันและความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่อยู่ต้นน้ำและปลายน้ำ ชุมชนได้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วม การมีอุดมการณ์ร่วมกัน เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากร โดยใช้การประนีประนอมมากที่สุด หลีกเลี่ยงความรุนแรงเนื่องจากชุมชนมีความเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมร่วมกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทั้งทางความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตามประเมินผล ตลอดจนมีสิทธิ์ที่จะได้รับผลประโยชน์จากองค์กร เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำ นับเป็นบทบาทหน้าที่และ

ลิต ทธิ อ น

พึงมีของสมาชิกในการรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย

1.2.2 กลไกทางสังคม บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความเป็นเครือญาติ เพื่อนบ้าน สมาชิกกลุ่มน้ำเดียวกัน ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานการตกลงร่วมกัน ตลอดจนแก้ไขความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ใช้ทุนทางสังคม ความเชื่อ ความไว้วางใจ ระบบคุณค่า ร่วมกันและความเกื้อกูลกัน ความเอื้ออาทร เป็นพลังที่สำคัญยิ่งเป็นจิตสำนึกร่วมที่มีต่อชุมชนของตนเอง ประารถนาที่จะเห็นชุมชนพัฒนาไปอย่างต่อเนื่องโดยรวมแรงร่วมใจในการทำงานของเครือข่ายเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่มีร่วมกัน ทุนทางสังคมจึงช่วยในการขับเคลื่อนให้ความขัดแย้ง ลดลง กลไกทางสังคมขององค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำ เกิดจากการที่สมาชิกสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษ ร่วมกันอาศัยอยู่ลุ่มน้ำเดียวกัน สมาชิกจึงมีความผูกพันกันในระบบเครือญาติ ทำให้คนในชุมชนมีความแตกต่างทางชนชั้นน้อยและเอื้อให้มีการจัดสรรทรัพยากรในลักษณะการใช้กรรมสิทธิ์ร่วมกัน ทำให้สามารถกระจายการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ อย่างทั่วถึง อำนาจการจัดการทรัพยากรน้ำเป็นของชุมชนอย่างเต็มที่ โดยชุมชนได้ใช้อำนาจที่มีอยู่จัดการระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เหมาะสม

1.2.3 กลไกฐานอำนาจในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ชุมชนใช้ผู้นำที่เป็น คณะกรรมการในการเป็นคนกลางในการเจรจาข้อยุติความขัดแย้ง มีการกำหนดกฎระเบียบ ร่วมกัน เพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติและเป็นข้อตกลงร่วมกัน เมื่อมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบจะมี บทลงโทษตามที่ตกลงไว้ในกฎระเบียบของเครือข่าย การจัดการความขัดแย้งใช้การเจรจาอย่าง ประนีประนอม องค์กรเครือข่ายใช้การประนีประนอมมากที่สุด หลีกเลี่ยงความรุนแรงเนื่องจาก ชุมชนมีวัฒนธรรมร่วมกัน จึงมีการเจรจาข้อยุติความขัดแย้งโดยคณะกรรมการ โดยคณะกรรมการ เครือข่ายลุ่มน้ำ ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีหน้าที่เป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง ทั้งผู้นำชุมชนและผู้นำการเปลี่ยนแปลง ผู้นำชุมชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้น และชี้ นำ การแก้ปัญหาความขัดแย้ง การระดมความร่วมมือกันภายในชุมชน และการบริหารจัดการ มีคณะกรรมการ มีหน้าที่เป็นตัวเชื่อมประสานให้มีเวทีการแลกเปลี่ยนประเด็นปัญหาและชี้แนะแนวทางแก้ไขปัญหา คณะกรรมการทุกคนทำงานแบบอาสาสมัคร ไม่มีเงินเดือนค่าจ้าง ใช้ระบบการบริหารจัดการแบบ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ใช้การสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิก ชุมชนมีระบบการสื่อสารภายในชุมชน เพื่อสร้างความตระหนักถึงปัญหาและได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายของชุมชนในการแก้ปัญหา ความขัดแย้ง ในรูปแบบของการประชุมชี้แจงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและหาข้อสรุปร่วมกัน เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง การสื่อสารนี้มีความสำคัญในการช่วยให้เกิดการรับรู้เข้าใจ และร่วมมือกันมากขึ้นการสื่อสาร จะทำให้สมาชิกในเครือข่ายมีโอกาสรับรู้เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร ต่างๆ เป็นส่วนสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจให้ชุมชนร่วมมือกันค้นหาเป้าหมายร่วมกัน

การสื่อสารทำให้สมาชิกมีโอกาสรับรู้ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ และทำให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล และข้อคิดเห็นต่างๆ ระหว่างกันและกัน การมีกฎ กติการ่วมกัน เพื่อยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติและเป็นข้อตกลงร่วมกันข้อตกลงที่ได้รับการกำหนดขึ้น

นายวันชัย อุดมธัญญากิจ ผู้ใหญ่บ้านแม่โจง (สัมภาษณ์, 2553) เล่าว่า เมื่อมีปัญหาความขัดแย้งขึ้นภายในชุมชน ชุมชนจะใช้ผู้นำชุมชนหรือคนที่ชาวบ้านเคารพนับถือเป็นคนกลางในการเจรจาเพื่อหาข้อยุติความขัดแย้ง เมื่อมีคนกลางเป็นผู้ตัดสินข้อพิพาทคู่กรณีจะปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนด มีการโน้มน้าวชักจูงว่าเป็นคนในชุมชนเดียวกัน ลุ่มน้ำเดียวกัน ความเป็นเครือญาติกัน ถ้าทำผิดแล้วยอมรับผิดควรรให้อภัยกัน มีบางครั้งที่มีการคือแพ่ง ชุมชนจะใช้วิธีชูบชิบนิินทา ไม่คบค้าสมาคมด้วย เป็นการกดดันคนที่ทำผิด ส่วนใหญ่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ทำให้ความขัดแย้งลดลงหรือเกิดขึ้นน้อยมาก

1.3 ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการใช้แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้เครือข่าย

1.3.1 ทำให้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ คลี่คลายลง การทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างชุมชนที่อยู่ต้นน้ำกับชุมชนที่อยู่ปลายน้ำ ทำให้ความขัดแย้งระหว่างคนทั้งสองกลุ่มสามารถไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้ง่ายขึ้น การที่ชุมชนใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย การมีจิตสำนึกร่วมกันเพื่อการอยู่ร่วมกันแบบสันติ การมีผลประโยชน์ร่วมกัน และการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง การมีอุดมการณ์ร่วมกัน ทำให้เกิดความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ข้อตกลงที่ร่วมกันกำหนดขึ้นมาซึ่งเป็นข้อตกลงเพื่อความสมานฉันท์และการมีกิจกรรมที่ช่วยลดความขัดแย้งที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ที่ช่วยลดความขัดแย้งด้านทรัพยากรลง ระบบดังกล่าวยังเป็นการจัดการร่วมกันของชุมชน โดยมีสำนึกว่าน้ำเป็นทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน หรือของหน้าหมู่บ้านที่จะต้องจัดการบนพื้นฐานของการแบ่งปันและความจำเป็นในการใช้

1.3.2 เพิ่มอำนาจต่อรองกับรัฐและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน กลุ่ม/องค์กรต่างๆ ในชุมชน เป็นเครือข่ายทางสังคมในชุมชน ที่เป็นหัวใจสำคัญในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร เพราะเป็นเครื่องยึดโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่สัมพันธ์กับฐานทรัพยากรและระบบนิเวศของชุมชน จนก่อเกิดเป็นวิถีเดียวกันของชุมชน ซึ่งลำพังกำลังคนในครอบครัว เครือญาติหนึ่งใดไม่เพียงพอ เครือข่ายกลุ่ม/องค์กรในชุมชนเป็นพลังที่สำคัญในการอยู่รอดของชุมชนช่วยธำรงความสัมพันธ์ของชุมชนให้มีความผูกพันร่วมกันของกลุ่ม/องค์กรต่างๆ ในชุมชน

นายวิฑูรย์ อื่นแก้ว ครูนิเทศก์ของศูนย์การศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภออมก๋อย ที่รับผิดชอบตำบลนาเกียน (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่ากรณีเครือข่ายทำให้มีพลังเพิ่มขึ้นและมีความยั่งยืน โดยเป็นกลไกของการเรียนรู้ร่วมกันและการจัดการความขัดแย้ง เครือข่ายลุ่มน้ำยังเป็นการจัดการความรู้ร่วมกันของท้องถิ่นในหลายแบบ ทั้งความรู้ ความเข้าใจระบบนิเวศในท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง ตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของป่าที่มีผลต่อปริมาณน้ำ ทิศทางการไหลของน้ำ องค์กรเครือข่ายจึงมิได้ทำหน้าที่แค่การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรเท่านั้น แต่เชื่อมโยงไปสู่การจัดการดิน ป่าไม้ และทรัพยากรทั้งระบบ เครือข่ายจึงเป็นกลไกสำคัญในการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนที่สอดคล้องกับระบบการผลิต ความหลากหลายของพืชที่ปลูก รวมถึงการจัดการแรงงาน ในลุ่มน้ำเดียวกัน องค์กรเครือข่ายได้สร้างความเป็นปึกแผ่นขององค์กรในมิติทางวัฒนธรรม โดยมีการเชื่อมโยงโลกเหนือธรรมชาติเป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้กฎกติกาขององค์กรเครือข่ายมีความศักดิ์สิทธิ์

1.3.3 สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้ง โดยใช้เครือข่ายทำหน้าที่เชื่อมประสานจากประเด็นเล็กๆ แล้วขยายไปสู่การทำงานที่หลากหลาย โดยขยายกิจกรรมในพื้นที่และเป้าหมายการทำงานที่ต่อยอดจากฐานเดิมที่เครือข่ายนั้น ทำอยู่เป็นการแสวงหาแนวร่วมใหม่ การทำงานของเครือข่ายมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ความขัดแย้งด้านทรัพยากรในพื้นที่ที่ยั่งยืน เครือข่ายยังเป็นเวทีการแลกเปลี่ยนประเด็นปัญหาและชี้แนะทางการแก้ปัญหา และสอดคล้องกับวิถีชีวิตต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง เพื่อให้เกิดความสงบสุขร่วมกันในชุมชนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน

1.3.4 สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การวางแผนและการออกกฎเกณฑ์และกติกาต่างๆ เพื่อใช้ในการจัดการความขัดแย้งวางอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วม การบังคับใช้กฎจึงได้รับการยอมรับและการถือปฏิบัติร่วมกันของคนในชุมชน ทำให้การทำงานขององค์กรเครือข่ายมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยและได้รับการยอมรับจากสมาชิกทั้งหมด การที่กลุ่มต้องเผชิญกับปัญหา หรือเกิดความกดดันร่วมกันจนทำให้ทุกคนที่เข้ามารวมตัวกันเกิดสำนึกร่วมกัน เห็นประโยชน์ และศรัทธาในการรวมตัวเป็นเครือข่าย ความตระหนักถึงปัญหาทำให้ชาวบ้านมองเห็นปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ การพูดคุยถกเถียงกันถึงปัญหาที่พวกเขามองเห็นเป็นการตรวจสอบและถ่วงถ่วงความเป็นจริงของปัญหา ตลอดจนรากเหง้าและผลกระทบจากปัญหา ความสำคัญของการสร้างความตระหนักถึงปัญหา ก็คือ การสร้างความรู้สึกร่วมของชาวบ้านที่จะรับผิดชอบต่อปัญหาด้วยกัน ซึ่งผลจากการรวมตัวในรูปของเครือข่าย ก่อให้เกิดผลดีต่างๆ ตามมานั้นคือ เกิดการสร้างสถาบันในการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เพราะเป็นการระดมสรรพความคิด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหา เสริมสร้างกำลังใจซึ่งกันและกัน หาแนวทางป้องกันและ

แก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในชุมชน มาตลอดจนเสริมความรู้เรื่องที่น่าสนใจร่วมกัน เป็นหนทางในการเสริมกระบวนการพึ่งตนเองของชาวบ้านและชุมชน

นายเพชร ทองดี เจ้าหน้าที่มูลนิธิรักษ์ไทยสัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร โดยใช้เครือข่ายลุ่มน้ำ ยังทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในลักษณะของความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน การใช้น้ำจากแม่น้ำเดียวกัน เป็นความรับผิดชอบที่ชุมชนต้องเอาใจใส่ และผูกพันกับกิจกรรมที่ได้ร่วมกันทำขึ้น คอยดูแลและห่วงใยและยึดกลุ่มเป็นหลัก ความขัดแย้งจึงเกิดขึ้นน้อย เพราะได้รับการชี้แจงทำความเข้าใจจากคณะกรรมการเครือข่าย รวมถึงการรับรู้ผ่านระบบเครือข่าย ความขัดแย้งจะเกิดขึ้นต่อเมื่อผลประโยชน์ที่คนในชุมชนได้รับผลกระทบกระเทือน และนำไปสู่การแสดงความเห็นขัดแย้งกันในที่ประชุมเครือข่าย ซึ่งชุมชนจะใช้วิธีการประนีประนอมกัน เพื่อประสานความร่วมมือในการดูแลและกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในลุ่มน้ำเดียวกัน การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ในการปรับเปลี่ยนเรียนรู้และการจัดการตนเองของชุมชน เป็นการสร้างตัวตนของชุมชนในการแสดงออกที่ต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรภายใต้ความร่วมมือจากทุกชุมชน สร้างโอกาส สร้างศักยภาพของเครือข่ายและขยายไปยังเครือข่ายอื่นๆ การสนับสนุนให้เกิดความสัมพันธ์ในการเชื่อมโยงความเป็นเครือข่ายเพื่อเป็นพลังที่เสริมสร้างให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

1.3.5 สร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน จากการสนทนากลุ่มระหว่างผู้นำชุมชนและตัวแทนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ริต กล่าวว่า การจัดการความขัดแย้ง โดยใช้เครือข่ายเป็นกระบวนการฝึกผู้นำให้เข้มแข็ง เครือข่ายลุ่มน้ำยังเกิดจากจิตสำนึกร่วมหรือค่านิยมร่วมของคนในชุมชน ความรัก ความผูกพันต่อท้องถิ่นของตนเอง ความคิดที่รักและห่วงหาพันทรัพยากร ต้องการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี สิ่งเหล่านี้เป็นจิตสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชนเป็นตัวแปรสำคัญในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร การสร้างเครือข่ายช่วยเหลือสนับสนุนกันและกัน การมีแนวร่วมของชุมชนอื่นๆ และเป็นปัญหาที่มีขอบเขตกว้างขวางขอบเขตของชุมชนที่เกินกว่ากำลังของคนในชุมชนจะแก้ไขได้หมด ที่มีความคิดไปในทิศทางเดียวกัน

1.3.6 สร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน การรวมกันเป็นเครือข่ายทำให้คนในชุมชนมีวิธีการที่จะเรียนรู้และแก้ไขปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง เป้าหมายเพื่อการอยู่ร่วมกันแบบสันติ การมีเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของคนในชุมชนเป็นการสร้างโอกาสที่ชุมชนจะเปิดรับความคิดใหม่ๆ ที่สามารถนำมาแก้ปัญหาของชุมชน การสร้างความสัมพันธ์และเจตคติที่ดีของคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน และการถ่ายทอดองค์ความรู้ หรือภูมิปัญญา ผู้กลุ่มเด็กและเยาวชนอย่างยั่งยืนมีการเรียนรู้

ของชาวบ้านที่เกิดจากชาวบ้าน ได้จัดการสิ่งแวดล้อมในเรื่องของการแก้ปัญหาทำให้ได้ประสบการณ์ ทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว ทำให้เกิดศักยภาพของภูมิปัญญาการเรียนรู้ที่เกิดจากการจัดการ เรื่องต่างๆ ที่ผ่านมาเพื่อตอบสนองชาวบ้านด้วยตนเอง มีการสะสมและมีการสืบทอดความรู้ที่สามารถตอบปัญหาและการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้ในระดับหนึ่ง มีการผลิตซ้ำ การคิดค้น และ ประยุกต์กับความรู้ที่ได้จากภายนอก การทดลองผิดลองถูกอยู่ตลอดเวลา

แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้เครือข่ายยังเป็นตัวเกาะเกี่ยวที่มีความสำคัญที่เกิดจากการที่ชุมชนต้องเผชิญปัญหาหรือเกิดความกดดันร่วมกันจนทำให้ชุมชนที่ เข้ามารวมตัวเกิดสำนึกร่วมกัน เห็นประโยชน์ และศรัทธาในการรวมตัวเป็นเครือข่าย ทำให้เกิด การเรียนรู้และแก้ปัญหาร่วมกัน มีการระดมสรรพกำลังความคิด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิเคราะห์ ปัญหา เสริมสร้างกำลังใจซึ่งกันและกัน หาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เชื่อมโยงสอดคล้องกับโครงสร้างของสังคม ตลอดจนเสริมความรู้เรื่องที่สนใจร่วมกัน เป็นหนทาง ในการเสริมกระบวนการพึ่งตนเองของชาวบ้านและชุมชนในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร นอกจากนั้นยังเป็นกระบวนการฝึกผู้นำให้เข้มแข็ง ก่อให้เกิดอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มภายนอก อีกด้วย กลไกเครือข่าย ยังทำหน้าที่เชื่อมประสานจากประเด็นเล็กๆ แล้วขยายไปสู่การทำงานที่ หลากหลาย โดยขยายกิจกรรมในพื้นที่และเป้าหมายการทำงานที่ต่อยอดจากฐานเดิมที่เครือข่ายนั้น ทำอยู่เป็นการแสวงหาแนวร่วมใหม่ การทำงานของเครือข่ายมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับ สถานการณ์ความขัดแย้งด้านทรัพยากรในพื้นที่

แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ โดยใช้เครือข่ายจากการศึกษาพบว่า ชุมชนจะเลือกใช้วิธีการดังกล่าวในกรณีที่ชุมชนไม่สามารถ จัดการได้เพียงลำพังชาวบ้านได้เลือกใช้เครือข่ายชาวบ้าน โดยการเชื่อมโยงกับหมู่บ้านที่ได้รับ ผลกระทบหรืออยู่ในชะตากรรมเดียวกัน มาร่วมแสดงพลังในการเคลื่อนไหว คัดค้านการกระทำ ของฝ่ายตรงข้าม รวมไปถึงการรวมตัวกันไปร้องเรียนและขอความเป็นธรรมกับผู้มีอำนาจ เครือข่าย จึงมีบทบาทในการจัดการความขัดแย้งร่วมกันของชุมชน เครือข่ายลุ่มน้ำถือว่ามีความสำคัญใน การบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่และยังสามารถเป็นแรงผลักดันให้ประชาชน มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากร เครือข่ายลุ่มน้ำได้มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น ร่วมกันกำหนดกฎระเบียบ เครือข่ายลุ่มน้ำสอดคล้องกับพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน ผสมผสานทั้ง องค์ความรู้วิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงสามารถเชื่อมโยงชุมชนในลุ่มน้ำเดียวกันให้มี การจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงเป็นกลไกที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง โดยชุมชนด้วยตนเอง โดยมีสายน้ำเป็นตัวเชื่อม เครือข่ายลุ่มน้ำเป็นการปรับตัวเพื่อให้เท่าทันกับ ปัญหาและการแสวงหาทางเลือก ในการจัดการทรัพยากรแบบองค์รวม ทั้งดิน น้ำ ป่า โดยการประสาน

ร่วมมือกันของคนทั้งลุ่มน้ำ ไม่มีข้อจำกัดของวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ยึดมั่นที่จะนำรูปแบบการจัดการดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ วิถีคิด วิธีการต่อรอง และโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายลุ่มน้ำเป็นนวัตกรรม และกลไกการจัดการที่เหมาะสมสำหรับลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

2. แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาและความเชื่อ

2.1 แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาและความเชื่อภูมิปัญญาในที่หมายถึง ความรู้ที่เป็นตัวกำหนดคุณค่าของสิ่งต่างๆ และก่อให้เกิดสำนึกความรับผิดชอบต่อความเสียหาย หรือเกิดความสันติสุขที่ยั่งยืนและความรู้ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งของชุมชนตามสำนึกที่ดีงาม จากการศึกษาภาคสนามและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลากหลายท่านพบว่า การจัดการความขัดแย้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน เช่นกรณีการแบ่งเขตหมู่บ้านชุมชนชาติพันธุ์เลือกใช้ความเชื่อและภูมิปัญญาในการจัดการความขัดแย้ง โดยชาวบ้านที่เป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการ พยายามใช้ภูมิปัญญาและความเชื่อมาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงประสานประชาชนกลุ่มต่างๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมกันทำกิจกรรมในลักษณะต่างๆ มีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาโดยการใช้พิธีกรรมได้ปฏิบัติมานานปรับประยุกต์ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ๆ ใช้ความเชื่อเรื่องผี สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ชุมชนเชื่อว่าทุกหนทุกแห่งมีผีคอยปกป้องรักษาเพื่อให้ตนเอง ครอบครัว และชุมชน อยู่อย่างปกติสุข การเลี้ยงผีเป็นกระบวนการที่ทำให้คนในชุมชนมาทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้คนต่างวัย ต่างครอบครัว ต่างชุมชนได้ไปมาหาสู่กัน เรียนรู้ซึ่งกันและกัน การเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติช่วยสร้างคุณค่าทางจิตใจ ช่วยยึดโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความเชื่อยังช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่น และความสมานฉันท์ของคนในชุมชนให้รู้สึกสามัคคี รู้จักการเคารพศรัทธากันอยู่ร่วมกัน พิธีกรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ ประกอบด้วย

2.2.1 พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ จากการศึกษาพบว่า พิธีนี้จัดได้ว่า พิธีกรรมประดิษฐ์ชนิดหนึ่งที่ผู้นำทางภูมิปัญญา ภาครัฐ นักพัฒนาเอกชน ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในลุ่มน้ำซึ่งประชาชนในลุ่มน้ำมีความเชื่อว่าการร่วมมือกันสืบชะตาน้ำก็เพราะต้องการให้ชีวิต หรือลุ่มน้ำเป็นที่พึ่งพาอาศัยของประชาชนยาวนาน สอดรับกับการสืบชะตาอายุของมนุษย์ เป็นการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาประยุกต์ในการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำ สืบ หมายถึง การต่อ ชะตา คือ การเกิด สืบชะตา คือการต่อให้ยาวขึ้น ยืนขึ้น เจริญขึ้น มีความสุขขึ้น เป็นการสร้างมงคลให้กับชีวิต เป็นประเพณีความเชื่อของคนภาคเหนือเพื่อสร้างขวัญกำลังใจอย่างหนึ่ง

ในพิธีการสืบชะตาแม่น้ำ ผู้อาวุโส (สัมภาษณ์, 2553) เล่าว่า จะมีการเชิญชวนชาวบ้าน ผู้มาร่วมงาน ถือโอกาสทำบุญปล่อยพันธุ์ปลาด้วย เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและสร้างจิตสำนึกให้รักปลาและธรรมชาติ ซึ่งพันธุ์ปลาก็ขอสนับสนุนไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เงินทุนที่ได้จะนำมาเป็นกองทุนอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนต่อไป การสืบชะตาแม่น้ำเป็นความพยายาม

ปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนที่อยู่ใกล้แม่น้ำคูแลร์รักษาป่า ให้ชาวบ้านประกาศตนเองเป็นเจ้าของแม่น้ำ ไม่ให้มีใครมาบุกรุกทำลาย คอยทำความสะอาดแม่น้ำอยู่เสมอ พิธีสืบชะตาแม่น้ำจึงเป็นกุศโลบายหนึ่งที่ทำให้คนรักษาสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกับการบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำนอกจากเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนแล้ว ยังทำให้สัตว์น้ำ (ปลา) มารวมกัน เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ที่มีความปลอดภัย อีกทั้งยังก่อให้เกิดความเลื่อมใส และเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลแม่น้ำ ทำให้ชาวบ้านเกิดความมั่นใจ และรักแม่น้ำลำธารในชุมชนมากขึ้น พิธีสืบชะตาแม่น้ำมีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมและได้ตระหนักถึงคุณค่าของแม่น้ำลำธารและเพื่อเป็นแนวทางฟื้นฟูระบบนิเวศลำน้ำที่แห้งขอดไป ให้ฟื้นคืนสู่สภาพสมดุล

2.2.2 พิธีกรรมบวชป่า จากการศึกษาพบว่า ชุมชนเอาศรัทธาที่คนมีต่อพระสงฆ์ ต่อผี และต่อความเชื่อที่มีอยู่เดิมมาช่วยกันสร้างสำนักหวงแห่นธรรมชาติใหม่ ดึงเอาคนหลากหลาย สถานะหลากหลาย เชื้อชาติมาทำพิธีกรรมร่วมกัน ให้รู้สึกในความเป็นเจ้าของ ให้รู้สึกถึงความ เป็นกลุ่มเดียวกัน สำหรับวัตถุประสงค์ของการบวชป่า คือ เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อสร้างจิตสำนึกของคนในลุ่มน้ำและ เพื่อสร้างความร่วมมือในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำจาก ทุกๆ ภาคส่วนและทุกระดับขณะที่ผืนป่าลดจำนวนลงมีการทำลายป่าอย่างต่อเนื่อง ความรู้ ภูมิปัญญา การบวชป่า จึงมีคุณค่าเป็นการปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนดูแลรักษาป่า บวช แปลว่า การเว้น การบวชป่า คือการเว้นการตัดไม้ทำลายป่า การบวชป่า จึงเป็นเครื่องมือในการเชื่อมร้อยคนทุกฝ่าย ให้มาอยู่ร่วมกัน เกิดความร่วมมือ ช่วยเหลือเกื้อกูล นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความเลื่อมใสและเคารพ ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาป่า เป็นสัญญาณใจของชุมชนในการร่วมกันคุ้มครองป่า โดยอาศัย การใช้มิติทางวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับกระบวนการทางสังคม และส่งเสริมสนับสนุนและแบ่งปัน คุณค่าความรู้สึกร่วมกันเป็นชุมชน

นายพงษ์เจริญ หย่าจ้อ นายกองค้การบริหารสวนตำบลสบโขง (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า จุดเด่นของพิธีกรรมนี้คือการประยุกต์รูปแบบการบวชพระภิกษุมาสู่การบวชต้นไม้ โดยใช้ ผ้าเหลืองซึ่งเป็นเครื่องนุ่งห่มของพระภิกษุมาเป็นสัญลักษณ์ในการห่มห่อต้นไม้ซึ่งจะทำให้ชาวบ้าน ไม่กล้าตัดต้นไม้อันจะก่อให้เกิดผล โดยอ้อมเกี่ยวกับการรักษา และการดูแลต้นไม้ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำ ให้ชุ่มชื้นตลอดไป การบวชป่าสามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละชุมชน เช่นที่น่องคริสเตียนมีความเชื่อว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกนี้ล้วนมาจากของพระเจ้าพระบิดา ผู้ทรงสร้าง ก็จะทำพิธีสรรเสริญและนมัสการขอขอบคุณพระเจ้า เป็นการร่วมแรงร่วมใจของชุมชนที่ หลากหลายความเชื่อ หลากหลายทางวัฒนธรรมที่ต่างมีเป้าหมายเดียวกัน คือการสร้างจิตสำนึกและ ความตระหนักในการร่วมปกป้องผืนป่า รวมถึงให้คนรุ่นปัจจุบันเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ที่เปรียบเสมือนฐานชีวิตของชุมชน การบวชป่าจึงไม่ใช่เพียงการนำเอาผ้าเหลืองไปผูกมัดต้นไม้

เท่านั้น ลึกๆ แล้วมีความหมายมากไปกว่านั้นคือ ผ้าเหลืองเป็นสัญลักษณ์ของคุณค่าสูงถึงพระรัตนตรัย การบวชป่าจึงเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟูโดยโยงกลับไปหาสิ่งที่มีคุณค่าสูงสุดในส่วนลึกของจิตใจผู้คน ในมิติทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ ที่ได้หล่อหลอมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ที่มีความผูกพันซึ่งกันและกัน เป็นกระบวนการสร้างวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชุมชน และกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันของมงคลสรรพสิ่ง

การบวชป่า เป็นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่หลากหลาย เป็นเวทีการรวมคนทุกหมู่เหล่า ทั้งองค์กรชุมชน หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ส่วนราชการท้องถิ่นในพื้นที่ พระสงฆ์ ชาวบ้าน นักวิชาการ เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นกิจกรรมที่สร้างความเข้าใจหล่อหลอมจิตสำนึกอุดมการณ์ร่วมกันในสังคม เป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์และเป็นประกาศเจตนารมณ์ร่วมกันของคนในชุมชน ในการอนุรักษ์ป่าไว้ ที่สำคัญเป็นการถ่ายทอดจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้สู่คนรุ่นใหม่ เป็นโอกาสที่สมาชิกในชุมชนทุกวัยได้มีโอกาสร่วมมือ ร่วมใจกันประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เป็นการตอกย้ำความเชื่อและจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ร่วมกัน

การบวชป่าเป็นกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ของชุมชน ที่มุ่งเน้นในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่สังคม และทรัพยากรที่ประชาชนได้ใช้ร่วมกัน โดยนำพิธีกรรมความเชื่อทางพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้กับการบวชป่าซึ่งส่งผลโดยตรง และโดยอ้อมต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มน้ำ บวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำ เป็นการหยิบยกเอาภูมิปัญญาและความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ มาประยุกต์ใช้กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาด สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และศรัทธาของชุมชนสร้างจิตสำนึกใหม่ให้กับคนในชุมชนที่ว่า “ป่าที่ผ่านการบวชแล้ว จะต้องละเว้นในการเข้าไปตัดไปทำลายป่า แม่น้ำที่ผ่านการสืบชะตาแล้ว ก็จะช่วยกันคืนความใสเย็น ความมีชีวิตของมวลสัตว์น้ำ พืชน้ำ และสรรพสิ่งให้อยู่กับสายน้ำ หากผู้ใดละเมิดกฎของความเชื่อ กฎของธรรมชาติ และกฎเหนือธรรมชาติก็จักมีอันเป็นไป” ซึ่งเป็นการกระตุ้นเตือนตอกย้ำจิตใจของผู้คนให้รู้จักสำนึกในบุญคุณของ ดิน น้ำ ป่า ให้รู้จักใช้ชีวิตอย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติที่ให้ทั้งปัจจัยสี่และความเป็นชีวิตของคนในชุมชน

พิธีการบวชป่า จึงเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยนำเอาพิธีกรรมที่ได้ปฏิบัติมานานปรับประยุกต์ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากร พิธีกรรมทั้งสองยังเป็นเครื่องยึดโยงวิถีของชุมชนให้มีความผสมกลมกลืนกัน ในภาษาชาวบ้าน คือ “ไม่ลืมของเก่า ไม่เมาของใหม่” ภายใต้อำนาจความเชื่อในระบบความสัมพันธ์แห่งธรรมชาติ ดังนั้นพิธีกรรมทุกขั้นตอนจึงเป็นการตอกย้ำการเคารพต่อธรรมชาติที่มนุษย์ได้พึ่งพา การบวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำไม่ได้เป็น

เพียงพิธีกรรมทางสังคมเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านผ่านพิธีกรรม ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. การรวมกลุ่มของชาวบ้าน การที่แต่ละชุมชนจะทำการบวชป่าหรือสืบชะตาแม่น้ำได้ ต้องผ่านกระบวนการพุดจาปราศรัย เรียนรู้ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ รวมทั้งการตั้งกฎเกณฑ์ กติกาการอยู่กับป่า การใช้ประโยชน์จากน้ำ ชาวบ้านผ่านการเรียนรู้ คิด ทำซ้ำแล้วซ้ำเล่า การรวมกลุ่มกันอนุรักษ์ จึงเป็นพื้นฐานสำคัญของกระบวนการประชาคมรากหญ้า และก่อให้เกิด กฎเกณฑ์ทางสังคม

2. เวทีชาวบ้าน ก่อนที่แต่ละชุมชนจะจัดพิธีการบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ จะมีการประชุมชาวบ้าน หรือจัดเวทีชาวบ้านเพื่อหารือวิธีการที่จะสร้างจิตสำนึกในการหวงแหน ธรรมชาติ วิธีการแบบนี้จะช่วยให้เกิดการขบคิด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และหาทางออกร่วมกัน นำไปสู่การจัดการใหม่ ปัญญาใหม่ และการเรียนรู้ใหม่ๆ

3. การสร้างความสัมพันธ์ของชุมชน การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ เป็นกระบวนการที่ทำให้คนในชุมชน ต่างวัย ต่างชุมชน ต่างเชื้อชาติ ต่างภาษามาร่วมกันทำพิธีและเป็นสักขีพยาน กระบวนการเตรียมการ การเตรียมของพิธีกรรม ทำให้คนเหล่านี้ได้ปะทะสังสรรค์กัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ความเป็นอยู่ ความนึกคิด และวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน ที่สำคัญสร้างวัฒนธรรม แห่งการแบ่งปัน นั่นคือการแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์และแบ่งปันความดีให้กัน เมื่อบ้านใดมี กิจกรรมก็จะไปร่วมกิจกรรมเพื่อเป็นการตอบแทนคุณความดีที่ได้ทำร่วมกัน เกิดการยึดโยงเป็น เครือข่ายอย่างเหนียวแน่น ก่อให้เกิดความร่วมมือแก้ไขปัญหาได้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งป้องกันการ เกิดขึ้นของความรู้สึก ความเป็นชุมชนใครชุมชนมัน หรือตัวใครตัวมันซึ่งเป็นสาเหตุที่สำคัญที่ ทรัพยากรถูกทำลายจากภายในชุมชน

แผนภาพที่ 4.9 การบวชป่าในวันเข้าพรรษาของชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยง

แผนภาพที่ 4.10 การร่วมพิธีกรรมบวชป่าของผู้วิจัย

2.2.3 พิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากการศึกษาภาคสนามพบว่า ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ก่อให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อมยำเกรงและตระหนักในบุญคุณของป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในป่า ความเชื่อเหล่านี้ได้ตกผลึกและพัฒนา กลายเป็นพื้นฐานของอำนาจของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรรวมทั้ง การจัดการความขัดแย้ง เช่น ความเชื่อในเรื่องผีขุนน้ำ ชุมชนจะทำการเลี้ยงผีขุนน้ำเป็นประจำทุกปี เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีขุนน้ำที่ช่วยดูแลรักษาป่าต้นน้ำและให้น้ำในการผลิตของชุมชน พิธีกรรมและความเชื่อเหล่านี้ช่วยเสริมสร้างความผูกพันและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่าง ชุมชนกับป่ามาหลายชั่วอายุคน ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้กฎกติกาของชุมชนมีความ ศักดิ์สิทธิ์ การใช้ความเชื่อเป็นวิธีการจัดการความขัดแย้งที่ช่วยลดความขัดแย้งของชุมชน

นายภราดร พิมานแจ่มใส ผู้ใหญ่บ้านบ้านโกลิ (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า พิธีกรรมที่มาจากข้อเชื่อมโยงกับการใช้ทรัพยากร มักเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิต และการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ ผีไร่ ผีนา ผีฝาย ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็น รากฐานความคิดของชุมชนในการจัดการทรัพยากร พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิต ความเชื่อ เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ และการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชาวบ้าน ผีจึงเป็นความเชื่อ ที่มีบทบาทชัดเจนมากกว่าศาสนาพุทธ ทั้งนี้เพราะว่าเป็นความเชื่อที่สืบทอดต่อๆ กันมา ความเชื่อ และพิธีกรรมต่างๆ เป็นเสมือนกฎระเบียบที่เป็นตัวกำหนดและควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกที่มี ผลประโยชน์ร่วมกัน ทำให้ทุกคนให้ความร่วมมือช่วยเหลือ เผื่อแผ่ แบ่งปันกัน มีจิตสำนึกร่วมกัน

นายชนะชัย อุทธิ์นรกันต์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านขุนอมแฮด (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร โดยการใช้ภูมิปัญญาและความเชื่อเป็นการใช้มิติทางวัฒนธรรม เป็นการสร้างความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาเริ่มต้นจากการเรียนรู้และทบทวนประสบการณ์ของ ชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร และสร้างความเข้าใจร่วมกันในการแก้ไขปัญหาอย่างสันติวิธี การรื้อฟื้นความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้องดั้งเดิมที่เคยไปมาหาสู่ แลกเปลี่ยนค้าขายกันมานับตั้งแต่อดีต มิติทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อเดิม ซึ่งเป็นเครื่องมือที่เป็นแนวทางและคอยควบคุมพฤติกรรมใน การจัดการความขัดแย้งของคนในชุมชน เพื่อมิให้คนในชุมชนมีการละเมิดหรือกระทำผิดอย่างใด อย่างหนึ่งอันส่งผลกระทบต่อความขัดแย้งภายในชุมชน

จากการศึกษาพบว่า การเลี้ยงผีต่างๆ เป็นวิธีการจัดการความขัดแย้งที่ช่วยลด ความขัดแย้ง โดยอาศัยวัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่ชุมชนชาติพันธุ์ได้ปฏิบัติ กันมา ก่อนที่จะทำไรจะมีประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำ ความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อที่มีต่อพื้นที่ต่างๆ ในเขตป่า ซึ่งมีอิทธิพลต่อคนในชุมชน ภาวนาในชุมชนยังมีระบบผู้อาวุโสที่คอยดูแลคลี่คลายปัญหา ความขัดแย้งภายในชุมชนด้วยการว่ากล่าวตักเตือน สั่งสอน พูดคุย ประนีประนอมและให้ออกาสแก่

ผู้ที่กระทำผิด ถือเป็นการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งแบบสันติ ซึ่งเป็นวิธีการที่ใช้คู่กับชุมชนมาโดยตลอด ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ บัญญัติ (2545) ศึกษาเรื่อง การจัดการแก้ไขความขัดแย้งในชุมชน ชนบทภาคเหนือ ที่พบว่า การจัดการความขัดแย้งใช้มิติทางวัฒนธรรม คือการที่ชุมชนมีความเอื้ออาทรต่อกัน การนำเอาประเพณีเป็นตัวยึดโยงความสัมพันธ์ในชุมชน การปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ ตลอดจนการนำกฎ กติกา ระเบียบของกลุ่ม ที่ชุมชนช่วยกันคิดค้นขึ้นมาใช้มาใช้ในการควบคุม ไม่ให้เกิดความขัดแย้ง หรือแก้ไขความขัดแย้งไม่ให้ความรุนแรงบานปลายออกไป

2.3 กลไกที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้ง ประกอบด้วย ดังนี้

2.3.1 กลไกทางวัฒนธรรม การที่ชุมชนมีความเชื่อเกี่ยวกับทรัพยากรคล้ายคลึงกันจนก่อเกิดเป็นประเพณี วัฒนธรรมร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนมีความปรองดองกันในการใช้และจัดการทรัพยากรของชุมชน เอื้อเพื่อพึ่งพากัน แลกเปลี่ยนกัน ทำให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กัน อย่างแน่นแฟ้น และไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน ความเชื่อและพิธีกรรมที่ชุมชนยึดถือและปฏิบัติ ร่วมกันเป็นกลไกในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ความเชื่อและหาพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นเสมือนกฎระเบียบที่เป็นตัวกำหนดและควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน โดยถือว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีการสื่อสารทำความเข้าใจกัน ในประเด็นปัญหาโดยการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมแสดงความคิดเห็นมีการจัดการที่คนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน ทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรและกำหนดทิศทางของชุมชนตนเองได้ ทำให้เกิดความร่วมมือและเป็นพลังในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และสามารถจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรในอนาคต เพราะคนถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการ ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ การพัฒนาคน โดยให้คนในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดระบบคุณค่า กติกาและวางแผนการใช้ทรัพยากร ภายใต้ผลประโยชน์ร่วมกันตามระบบสิทธิร่วมกันของชุมชน เป็นทิศทางหลักของการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรอย่างยั่งยืนต่อไป

2.3.2 กลไกทางสังคม การที่คนในชุมชนมีสิทธิการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร อย่างเท่าเทียมกัน ทำให้การออกกฎระเบียบมีกระบวนการที่ได้มาจากมติหรือเสียงส่วนใหญ่ของคนในชุมชนที่สร้างข้อตกลงร่วมกันและยอมรับในการถือปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของชุมชน โดยไม่เกิดความคับข้องใจเพราะเป็นกฎเกณฑ์ที่ตนเองสร้างขึ้นมา ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชน มีน้อย และผู้ที่ทำผิดก็ไม่รู้สึกว่าการลงโทษที่เกิดขึ้นไม่เป็นธรรม นอกจากนี้มาตรการทางสังคมหรือกฎระเบียบทางสังคม โดยใช้กฎ กติกาที่ร่วมกันกำหนดขึ้นซึ่งกฎเกณฑ์หรือองค์ความรู้ มิใช่มุ่งแต่ที่จะใช้ทรัพยากรให้หมดไป หากแต่ยังครอบคลุมถึงการดูแลรักษา เพื่อให้ทรัพยากรมีอายุการใช้งานได้ยาวนานถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน ความอ่อนน้อมถ่อมตนและเคารพต่อธรรมชาติ การประพฤติปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ดีงาม ไม่เอาใจเอาเปรียบธรรมชาติด้วยการวางแผนรูปแบบและวิธีการผลิตแบบ

ยังชีพเพียงพออยู่พอกิน ไม่มีการสะสม ระบบวิธีปฏิบัติ มีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนที่เน้นในการรักษาระเบียบสังคมของชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ระบบคิดและการปฏิบัติดังกล่าว คนในชุมชนได้รับการเรียนรู้และสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ด้วยการใช้พิธีกรรมและความเชื่อเป็นตัวแทนในการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น เจ้าป่า เจ้าน้ำ เจ้าเขา ข้อห้ามต่างๆ ของชุมชนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อมีจำเป็นต้องเขียนเป็นตัวอักษร หากแต่ทุกคนมีการบันทึกไว้ในสำนึกและความทรงจำและมีความตระหนักรู้อยู่ทุกขณะว่าทุกคนมีชีวิตขึ้นต่อธรรมชาติ ด้วยความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งมีเจ้าของ ดังนั้นหากทำไม่ดีก็อาจเกิดผลร้ายต่อตนเองและครอบครัวได้ ผู้อาวุโสจึงได้มีกฎเกณฑ์และข้อห้ามในการใช้ทรัพยากรที่ดิน น้ำ ป่าไม้ เช่น กฎเกณฑ์และความเชื่อในการทำไร่ ต้องไม่ล่งกล้าเข้าไปทำไร่ในเขตป่าชุมชนอื่น ถ้าล่งกล้าไปในเขตเขาต้องเสียควายเช่นผีให้เขา หากแต่เขาล่งกล้าเขตเราเขาก็ต้องเสียควายเช่นผีของเรา เป็นต้น การจัดการความสัมพันธ์อย่างประสานสอดคล้องและกลมกลืนกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติก่อให้เกิดการค้นพบสังขรณ์ว่าทุกสิ่งมีผู้สร้าง การละโมภใช้จากธรรมชาติจนเกินความจำเป็นเป็นการสำนึกผิดที่เกิดขึ้นในจิตใจของคนในชุมชน พิธีกรรมเพื่อขอขมาลาโทษต่อผู้สร้างจึงเกิดขึ้นเพื่อเป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ให้อำนาจการควบคุมการกระทำ ทำให้เกิดความขัดแย้งน้อยลง มาตรการลงโทษทางสังคม เป็นวิธีการหนึ่งของสันติวิธี กฎ กติกาของชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งของมาตรการทางสังคม และมีความเทียบเท่าหรือมากกว่ากฎหมายด้วยซ้ำไป กฎ กติกา เป็นเครื่องมือในการสร้างวัฒนธรรม การจัดการที่เน้นการแบ่งปัน กฎระเบียบของชุมชนเมื่อวิเคราะห์ในเชิงอำนาจแล้ว เป็นอำนาจตามจารีตประเพณี ซึ่งเป็นไปในลักษณะไม่มีองค์กรควบคุมจัดการ แต่ได้อาศัยความเชื่อเรื่องผีเป็นตัวควบคุม

2.4 ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการใช้แนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร โดยใช้ภูมิปัญญาและความเชื่อ

2.4.1 ทำให้ความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนลดน้อยลง การนำพิธีกรรมมาใช้มีผลต่อชุมชนหลายประการ พิธีกรรมนี้ยังสามารถเรียกขวัญและกำลังใจของชาวบ้านคืนมา ยังก่อให้เกิดความร่วมมือความสามัคคี และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันจากทุกๆ ฝ่าย พิธีกรรมก่อให้เกิดความเลื่อมใสและเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลแม่น้ำ ทำให้ชาวบ้านเกิดความมั่นใจรักแม่น้ำมากขึ้น และที่สำคัญจากการได้จัดกิจกรรมร่วมกันมาอย่างต่อเนื่องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นำมาสู่การเป็นแนวร่วมและเครือข่าย มีหลายชุมชนที่อาศัยตามลุ่มน้ำต่างๆ ต่างมีความสนใจที่จะขยายไปยังหมู่บ้านตนเอง จึงมีการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ การเรียนรู้ของชุมชนจากจุดเล็กๆ เพียงไม่กี่ชุมชน ปัจจุบันมีการขยาย

เครือข่ายตามลุ่มน้ำต่างๆ ผลพวงจากความร่วมมือของคนในชุมชน ทำให้กระบวนการทำงานของชุมชนที่ผ่านมา ใช้เวลาในการพูดคุย ถกเถียง ขบคิด วิเคราะห์จนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนาวิธีการทำงานอย่างไม่หยุดนิ่ง เกิดความตระหนัก และรับรู้ถึงปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากร นำไปสู่ความพยายามในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เป็นการใช้มิติทางวัฒนธรรม คือการที่ชุมชนมีความเอื้ออาทรกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การเคารพนับถือผู้อาวุโส ผู้เฒ่า ผู้แก่ การให้การยอมรับในบทบาทผู้นำชุมชนของตนเอง การนำเอาประเพณีเป็นตัวยึดโยงความสัมพันธ์ในชุมชน ปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ ตลอดจนการนำกฎ กติกา ระเบียบของกลุ่มที่ชุมชนช่วยกันคิดค้นขึ้นมาใช้ในการควบคุมไม่ให้เกิดความขัดแย้ง หรือแก้ไขความขัดแย้ง ไม่ให้มีความรุนแรงบานปลายออกไป

2.4.2 สร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน สร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทำให้คนรักชุมชนและสร้างศักยภาพในการแก้ปัญหาคความขัดแย้งให้ชุมชน ทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมของชุมชนในการปกป้องผืนป่า รวมถึงให้คนปัจจุบันเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ที่เปรียบเสมือนฐานชีวิตของชุมชน บนระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลและการแบ่งปัน ที่ต้องร่วมกันอนุรักษ์ไว้ พิธีกรรมก่อให้เกิดความสามัคคี และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันจากทุกฝ่าย

2.4.3 เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำทำให้คนในชุมชนได้ร่วมกันสืบสานภูมิปัญญา วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนนำมาปรับใช้ใหม่ ถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ ทำให้มีการถ่ายทอดความหมายของพิธีกรรมและสืบสานทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งสัมพันธ์กับความคิดที่จะใช้ความเชื่อ ภูมิปัญญาและทุนทางวัฒนธรรมภายในชุมชนเป็นพื้นฐานในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง โดยการประยุกต์ใช้พิธีกรรมที่เคยยึดถือปฏิบัติร่วมกันมาผลิตซ้ำให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวบ้านที่เป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการพยายามใช้ภูมิปัญญาและความเชื่อมาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงประสานประชาชนกลุ่มต่างๆ ได้เข้ามามีมือกันทำกิจกรรมโดยใช้พิธีบวชป่า เป็นพิธีกรรมที่คิดริเริ่มขึ้นมาใหม่ ไม่มีในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เป็นกุศโลบายอันชาญฉลาด ที่นำมาปรับประยุกต์ใช้กับการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งชุมชนจะร่วมกันกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน แล้วจะทำพิธีบวชป่าชุมชน การบวชป่าไม่ได้มีความหมายแค่การประกอบพิธีกรรมเท่านั้นแต่เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความผูกพันและพึ่งพาอาศัยระหว่างคน ต้นไม้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและระบบนิเวศ คือ การเพิ่มแหล่งอาหารให้ชุมชน ป่ามีความสำคัญต่อชุมชนทางด้านปัจจัยพื้นฐาน หากชุมชนมีการดูแลรักษาฐานแห่งการดำรงชีวิตก็คงอยู่และพอเพียงสำหรับหล่อเลี้ยงชุมชน เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นการคืนพื้นที่ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าน้อยใหญ่ให้กลับมามีดังเดิม และเป็นการรักษาพันธุ์ไม้พื้นบ้านที่สามารถแพร่พันธุ์ได้เองตามธรรมชาติ จากการศึกษาพบว่า ชุมชนได้พยายามใช้ภูมิปัญญาและ

ความเชื่อในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรซึ่งอาศัยวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ได้ส่งผลในทางที่ดี เพราะชุมชนได้ใช้อำนาจของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ เป็นวิธีการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน ทำให้มีความขัดแย้งน้อยลง ซึ่งการที่แต่ละฝ่ายพยายามจะฟัง และยอมรับความเห็นที่ต่างกันทำให้อุณหภูมิของความขัดแย้งลดลงในระดับหนึ่ง

2.4.4 สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน พิธีบวชป่าทำให้คนในชุมชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมกันทำ นำความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการสร้างจิตสำนึกร่วมในการอนุรักษ์ผืนป่า เพราะพิธีกรรมยังมีคุณค่าและความหมายต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน พิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการเชื่อมร้อยให้คนมาร่วมกัน เกิดความร่วมมือ ที่สำคัญได้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่หลากหลาย เป็นเวทีการระดมคนทุกเพศทุกวัย ทั้งองค์กรชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน โดยถือว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีการสื่อสารทำความเข้าใจกันในประเด็นปัญหา โดยแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมแสดงความคิดเห็นมีการจัดการที่คนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน ทำให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและกำหนดทิศทางให้ชุมชนตนเองได้

นอกจากนั้นยังพบว่า การจัดการความขัดแย้งโดยใช้ความเชื่อ มีการปรับใช้พิธีกรรมและความเชื่อพิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการเชื่อมร้อยให้คนมาร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมกันทำ ร่วมกันกำหนดระเบียบ กติกา การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมกัน ร่วมกันคัดเลือกคณะกรรมการ พิธีกรรมก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคี และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันจากทุกๆ ฝ่าย ในการร่วมกันทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องนำมาสู่การเป็นแนวร่วมและเครือข่ายระหว่างชุมชนร่วมกันแก้ไขปัญหาอย่างประณีประนอม โดยการใช้วัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา ค่านิยมร่วมกัน จากการทำชุมชนเคยมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์มาก่อนและเกิดการสภาพเสื่อมโทรมลง จึงปรารถนาจะกลับไปสู่สภาพแวดล้อมที่ดีและมีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง การใช้มิติทางวัฒนธรรมเป็นการต่อยอดความเชื่อ และสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมกัน หล่อหลอมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และมีความสอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน สอดคล้องกับความรู้เดิมที่ชุมชนมีอยู่

2.4.5 สร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนในเรื่องของการรวมกลุ่มในการประกอบพิธีกรรมคนในชุมชนต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันตั้งกฎเกณฑ์ทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้จากการคิด ทำซ้ำแล้วซ้ำเล่า ก่อให้เกิดเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน และหาทางออกร่วมกัน นำไปสู่การจัดการใหม่ ปัญญาใหม่ และการเรียนรู้ใหม่ๆ ซึ่งถูกสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ โดยกระบวนการพัฒนาเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อเป็นตัวทำลายความไม่รู้และความมาสามารถคิด

ได้ของปัจเจกบุคคลออกไป ทำให้บุคคลและชุมชนสามารถกำหนดระบบคุณค่าให้ถูกต้องตามความเป็นจริง แล้วนำไปสู่การแก้ปัญหาของระบบสังคม เศรษฐกิจ และระบบนิเวศที่ชุมชนเองเข้าไปเกี่ยวข้องได้อย่างต่อเนื่องในหลักการพึ่งตนเองและพึ่งกันเอง

3. แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยการประนีประนอมระหว่างคู่อริ

3.1 แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยการประนีประนอมระหว่างคู่อริ จากการศึกษาพบว่า กรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่อยู่ต้นน้ำกับชุมชนที่อยู่ปลายน้ำนอกจากการใช้เครือข่ายในการจัดการความขัดแย้งแล้ว ชุมชนชาติพันธุ์ยังใช้แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยการประนีประนอมระหว่างคู่อริ เริ่มต้นด้วยการจัดให้มีการเจรจาต่อรองระหว่างบุคคลคู่อริ สองฝ่ายที่ขัดแย้งกัน เพื่อแสวงหาทางแก้ไขที่สามารถยอมรับร่วมกันได้และก่อประโยชน์ที่ดีที่สุดต่อทั้งสองฝ่าย คนกลางในการไกล่เกลี่ย เป็นผู้เจรจาหาข้อตกลงระหว่างกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำที่อยู่ต้นน้ำกับกลุ่มเกษตรกรที่อยู่ท้ายน้ำ ในการแบ่งปันน้ำทำให้เกิดความเป็นธรรมทั้งสองฝ่าย โดยปกติจะใช้วิธีขอลดลงน้ำกรณีขาดแคลนน้ำมาก ซึ่งการจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีการประนีประนอมจะช่วยลดความขัดแย้งได้ในระดับหนึ่ง ในกรณีความขัดแย้งไม่รุนแรงมากนัก คนกลางจะนำคู่อริมาเจรจา แล้วชี้ให้เห็นว่าใครถูกใครผิด คนกลางที่เป็นที่เคารพนับถือก็จะสั่งสอนให้อยู่ร่วมกัน สอนให้ปรับตัวให้เข้ากับสังคมหมู่คณะ มีการปรับไหมไถ่โทษ แล้วประนีประนอมให้เข้ากันและกัน ทั้งสองฝ่ายก็อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันอย่างมีความสุข เพราะชาวบ้านแต่ละคนก็รู้ว่าแท้จริงแล้วพวกเขาเป็นเครือญาติกัน การเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน การมีทัศนคติที่ดีต่อกัน โดยมีได้มองว่าคนต้นน้ำเป็นกลุ่มที่ทำลายความชุ่มชื้นของป่าต้นน้ำ สิ่งที่ปรากฏจากการให้เกียรติดังกล่าวคือ การที่ชาวกะเหรี่ยงได้พยายามจะช่วยกันรักษาป่าต้นน้ำมิให้มีการบุกรุก หรือตัดไม้ทำลายป่า รวมไปถึงการใช้น้ำอย่างระมัดระวังอันเนื่องมาจากการตระหนักถึงความต้องการของคนปลายน้ำ จนนำไปสู่การเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกัน ในขณะที่เดียวกันกลุ่มผู้นำชุมชนได้ร่วมกันสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเจรจาต่อรองเกี่ยวกับความต้องการของกลุ่มคนต้นน้ำและปลายน้ำ

จากการสัมภาษณ์นายพงษ์เจริญ หย่าจ้อ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลสบโขง (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยการประนีประนอมระหว่างคู่อริ ชุมชนชาติพันธุ์มีวิธีการจัดการความขัดแย้งที่นำมาใช้มี 2 วิธี คือ วิธีการจัดการแบบประนีประนอม และวิธีการจัดการแบบหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากัน จะใช้สองวิธีนี้ผสมผสานกัน ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ ซึ่งโดยทั่วไปใช้วิธีการแบบประนีประนอมมากกว่าวิธีการจัดการแบบหลีกเลี่ยง อาทิ คู่อริระหว่างเกษตรกรที่อยู่ต้นน้ำนำสิ่งกีดขวางมาปิดทางน้ำ ทำให้เกษตรกรที่อยู่ท้ายน้ำได้รับความเดือดร้อน และเกิดการทะเลาะกันขึ้น คนกลางในการเจรจาจะใช้วิธีการแบบประนีประนอม โดยเจรจาต่อรองคู่อริและตักเตือนผู้ที่กักน้ำไว้ เนื่องจากเห็นว่าเป็นวิธีการที่ไม่รุนแรงและเป็นคน

ในชุมชนเดียวกัน มีความใกล้ชิดกัน หรือบางครั้งเป็นเครือญาติกัน หลายครอบครัวในชุมชนเป็นเครือญาติกันทั้งทางสายเลือดและการแต่งงาน บางครอบครัวถึงจะไม่ได้เป็นเครือญาติกัน แต่ก็ยังเป็นเพื่อนบ้านตั้งแต่ดั้งเดิม ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนค่อนข้างแนบแน่น ดังนั้นความขัดแย้งจึงพบว่า ชุมชนเลือกใช้วิธีการประนีประนอมมากกว่าวิธีอื่น ทำให้ไม่มีความรุนแรงปรากฏให้เห็นมากนัก

นายอนุสรณ์ มติมหาชน ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านขุนอมแฮด (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า สำหรับกรณีที่มีปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงและไม่สามารถตกลงกันได้ ชุมชนจะขอให้ผู้ใหญ่บ้าน และกำนันในพื้นที่รับผิดชอบเป็นผู้ดำเนินการต่อไป ซึ่งโดยปกติแล้วคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำสามารถจัดการความขัดแย้งได้เอง นายกริโก ฟูลาย เล่าว่า “ชุมชนกะเหรี่ยงไม่นิยมความขัดแย้งหรือความรุนแรงใดๆ ในบางครั้งแม้พบว่ามีกรกระทำ ความผิดที่จะต้องตัดสินลงโทษก็จะมีการประชุมกันก่อน การลงโทษก็มักเป็นเพียงการปรับไหม หรือที่รุนแรงที่สุดก็คือ ไล่ออกจากหมู่บ้าน โดยจะไม่มีการใช้กำลังต่อกัน” กรณีการพิพาทเรื่องน้ำระหว่างชุมชนที่อยู่ต้นน้ำกับชุมชนที่อยู่ท้ายน้ำ การจัดการความขัดแย้งยังคงใช้แบบสันติวิธีการประนีประนอม โดยคณะกรรมการเครือข่ายใช้การเจรจาต่อรองระหว่างชุมชน ถ้าตกลงกันไม่ได้ จะแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลมาตุสถานที่เป็นปัญหาความขัดแย้งเพื่อที่จะดำเนินการแก้ไขในลำดับต่อไป หรือบางครั้งจะใช้วิธีการประชุมร่วมกันเพื่อหาข้อตกลงทั้งสองฝ่าย การประนีประนอมจะเปิดรับแนวคิด หรือยอมรับการตัดสินใจของบุคคลที่เข้ามาไกล่เกลี่ยเพื่อเกิดการประนีประนอม ทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นลดลงได้ เป็นการเดินสายกลางระหว่างการผลักดันให้บรรลุเป้าประสงค์ของตนและการประสานความร่วมมือ เป็นการหาสิ่งที่เหมาะสมกันหรือแยกสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ออกไป

นายดวงดี แก้วเส ผู้ใหญ่บ้านบ้านขุนต้น (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า การประนีประนอมระหว่างคู่อริเป็นกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยในชุมชนยังคงมีมาตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากโดยพื้นฐานแล้วชาวบ้านส่วนมากในเป็นคนที่ดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ชอบมีเรื่องมีราวกับใคร ไม่ชอบขึ้นโรงขึ้นศาล มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เคารพนับถือผู้อาวุโสในชุมชน ดังนั้น วิธีการแก้ปัญหาคือความขัดแย้งด้วยการเจรจาไกล่เกลี่ย จึงเป็นวิธีการที่ยังคงใช้กันอยู่ ซึ่งในอดีตผู้นำการเจรจามักเป็นผู้อาวุโสในชุมชน ส่วนในปัจจุบันผู้ที่ทำหน้าที่คนกลางในการเจรจาส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน หรือเป็นคนที่ยาวบ้านให้การยอมรับนับถือในชุมชน แต่ผู้นำเหล่านี้ก็ยังคงใช้วิธีการที่คนในอดีตถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา การเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นประเพณีที่ทำสืบทอดกันมานานแล้ว และความสำเร็จในการเจรจาแต่ละครั้งเป็นผลมาจากความร่วมมือของคู่อริ

คุณลักษณะของผู้นำในการเจรจาที่ต้องรู้ถึงค่านิยม ความเชื่อ ซึ่งจะทำให้เข้าใจความขัดแย้งอย่างลึกซึ้ง และสามารถแนะนำให้ผู้กรณีเห็นถึงประโยชน์จากการเจรจาไกล่เกลี่ยพร้อมทั้งชี้ทางออกที่ดีให้

จากการสนทนากลุ่มผู้นำของชุมชนตำบลสบโขง พบว่า การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน จะใช้การประนีประนอมใช้การเจรจาไกล่เกลี่ย ผลที่ได้จากการเจรจาไกล่เกลี่ยในเบื้องต้นคือ มีการประชุมแต่งตั้งคณะกรรมการร่วมกันเพื่อวิเคราะห์ประเด็นปัญหา ได้ก่อให้เกิดการนำเสนอเหตุผลที่แต่ละฝ่ายได้ตัดสินใจกระทำ และในขณะเดียวกัน ผลที่ได้จากการเจรจา คือการที่แต่ละฝ่ายพยายามที่จะเสนอทางออกร่วมกัน กระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ เริ่มต้นจากการพบปะพูดคุยกันในเวทีต่างๆ โดยให้แต่ละฝ่ายได้แสดงความต้องการหรือทางออกของความขัดแย้งว่าจะแบ่งปันอย่างไร หรือใช้น้ำอย่างไร จึงจะเพียงพอสำหรับคนในลุ่มน้ำ ซึ่งเมื่อวิเคราะห์จากเอกสารการประชุมหลายครั้งพบว่า คณะกรรมการในลุ่มน้ำได้ช่วยกันนำเสนอทางออก ทุกครั้งที่มีความขัดแย้ง การที่คณะกรรมการในลุ่มน้ำ พยายามจัดเวทีพูดคุยเพื่อหาข้อตกลงร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และท้ายที่สุดก็สามารถตกลงแก้ไขความขัดแย้งด้านทรัพยากรได้ก่อนที่จะมีการปะทะกันอย่างรุนแรงจนไม่สามารถเจรจากันได้ สิ่งนี้เป็นนัยที่บ่งบอกถึงความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร

นอกจากนั้นยังพบว่า คนกลางในการประนีประนอมระหว่างผู้กรณียังใช้กลยุทธ์การเจรจาแบบโน้มน้าว ความสามารถในการพูดโน้มน้าวของผู้นำการเจรจาจึงเป็นเรื่องสำคัญ ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่รู้ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม จารีต ประเพณีท้องถิ่นทำให้เข้าใจข้อพิพาทอย่างลึกซึ้ง และสามารถแนะนำให้ผู้พิพาทเห็นประโยชน์จากการประนีประนอมพร้อมทั้งชี้ทางออกที่ดีให้ จะเป็นการแก้ปัญหาได้ตรงจุด การประนีประนอมจะง่ายได้ผลที่น่าพึงพอใจ ผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ที่สร้างให้เกิดความสมานฉันท์ของสังคม เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้กรณีความขัดแย้งเข้ามาร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางและวิธีการแก้ที่สาเหตุของปัญหา ถึงแม้ว่าต้องใช้เวลามากในการแก้ไขปัญหาก็ตาม สอดคล้องกับ โสภณ ดิวตานนท์ (2544) ศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรกรรมชุมชน ริมฝั่งลำน้ำแม่ฝางตอนกลาง ลุ่มน้ำกก : อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า วิธีการและขั้นตอนในการจัดการความขัดแย้งของคณะกรรมการใช้การประนีประนอมเป็นหลักในการแก้ปัญหาคความขัดแย้ง และสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540) ที่กล่าวถึงการประนีประนอมว่า เป็นรูปแบบที่เดินสายกลางระหว่างผลักดันให้บรรลุเป้าประสงค์ของตนและการประสานความร่วมมือ เป็นการหาสิ่งที่เหมาะสมกันหรือแยกสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ออกไป

3.2 กลไกขับเคลื่อนในการจัดการความขัดแย้งโดยใช้การประนีประนอมระหว่างผู้กรณี ประกอบด้วย

3.2.1 กลไกฐานอำนาจ ประกอบด้วยฐานอำนาจในชุมชน ผู้นำ ใช้ผู้นำตามธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการ จากการวิจัยพบว่า กลไกที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้งของชุมชนที่ศึกษา คือผู้นำชุมชน ผู้นำนอกจากจะสามารถควบคุมและรักษากฎระเบียบต่างๆ ของชุมชนได้แล้ว ผู้นำตามธรรมชาติยังเป็นกลไกในการรักษา จารีตประเพณีและวิถีของคนรุ่นก่อนไปสู่คนรุ่นหลังในชุมชน ซึ่งมีผลทำให้คนในชุมชนมีความเคารพนับถือ สามารถกล่าวตักเตือนชี้แนะและยุติข้อพิพาทในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ จารีตประเพณี ในวิถีชุมชนได้ ผู้นำทางศาสนาเป็นกลไกในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของคนในชุมชน โดยใช้หลักศาสนาที่ว่าด้วยการรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง เป็นผู้นำทางความคิดในการขัดเกลาพฤติกรรมของคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ สามารถผ่อนปรนปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ในชุมชน นอกจากนี้ผู้นำที่เป็นทางการหรือผู้ใหญ่บ้านที่เป็นกลไกในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ทุกคนในชุมชนด้วยกันเองและระหว่างชุมชนกับชุมชนอื่น ไม่ให้รุกล้ำเข้ามาในพื้นที่เขตดูแลจัดการทรัพยากรของชุมชน ดังนั้นผู้นำตามธรรมชาติเป็นกลไกที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้ง ในการเจรจาไกล่เกลี่ยจะอ้างถึงภูมิปัญญาการจัดการความขัดแย้งในอดีต ภาษิต คำพังเพย ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี ความเป็นญาติพี่น้อง ความสัมพันธ์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เพื่อให้เกิดความเห็นใจและลดความขัดแย้ง การประนีประนอมระหว่างคู่กรณี เป็นการเปลี่ยนจากความขัดแย้งมาเป็นความสมานฉันท์หรือการหาทางออกร่วมกัน เป็นที่พึงพอใจกันทั้งสองฝ่าย กลไกฐานอำนาจในชุมชนนับเป็นกลไกที่สำคัญในการดำเนินงานจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรในระดับพื้นที่ ที่ทำให้การจัดการความขัดแย้งที่ตรงกับปัญหา ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และจะเป็นกลไกที่ทำให้การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรมีความต่อเนื่องยั่งยืนได้

กลไกฐานอำนาจ ยังมีอำนาจการจัดการน้ำและจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่เข้มแข็งเนื่องมาจากพื้นที่การใช้น้ำเป็นบริเวณไม่กว้างนัก ยังง่ายต่อการติดต่อสื่อสาร การดูแลหากเกิดปัญหาสามารถที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหาได้ทันทีและถือเป็นอำนาจในการตัดสินใจร่วมกันในการรักษาประโยชน์ของทุกคน

3.2.2 กลไกการมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการความขัดแย้ง ตั้งแต่การเริ่มต้นให้ประชาชนในกลุ่มน้ำแมรีด รับรู้ปัญหาร่วมกันว่า มีปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำเกิดขึ้น และหลังจากนั้นจึง ร่วมกันแสดงความคิดเห็น ว่าเกิดจากสาเหตุอะไร เพื่อที่จะร่วมกันรับผิดชอบ ต่อความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าว ในลำดับต่อมาจึงได้ร่วมกันพิจารณาและร่วมกันตัดสินใจ ว่าทางเลือกที่ดีที่สุด หรือเหมาะที่สุดที่จะนำมาตรการต่างๆ มาปรับใช้เพื่อจัดการความขัดแย้ง เมื่อได้ทางเลือกที่ดีที่สุดแล้ว จึงร่วมมือกันในการดำเนินการปฏิบัติการแก้ไข รวมทั้ง

การร่วมตรวจสอบในกระบวนการต่างๆ เพื่อเป้าหมายหลักของการดำเนินการจัดการลุ่มน้ำคือ
ร่วมรับผลประโยชน์ อันเกิดจากการร่วมแบ่งปันทรัพยากรน้ำ ทำให้ลดความขัดแย้งได้

3.3 ผลลัพธ์ที่เกิดจากการใช้แนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้การ
ประนีประนอมระหว่างคู่กรณี ประกอบด้วย

3.3.1 สร้างความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ การเจรจาต่อรองระหว่างคู่กรณี
มีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การที่คู่กรณีได้พบปะพูดคุยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อเท็จจริง
ระหว่างกัน ทั้งคู่ได้ตระหนักว่าสิ่งใดควรพูดหรือแสดงออก อันจะนำไปสู่ซึ่งความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน
มีการเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน การเจรจาต่อรองเป็นไปในลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัย รู้จักผ่อน
หนักผ่อนเบา มุ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน สร้างความเชื่อมั่น/ไว้วางใจกัน สร้างความ
เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

3.3.2 สร้างความเป็นธรรมให้กับคู่กรณี การให้คู่กรณีสามารถหาทางออกได้
อย่างสมานฉันท์ โดยใช้ทางเลือกที่คู่กรณีมองเห็นร่วมกันว่าเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย
เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ และก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย เป็นการสนับสนุนให้คู่กรณี
ได้มีพื้นที่แห่งอำนาจเพิ่มมากขึ้นเพื่อจัดการความขัดแย้งของตนเองอย่างสันติวิธีต่อหน้าคนกลาง
การจัดการความขัดแย้งโดยการประนีประนอมระหว่างคู่กรณีเป็นสิ่งที่ชุมชนคุ้นเคยและเข้าถึงได้ง่าย
ไม่เสียเวลาและค่าใช้จ่าย ใช้หลักคุณธรรมและสันติวิธีในการระงับความขัดแย้ง

3.4 ความขัดแย้งด้านทรัพยากรดิน ความขัดแย้งระหว่างชุมชนชาติพันธุ์กับรัฐกรณี
การประกาศพื้นที่ป่าซ้อนทับที่ทำกินของชุมชน

3.4.1 สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างชุมชนชาติพันธุ์กับหน่วยงานรัฐ
กรณีการประกาศพื้นที่ป่าซ้อนทับที่ทำกินของชุมชน จากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่เป็นผลสืบ
เนื่องมาจากการประกาศใช้กฎหมายและนโยบายของรัฐ ตั้งแต่เริ่มประกาศใช้ พ.ร.บ. ป่าไม้
พ.ศ.2484 ที่รัฐเริ่มเข้ามาควบคุมจัดการการใช้ทรัพยากร รัฐเริ่มที่จะอนุรักษ์พื้นที่ป่าตาม
แนวนโยบายของรัฐโดยการพยายามบรรจุมাত্রการเพิ่มพื้นที่ป่าไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 เป็นต้นจนถึงปัจจุบัน โดยให้รักษาพื้นที่ป่าไว้อย่างน้อยร้อยละ 50
ของประเทศ ดังนั้นทางรัฐบาลในขณะนั้นจึงมีมติให้จำแนกพื้นที่ให้เป็นป่าไม้ถาวรประมาณ
162 ล้านไร่ทั่วประเทศ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวได้ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ความขัดแย้งที่
ชัดเจนคือการประกาศครั้งนี้ได้ซ้อนทับเอาที่ทำกินของราษฎรความขัดแย้งที่ชัดเจนที่ก่อให้เกิด
ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนคือ การประกาศพื้นที่ป่าสงวนทับที่ทำกินและการปลูกป่าทดแทน
พื้นที่ป่าของหน่วยงานภาครัฐ การลดลงของพื้นที่ทำกิน พื้นที่ทำกินของชาวบ้านส่วนหนึ่งถูก
เจ้าหน้าที่ป่าไม้ยึดไปปลูกป่า ทำให้กลายเป็นปัญหาที่ยังแก้ไขไม่ได้จนถึงทุกวันนี้และขยายออกไป

เป็นวงกว้างมากขึ้น นายชอควา ฟากุสท กล่าวว่ารัฐเองนอกจากที่จะไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้แล้ว มาตรการดังกล่าวยังกลับเอื้อประโยชน์ให้กับรัฐหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่เข้ามาตักตวงทรัพยากรอย่างชอบธรรม เช่นการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแม่เงา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการขยายอำนาจของรัฐเพื่อเข้าไปควบคุมจัดการทรัพยากรในพื้นที่ การเข้ามาของพืชเชิงพาณิชย์ที่รัฐส่งเสริมให้ปลูกทดแทนการปลูกฝิ่น เช่น มะเขือเทศ กะหล่ำปลี ผักกาดขาว ทำให้มีการใช้ที่ดินเพิ่มขึ้น พืชบางอย่างต้องใช้พื้นที่ใหม่ๆ จึงจะได้ผลผลิตดี ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าใหม่เกิดขึ้น จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความขัดแย้งด้านทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น

นายวันชัย อุดมธัญญกิจ ผู้ใหญ่บ้าน แม่โขง (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า ชุมชนชาติพันธุ์ที่การทำไร่แบบเคลื่อนย้ายที่ถูกมองว่าเป็นสาเหตุปัญหาการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมบนพื้นที่สูง โดยมีชุมชนชาติพันธุ์คือ ใจท้ยของปัญหา แต่การพัฒนาของรัฐเป็นความสำเร็จและพัฒนาเป็นความขัดแย้งระหว่างชุมชนชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการขัดกันของวิธีการใช้ประโยชน์ในที่ดินและการแย่งชิงทรัพยากร ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร อยู่ในถิ่นห่างไกลและทุรกันดารมีการบุกรุกทำลายป่าจำนวนมาก เป็นเหตุให้เกิดวิกฤติปัญหาความเสื่อมโทรมทรัพยากร เนื่องจากความไม่ชัดเจนในการพิสูจน์พื้นที่ป่าไม้ การแจ้งครอบครองที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน มีการเปลี่ยนการครอบครองและทำประโยชน์ในพื้นที่ ใช้พื้นที่ไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ ประชาชนบางกลุ่ม เข้าบุกรุกป่าไม้เพื่อนำที่ดินไปใช้ในการเกษตรกรรม ซึ่งเป็นการนำที่ดินมาใช้ประโยชน์โดยไม่ถูกวิธีและเกิดความเสียหายความขัดแย้งด้านทรัพยากร ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากข้อจำกัดการใช้ที่ดินอันเนื่องมาจากนโยบายและข้อกำหนดของรัฐ การปลูกพืชเชิงพาณิชย์บางอย่างต้องใช้พื้นที่และน้ำมาก และไม่มีมาตรการใดๆ มาคลี่คลายความขัดแย้งเหล่านี้ที่เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย

จากนโยบายของรัฐ และมุมมองจากคนภายนอกที่มองว่า การใช้ทรัพยากรของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นสาเหตุและปัญหาความเสื่อมโทรมด้านทรัพยากรบนพื้นที่สูง และพัฒนาเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กับหน่วยงานรัฐที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ และชุมชนชาติพันธุ์เองก็มีแบบแผนการจัดการทรัพยากรที่หลากหลายตามความแตกต่างทางวัฒนธรรม และเงื่อนไขทางสังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม การแพร่ขยายของระบบการปลูกพืชพาณิชย์ได้กลายเป็นชนวนความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดจากการขัดกันของวิธีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและการแย่งชิงทรัพยากรในแง่ระเบียบประเพณีในการจัดการและการใช้ประโยชน์ที่ยังไม่มีมาตรการใดๆ มาคลี่คลายความขัดแย้งเหล่านี้

3.4.2 สาเหตุของความขัดแย้งระหว่างชุมชนชาติพันธุ์กับหน่วยงานรัฐ จากการทำสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลหลัก สรุปได้ว่าสาเหตุที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านทรัพยากรระหว่างชุมชนกับรัฐประกอบด้วย

3.4.2.1 เกิดจากนโยบายการอนุรักษ์ป่าของรัฐ ปัจจุบันคนเริ่มมีความต้องการใช้ทรัพยากรมากขึ้น สภาพป่าตอนนี้ถูกบุกรุกมากขึ้น ที่ดินที่ใช้มานานก็เริ่มเสื่อมโทรม พื้นที่ป่าเริ่มมีหน่วยงานรัฐเข้าไปแบ่งจัดสรรให้เป็นป่าอนุรักษ์ ป่าสงวน ควบคุมกันด้วยกฎหมาย พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ.2484 ที่นิยามคำว่า ป่า ว่าหมายถึง ที่ดินที่ไม่มีบุคคลครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย และกำหนดให้พื้นที่เหล่านั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ ไม่ว่าจะมิสภาพเป็นป่าหรือไม่ก็ตาม ขณะที่ พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 ได้ให้อำนาจกรมป่าไม้ประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติเป็นแห่งๆ ทับลงพื้นที่ป่าของรัฐอีกชั้นหนึ่ง โดยให้ประชาชนสามารถเข้าไปใช้พื้นที่ป่าสงวนได้ไม่ว่าจะเป็นการทำไม้ หรือเช่าพื้นที่เพื่อประโยชน์ทางธุรกิจซึ่งเท่ากับว่าสนับสนุนให้เอกชนมีฐานะทางเศรษฐกิจสูง เข้าไปแย่งชิงทรัพยากรป่าจากชุมชนท้องถิ่น ซึ่งอาศัยป่าสงวนมาก่อนทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้ถือสิทธิพลจากภายนอก

นโยบายการอนุรักษ์ป่าของรัฐทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนชาติพันธุ์โดยตรงเพราะกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ มิได้เคารพต่อสิทธิการอยู่อาศัยและการทำมาหากินเดิมของชุมชน และทำให้ที่ดินบางส่วนตกเป็นที่ป่าสงวน ประชาชนบางส่วนต้องอพยพย้ายถิ่น ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่ไม่มีความมั่นคงในชีวิต ทั้งทางด้านการทำมาหากิน การใช้ที่ดิน การปลูกสร้างที่อยู่อาศัย เมื่อรัฐสนับสนุนให้ปลูกพืชเศรษฐกิจทั้งในพื้นที่สูงและที่ราบลุ่ม ทำให้ประชาชนต้องใช้ทรัพยากรด้านต่างๆ ทั้งดิน น้ำ ป่า เพิ่มขึ้น แต่ขณะเดียวกันรัฐดำเนินนโยบายควบคุมการใช้ทรัพยากร โดยมีได้คำนึงถึงสิทธิตามประเพณีของชุมชน และไม่ให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ปรากฏการณ์ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนในเรื่อง ปัญหาการทำไร่แบบเคลื่อนย้ายกับการดำเนินนโยบายอนุรักษ์ การปลูกป่าทับที่ทำกินชาวบ้าน การขยายพื้นที่อนุรักษ์ ได้กลายเป็นชนวนความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติในระดับที่รุนแรงมากขึ้น

3.4.2.2 การจัดการทรัพยากรโดยองค์กรของรัฐ พื้นที่ตำบลนาเกียน และตำบลสบโขงได้ถูกประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ต้นน้ำชั้น 1A ตามมติคณะรัฐมนตรีปี พ.ศ.2528-2529 และป่าสงวนแห่งชาติโซน C ตามมติคณะรัฐมนตรีปี พ.ศ.2535 และอุทยานแห่งชาติแม่เงา ซึ่งห้ามคนใช้ประโยชน์อยู่อาศัยในพื้นที่ ส่งผลให้มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาจับกุมชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากป่าในชื่อนุกรุกทำลายป่า ต่อมารัฐบาลได้ประกาศพื้นที่ตำบลสบโขง โดยเฉพาะหมู่บ้านขุนตื้น บ้านพะอ้น เป็นพื้นที่ต้องให้ชาวบ้านอพยพลงมาและจัดสรรพื้นที่ที่บ้านยางเปาเหนือ เพื่อที่จะเอามาแจกจ่ายให้ชาวบ้านที่อพยพลงมาพื้นที่ 2,800 ไร่ มีหมู่บ้านเป้าหมายทั้ง

4 หมู่บ้านเพราะเป็นแหล่งต้นน้ำตามมติคณะรัฐมนตรี 7 กุมภาพันธ์ 2532 ที่มีเนื้อหาในการแก้ไข ปัญหาความมั่นคงของชาติเกี่ยวกับชาวเขาในเรื่องการปลูกยาเสพติด และมีเนื้อหาที่กล่าวถึง การอพยพชาวเขา โดยกำหนดพื้นที่รองรับที่เหมาะสมให้ชาวเขาอยู่อาศัยและดำเนินการทำกินตาม กฎหมาย โดยคำนึงถึงสภาพข้อเท็จจริงในพื้นที่

ซึ่งจากกฎหมายที่ทางภาครัฐกำหนดขึ้นมานั้น ในเนื้อหาส่วนใหญ่ที่ นอกจากเป็นการมุ่งเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรในลักษณะเชิงเดี่ยวแล้ว ยังเป็นการกีดกันชุมชนชาติพันธุ์ในด้านการดำรงชีวิต จากข้อสังเกตในกฎหมายต่างๆ นั้น ล้วนแต่เป็นการบีบบังคับและกีดกัน ทำให้ชุมชนต้องดำรงชีวิตได้ยากลำบาก บีบบังคับให้อพยพออกจากพื้นที่ โดยใช้พื้นที่ต่างๆ ในป่า ว่าเป็นป่าอนุรักษ์ ภายใต้กฎหมายสูงสุดของประเทศ หากใครไม่ปฏิบัติตาม ก็จะถูกดำเนินคดี

นอกจากรัฐจะดำเนินการจัดการทรัพยากรโดยใช้กฎหมายนำ ในอีกด้านหนึ่ง กระบวนการสร้างมายาคติต่อกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ถูกสร้างขึ้นมาให้เข้าใจว่า คนบนดอยทำอะไรเลือนลอย และเป็นสาเหตุของการทำลายป่า ยังเป็นเครื่องมือตอกย้ำถึงกระบวนการจัดการของรัฐว่าเป็นฝ่าย ถูกต้อง หรือเป็นการเพิ่มน้ำหนักให้การจัดการของรัฐเป็นธรรมมากขึ้น โดยมองข้ามความเป็นชุมชน สิทธิต่างๆ ของชุมชน อันทำให้เกิดความขัดแย้งในพื้นที่มากขึ้น จากความผิดพลาดในการบริหาร จัดการทรัพยากรโดยรัฐ จึงทำให้เกิดความขัดแย้งในเชิงปฏิบัติในสังคมและพื้นที่ที่มีปัญหามากขึ้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เองที่เกิดขึ้น โดยมีพื้นฐานในเรื่องการจัดการทรัพยากรในความคิดที่แตกต่างกัน และยึดมั่นในแนวทางของแต่ละฝ่าย โดยฝ่ายชุมชนก็ยืนยันถึงถิ่นกำเนิด และการอยู่ร่วมกับ ธรรมชาติ ขณะเดียวกันฝ่ายรัฐก็ยืนยันการใช้กฎหมายและยังมีกลุ่มพัฒนาองค์กรเอกชนทั้งฝ่ายที่ ยึดชุมชน และฝ่ายที่ยึดกฎหมาย

3.4.2.3 การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ การขยายตัวของกลไกตลาดเข้ามา ในชุมชนและความสัมพันธ์ภายใต้ระบบทุนนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายตัวของพืชพาณิชย์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรในชุมชน การปลูกพืชในลักษณะ ที่หลากหลายเริ่มแทนที่ด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า การขยายพื้นที่เพาะปลูกดำเนินการไป พร้อมกับการใช้ปุ๋ยเคมีและสารฆ่าแมลง การพังทลายของดิน และการสูญเสียพันธุ์พืชผักพื้นบ้าน การปลูกพืชพาณิชย์ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินในลักษณะที่เข้มข้นมากขึ้น มีการผลิตซ้ำในที่ดินแปลงเดิม การขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชพาณิชย์ ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าที่เคย รักษาไว้เพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก สอดคล้องกับงานของ Peluso (1992) ศึกษา ปัญหาความขัดแย้ง การควบคุมจัดการพื้นที่ป่าระหว่างรัฐกับชาวนาพื้นเมืองในเกาะชวา ประเทศอินโดนีเซีย พบว่า สาเหตุความขัดแย้งเกิดจากการควบคุมการจัดการทรัพยากร รัฐมุ่งที่จะขยายอำนาจเหนือพื้นที่และ

ควบคุมการจัดการทรัพยากรเพื่อใช้ประโยชน์พื้นที่ป่า เพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจของรัฐเป็นที่ตั้ง

3.4.3 ผลกระทบของความขัดแย้ง จากการศึกษาพบว่า จากปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนชาติพันธุ์ ดังนี้

3.4.3.1 เกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่าง 4 ฝ่ายด้วยกันคือ รัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้มีอำนาจ ทนเอกชน ชุมชน ซึ่งปรากฏเป็นปัญหาใหญ่ๆ 4 ลักษณะคือ ลักษณะแรก รัฐพยายามยึดทรัพยากรคืนจากชุมชน โดยอ้างว่าเพื่อการอนุรักษ์และไม่ยอมรับสิทธิการใช้ป่าตามประเพณีของชุมชน ลักษณะที่สอง กลุ่มผู้มีอำนาจทุนธุรกิจเอกชนรับการสนับสนุนจากรัฐใช้อำนาจอิทธิพลปิดกั้นสิทธิการใช้ทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่เดิม และเจ้าหน้าที่ของรัฐหาประโยชน์โดยมิชอบจากทรัพยากรของชุมชน ลักษณะที่สาม การละเมิดสิทธิการใช้ทรัพยากรระหว่างชุมชน เพราะรัฐไม่ยอมรับอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ลักษณะที่สี่ การแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชนทั้งที่มีฐานะแตกต่างกันและมีความขัดแย้งกันในการรักษาผลประโยชน์ของชุมชน ลักษณะทั้ง 4 นี้สร้างแรงกดดันต่อการใช้ป่า ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น ทำให้เกิดความขัดแย้งในการใช้ที่ดินทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชนบางชุมชนจะรักษาป่าของตนแต่ไปบุกรุกป่าของหมู่บ้านอื่น และส่งผลกระทบต่อเขตลุ่มน้ำ บางชุมชนเริ่มละเลยจากประเพณีการเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า เป็นต้น

3.4.3.2 เกิดความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร ก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างชนชั้นในชุมชน การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตการทำไร่แบบย้ายที่ไปสู่การปลูกพืชพาณิชย์ อีกทั้งการที่หน่วยงานของรัฐเข้าควบคุมและจำกัดการเคลื่อนย้ายของชุมชนเพื่อสนับสนุนให้เกิดการตั้งถิ่นฐานในลักษณะถาวรมากขึ้น การปลูกพืชเชิงพาณิชย์ก่อให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นในสังคมหมู่บ้าน ความแตกต่างเหลื่อมล้ำระหว่างคนในชุมชนเดียวกัน ล้วนส่งผลให้ปัญหาความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรกลายเป็นปัญหาที่หนักและรุนแรงขึ้น และส่งผลให้สถาบันทางสังคมที่เคยดูแลจัดการทรัพยากรส่วนรวมเริ่มอ่อนแอและเสื่อมพลังลง ภูมิปัญญาความรู้ในการจัดการทรัพยากรก็เริ่มหายสาบสูญไปอย่างรวดเร็ว

3.4.3.3 ชุมชนเกิดความตระหนักในการมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ภายใต้อิทธิพลของความขัดแย้งจากการแย่งชิงทรัพยากรอันเนื่องมาจากนโยบายรัฐก่อให้เกิดการเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหารอพยพคนออกจากป่า การจับกุมชาวบ้านในเขตอนุรักษ์ การร่วมกันเป็นเครือข่ายผู้ใช้น้ำแม่น้ำเดียวกัน ป่าฝืนเดียวกัน การเคลื่อนไหวเรียกร้อง พ.ร.บ. ป่าชุมชน การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนในการดูแลจัดการป่า และตระหนักถึงความสำคัญทางวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

และเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถกำหนดแนวทางการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่า โดยสอดคล้องกับวัฒนธรรมและประเพณีของแต่ละท้องถิ่น

ส่วนแนวทางที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรดินจากกรณี ความขัดแย้งระหว่างชุมชนชาติพันธุ์กับรัฐกรณีการประกาศพื้นที่ป่าซ้อนทับที่ทำกินของชุมชน พบว่าชุมชนเลือกใช้แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งดังนี้

1. แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้การจัดการร่วมระหว่างรัฐ และชุมชน

ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐในการกำหนดเขตที่ดิน สาเหตุจากการที่รัฐ ประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของชุมชนชาติพันธุ์ ทั้งรัฐและชุมชนได้ตระหนัก ถึงปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวมาโดยตลอด จนเกิดแนวทางการจัดการความขัดแย้งโดยการจัดการ ร่วมร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนในรูปแบบของโครงการต้นแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในพื้นที่อำเภออำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2552 โดยให้มีการจัดการร่วมระหว่างรัฐและชุมชน มีการบูรณาการส่วนราชการต่างๆ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชนเป็นการบูรณาการ เพื่อจัดระเบียบการใช้ที่ดิน การป้องกันการบุกรุกและเผาทำลายป่า การปลูกพืชเสพติด และแก้ไขปัญหาแรงงานต่างด้าวที่ผิดกฎหมาย โครงการดังกล่าวเป็นโครงการพัฒนาที่ไปจากภายนอกเป็น โครงการที่ผู้ริเริ่มมาจากรัฐ โดยเริ่มจากการสำรวจชุมชน เพื่อระบุปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ ทำความเข้าใจอย่างชัดเจนก่อน มีการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนทั้งผู้นำชุมชนและชาวบ้านทั่วไปมีส่วนร่วมในการสำรวจชุมชน และระบุปัญหาโดยการทำเวทีชาวบ้าน ซึ่งผู้ดำเนินโครงการจะมีบทบาทนำในการสำรวจและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้ไปจัดทำโครงการ โดยเฉพาะเป็นโครงการในรูปเอกสารที่สามารถค้นคว้า ตรวจสอบได้ เพื่อใช้สำหรับการนำเสนอ และขออนุมัติงบประมาณมาดำเนินการ การดำเนินงานของโครงการบางชุมชนได้ก่อให้เกิดความคิดเห็นที่ขัดแย้งกัน ผู้นำที่อยู่ในชุมชนจะมีขีดความสามารถสูงในการแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าว ผู้นำเป็นผู้สำรวจและวิเคราะห์ปัญหาด้านทรัพยากรดินของชุมชนและสามารถวางแผนแก้ปัญหาได้ อย่างเป็นขั้นตอน โดยสถานภาพของผู้นำจึงสามารถเป็นผู้ประสานงานและสามารถระดมทรัพยากร ในรูปแบบต่างๆ มาช่วยเหลือชุมชนได้ เช่นความรู้ด้านข้อมูล และยังมีบทบาทเป็นผู้ติดตามและ ประเมินผลการจัดการทรัพยากรที่ดิน คุณสมบัติของผู้นำด้านการประสานความคิด ประสานความ เข้าใจ และประสานงานจึงสำคัญอย่างยิ่ง

นายสิทธิชัย สวัสดิ์แสน นายอำเภออมก๋อย (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า โครงการต้นแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ใช้แนวความคิดแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ชุมชน องค์กรพัฒนา รัฐ นักวิชาการ และองค์กรพหุภาคี ร่วมกันน้อมนำแนวพระราชดำริเพื่อการพัฒนาพื้นที่และชุมชน โดยมีเป้าหมายให้เกิดการพัฒนาคนให้อยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชน ประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริ วิชาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาเอกสารโครงการ พบว่า มีการแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการ คณะทำงานระดับตำบลและคณะทำงานเฉพาะกิจ มีการสำรวจ วิเคราะห์จำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน กำหนดแนวเขต กำหนดกฎระเบียบ และสร้างกลไกการบังคับใช้ที่ดินให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริพึ่งตนเองได้ สร้างชุมชนเข้มแข็ง พัฒนาคุณภาพทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมสนับสนุนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลาย คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล พัฒนาเครือข่ายเพื่อแก้ปัญหา เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา โดยมีเครื่องมือจัดทำแผนที่สมัยใหม่อาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วน ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมและงบประมาณที่สนับสนุน

นายเสอมีวา เสนาะพรไพโร เจ้าหน้าที่ภาคสนามของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า ทำให้เกิดความชอบธรรมและเป็นธรรมในสังคมในการใช้ทรัพยากรและเป็นการใช้ทุนทางสังคมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอย่างสันติวิธี โดยการสร้างจิตสำนึกร่วมในการฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป แนวทางและวิธีการจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนยังเปลี่ยนความคิดจาก การรอคอยความช่วยเหลือจากรัฐมาเป็นการมีส่วนร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านร่วมกับหน่วยงานรัฐหรือองค์กรเอกชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องมีความตระหนักและเห็นปัญหาร่วมกัน หน่วยงานภาครัฐจะเป็นผู้อธิบายให้ชาวบ้านมองเห็นปัญหา และกระตุ้นให้ชาวบ้านร่วมกันแสดงความคิดเห็นหรือร่วมอธิบายปัญหาให้ชัดเจนขึ้น โดยมีผู้ดำเนินโครงการเป็นผู้สรุป และชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาที่ชาวบ้านควรร่วมกันรับผิดชอบ เช่น ปัญหาเรื่องแนวเขตที่ดิน

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ร่วมกับหน่วยงานราชการ และภาคีต่างๆ ริเริ่มดำเนินแผนงานการจัดการแนวเขตโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อแก้ไขความไม่ชัดเจนของแนวเขตที่ดินทำกินและพื้นที่ป่า สร้างหลักประกันในที่ดินทำกินให้แก่ชุมชน และลดความขัดแย้งของคนในกลุ่มน้ำ โดยการพยายามสร้างหลักเกณฑ์ในการควบคุมดูแลและใช้

ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเหมาะสม มีการริเริ่มกำหนดแนวเขตการใช้ที่ดินของชุมชน รวมทั้งกฎระเบียบกฎเกณฑ์การใช้ที่ดินทำกิน และกฎระเบียบการดูแลอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากร มีการสร้างกฎเกณฑ์การมีส่วนร่วมและการจัดทำแนวเขตพื้นที่ทำกิน ทำให้หลายฝ่ายได้พูดคุยปรึกษาหารือร่วมกันถึงแนวทางการสร้างความชัดเจนในเรื่องที่ดินทำกินที่อยู่ในเขตป่า นำไปสู่แผนงานการจัดทำแนวเขตที่ดิน โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในกลุ่มน้ำ ขึ้นตอนและแนวทางการดำเนินงานในพื้นที่มีดังนี้

1. ประชุมเพื่อชี้แจงความเป็นมาและทำความเข้าใจร่วมกัน
2. แต่งตั้งคณะทำงาน ที่มีองค์ประกอบจากหลายฝ่าย ทั้งองค์กรท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ร่วมกับ ข้าราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชน
3. จัดทำฐานข้อมูลการถือครองที่ดินรายครัวเรือน ชุมชน
4. คณะทำงานร่วมกันสำรวจและกำหนดแนวเขต
5. ทำระเบียบข้อตกลงในการใช้ที่ดินแต่ละประเภท
6. สรุปข้อมูลพิจารณาปรับปรุงร่วมกับคณะทำงานและคณะกรรมการบริหาร
กลุ่มน้ำ
7. เสนอต่อคณะกรรมการเพื่อพิจารณาและรับรองการสร้างหลักประกันและ
ความเชื่อมั่น
8. การจัดทำแนวเขตที่ดินอย่างมีส่วนร่วม
9. สร้างและปรับปรุงระเบียบการใช้ที่ดินระดับชุมชนร่วมกัน
10. ใช้จารีตประเพณี ความเชื่อ ในการสร้างพันธะสัญญาาร่วมกัน
11. รับรองแนวเขตและกฎระเบียบการใช้ที่ดินร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กร
บริหารส่วนตำบล และภาคีต่างๆ

12. การใช้เทคนิคทางภูมิศาสตร์ เป็นตัวควบคุมและติดตามความเปลี่ยนแปลงเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนด้วยการใช้แผนที่แบบสมัยใหม่ผสมผสานกับแผนที่ทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน

นอกจากนั้นยังพบว่า การริเริ่มจัดทำแผนเกิดจากการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุและกำหนดแนวทางแก้ไขร่วมกัน โครงการนี้เริ่มต้นจากการถกเถียงนอกรอบกันหลายครั้งระหว่างภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจนนำไปสู่การสัมมนาใหญ่ เพื่อกำหนดว่าจะแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างไร และออกแบบให้มีกลไกกรรมการี่คณะ แนวทางการทำกิจกรรมเป็นอย่างไร เป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับรัฐ สิ่งทีโครงการดำเนินการเป็นอันดับแรกคือ การจำแนกขอบเขตระหว่างพื้นที่ป่ากับที่ทำกินให้ชัดเจน เนื่องจากปัญหาความขัดแย้งระหว่างพื้นที่ป่ากับที่ทำกินเป็นปัญหาที่มี

ความรุนแรงขยายวงกว้างและส่งผลกระทบต่อทุกชุมชน ซึ่งการปฏิบัติการร่วมกันในการกำหนดขอบเขตดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ต้องมี ความเข้าใจที่ติดต่อกันและการมีเครื่องมือที่เหมาะสม ที่ผ่านมามีเครื่องมือแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศถูกใช้เพื่อจำกัดและควบคุมโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐทำให้เป็นทัศนคติทางลบต่อชุมชนที่จะต้องใช้เครื่องมือดังกล่าว สอดคล้องกับกรณี จงประสิทธิ์กุล(2544) ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง จังหวัดพะเยา พบว่า แนวทางลดความขัดแย้งในชุมชนนั้น ต้องมีการจัดการทรัพยากรที่สานประโยชน์ทั้งระหว่างรัฐและชุมชน โดยส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้และตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรและเน้นหลักการกระจายอำนาจให้ชุมชนในการจัดการทรัพยากร

2. กลไกที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ประกอบด้วย

2.1 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน แนวทางและวิธีการดังกล่าว ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยผ่านเวทีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในทุกๆ ระดับ เชื่อมโยงคนทุกภาคส่วนเห็นและเข้าใจทิศทางเดียวกันของผู้เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน นักวิชาการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้เกิดความเข้าใจกันระหว่างรัฐกับชุมชน ในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างชัดเจน คือหยุดยั้งการทำลายป่า โดยประชาชนจัดร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมของชุมชนจะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งได้บนความเชื่อมั่นในการที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาอย่างสันติ ก่อให้เกิดความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากรร่วมกันเป็นการแบ่งปันอำนาจในการตัดสินใจร่วมกัน เช่น การเจรจาต่อรองที่เป็นที่ยอมรับทั้งสองฝ่าย ที่สำคัญภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคเอกชน นักวิชาการ ได้ร่วมกำหนดทิศทางการจัดการทรัพยากรในระดับชุมชน นำไปสู่กระบวนการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมและบูรณาการหลายภาคี หลายฝ่าย

จากการศึกษาพบว่า ที่ผ่านมามีหน่วยงานภาครัฐใช้เครื่องมือทันสมัยเหล่านี้ เช่น การทำแผนที่ดาวเทียม ภาพถ่ายทางอากาศ ดูว่าใครบุกรุกเขตลุ่มน้ำชั้น 1A บ้าง ซึ่งเป็นการไปจำกัดสิทธิของชาวบ้าน ทั่วๆ ที่หากนำเครื่องมือดังกล่าวมาใช้และลงไปดูข้อมูลเชิงประจักษ์ในพื้นที่ก็จะพบข้อมูลอีกชุดหนึ่งว่า ตำบลทั้งตำบลเช่นตำบลสบโขงนั้นถูกซ้อนทับด้วยเขตลุ่มน้ำชั้น 1A ทั้งหมด จะทำอย่างไร จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างไร เป็นต้น การมีฐานข้อมูลการถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของสมาชิกในชุมชน และการจัดการที่ดินของชุมชน เพื่อให้มีการตรวจสอบการควบคุมการเข้าถึงทรัพยากรในที่ดินที่ชุมชนจัดการโดยสมาชิกในชุมชนร่วมกัน ทำฐานข้อมูลแผนที่ขอบเขตการจัดการที่ดินของชุมชน ทั้งที่ครอบคลุมถึงที่ดินส่วนบุคคล ที่อยู่อาศัย ที่ดินทำการเกษตรกรรม และทำกิจกรรมอื่นๆ ที่สาธารณะ ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ป่าชุมชน

จำนวนประชากรในชุมชน เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการจัดการที่ดินของชุมชนและเป็นฐานข้อมูลของการกระจายการถือครองที่ดินและค้ำครองพื้นที่เกษตรกรรม

2.2 กลไกการมีส่วนร่วม โครงการต้นแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการบูรณาการเพื่อการจัดระเบียบที่ดิน โครงการดังกล่าวได้ใช้กลไกการมีส่วนร่วมในด้านการบริหารจัดการ โครงการโดยการประชุมค้นหาสาเหตุ เพื่อประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากร กำหนดแนวทาง กฎเกณฑ์และบังคับใช้ การประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกันทุกภาคส่วน รัฐ แกนนำชุมชน องค์กรพัฒนา องค์กรท้องถิ่น เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำ ในการแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ ซึ่งจากผลการดำเนินโครงการ ทุกภาคส่วนให้ความสนใจ และให้ความสำคัญต่อการดำเนินการ โดยมีความตั้งใจร่วมกันที่จะพัฒนาแนวทางโครงการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไปอย่างต่อเนื่อง เกิดการมีส่วนร่วมในภาคประชาชน เพราะเป็นโครงการที่ตอบสนองต่อความต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนในด้านต่างๆ ได้ จากเอกสารประกอบงานมหกรรมเครือข่ายลุ่มน้ำฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงใหม่ (2552) พบว่า โครงการนี้มีการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการทัศน์ในการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน และมีการกำหนดแผนงานจากข้อมูลระดับพื้นที่ที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และชุมชน สอดคล้องตามแนวพระราชดำริด้านการพัฒนาที่เหมาะสมตามหลัก “ภูมิสังคม” ได้แนวทางในการบูรณาการในการดำเนินงานร่วมกันแบบพหุภาคี และมีกระบวนการที่สามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นรูปธรรม มีองค์ประกอบที่หลากหลายทั้งทางด้านองค์กร ความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ตรงในพื้นที่และตรงตามประเด็นปัญหา ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างมีพลัง ทั้งได้รับการหนุนเสริมด้านปัจจัย งบประมาณ และเครื่องมือในการปฏิบัติงานในพื้นที่ เช่น แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ ทำให้เกิดการขับเคลื่อนโครงการได้อย่างราบรื่นตามศักยภาพ

กลไกการมีส่วนร่วมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการมีศูนย์ปฏิบัติการพัฒนาระดับพื้นที่ซึ่งประกอบด้วยคณะอนุกรรมการจัดระเบียบการใช้ที่ดินและพัฒนาอาชีพ คณะอนุกรรมการบูรณาการทางวิชาการ และคณะอนุกรรมการติดตามและประเมินผล ศูนย์ปฏิบัติการพัฒนาระดับพื้นที่ได้สร้างความเข้าใจ และสร้างกระบวนการประชาคมสำรวจ วิเคราะห์พื้นที่ทำกิน จัดระเบียบที่ดินจำแนกที่ดินทำกิน พื้นที่ป่าไม้ บันทึกลงเพื่อการจัดทำแนวเขตพื้นที่ โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ร่วมกันสร้างกฎระเบียบชุมชน และมาตรการบังคับใช้ และเป็นแนวทางในการจัดระเบียบที่ดินในพื้นที่ โดยมีสมมติฐานว่าแนวทางนี้จะเป็นคำตอบสำหรับการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะทรัพยากรด้านที่ดิน และเป็นกลไกสำคัญในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนและองค์กรต่างๆ ในระดับท้องถิ่น ข้อค้นพบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือการจัดการทรัพยากรภายในนั้นไม่อาจผลักดันให้เป็น

ภาระของชุมชนท้องถิ่นเพียงลำพัง และก็ไม่สามารถหวังพึ่งพาความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกได้ เพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความร่วมมือและกระบวนการทำงานร่วมกัน ระหว่างหลายฝ่าย

พันโทคุณชัย จำปาทอง ผู้บังคับการทหารพราน ที่รับผิดชอบตำบลสบโขงและนาเกียน กล่าวว่าว่ากลไกการมีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพราะองค์ประกอบเหล่านี้บ่งชี้ถึงความตั้งใจจริงในการแก้ไขปัญหาอย่างสันติ โดยการรับฟังและพิจารณาข้อคิดเห็นจากทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียมที่สามารถกำหนดรูปแบบหรือแนวทางการจัดการทรัพยากรที่เป็นเอกภาพ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามาเจรจาต่อรองเพื่อปกป้องสิทธิและผลประโยชน์ของตนเองอย่างเปิดเผยและเป็นธรรม เพื่อลดแรงกดดันและความรุนแรงอันเนื่องมาจากการเกิดความขัดแย้งโดยปราศจากเวทีในการเจรจาและคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งเพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ซึ่งจะสามารถลดปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์

2.3 กลไกฐานอำนาจ โดยเฉพาะฐานอำนาจในชุมชน ที่มีผู้นำที่เป็นทางการที่มีสถานภาพ 2 อย่าง คือ เป็นทั้งตัวแทนรัฐและตัวแทนชาวบ้าน สถานภาพพิเศษดังกล่าวนี้ มีส่วนกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้นำเป็นอย่างมาก เพราะในฐานะตัวแทนของรัฐ ผู้นำสามารถเข้าใจกลไกการทำงานของรัฐได้เป็นอย่างดี และสามารถทำงานประสานร่วมมือกับส่วนต่างๆ ของรัฐได้ และในเวลาเดียวกันก็เป็นผู้ที่เข้าใจถึงความต้องการของชาวบ้านเป็นอย่างดี จึงสามารถเป็นสะพานเชื่อมโยงได้ระหว่างรัฐกับชุมชน ฉะนั้น หากมีการกระจายอำนาจการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรและจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรลงมาอยู่ในระดับชุมชน ผู้นำชุมชนจะเป็นกลไกในการจัดการความขัดแย้งได้เป็นอย่างดี

3. ผลลัพธ์ที่เกิดจากการใช้แนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้การจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน ประกอบด้วย

3.1 สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน องค์ประกอบของการมีส่วนร่วมได้แก่ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ และร่วมติดตามประเมินผลเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากส่วนต่างๆ เข้ามาเรียนรู้กันมากขึ้นซึ่งเป็นการปูแนวทางสำหรับการสร้างความร่วมมือในระยะต่อไป มีการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกันทุกภาคส่วน รัฐ แคนนำชุมชน องค์กรพัฒนา องค์กรท้องถิ่น เครือข่ายลุ่มน้ำ แสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ ทำให้เกิดกระบวนการทำงานการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการตัดสินใจในการหาแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้าน

ทรัพยากรที่จะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งลงได้ โดยมีความเชื่อมั่นในการที่จะร่วมมือกันแก้ไข ปัญหาความขัดแย้ง

จากการศึกษาเอกสารของจังหวัดเชียงใหม่ เรื่อง ความร่วมมือเพื่อการจัดการ ทรัพยากรมิติใหม่ในยุควิกฤตสิ่งแวดล้อม (2552) และการสัมภาษณ์นายเสอมีวา เสนาะพร ไพโร เจ้าหน้าทีภาคสนามของมูลนิธิการพัฒนาที่ยั่งยืน (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่าหน่วยงานภาครัฐได้ใช้ การจัดทำแผน สร้างเครื่องมือการมีส่วนร่วม จากการประสานงานความร่วมมือเพื่อหาแนวทาง จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแนวใหม่ ได้นำไปสู่กระบวนการในการ จัดทำแผนการ จัดการทรัพยากร มาเป็นเครื่องมือเบื้องต้นในการสร้างการมีส่วนร่วม เป็นการบูรณาการร่วมกัน ระหว่างชุมชนกับรัฐ โครงการต้นแบบจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอำเภอแม่แตง ถือเป็นกรณีตัวอย่างของกระบวนการคิดแผน และเสนอแผนที่ภาคประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น

นายโหล่ง ทองพิมพ์สิงห์ ชาวบ้านห้วยบง ตำบลนาเกียน (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า การจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน ได้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จของโครงการ หมายความว่าร่วมวิเคราะห์ร่วมเป็น เจ้าภาพ ร่วมรับชะตากรรม แต่อย่างไรก็ตามหัวใจสำคัญอยู่ที่ “ประชาชน” อยู่ที่ “ชุมชน” ประสบการณ์ที่สะสมมายาวนานในการรวมตัวกันจัดการทรัพยากรของชุมชนเป็นฐานสำคัญใน การเข้าไปเชื่อมประสานความร่วมมือ หากชุมชนมีความพร้อม ชัดเจนในเป้าหมาย มีความรู้ความ เข้าใจเรื่องระบบแผนที่ กฎกติกา เข้าใจระบบราชการ รวมทั้งมีฐานประสบการณ์การจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติมาก่อน จะเป็นพื้นฐานที่ดีในการเชื่อมต่อกับหน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐและ เอกชน แต่สิ่งที่น่าสนใจคือเป็นการเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาจากเนื้อในไม่ใช้มาจากภายนอกเพียง อย่างเดียวและยังเป็นการเปลี่ยนแปลงจากรากไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งระบบอย่างเหมาะสม

จากการศึกษาพบว่า พบว่าการแนวทางการจัดการความขัดแย้งโดยการจัดการร่วม ระหว่างรัฐกับชุมชนได้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องชี้วัด ความสำเร็จ หมายความว่าร่วมวิเคราะห์ร่วมเป็นเจ้าภาพ ร่วมรับชะตากรรม แต่อย่างไรก็ตาม หัวใจสำคัญอยู่ที่ “ประชาชน” อยู่ที่ “ชุมชน” ประสบการณ์ที่สะสมมายาวนานในการรวมตัวกัน จัดการทรัพยากรของชุมชนเป็นฐานสำคัญในการเข้าไปเชื่อมประสานความร่วมมือ หากชุมชนมี ความพร้อม ชัดเจนในเป้าหมาย มีความรู้ความเข้าใจเรื่องระบบแผนที่ กฎกติกา เข้าใจระบบราชการ รวมทั้งมีฐานประสบการณ์การจัดการทรัพยากรมาก่อน จะเป็นพื้นฐานที่ดีในการเชื่อมต่อกับ หน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน แต่สิ่งที่น่าสนใจคือเป็นการเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาจากเนื้อ ในไม่ใช้มาจากภายนอกเพียงอย่างเดียวและยังเป็นการเปลี่ยนแปลงจากราก ไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้ง ระบบอย่างเหมาะสม

3.2 เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน เป็นการบูรณาการทุกภาคส่วน มีการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และชาวบ้าน เพราะที่ผ่านมามีการแยกส่วนกันทำงาน มีความคิดเห็นขัดแย้งกัน แต่เมื่อมีการร่วมมือกัน ก็นำไปสู่เป้าหมายในทิศทางเดียวกัน ทำให้ชุมชนมีศักยภาพที่จะจัดการกับปัญหาต่างๆ ได้ ถ้าเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการแก้ไขปัญหา ด้วยการนำเอาแนวคิด การมีส่วนร่วมในการวางแผนการใช้ที่ดิน มาเป็นเครื่องมือสำหรับการจัดการกับปัญหาต่างๆ” การจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเห็นประเด็นปัญหาร่วมกัน โดยเฉพาะการซ้อนทับของแนวเขตที่ดินระหว่างที่ดินของชุมชนกับรัฐ เกิดความร่วมมือพหุภาคีในการแก้ไขปัญหา การใช้หลายมิติในการแก้ปัญหา เช่น การใช้แนวเขตผ่อนปรน การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สามารถสร้างความเข้าใจและประสานความร่วมมือจากฝ่ายต่าง ๆ ได้

นายศุภทนิศร์ รุ่งเรืองเลิศไพศาล นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลนาเกียน (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า แนวทางและวิธีการจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยมีการประสานงานจากหลายฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคองค์กรเอกชน และองค์กรชุมชนเอง อันส่งผลให้เกิดกระบวนการในการจัดการที่เป็นระบบ และมีความเป็นสากลมากขึ้นในพื้นที่ สิ่งเหล่านี้เองที่ผลักดันให้อำนาจในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร โดยเริ่มเข้มแข็งขึ้น มีการใช้กฎของชุมชนประสานกับกฎของรัฐ ทำให้เกิดประสิทธิผลที่ดีต่อการอนุรักษ์และการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ข้อมูล ความรู้ เป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร การสร้างความสัมพันธ์และสร้างความร่วมมือ โดยข้อมูลเชิงประจักษ์ ข้อมูลจากแผนที่ ข้อมูลความรู้ใช้อธิบายในมิติเรื่องราวต่างๆ ช่วยทำให้การจัดการร่วมกันเกิดขึ้น ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องยอมรับ แทนที่เราจะปล่อยให้ระบบข้อมูลข่าวสาร ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจที่ใช้ในการบริหารจัดการก็เอาความทันสมัยนั้นมาเป็นเครื่องมือของประชาชน ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงและกำหนดได้ว่าจะให้ใช้ประโยชน์ต่อประชาชนอย่างไร

3.3 ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนกับรัฐ จากการศึกษา พบว่าผลที่เกิดจากโครงการซึ่งอยู่ระหว่างการทำให้เกิดความเข้าใจกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและชุมชนในการแก้ปัญหาอย่างชัดเจน คาดว่าจะสามารถหยุดยั้งการทำลายป่า โดยประชาชนจัดการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โครงการนี้เป็นการบูรณาการทุกภาคส่วน มีการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และชาวบ้าน เพราะที่ผ่านมามีการแยกส่วนกันทำงาน มีความคิดเห็นขัดแย้งกัน แต่เมื่อมีการร่วมมือกัน ก็นำไปสู่เป้าหมายทิศทางเดียวกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมเป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็น

เอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจ (Empowerment) ในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง แนวทางจัดการร่วม เป็นแนวทางใหม่ในการจัดการที่สามารถลดปัญหาข้อขัดแย้งในพื้นที่ระดับหนึ่ง เนื่องจากมีแนวคิดหลักในการวิเคราะห์ปัญหาอย่างบูรณาการ และการจัดการปัญหาร่วมกัน โดยการประสานกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ทั้งหมดให้ปฏิบัติงานร่วมกันภายใต้ข้อตกลงและการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ในการดำเนินงาน และการส่งเสริมองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งสามารถควบคุมปัญหาข้อขัดแย้งได้ด้วยตนเอง ซึ่งเริ่มจากปัญหาที่สำคัญที่สุดคือปัญหาพื้นที่ทำกินของชุมชน มีการดำเนินการจัดทำแนวเขตการใช้พื้นที่ป่าโดยชุมชนร่วมกับภาครัฐและได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย ทำให้ปัญหาข้อขัดแย้งเริ่มลดลง

3.4 สร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในทุกๆ ระดับ เชื่อมโยงคนทุกภาคส่วนที่เห็นและเข้าใจทิศทางเดียวกันของผู้เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน นักวิชาการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้เกิดความเข้าใจกันระหว่างรัฐกับชุมชน ในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างชัดเจน จนเกิดคว มรู้สึกร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย ในลักษณะของชุมชนเครือข่าย รวมทั้งมีความรู้ ความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ในการแก้ปัญหาต่างๆ รวมถึงการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ซึ่งมีอยู่ในขอบเขตลุ่มน้ำย่อยสาละวินให้เกิดศักยภาพในการสนองความจำเป็น ตามวิถีชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสมต่อชุมชน ทั้งเกิดผลกระทบที่ดีต่อการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรอย่างยั่งยืน

นายพงษ์เจริญ หย่าจ่อ นายองค์การบริหารส่วนตำบลสบโขง (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โครงการต้นแบบจัดการทรัพยากร ถือเป็นกระบวนการ Empowerment (การสร้างอำนาจ) และการจัดการกระบวนการเรียนรู้ให้ภาคประชาชน ได้ค้นหาสาระสำคัญ และแนวทางสำคัญที่เป็นคำตอบของตนเอง ซึ่งมีความสำคัญมากพอๆ กับกระบวนการจัดทำแผน โดยให้ชุมชนรู้จักวิเคราะห์ตนเอง รู้จักวิเคราะห์ข้อมูล รู้จักกำหนดอนาคตของตนเอง จึงอาจกล่าวได้ว่า การจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม นั้น เป็นการต่อยอดเรื่องคุณค่า ความหมาย สาระสำคัญ และกระบวนการต่อรองที่มีรากฐานของคุณค่า และความหมายของชุมชน ภายใต้ฐานคิดของการดำรงรักษาความยั่งยืนของทรัพยากรนั่นเอง อย่างไรก็ตามหลักความร่วมมือหลายฝ่ายนั้นยังมีลักษณะทับซ้อนกันระหว่างการเพิ่มอำนาจประชาชน ลดอำนาจรัฐ ความร่วมมือที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความไม่เท่าเทียมกันจึงเป็นเรื่องต้องพึงระวังมากๆ จึงต้องใช้ความหลากหลายความร่วมมือ บนพื้นฐานหลักคิดที่ว่า หลักความร่วมมือเป็นหลักของการเคารพและให้เกียรติในความแตกต่าง ความหลากหลาย ซึ่งก็คือหลักการต่อรองนั่นเอง กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและ

การควบคุมตรวจสอบกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นสอดคล้องกับศักยภาพของชุมชน ต้องมีการสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ ระหว่างองค์กรชุมชนและสมาชิกในชุมชนเพื่อให้เกิดการสื่อสารและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน

3.5 สอดคล้องกับชุมชน การจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนมีการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการทัศน์ในการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน และมีการกำหนดแผนงานจากข้อมูลระดับพื้นที่ที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และชุมชน สอดคล้องตามแนวพระราชดำริด้านการพัฒนาที่เหมาะสมตามหลัก “ภูมิสังคม” ได้แนวทางในการบูรณาการในการดำเนินงานร่วมกันแบบพหุภาคี และมีกระบวนการที่สามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นรูปธรรม มีองค์ประกอบที่หลากหลายทั้งทางด้านองค์กร ความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ตรงในพื้นที่และตรงตามประเด็นปัญหา ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างมีพลัง ทั้งได้รับการหนุนเสริมด้านปัจจัย งบประมาณ และเครื่องมือในการปฏิบัติงานในพื้นที่ เช่น แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ ทำให้เกิดการขับเคลื่อนโครงการได้อย่างราบรื่นตามศักยภาพ

จากการศึกษาพบว่า การจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนได้มีการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน และมีการกำหนดแผนงานจากข้อมูลระดับพื้นที่ที่สอดคล้อง และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และชุมชน สอดคล้องตามแนวพระราชดำริด้านการพัฒนาที่เหมาะสมตามหลัก “ภูมิสังคม” ใช้การบูรณาการในการดำเนินงานร่วมกันแบบพหุภาคี และมีกระบวนการที่สามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นรูปธรรม และวัตถุประสงค์ของแนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้ง เพื่อให้เกิดการพัฒนาควบคู่กับป่าอย่างเกื้อกูลตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ภาคประชาชน ในการค้นหาสาระสำคัญและแนวทางสำคัญที่เป็นคำตอบของตนเอง และเกิดความเข้าใจกันระหว่างเจ้าหน้าที่ระดับส่วนกลางระดับอำเภอ ตำบลและระดับชุมชน ในการแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างชัดเจน โดยประชาชนจัดการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องการสร้างความรู้ความเข้าใจ ว่าการมีส่วนร่วมต้องเป็นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการตัดสินใจในการหาแนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่จะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งลงได้ โดยมีความเชื่อมั่นในการที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง เพื่อต้องการให้เกิดความชอบธรรมและเป็นธรรมในสังคมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและเป็นการใช้ทุนทางสังคมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอย่างสันติวิธี โดยการสร้างจิตสำนึกร่วมในการฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป ลักษณะของสิทธิในการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินต้องอยู่บนฐานของสิทธิเชิงซ้อน มีการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สมดุลและยั่งยืน และเคารพสิทธิ

ของบุคคลและชุมชนร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างกฎกติกา ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการทำกิจกรรมในพื้นที่ของชุมชน ตลอดจนการวางแผนการใช้ที่ดินของชุมชน

นายสุรเดช พหลโยธิน ผู้ประสานงานโครงการตามพระราชดำรินในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า การจัดการความขัดแย้ง โดยการจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนคือการมีทัศนคติที่ดีในการแสวงหาข้อมูลและใช้เครื่องมือเพื่อสืบค้นหาข้อเท็จจริงเป็นข้อมูลในการตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งจำเป็นต้องผสมผสานการใช้เครื่องมือและข้อมูลร่วมของทุกฝ่าย การจัดทำระบบข้อมูลที่ชัดเจน กลยุทธ์การสร้างจิตสำนึกสร้างกติกา ร่วมกันระหว่างชุมชนกับรัฐ ความร่วมมือของหลายฝ่ายนั้นได้ทะลุทะลวงข้อจำกัดของการเป็นเจ้าภาพเชิงเดียวในการจัดการปัญหาด้านทรัพยากรที่เคยผูกขาดไว้ที่กรมป่าไม้ กรมอุทยานฝ่ายเดียวมานาน ความร่วมมือในปัจจุบันมิใช่ความร่วมมือที่มีเพียงแต่การจัดเวทีพูดคุยกันเท่านั้น แต่ยังอาศัยข้อมูล ความรู้ และข้อเท็จจริงที่ทุกฝ่ายยอมรับร่วมกันด้วย คือ คนยอมรับก็ต่อเมื่อข้อเท็จจริงปรากฏว่ามีจริง มีการสำรวจข้อมูล รู้ว่าบ้านนี้มีพื้นที่กี่ไร่ มีป่ากี่ไร่ เห็นขอบเขตเห็นกติกาในการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยการใช้แผนที่ ทำหลักหมุด หรือเดินแนวเขตร่วมกัน โดยการใช้เครื่องมือจัดทำแผนที่ที่ทันสมัย เหมาะสม มีหลักฐานที่ปรากฏได้ จึงเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐ ให้ความเห็นว่าถึงแม้ว่าชาวบ้านจะไม่ได้เข้าไปร่วมในการจัดทำแผนของโครงการมากนักและแผนที่ทำออกมาก็ไม่ได้ถูกนำไปใช้เท่าที่ควร แต่ข้อดีของโครงการดังกล่าวคือ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากส่วนต่างๆ เข้ามาถกเถียงและเรียนรู้กันมากขึ้นซึ่งเป็นการปูแนวทางสำหรับการสร้างความร่วมมือต่อมาในระยะหลัง แนวทางวิธีการจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นการบูรณาการทุกภาคส่วน มีการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และชาวบ้าน เพราะที่ผ่านมามีการแยกส่วนกันทำงาน มีความคิดเห็นขัดแย้งกัน แต่เมื่อมีการร่วมมือกัน ก็นำไปสู่เป้าหมายในทิศทางเดียวกัน ทำให้เข้าใจว่าชุมชนมีศักยภาพที่จะจัดการกับปัญหาต่างๆ ได้ ถ้าเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการแก้ไขปัญหา ด้วยการนำเอาแนวคิด การมีส่วนร่วมในการวางแผนการใช้ที่ดิน มาเป็นเครื่องมือสำหรับการจัดการกับปัญหาต่างๆ

2.3 ความขัดแย้งด้านทรัพยากรป่าไม้กรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนในการกำหนดพื้นที่ป่าของชุมชน

2.3.1 สถานการณ์ความขัดแย้ง ความขัดแย้งภายในระหว่างชุมชนในการกำหนดพื้นที่ป่า จากการศึกษาพบว่า เป็นความขัดแย้งระหว่างชุมชนบ้านแม่หลองน้อยกับบ้านแม่หลองหลวง เนื่องจากมีพื้นที่ป่าติดต่อกันเมื่อแบ่งเขตป่าชุมชนแต่ละหมู่บ้านเพื่อให้หมู่บ้านรักษาให้เป็นป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอยเพื่อใช้ประโยชน์ของแต่ละหมู่บ้าน จากการศึกษพบว่าชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านคิดแต่จะ

อนุรักษ์พื้นที่ป่าของตนเองแต่กลับไปบุกรุกพื้นที่หมู่บ้านอื่น โดยชาวบ้านแม่หลงหลวงไปบุกรุกเขตพื้นที่ทำกินของบ้านแม่หลงน้อย ทำให้ชาวบ้านแม่หลงน้อยไม่พอใจ เมื่อผู้ใหญ่บ้านซึ่งทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยตามชาวบ้านที่บุกรุก ได้คำตอบว่า บ้านแม่หลงหลวงมีคนเพิ่มขึ้นและเป็นชุมชนใหญ่พื้นที่ทำกินไม่เพียงพอสำหรับคนในชุมชน ตนเองเห็นว่าบ้านแม่หลงน้อยมีคนน้อยมีพื้นที่ว่างอยู่เป็นจำนวนมากจึงไปใช้ประโยชน์จากที่ดินดังกล่าว เพราะคิดว่าเป็นของส่วนรวมตนเองก็น่าจะมีสิทธิ์ใช้ได้เหมือนกัน และชุมชนบ้านแม่หลงหลวงได้เสนอแนะให้มีการแบ่งเขตป่าชุมชนใหม่โดยยึดหลักจำนวนประชากรของแต่ละบ้านเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ซึ่งบ้านแม่หลงน้อยคิดว่าตนเองเสียเปรียบไม่น่าจะมีการแบ่งเขตป่าชุมชนใหม่ น่าจะใช้ข้อมูลเดิมก็ดีแล้ว

2.3.2 สาเหตุความขัดแย้ง จากการศึกษาพบว่า การเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนความขัดแย้งด้านทรัพยากรนั้นแต่เดิมหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันจะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าร่วมกันแต่เมื่อชุมชนหรือหมู่บ้านมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น การขยายตัวของชุมชนไม่เท่ากันทำให้เสียผลประโยชน์หรือเสียเปรียบจึงมีการขอแบ่งเขตป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้านใหม่ เกิดการสร้างกฎกติกาขึ้นมาใหม่ทำให้หมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันไม่พอใจจึงทำให้เกิดความขัดแย้งตามมา

2.3.3 ผลกระทบของความขัดแย้ง ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่ขยายวงกว้างขึ้นเรื่อยๆ ทำให้คนในชุมชนทั้งสองไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นแต่กลับหันไปใช้กฎเกณฑ์ทางกฎหมายแทนและให้เจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่เป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย

แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งที่ชุมชนเลือกใช้ประกอบด้วย

1. แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้กฎระเบียบของชุมชน จากการศึกษาพบว่า กรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนในการกำหนดเขตแดนของชุมชนจากการสัมภาษณ์กำนันตำบลสบโขงและตำบลนาเกียน พบว่า ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย้อยของสาละวินเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงนิยมตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนบนเนินเขาและมีความเรียบง่ายในการดำเนินชีวิต โครงสร้างทางสังคมมีลักษณะเป็นโครงสร้างเล็กๆ แบบเครือญาติโดยมี “ฮีโง” เป็นผู้นำและศูนย์รวมของชาวบ้าน รวมไปถึงทางด้านพิธีกรรมและความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ มีลักษณะเป็นปัจเจกจากโลกภายนอก เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นอุปสรรคต่อการคมนาคม การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ก่อนที่ระบบการบริหารราชการของรัฐจะเข้าไปมีบทบาทนั้น ได้มีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้กฎระเบียบของชุมชน โดยมีผู้อาวุโสเป็นที่ปรึกษาหารือและแก้ไขปัญหา รวมทั้งความขัดแย้งต่างๆ โดยอาศัยจารีตประเพณีอันเป็นแบบแผนความประพฤติกี่ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นมาเป็นเครื่องมือมากกว่าการให้ความสำคัญต่อบทกฎหมายที่

เป็นลายลักษณ์อักษร โดยผ่านกระบวนการทางเครือญาติ และความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ในการดูแลรักษาทรัพยากรมาช้านาน โดยมีผู้ควบคุมกฎ คือ ฮีโง่ และสภาผู้อาวุโสในการวางกฎระเบียบและใช้ในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ในเชิงความร่วมมือที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน กฎระเบียบของชุมชนลักษณะยืดหยุ่นและใช้หลักศีลธรรมเข้ามาจัดการกับความขัดแย้ง และใช้การประนีประนอม มากกว่าใช้ความรุนแรง ในระยะแรกชุมชน ไม่ได้กำหนดกฎ กติกาชัดเจนเพื่อใช้เป็นกฎเกณฑ์ แต่ใช้วิธีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ สมาชิกแต่ละคนก็ปฏิบัติตามบทบาทที่ได้รับมอบหมาย เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างชุมชน จึงจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านจึงได้มีการประชุมตกลงเพื่อกำหนดกฎกติการะเบียบป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้านขึ้นมาใช้การแบ่งแนวเขตของแต่ละหมู่บ้านเพื่อช่วยกันรักษาป่าให้อยู่อย่างยั่งยืน รวมทั้งการจำกัดเขตพื้นที่ทำกินเพื่อไม่ให้ขยายเขตเพิ่มมากกว่าเดิม

นอกจากนั้นยังพบว่า แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรโดยใช้กฎระเบียบของชุมชน เช่น การใช้ที่ดินเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้ง มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ การจัดสรรและควบคุมการใช้ที่ดิน แบบแผนและวิธีการใช้ที่ดินจะถูกควบคุมการใช้ประโยชน์ และการถือครองที่ดิน โดยหมู่บ้านและหน่วยครัวเรือน ภายใต้หลักการที่ว่าหมู่บ้านเป็นสถาบันการเมืองที่ใหญ่ที่สุด ที่มีบทบาทในการควบคุมการถือครองที่ดิน ซึ่งการใช้ที่ดินของกะเหรี่ยง ในแต่ละหมู่บ้านจะมีฮีโง่ ที่เปรียบเหมือนสภาผู้อาวุโสภายในหมู่บ้าน รวมทั้งผู้ใหญ่บ้านก็เป็นส่วนหนึ่งของสภาผู้อาวุโส ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำในการกำหนดการถือครองและควบคุมการใช้ที่ดิน ตลอดจนให้คำปรึกษาในการใช้ที่ดิน ให้กับสมาชิกหมู่บ้านแต่ละครัวเรือนรวมทั้งเป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยกรณีเกิดความขัดแย้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชนใกล้เคียง ฮีโง่จะเป็นผู้นำสูงสุดทั้งในฐานะของผู้นำหมู่บ้าน และผู้นำทางศาสนา และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ในการเชื่อมต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งชาวกะเหรี่ยงถือว่าเป็นผู้ครอบครองที่ดินและน้ำ ที่อยู่บริเวณหมู่บ้านนั้นๆ กะเหรี่ยงถือว่า ตัวเขาเป็นเพียงผู้ที่ได้รับอนุญาตให้มีสิทธิในการใช้ที่ดินในแต่ละปีเท่านั้น ในการติดต่อกับอำนาจที่เหนือธรรมชาติ ฮีโง่จะพูดถึงการขออนุญาตเพื่อใช้ที่ดินในบริเวณที่จะทำไร่ ให้แก่สมาชิกภายในหมู่บ้าน และให้ช่วยในการปกป้องสัตว์หรือโรคภัยต่างๆ ที่จะมาทำลายพืชผลต่างๆ และขอให้ได้ผลผลิตดีในช่วงฤดูการเก็บเกี่ยว เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จ ก็จะนำข้าวปลา อาหารมาใช้ในการตอบแทนการใช้ที่ดิน

จากการสัมภาษณ์นายกรีแคว ปราศจากอิทธิพล ผู้อาวุโสในชุมชนบ้านฝิปาน (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า ฮีโง่นอกจากทำหน้าที่ในการติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติแล้ว ฮีโง่และสภาผู้อาวุโสยังมีบทบาทสำคัญในการกำหนดการควบคุมการใช้ที่ดิน ของสมาชิกภายในหมู่บ้านให้เป็นไปตามประเพณีและแบบแผนที่กำหนดไว้แต่ดั้งเดิม ตั้งแต่กรรมวิธีการเลือกที่ดิน

การทำแนวกันไฟ การฟันไร่ การตากไร่ การหยอดข้าวและเมล็ดพันธุ์พืช การกำจัดวัชพืช การป้องกันสัตว์ จนถึงการเก็บเกี่ยว ฮีโชนเป็นผู้นำที่สำคัญในการถ่ายทอดระบบความรู้ ความเชื่อ วิธีการประกอบพิธีกรรม ในการใช้ที่ดินแต่ละขั้นตอนการผลิตว่าควรทำอย่างไร จึงจะไม่ผิดต่อ ประเพณีและแบบแผนที่ปฏิบัติมา การทำพิธีกรรมบางอย่าง ในการใช้ที่ดินภายในพื้นที่ที่ครอบครอง อยู่ในแต่ละปีให้สอดคล้องกับประเพณี เป็นหน้าที่ของครัวเรือนและหัวหน้าครัวเรือนนั้นๆ ซึ่งจะต้องทำให้ถูกต้อง เพื่อนำมาสู่การได้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ และมีผลผลิตเพียงพอสำหรับการหล่อเลี้ยงครอบครัว

นายดี กระจาหงัน ผู้อาวุโสบ้านห้วยครั้ง (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า บทบาทของฮีโชน และสภาผู้อาวุโส ยังครอบคลุมไปถึงการเลือกที่ดินเพื่อตั้งถิ่นฐานและการรับสมาชิกภายนอก หมู่บ้านให้เข้ามาอยู่ภายในชุมชนด้วยว่าจะให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณใดของหมู่บ้าน และการแก้ไขความขัดแย้งด้านทรัพยากรต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรของสมาชิกภายในชุมชน สมาชิกของชุมชนถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยหมู่บ้าน และมีหน่วยครัวเรือนเป็นหน่วยที่เล็กที่สุด ที่มีประสิทธิภาพในการจัดการที่ดินหรือถือครองที่ดิน ในบริเวณหมู่บ้าน โดยที่สมาชิกของชุมชนเท่านั้น ที่มีสิทธิในการถือครองและใช้ทรัพยากรในบริเวณหมู่บ้าน การเข้ามาเป็นสมาชิกของหมู่บ้านมีสองทางเท่านั้น คือ โดยการเกิดและการแต่งงาน สมาชิกที่นอกเหนือจากนี้ ต้องเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ หรือรับรองสิทธิ์ที่จะใช้ประโยชน์ในทรัพยากรจากฮีโชน และสภาผู้อาวุโส จึงจะมีสิทธิในการใช้ที่ดิน และทรัพยากรอื่นๆ ภายในหมู่บ้าน การเป็นสมาชิกของหมู่บ้าน นอกจากจะมีสิทธิแล้ว ยังต้องมีหน้าที่ในการจัดการที่ดินร่วมกันภายในชุมชนด้วย เช่น การทำแนวกันไฟ การช่วยกันดูแลไร่เหล่า เพื่อให้สามารถกลับมาใช้ประโยชน์ได้ในเวลาที่กำหนด การแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างสมาชิกด้วยกันในช่วงการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยว

จากการศึกษา พบว่าการควบคุมการใช้ทรัพยากรให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ และไม่ให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้นอยู่กับความเชื่อ ในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินที่แท้จริง การขัดแย้งในการแย่งชิงที่ดินในไร่นั้น ชาวบ้านเชื่อว่ามีแต่จะทำให้เกิดภัยพิบัติแก่ผู้ที่เข้าไปทำประโยชน์ อันเป็นมาตรการลงโทษจากเจ้าของที่ดิน ซึ่งความคิดในการใช้ทรัพยากรด้วยความเคารพต่อกฎเกณฑ์ของธรรมชาติของผู้ที่เป็นเจ้าของทรัพยากรที่แท้จริง ได้เกิดเหตุการณ์การละเมิดกฎของชุมชนโดยคนในชุมชนเอง เช่น การแอบเข้าไปทำกินในพื้นที่เขตอนุรักษ์ โดยชาวบ้านจะมาแจ้งผู้ใหญ่บ้านก่อน เมื่อผู้ใหญ่บ้านไปดูพื้นที่จริงแล้วพบว่าผิดจริง จึงจะนำเรื่องเข้าที่ประชุมของหมู่บ้านแต่เนื่องด้วยอำนาจของผู้ใหญ่บ้านยังมีไม่มากพอ ฮีโชนและสภาผู้อาวุโสจึงเข้ามาจัดการตามกฎ ซึ่งโดยมากแล้วเรื่องมักจะจบลงตรงที่การตัดสินใจของฮีโชนและสภาผู้อาวุโส

นายกำจัด บุรุษพันธุ์ ครูนิเทศของศูนย์การศึกษาครอบครัวและนอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภออมก๋อย (สัมภาษณ์, 2553) กล่าวว่า ในปัจจุบันรูปแบบการจัดการทรัพยากรในชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย บทบาทของฮีโร่และสภาผู้อาวุโสเริ่มลดน้อยลง เมื่อมีการปกครองรูปแบบใหม่เข้ามาในชุมชน โดยมีการนำระบบการปกครองตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ คือการมีผู้ใหญ่บ้านจากการสัมภาษณ์ถึงความรู้ดีของชาวบ้าน การเป็นผู้ใหญ่บ้านนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์เพราะต้องแบกรับภาระทุกอย่างในหมู่บ้านและต้องใช้ความรับผิดชอบสูง ครอบคลุมเวลาทำมาหากิน บทบาทของผู้ใหญ่บ้านในยุคแรกๆ นั้นเป็นเพียงเครื่องหมายของความทันสมัยในรูปแบบที่รัฐหยิบยื่นให้เท่านั้น แต่แท้จริงแล้วผู้มีอำนาจต่างๆ ในการตัดสินใจได้แก่ผู้อาวุโสที่ชาวบ้านยอมรับซึ่งเปรียบเสมือนผู้ตัดสินใจเบื้องหลัง ไม่ว่าจะกรณีพิพาทใดๆ ผู้อยู่เบื้องหลังจะเป็นผู้ตัดสินใจให้เสมอ ชุมชนชาติพันธุ์มีฮีโร่และสภาอาวุโสในชุมชนเป็นผู้นำที่เคยมีอิสรอย่างมากในการปกครองดูแลชุมชนของตนเอง ต้องถูกจัดระเบียบการปกครองใหม่โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองและขึ้นต่อรัฐไทยทำให้ผู้นำตามจารีตในชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไป มีผลกระทบต่อรูปแบบการจัดการความสัมพันธ์ในชุมชน ทำให้อำนาจของผู้นำตามประเพณีคือ ฮีโร่ และสภาอาวุโสซึ่งเคยมีอำนาจในชุมชนแต่เดิมลดลง จนบางชุมชนได้ยกเลิกตำแหน่งผู้นำตามประเพณีคือ ฮีโร่ แต่ชุมชนส่วนใหญ่ยังมีการสืบทอดตำแหน่งฮีโร่ ต่อจากบรรพบุรุษเรื่อยมารวมถึงชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงฮีโร่ในยุคปัจจุบันจึงลดบทบาทในด้านการปกครองลงแต่ยังคงมีบทบาทในการบริหารจัดการร่วมกับสภาอาวุโส ในฐานะผู้รอบรู้เท่านั้น ฮีโร่จึงเป็นเพียงคนที่จัดการพิธีกรรมของคนในชุมชน อำนาจต่างๆ ถูกยกไปให้ผู้ใหญ่บ้านเสียหมด อำนาจในการจัดการทางด้านพิธีกรรมเป็นของฮีโร่ ส่วนอำนาจในการปกครองนั้นจะตกอยู่ในอำนาจของผู้ใหญ่บ้านในเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น แต่การปกครองของคนในชุมชนยังคงเอนเอียงไปทางฮีโร่อยู่มาก แม้ฮีโร่และสภาอาวุโสเองจะคู่อำนาจลดลงก็ตาม แต่ในด้านความเคารพนับถือนั้นชุมชนยังให้ความสำคัญอยู่มาก

นอกจากนั้นยังพบว่า แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้กฎระเบียบของชุมชนอาศัยคนกลางในการเจรจา มีการเจรจาระหว่างประนีประนอมหว่างคู่กรณี โดยอาศัยคนกลางเป็นผู้ประสานให้ผู้นำมาพูดคุยถึงปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อในอนาคต ซึ่งแจ้งกฎกติกาของหมู่บ้านที่สร้างกฎกติกาขึ้นมาใหม่ให้ทราบโดยทั่วไป ดำเนินการเสนอกฎ ระเบียบให้กับหน่วยงานในพื้นที่รับทราบ อธิบายถึงกฎกติกาโดยผู้นำนำไปถ่ายทอดให้ลูกบ้านของตนเอง ซึ่งคนกลางประกอบด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน หัวหน้ากลุ่มรักษาป่า คณะกรรมการป่าชุมชน

จากการสัมภาษณ์ นายคุยโซ พันลำพิง ผู้ใหญ่บ้านบ้านแม่สอ (สัมภาษณ์, 2553) เล่าว่า ถ้าเป็นความขัดแย้งภายในชุมชน จะเชิญคู่อริมาพูดคุยระหว่างคู่อริทำความเข้าใจและพิจารณา ใครผิดใครถูกและทำบันทึกตกลงทั้งสองฝ่ายรวมทั้งว่ากล่าวตักเตือน ถ้าพูดคุยกันแล้วมีความเสียหายเกิดขึ้นก็จะปรับใหม่ภายในหมู่บ้าน โดยใช้กฎ ระเบียบ ข้อบังคับเป็นเกณฑ์การตกลง ถ้ายังตกลงไม่ได้จะให้คณะกรรมการเครือข่ายเข้ามาไกล่เกลี่ยแทน การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรในประเด็นการใช้ที่ดินระหว่างชุมชนกับรัฐ ผู้นำชุมชนเสนอว่าการจัดการความขัดแย้งภายในชุมชน ควรจะยกกฎหมายไปไว้ที่อื่นก่อน (ไม่ต้องพิจารณาว่าผิดหรือถูกกฎหมาย) แล้วมาวางแผนการจัดการทรัพยากรร่วมกันระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐจากสถานการณ์ที่เป็นจริง โดยชุมชนชาติพันธุ์จะไม่ย้ายไปไหน และจะช่วยกันรักษาป่าต้นน้ำ การใช้กฎระเบียบของชุมชนจะใช้ได้ดีในกรณีความขัดแย้งภายในชุมชนและความขัดแย้งระหว่างชุมชนใกล้เคียง

นายพงษ์เจริญ หย่าจ่อ นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลสบโขง (สัมภาษณ์, 2553) ได้แสดงความคิดเห็นว่า การที่ชุมชนชาติพันธุ์ยังใช้แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้กฎระเบียบของชุมชนแทนการใช้กฎหมายของรัฐนั้น ชาวบ้านยังขาดความรู้ ความเข้าใจในกฎหมายของรัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ด้วยข้อจำกัดของชุมชนที่อยู่ห่างไกล การคมนาคมยากลำบาก ทำให้ชุมชนไม่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง ประกอบกับกฎหมายของรัฐมีความซับซ้อนยากต่อการตีความบางครั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐสับสนจนปฏิบัติไม่ถูกต้องหรือมีการปฏิบัติที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ หน่วยงานราชการที่มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรตามกฎหมายยังคงพยายามที่จะรักษาอำนาจไว้ และไม่สนใจที่จะเปิดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ซึ่งรัฐควรปรับปรุง กฎหมาย กฎระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับทรัพยากรให้มีความเป็นธรรมและรับรองสิทธิชุมชน รัฐควรเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอันอาจเกิดขึ้นในอนาคต ชุมชนเองต้องสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรท้องถิ่นในชุมชนที่เข้มแข็งเพื่อสามารถรักษาสิทธิและผลประโยชน์ที่ชุมชนพึงได้รับ ยังไม่มีการนำกฎหมายของรัฐมาประสานกับจารีตประเพณีของชุมชน ขอมริบว่าทรัพยากรเป็นสิทธิของชุมชน เป็นภาระหน้าที่ร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชนในการจัดการอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

2. กลไกที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งโดยใช้กฎระเบียบของชุมชน ประกอบด้วย ดังนี้

2.1 กลไกทางสังคม จากการศึกษากาสนาม พบว่าชุมชนใช้สถาบันในชุมชนฮีโง่ หรือสภาผู้อาวุโส ที่เป็นบุคคลที่ชุมชนให้การยอมรับให้ความเคารพนับถือเกรงใจและไว้วางใจ จึงเลือกให้เป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้ง โดยฮีโง่และสภาผู้อาวุโส ที่เป็นสถาบันทางความเชื่อเป็นกลไกที่คอยยึดโยงคนไว้ด้วยกัน มีการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน อันทำให้คนใน

ชุมชนมีความผูกพันกันเหนียวแน่น ได้ใช้กลไกความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชน เช่นความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แน่นแฟ้น หรือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่ช่วยเหลือเกื้อกูล และแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกัน สามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ทั้งในยามปกติและยามตกทุกข์ได้ยาก บนฐานของคุณธรรม จริยธรรมเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดร่วมกันของคนในชุมชนกลไกทางสังคมประกอบด้วย

2.1.1 กลุ่มผู้อาวุโสในชุมชน การให้ความเคารพผู้อาวุโส ถือเป็นลักษณะทางสังคมไทย ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ผู้อาวุโสเป็นบุคคลที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือเกรงใจและไว้วางใจ จึงเลือกให้เป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ทั้งนี้เพราะผู้อาวุโสเหล่านี้ได้ผ่านประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต และเคยผ่านสถานการณ์ความขัดแย้งและได้แก้ไขปัญหาคความขัดแย้งของชุมชนมาโดยตลอด

2.1.2 กลุ่มผู้นำอย่างเป็นทางการ ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร กลุ่มผู้นำอย่างเป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน กำนัน สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคลเหล่านี้ได้มีบทบาทโดยตรงในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร บางครั้งเป็นผู้เจรจาไกล่เกลี่ยกรณีที่มีความขัดแย้งกัน เป็นผู้ประสานงานกับรัฐและองค์กรเอกชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านทรัพยากร การสร้างกลไกทางสังคมเป็นปัจจัยสนับสนุนการบังคับใช้ที่มีพลังและอำนาจบังคับใช้กฎหมาย โดยมีผู้นำทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเจรจามีการใช้ภาษาถิ่นในการเจรจา เนื่องจากภาษาถิ่นเป็นเครื่องมือสื่อสารของคนในท้องถิ่น และมีการใช้วัฒนธรรมชุมชนในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งภายในชุมชนโดยการอ้างถึงภูมิปัญญา การจัดการความขัดแย้งในอดีต ภาษิต คำพังเพย คำนิยาม ความเชื่อ ประเพณี ความเป็นญาติพี่น้อง ความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

2.2 กลไกทางวัฒนธรรม ใช้ความเชื่ออุดมการณ์ และพิธีกรรมที่ชุมชนยึดถือและปฏิบัติร่วมกันเป็นกลไกในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ใช้จิตสำนึกในการรักษาป่าซึ่งเกิดจากประเพณีความเชื่อและพิธีกรรม โดยนัยนี้ ป่ามิได้เป็นเพียงพื้นที่ที่มีต้นไม้เท่านั้น หากแต่คือวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ป่าเป็นส่วนหนึ่งของการทำมาหากิน การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ได้ใช้แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับธรรมชาติและมนุษย์ ชุมชนใช้ความเชื่อเรื่องผิขุนน้ำดูแลป่าต้นน้ำทั้งหมดและป่าอื่นๆ ล้วนแต่เป็นที่สิงสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้พิทักษ์รักษา ดังนั้น จึงเป็นการไม่สมควรที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะเข้าไปรบกวน การเข้าไปใช้ทรัพยากรในป่าบริเวณดังกล่าวจึงต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พอใจและไม่ลงโทษระบบการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรวางอยู่บนพื้นฐานของจารีตประเพณีและกฎเกณฑ์ที่ไม่ได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหากแต่ตั้งสอนสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

อีโฆ่ กลุ่มผู้อาวุโส ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านจะทำหน้าที่บริหารจัดการและตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ต่างๆ ของชุมชน บนฐานของจารีตประเพณีเดิม

ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นเสมือนกฎระเบียบที่เป็นตัวกำหนดและควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ทำให้ทุกคนให้ความร่วมมือช่วยเหลือเพื่อแบ่งปันกัน แลกเปลี่ยน มีอุดมคติ ความเชื่อร่วมกัน มีจิตสำนึกร่วมกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมโดยถือว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีการสื่อสารทำความเข้าใจกันในประเด็นปัญหา โดยการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมแสดงความคิดเห็นมีการจัดการที่คนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน ทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรและกำหนดทิศทางของชุมชนตนเองได้ ทำให้เกิดความร่วมมือและเป็นพลังในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และสามารถจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรในอนาคต เพราะคนถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการ ทรัพยากร การพัฒนาคนโดยให้คนในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดระบบคุณค่า กติกาและวางแผนการใช้ทรัพยากร ภายใต้ผลประโยชน์ร่วมกันตามระบบสิทธิร่วมกันของชุมชน เป็นทิศทางหลักของการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรอย่างยั่งยืนต่อไป

2.3 กลไกระบบฐานอำนาจ

2.3.1 ฐานอำนาจในชุมชน

2.3.1.1 ผู้นำตามธรรมชาติ เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลที่มีการประพฤติปฏิบัติตัวดี เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน ผู้นำตามธรรมชาติมีบทบาทของการมีอำนาจเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชน จากการวิจัยพบว่า อำนาจภายในชุมชนมีพลังอำนาจอยู่ 2 กลุ่มคืออำนาจที่ได้มาจากทางการ และอำนาจที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ อำนาจทั้งสองกลุ่มนี้ มีการเชื่อมโยงกันกล่าวคือ กลุ่มอำนาจที่ได้มาจากทางการ ในเวลาเดียวกันก็เกิดอำนาจตามธรรมชาติซ้อนทับขึ้นมาเพราะผู้นำทางการหลายคน เป็นคนที่ชาวบ้านได้ให้ความเคารพนับถือ เกรงออกเกรงใจและยอมรับจึงมีบทบาทเป็นผู้นำตามธรรมชาติอีกบทบาทหนึ่งอยู่ในตัวบุคคลเดียวกัน กลไกที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้งของชุมชนที่ศึกษา คือผู้นำตามธรรมชาติ โดยเฉพาะผู้นำทางความคิดที่ชวนชาวบ้านคิดและวิเคราะห์ปัญหาและผลกระทบต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้น รวมทั้งหาแนวทางในการแก้ไขร่วมกับชาวบ้าน บทบาทสำคัญๆ ของผู้นำทางความคิดได้แก่ การสร้างจิตสำนึกชาวบ้านให้ลุกขึ้นมาแก้ปัญหาร่วมกัน ผู้นำนอกจากจะสามารถควบคุมและรักษากฎระเบียบต่างๆ ของชุมชนได้แล้ว ยังสามารถปรับใช้ภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสภาพการณ์ทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การทำงานของผู้นำอยู่บนฐานของการรักษาผลประโยชน์ของชุมชนโดยส่วนรวมเป็นหลัก ผู้นำตามธรรมชาติยังเป็นกลไกนำในการรักษา จารีตประเพณีและวิถีของคนรุ่นก่อนไปสู่คนรุ่นหลังในชุมชน ซึ่งมีผลทำให้คนในชุมชน

มีความเคารพนับถือ สามารถกล่าวคำตักเตือน ชี้แนะและยุติข้อพิพาทในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ จารีตประเพณี ในวิถีชุมชนได้ ผู้นำทางศาสนาเป็นกลไกในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของคนในชุมชนโดยใช้หลักศาสนาที่ว่าด้วยการรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง เป็นผู้นำทางความคิดในการขัดเกลาพฤติกรรมของคนในชุมชน ให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ สามารถผ่อนปรนปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ในชุมชน นอกจากนี้ผู้นำที่เป็นทางการหรือผู้ใหญ่บ้านที่เป็นกลไกในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ทั้งคนในชุมชนด้วยกันเองและระหว่างชุมชนกับชุมชนอื่น โดยมีการประสานงานกับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องมาสนับสนุนการดูแลจัดการทรัพยากรในชุมชน โดยมีกฎหมายรองรับเพื่อยืนยันความชอบธรรมในการจัดการกับชุมชนท้องถิ่นใกล้เคียง ไม่ให้รุกล้ำเข้ามาในพื้นที่เขตดูแลจัดการทรัพยากรของชุมชน

2.3.1.2 ผู้นำที่เป็นทางการ คือบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้ง และมอบอำนาจให้โดยอัตโนมัติจากรัฐ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน บทบาทหน้าที่ของผู้นำที่เป็นทางการ คือการเข้าร่วมประชุม ผู้นำในการจัดกิจกรรมทางสังคม เมื่อชาวบ้านมีปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติก็จะมาปรึกษาหารืออยู่เป็นประจำ ในจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ที่นำเอาความรู้ความเชื่อทางจารีตประเพณีเดิมมาปฏิบัติ และความรู้ใหม่ วิถีปฏิบัติใหม่ เช่น วิถีของผู้ใหญ่บ้านมาปรับใช้ปฏิบัติร่วมกัน โดยใช้ฐานของความรู้ภูมิปัญญาเดิมในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร กลไกระบบฐานอำนาจชุมชน เมื่อคนท้องถิ่นเริ่มตระหนักเห็นและเข้าใจปัญหา จึงได้ริเริ่มสร้างกลไกท้องถิ่นเข้ามาจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ความหวังในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอย่างเป็นรูปธรรมจึงเกิดขึ้น เมื่อองค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามามีบทบาทในการประสานงาน และสนับสนุนให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในลุ่มน้ำ และการก่อรูปคณะกรรมการลุ่มน้ำ ที่ประกอบด้วยภาคีเครือข่ายในท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำท้องถิ่น นักพัฒนาเอกชน สมาชิก อบต. และผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น ร่วมเป็นกลไกในการแก้ปัญหา โดยการศึกษาข้อมูล ความรู้ ความจริง ที่เกิดขึ้น ในลุ่มน้ำเพื่อนำไปสู่การวางแผนการแก้ไขปัญหาพร้อมกันอย่างมีเหตุผล

2.3.2 ฐานอำนาจรัฐ

การจัดการความขัดแย้งโดยใช้อำนาจรัฐในลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ยังเป็นการรวมศูนย์การจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยผ่านนโยบายและกฎหมาย เช่น การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติอมต้อย นอกจากนี้รัฐยังใช้แนวคิดทางวิทยาศาสตร์เป็นกรอบในการดำเนินงาน โดยมองว่าความเสื่อมโทรมของทรัพยากร เกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากรบนพื้นที่สูง การบุกรุกใช้พื้นที่ป่าเพื่อการเกษตร การทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขาเผ่าต่างๆ ไฟป่า ฯลฯ มาตรการที่รัฐใช้ในการแก้ไขปัญหา เช่น ใช้เกณฑ์การกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ โดยนำปัจจัยทาง

กายภาพมาเป็นตัวกำหนด เช่น ใช้สภาพภูมิประเทศ ระดับความลาดชัน ความสูงจากระดับน้ำทะเล ลักษณะทางธรณีวิทยาและปฐพีวิทยาเป็นเกณฑ์ในการจำแนกพื้นที่ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน ซึ่งมีเกณฑ์การใช้พื้นที่ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปและตั้งอยู่บนฐานของวัฒนธรรมกฎจารีตและเพณีของชุมชน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนอีกอันหนึ่ง คือ นโยบายปลูกป่าซึ่งดำเนินการโดยหน่วยจัดการต้นน้ำ อุทยานแห่งชาติแม่เงา นโยบายดังกล่าวสะท้อนชัดเจนถึงแนวคิดการจัดการทรัพยากร โดยรัฐ โดยเฉพาะการเน้นการจัดการทรัพยากร ไม่ได้เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชน หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน มาใช้ในการดำเนินงานเลย การกระทำดังกล่าวเกิดการซ้อนทับระหว่างพื้นที่ปลูกป่ากับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน และส่งผลกระทบต่อชุมชน คือ การสูญเสียพื้นที่ทำกิน โดยเฉพาะไร่มุมนเวียน ทำให้เกิดปัญหาความมั่นคงทางด้านอาหาร การใช้อำนาจรัฐนอกจากไม่สามารถแก้ปัญหาการเสื่อมถอยของทรัพยากรได้แล้วยังนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐเพิ่มขึ้นการใช้ฐานอำนาจว่า ไม่มีกระบวนการพัฒนาชุมชนใดที่ประสบความสำเร็จถ้ามีการใช้ฐานอำนาจจากการบังคับ การลงโทษ หรือใช้อำนาจตามกฎหมายมาเกี่ยวข้องให้ประชาชนปฏิบัติตาม

2.4 องค์กรพัฒนาเอกชน

องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นอีกกลไกหนึ่งที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ซึ่งองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมตัวกันสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและหาทางออกร่วมกันจนทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งได้บางส่วน ไม่ว่าจะเป็นมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิริักษ์ไทย ที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่และกระตุ้นให้ชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมดูแลรักษาการจัดเวทีเพื่อการคลี่คลายและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากร และพยายามที่จะสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชนและประชาชนในการจัดตั้งเครือข่ายในการจัดการทรัพยากร ซึ่งถือเป็นมิติใหม่ที่พยายามที่จะหาทางที่รัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ทำงานลักษณะของความร่วมมือกันในการจัดการ ซึ่งต้องยอมรับว่าภายใต้การดำเนินงานของมูลนิธิริักษ์ไทย ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญต่อประเด็นในเรื่องทรัพยากรและการจัดการความขัดแย้งในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ดังเห็นได้จากที่มีการจัดตั้งกลไกคณะทำงานและองค์กรภาคีเครือข่าย มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกำหนดกฎระเบียบ คณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำ กำหนดแผนการดำเนินงานเครือข่าย อาทิ การจัดทำแผนที่ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน แผนงานด้านการป้องกันและฟื้นฟูทรัพยากรชุมชน ซึ่งการสนับสนุนการตั้งองค์กรชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน เพื่อเป็นผู้สำรวจ วิเคราะห์สาเหตุ และผลกระทบด้วยตนเอง นับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ทำให้องค์กรชุมชนค้นพบศักยภาพ และพลังความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาที่มีความเชื่อมโยงกัน

ในหลายชุมชนที่นำไปสู่การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร เช่น ความขัดแย้งระหว่างชุมชนและระหว่างชุมชนกับรัฐด้านการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจที่เครือข่ายสามารถจัดการความขัดแย้งดังกล่าวได้ ซึ่งนำไปสู่ความร่วมมือในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนในอนาคต

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการใช้แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้กฎระเบียบของชุมชน ประกอบด้วย

3.1 การใช้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรโดยกฎระเบียบของชุมชน เป็นการใช้ทุนทางสังคม การใช้จารีตประเพณี การเคารพซึ่งกันและกันอาจเป็นเพราะคนในชุมชนนั้นเป็นเครือญาติที่มีความเหนียวแน่นทางสังคม วัฒนธรรม ทำให้การควบคุมทั้งในทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นไปตามวิถีของชุมชน ชุมชนมีวิถีคิดในการจัดการความขัดแย้งโดยใช้ความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ให้ความสำคัญกับความสามัคคี ประองคอง ความรักที่เกาะเกี่ยวกันเป็นปีกแผ่น การช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้อเฟื้อกันในชุมชน การจัดการความขัดแย้งในครอบครัวและเครือญาติตามรูปแบบของชุมชนชาติพันธุ์ที่ไม่ให้มีการเรียกร้องค่าปรับค่าเสียหายกันภายในครอบครัวและเครือญาติ โดยใช้หลักการประนีประนอมขอโทษ การให้อภัยและการอโหสิกรรมกัน เพราะกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงมีการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนและเครือญาตินอกชุมชน

3.2 เป็นวิธีการที่ชุมชนคุ้นเคย เข้าถึงได้ง่าย ไม่เสียเวลาและค่าใช้จ่าย แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้ฮีโร่และสภาผู้อาวุโสในชุมชนจะให้ความสำคัญผู้นำทางธรรมชาติหรือผู้อาวุโสในชุมชน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ในเชิงความร่วมมือที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน แนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรโดยใช้ฮีโร่และสภาผู้อาวุโสในชุมชนในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งเป็นวิธีการระงับความขัดแย้งในชุมชนมานานแล้ว เป็นสิ่งที่ชาวบ้านคุ้นเคยและเข้าถึงได้ง่ายกว่า ไม่เสียเวลาและค่าใช้จ่าย คน กูร์ฉิมเห็นว่า เป็นระบบที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ในทางปฏิบัติสามารถระงับความขัดแย้งด้านทรัพยากรได้ดี ฮีโร่และสภาผู้อาวุโสยังใช้ระบบคุณธรรมใช้ความเมตตาและสันติวิธีในการระงับความขัดแย้งด้วยหลักการประนีประนอมเป็นระบบที่ใช้มิติทางวัฒนธรรมชุมชน และมุ่งให้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข สร้างความสามัคคีประองคองให้เกิดขึ้นในชุมชน เป็นชุมชนที่ร่มเย็นเป็นสุข มั่นคงสร้างสังคมให้เกิดการประนีประนอมสู่ความเป็นอยู่อย่างอบอุ่นร่วมเย็นแก่ลูกหลาน เมื่อนำกูร์ฉิมมาไต่สวนทวนความ แล้วชี้ให้เห็นว่าใครถูกใครผิด ก็จะสั่งสอนให้อยู่ร่วมกัน สอนให้ปรับตัวให้เข้ากับสังคมหมู่บ้าน มีการปรับไหมไถ่โทษ แล้วประนีประนอมให้เข้ากันและกัน ทั้งสองฝ่ายก็อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันอย่างป็นสุข โดยอาศัยค่านิยม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำคัญของชุมชน เช่น

การเคารพยำเกรงผู้อาวุโส การให้อภัยกันตามหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา คู่กรณีใช้วิธีการประนีประนอมยอมความโดยตกลงกันเองโดยมีผู้อาวุโสหรือฮีโร่ใกล้เคียงให้ ทำให้ความขัดแย้งระงับลงด้วยดี โดยความสมัครใจของคู่กรณีเพื่อความโกรธแค้น ความขุ่นข้องหมองใจหมดสิ้นไป

2.4 ความขัดแย้งด้านทรัพยากรป่าไม้ กรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนชาติพันธุ์กับรัฐที่จับกุมชาวบ้านที่ไปตัดไม้สร้างบ้าน

2.4.1 สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างชุมชนชาติพันธุ์กับรัฐ จากการศึกษาพบว่ากรณีที่เป็นจับกุมชาวบ้านที่ไปตัดไม้สร้างบ้านที่บ้านแม่หลองได้เป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ จากการสัมภาษณ์นายพงษ์เจริญ หย่าจ้อ นายกองค้ำการบริหารส่วนตำบลบงกล่าวไว้ว่า จากการที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกุมชาวบ้านที่ตัดไม้สร้างบ้านในหลายๆ ชุมชน ซึ่งหมู่บ้านมีกฎระเบียบในการจัดการดูแลป่าร่วมกันในชุมชน ชาวบ้านที่จะตัดไม้มาทำบ้านจะต้องเข้าไปตัดในเขตป่าใช้สอยเท่านั้น และต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านก่อนทุกครั้ง จึงจะตัดไม้มาได้ ต้นปี 2552 ชาวบ้านในหมู่บ้านแม่หลองได้จะสร้างบ้าน จึงได้ขออนุญาตคณะกรรมการหมู่บ้านเข้าไปตัดไม้มาเพื่อสร้างบ้านในเขตป่าใช้สอย ซึ่งปฏิบัติตามกฎระเบียบการใช้ป่าของหมู่บ้านตามขั้นตอนทุกประการ หลังจากที่เลือกต้นไม้ได้ก็ทำการ โคนและอยู่ระหว่างการแปรรูปไม้ ก็มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้และตำรวจหลายนายเข้าไปเพื่อจะจับกุมชาวบ้าน ชาวบ้านได้พยายามทำความเข้าใจกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่จับกุมว่าชาวบ้านได้ทำตามระเบียบของหมู่บ้านทุกขั้นตอน ไม้ที่ตัดก็มีได้นำไปจำหน่ายแต่นำมาสร้างบ้านของตนเอง ซึ่งเจ้าหน้าที่ไม่ยอมรับฟังใดๆ พูดแต่เพียงว่าชาวบ้านทำผิดกฎหมายเขามีหน้าที่ต้องทำตามกฎหมาย จึงจำเป็นต้องยึดของกลางไปทั้งหมดและจับกุมชาวบ้านไปโรงพักที่อมก๋อย ชาวบ้านถูกจับกุม จึงไปขอร้องไม่ให้เอาเรื่องชาวบ้าน ถ้าเอาเรื่องอยู่กลัวว่าชาวบ้านบนดอยจะลงมาประท้วง กลัวชาวบ้านจะมานุกล้อมโรงพัก เรื่องจะบานปลายผลจากการเข้ามาจับกุมของเจ้าหน้าที่รัฐทำให้ชาวบ้านรู้สึกไม่มั่นคงในการควบคุมและจัดการป่าชุมชนที่ชุมชนเคยมีอำนาจจัดการมาก่อน ชาวบ้านที่ได้ตัดไม้มาสร้างบ้าน นายจ้อ โป๊ะ วสุทนต์ผู้ใหญ่บ้านแม่หลองได้ กล่าวว่า “บ้านเมืองเขาเคร่งครัดขึ้น เดี่ยวตำรวจ เดี่ยวป่าไม้ เดี่ยวทหารเข้ามาหลายพวกจนจำไม่ได้ อีกหน่อยจะตัดไม้มาสร้างบ้านจะยากกว่านี้ เจ้าหน้าที่เขาจะไม่ยอมให้ตัดไม้มาสร้างบ้านแล้ว อีกไม่นานคงต้องซื้อไม้” ชาวบ้านตีความตามลัทธิชุมชนว่า รัฐในฐานะที่เป็นอำนาจนอกชุมชนและไม่ได้ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่า ย่อมไม่มีความชอบธรรมที่จะเข้ามาจับกุมชาวบ้านหรือยึดไม้ออกไปจากชุมชนได้

2.4.2 สาเหตุของความขัดแย้ง จากการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาจากสาเหตุดังนี้

2.4.2.1 การมีมุมมองที่แตกต่างกันตั้งแต่การสร้างกฎเกณฑ์ที่แตกต่างกันระหว่างรัฐกับชุมชนชาติพันธุ์ ซึ่งได้ชี้ให้เห็นถึงข้อขัดแย้งของวิถีคิดในเรื่อง สิทธิ โดยชุมชนมองในเรื่องสิทธิในการใช้ทรัพยากรเป็นของ “หน้าหมู” ที่ชุมชนต้องมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรอย่างเต็มที่ และมีการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าปัจเจกบุคคลที่อยู่ในชุมชนนั้นๆ จะเข้าไปใช้ทรัพยากรอย่างไร แต่รัฐมองในแง่ของกฎหมายว่าทรัพยากรเป็นของรัฐที่ต้องรักษา ประเด็นความชอบธรรมชุมชนชาติพันธุ์อ้างความชอบธรรมภายใต้กฎเกณฑ์ซึ่งมีสมมติฐานว่า คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้ ในขณะที่รัฐอ้างความชอบธรรมตามกฎหมายที่คนกับป่าอยู่ร่วมกันไม่ได้เพราะคนเป็นต้นเหตุของการบุกรุกทำลายป่า ในประเด็นสุดท้ายที่ถกเถียงกันเป็นเรื่องของอำนาจ โดยชุมชนยึดถือว่า อำนาจในการจัดการทรัพยากรต้องเป็นของชุมชน หรือเป็นอำนาจท้องถิ่น ซึ่งมีการยึดหลักจารีตประเพณีดั้งเดิมและกฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นใหม่ ในขณะที่รัฐจะใช้อำนาจทางกฎหมายในการจัดการความขัดแย้ง ความขัดแย้งจากการอ้างสิทธิจากหลายกฎเกณฑ์ทั้งกฎเกณฑ์ของชุมชนและกฎเกณฑ์ของรัฐ ทั้งนี้เพื่อเอื้อประโยชน์ให้กับตนเองสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้มากขึ้น

2.4.2.2 ค่านิยมในสร้างที่อยู่อาศัยแบบถาวร ในอดีตคนในชุมชนมีน้อยการสร้างที่อยู่อาศัยใช้วัสดุที่ไม่ถาวร เช่น ไม้ไผ่ ดองดึง แต่ปัจจุบันนิยมสร้างบ้านที่ถาวร โดยใช้ไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้สักมาสร้างบ้านทำให้มีการลักลอบตัดไม้เพื่อนำมาสร้างบ้านเพิ่มขึ้นทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ

2.4.2.3 ผลกระทบของความขัดแย้ง จากการศึกษาพบว่า ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างกฎหมายของรัฐกับกฎระเบียบของชุมชน ในชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยสาละวินที่อำนาจรัฐได้ขยายตัวออกกฎหมายในการควบคุมทรัพยากร ได้ส่งผลให้เกิดการซ้อนทับของกฎหมายกับประเพณีที่มีอยู่ก่อนแล้วและได้ขยายวงกว้างไปทุกชุมชน จากสถานการณ์ความขัดแย้งที่เจ้าหน้าที่รัฐจับกุมชาวบ้าน กลับส่งผลให้ชาวบ้านปฏิบัติไปในทิศทางที่รัฐไม่ต้องการ คือการเข้าไปตัดไม้มากขึ้นเพราะชาวบ้านรู้สึกถึงความไม่มั่นคงในสิทธิของตนว่าจะสามารถเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ได้อีกต่อไป การจับกุมชาวบ้านยังได้สร้างเงื่อนไขให้ชาวบ้านต้องเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐโดยตรง เจ้าหน้าที่รัฐใช้หลักการของรัฐโดยถือว่ารัฐมีอำนาจในการควบคุมจัดการป่าของชุมชนซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวน ป่าไม้เป็นป่าของทุกคนในประเทศไทย ไม่ได้เป็นของหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งจึงเข้ามาควบคุมการใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นชาวบ้านแม้จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของชุมชนแล้วก็ยังถูกจับกุม ทั้งนี้เพราะกฎเกณฑ์ตามประเพณีของชุมชน มีความขัดแย้งกับกฎหมายของรัฐทำให้เกิดความขัดแย้งด้านทรัพยากรในพื้นที่มากขึ้น

แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่ชุมชนเลือกใช้ประกอบด้วย ดังนี้

1. แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้การต่อรองกับรัฐ จากการศึกษาพบว่า กรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐในการจับกุมชาวบ้านที่ตัดไม้มาสร้างบ้าน จากความขัดแย้งดังกล่าวต่างฝ่ายต่างมองว่าฝ่ายคนถูกละเมิด คือทางรัฐใช้อำนาจกดขี่ชาวบ้านเพราะมองว่าชาวบ้านรุกล้ำพื้นที่ป่าขณะที่ชาวบ้านมองว่ารัฐเป็นฝ่ายกดขี่โดยไม่มองปัจจัยเรื่องการเข้ามาอยู่ก่อนของชาวบ้าน ภายใต้สถานการณ์การจับกุมการตัดไม้มาสร้างบ้าน ผู้นำทางการพยายามเข้ามาทำหน้าที่ต่อรอง แต่ได้ผลเฉพาะกับรัฐท้องถิ่น โดยในการต่อรองกันได้ใช้วิธีเจรจาหาข้อตกลงเพื่อปรับกฎเกณฑ์ที่ใช้อยู่ให้เป็นที่ยอมรับของเจ้าหน้าที่รัฐมากขึ้น โดยสร้างข้อตกลงกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นว่า เมื่อชาวบ้านขออนุญาตใช้ไม้ปลูกบ้านกับผู้นำทางการแล้ว ผู้นำทางการจะแจ้งกับเจ้าหน้าที่ เพื่อละเว้นหรือผ่อนผันให้ชาวบ้าน รวมทั้งสร้างข้อตกลงใหม่กับชาวบ้านว่า ไม้ที่ตัดต้องนำมาปลูกบ้านจริงไม่ได้นำไปขาย จากการเจรจาต่อรองที่เกิดขึ้นเมื่อวิเคราะห์แล้ว พบว่าชาวบ้านได้อาศัยหลักสิทธิในหลายลักษณะมาต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐ ขณะเดียวกันก็อ้างความชอบธรรมจากหลายหลักการเพื่อยืนยันสิทธิของตน ชาวบ้านยืนยันว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นสิทธิของชุมชน หมายถึงชุมชนมีอำนาจในการจัดการป่า โดยใช้กฎเกณฑ์ตามจารีตประเพณี หรือสร้างกฎเกณฑ์ใหม่มาควบคุมการใช้และอนุรักษ์ป่า ซึ่งจะอนุญาตให้เฉพาะสมาชิกของชุมชนเท่านั้น ทั้งนี้ผู้ดูแลป่าเท่านั้นที่จะมีสิทธิได้รับประโยชน์จากป่าภายใต้ขอบเขตบริเวณที่ตนได้ปกป้องรักษา ชาวบ้านได้อาศัยแนวคิดดังกล่าวต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐ การอ้างดังกล่าวนี้มีนัยว่ารัฐไม่ได้เป็นผู้รักษาหรือปกป้องป่า รัฐจึงไม่มีอำนาจที่จะเข้ามาจับกุม หรือยึดไม้ของชาวบ้าน ขณะเดียวกันผู้นำทางการก็ใช้สิทธิดังกล่าวต่อรองกับรัฐท้องถิ่น เพื่อจะอนุญาตให้ชาวบ้านได้ใช้ไม้มาปลูกบ้าน โดยถือว่าสิทธิดังกล่าวเกิดจากเป็นผู้ดูแลรักษาป่าของคนในชุมชน ดังนั้นผู้ดูแลจึงสมควรเป็นผู้รับประโยชน์

นอกจากนั้นยังพบว่า ในขณะที่ชาวบ้านและผู้นำทางการ ได้อ้างสิทธิหลายหลักการ เพื่อจะต่อรองให้เจ้าหน้าที่รัฐ ได้ยอมรับสิทธิในการใช้และการอนุรักษ์ของตนนั้น ในเวลาเดียวกันก็พยายามต่อรองวิธีการปฏิบัติต่อชาวบ้าน ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐได้ใช้ความรุนแรงในการจับกุม ให้เปลี่ยนมาเป็นวิธีการที่ประนีประนอมมากขึ้นในการจับกุม ส่วนเจ้าหน้าที่รัฐได้ใช้หลักการของรัฐมาตอบโต้กับชาวบ้านเช่นกัน โคนถึว่ารัฐมีอำนาจในการควบคุมจัดการป่าซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวน รัฐมองว่าเป็นป่าของทุกคนในประเทศไทย ไม่ได้เป็นของหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่ง จึงเข้ามาควบคุมการใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ดังนั้นแม้แต่กฎเกณฑ์ที่ผู้นำทางการ ได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐสร้างขึ้น ก็ได้สอดแทรกอำนาจการจัดการของรัฐอยู่ ดังเช่น การตัดไม้เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือน ชาวบ้านยังต้องขออนุญาตกับเจ้าหน้าที่ ขณะเดียวกันกฎเกณฑ์ดังกล่าวก็ไม่ได้รับการยอมรับตามกฎหมาย เป็นเหตุให้

แม้ชาวบ้านจะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ชุมชนแล้วก็ยังถูกจับกุม ทั้งนี้เพราะกฎเกณฑ์ตามประเพณีของชาวบ้านมีความขัดแย้งกับกฎหมายของรัฐ

ดังนั้นในสถานการณ์ที่มีการเผชิญหน้ากับรัฐเข้มข้นขึ้น ชาวบ้านพยายามอ้างความชอบธรรมจากหลักสิทธิหลายประการ และพยายามประนีประนอมโดยปรับหลักประเพณีให้เป็นที่ยอมรับของทางการมากขึ้น อีกทั้งในกระบวนการต่อรองชุมชนชาติพันธุ์ได้แสดงให้เห็นถึงความต้องการในการต่อยุทธอำนาจท้องถิ่นของตน โดยเลือกที่จะจัดการกับปัญหาภายในมากกว่าที่จะให้รัฐเข้ามาเป็นผู้จัดการปัญหาให้ สอดคล้องกับ ชศ สันตสมบัติ (2543) ในพลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย พบว่า ความลักลั่นระหว่างกฎหมายของรัฐกับจารีตประเพณีของชุมชนท้องถิ่น เป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งมีแนวโน้มรุนแรงมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ทางออกที่ดีที่สุดคือ กฎหมายของรัฐ และจารีตประเพณีของชุมชนจะต้องไปด้วยกัน

2. กลไกที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งประกอบด้วย

2.1 กลไกทางสังคมได้แก่ ผู้นำที่เป็นทางการ และกลไกเจ้าหน้าที่ของรัฐ จะเห็นได้ว่านอกจากกลไกในชุมชนแล้วชุมชนยังใช้กลไกอำนาจรัฐในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรในการจัดการความสัมพันธ์กับชุมชนใกล้เคียง โดยการยืนยันสร้างความชอบธรรมทางกฎหมายของรัฐให้มารองรับพื้นที่เขตดูแลจัดการทรัพยากรของชุมชน ไม่ให้ชุมชนใกล้เคียงเข้ามารุกล้ำโดยพลการได้ ชุมชนที่ศึกษาใช้กลไกของรัฐเป็นกลไกสุดท้ายในการจัดการความขัดแย้งเมื่อชาวบ้านพยายามจะจัดการด้วยตนเองแล้วไม่สำเร็จ ชุมชนจะใช้กลไกของรัฐเป็นกลไกที่หนุนเสริมกลไกในชุมชนในการดูแลจัดการทรัพยากรของชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีทรัพยากรที่เพียงพอต่อการใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคตต่อไปอย่างยั่งยืน

2.2 กลไกฐานอำนาจรัฐ ปัจจัยด้านเวลาที่เร่งรัดทำให้การทำงานเร่งรีบบางกิจกรรมต้องอาศัยกระบวนการทำความเข้าใจ เรียนรู้ ไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ความทุรกันดารของสภาพพื้นที่ทำให้เจ้าหน้าที่เข้าไปปฏิบัติงานได้ยากลำบาก ด้วยระบบที่มีมาอย่างยาวนานได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการรวมศูนย์ที่ยากต่อการนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ภาครัฐจะเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ขาดการวางแผนร่วมกันอย่างแท้จริงระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ขาดความไม่ต่อเนื่อง และไม่ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน ขาดความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงาน ขาดการกระจายความรับผิดชอบให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขาดการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและขาดความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับขั้นตอนและรูปแบบการมีส่วนร่วม ส่วนใหญ่เข้าใจว่าการมีส่วนร่วมคือการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเท่านั้น

3. ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการใช้แนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้การต่อรองกับรัฐ เป็นการเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร จากการที่รัฐใช้

กฎหมายในการจับกุมชาวบ้านที่ไปตัดไม้สร้างบ้านทำให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านจากคนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบ ชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งกันระหว่างกฎระเบียบของชุมชนกับกฎหมายของรัฐ เพื่อสร้างเงื่อนไขต่อรองกับรัฐและสร้างความชอบธรรมในการแก้ไขปัญหาเป็นความพยายามของชุมชนที่จะให้รัฐยอมรับความสามารถและศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชนด้วยตนเอง

กล่าวโดยสรุป ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยสาละวิน ได้เกิดความขัดแย้งด้านทรัพยากรระหว่างชุมชนกับรัฐ ความขัดแย้งระหว่างชุมชน ซึ่งชุมชนชาติพันธุ์ได้ใช้แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งแบบสันติวิธีใช้มิติทางวัฒนธรรมโดยใช้เครือข่าย ภูมิปัญญาและความเชื่อ การประนีประนอมระหว่างคู่กรณีและกฎระเบียบของชุมชน และใช้กลไกทางสังคมความสัมพันธ์ฉันเครือญาติ ระบบผู้อาวุโส ที่เป็นรากฐานมั่นคงของชุมชน บนฐานคิดการอยู่ร่วมกันของคนกับธรรมชาติที่มีผลต่อทัศนคติและแบบแผนการใช้ทรัพยากร มาประยุกต์ใช้ในการลดความขัดแย้งและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทั้งชุมชน ภาครัฐและเอกชน ที่ใช้โครงการพัฒนาด้านแบบการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อำเภอแม่ก้อย จังหวัดเชียงใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน โดยมีกลไกทางสังคม กลไกทางวัฒนธรรม กลไกฐานอำนาจทั้งฐานอำนาจชุมชนและฐานอำนาจรัฐในการขับเคลื่อนการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ซึ่งกลไกที่ใช้จัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ชุมชนไม่สามารถใช้กลไกใดกลไกหนึ่งอย่างโดดๆ ได้ แต่ได้ใช้กลไกอื่นๆ เข้ามาหนุนเสริมในการจัดการความขัดแย้ง แต่กลไกที่สำคัญคือกลไกทางสังคม และกลไกทางวัฒนธรรม ประกอบไปด้วยผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ภูมิปัญญาความเชื่อ กฎระเบียบของชุมชน ซึ่งสามารถควบคุมความขัดแย้งให้อยู่ในวงแคบไม่รุนแรงมากนัก ความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ทุกชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาพบว่า สถานการณ์ความขัดแย้งยังคงดำรงอยู่ทุกแห่ง จะแตกต่างกันที่ระดับของความรุนแรงแห่งความขัดแย้งเท่านั้น

การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน เป็นพลวัต กล่าวคือ การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรในหลากหลายรูปแบบ โดยใช้หลายๆ กลไกไม่มีข้อสรุปที่ตายตัวและหยุดนิ่ง แต่ชุมชนมีภูมิปัญญาที่เป็นศักยภาพมีความพร้อมมีประสบการณ์ที่จะจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรด้วยชุมชนเอง ที่สำคัญที่สุดชุมชนยังคงมีอำนาจในการควบคุมดูแลจัดการทรัพยากรต่างๆ ของตนเอง อำนาจดังกล่าวนับเป็นรากฐานที่จะนำไปสู่การสร้างและพัฒนาระบบการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพในรูปแบบบรรทัดฐานที่ปรากฏอยู่ในจารีตประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ หรือพิธีกรรมต่างๆ รัฐเองต้องเปิดทางเอื้ออำนวยให้ชุมชนมีสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยรัฐและองค์กร

เอกชนทำหน้าที่เป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวก เพื่อให้การดำเนินการดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้น ภายใต้วิถีชีวิตเดิมเชิงวัฒนธรรมและแนวทางใหม่ เป็นต้นว่า การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกันที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานและกฎเกณฑ์กติกาของความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันขึ้นมา พร้อมทั้งพัฒนากระบวนการบังคับทางสังคม และการขัดเกลาทางสังคมเพื่อให้บรรทัดฐานดังกล่าวเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางและยั่งยืน และการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์แบบแนวราบขึ้นมา เพื่อสนับสนุนและทดแทนความสัมพันธ์ในระบบเครือข่ายที่มีบทบาทน้อยลงเมื่อเทียบกับในอดีต เพื่อให้สมาชิกได้สร้างความร่วมมือกันทำให้สามารถฉีกกำลังกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้ รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกสาธารณะและความไว้วางใจกัน สร้างกระบวนการเรียนรู้ใหม่ร่วมกันของชุมชนที่มีได้ตัดทอนจากภูมิปัญญาเดิม แต่กลับนำความรู้สมัยใหม่มาบูรณาการกัน ได้อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักการสร้างความเป็นธรรมในสังคมบนฐานคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งทำให้เกิดความร่วมมือและพลังในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

ตอนที่ 2 วิเคราะห์จุดแข็ง และจุดอ่อนของแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยสาละวิน

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากผลลัพธ์ที่เกิดจากการใช้แนวทางและวิธีการแต่ละแนวทางในการจัดการความขัดแย้งในตอนต้นที่ 2 มาวิเคราะห์จุดแข็ง และจุดอ่อนของแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ผู้วิจัยจึงนำแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวินมาวิเคราะห์จุดแข็ง และจุดอ่อน โดยกำหนดแนวคิดและหลักการเป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์จุดแข็ง และจุดอ่อนดังนี้

1. หลักการมีส่วนร่วมของชุมชน
2. หลักการใช้เครือข่ายที่เข้มแข็ง
3. หลักการใช้มิติทางสังคมและวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้ง

แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้ง โดยใช้เครือข่ายลุ่มน้ำ จุดแข็ง

1. หลักการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย

1.1 สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้เกิดแนวร่วมหลายๆ ชุมชนที่มีขอบเขตกว้างขวางที่เกินกว่ากำลังของคนในชุมชนจะแก้ไขได้หมด เกิดองค์กรชุมชนที่ประชาชนในชุมชนรวมตัวกันสร้างขึ้นเอง ไม่ใช่องค์กรที่คนอื่นสร้างให้ มีความรู้สึกว่าเป็น พวกเดียวกัน กินแม่น้ำเดียวกัน ใช้ป่าผืนเดียวกัน ใช้วิถีคิดแบบองค์รวม ต่างตระหนักรู้ว่า ทรัพยากรในระบบนิเวศต่าง

เชื่อมโยงและส่งผลกระทบต่อถึงกันทั้งสิ้น และเห็นพ้องกันว่า การดูแลรักษาทรัพยากร ไม่อาจทำได้ โดยลำพังเพียงชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพราะปัญหาความขัดแย้งไม่ว่าเกิดขึ้นในชุมชนใดย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนตลอดกลุ่มน้ำ ใช้วิธีการที่หลากหลาย ใช้พื้นที่เป็นสถานที่ดำเนินการ ใช้ประเด็นปัญหาเป็นกิจกรรมขับเคลื่อน

1.2 สร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน สร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน ทำให้เกิดจิตสำนึกหรือค่านิยมร่วมของคนในชุมชน ความรัก ความผูกพันต่อท้องถิ่นของตนเอง ความคิดที่รักและหวงแหนทรัพยากร ต้องการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี สิ่งเหล่านี้เป็นจิตสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชนเป็นตัวแปรสำคัญในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร การสร้างเครือข่ายช่วยเหลือสนับสนุนกันและกัน การมีแนวร่วมของชุมชนอื่นๆ และเป็นปัญหาที่มีขอบเขตกว้างขวาง ขอบเขตของชุมชนที่เกินกว่ากำลังของคนในชุมชนจะแก้ไขได้หมด ที่มีความคิดไปในทิศทางเดียวกัน

2. หลักการใช้เครือข่ายที่เข้มแข็ง ประกอบด้วย

2.1 เพิ่มอำนาจต่อรองทำให้มีพลังเพิ่มขึ้นมีอำนาจต่อรองและการเข้าถึงทรัพยากร อย่างเป็นธรรม การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเป็นการเพิ่มอำนาจต่อรองกับรัฐและภาคเอกชน มีกฎระเบียบในการจัดการความขัดแย้งร่วมกันทำให้เกิดภาคีความร่วมมือในระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง ทำให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน

2.2 ทำให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งที่ตนเองเผชิญอยู่ ผลกระทบจากปัญหา จึง สร้างความรู้สึกร่วมที่จะรับผิดชอบต่อปัญหาร่วมกัน โดยการระดมสรรพกำลังความคิด วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหา ด้วยความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน กินแม่ น้ำเดียวกัน ใช้ป่าผืนเดียวกัน

2.3 เสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนและองค์กรชุมชน เครือข่ายยังเป็นเครื่องมือยึดโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน โดยมีสายน้ำเป็นตัวเชื่อมให้มีความผูกพันร่วมกันที่จะเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์และแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้งในการร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติการและการติดตามประเมินผล ตลอดจนการรับผลประโยชน์ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน การมีส่วนร่วมเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการปรับเปลี่ยนเรียนรู้และการจัดการความขัดแย้งของชุมชนเอง

3. หลักการใช้มิติทางสังคมและวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้ง ประกอบด้วย

3.1 ใช้ทุนทางสังคมในการจัดการความขัดแย้ง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความเป็นเครือญาติ ความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน มีวัฒนธรรม ความเชื่อเหมือนกัน สมาชิกกลุ่มน้ำ

เดียวกัน ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานการตกลงร่วมกัน การจัดการความขัดแย้งใช้ทุนทางสังคม ความเชื่อ ความไว้วางใจ ระบบคุณค่า การเกื้อกูลเอื้ออาทร เป็นพลังที่สำคัญในการสร้างจิตสำนึกร่วมที่ปรารถนาให้ชุมชนได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ให้มีความเห็นอกเห็นใจกัน ให้อภัยกัน การจัดการความขัดแย้งจึงใช้หลักการประนีประนอมมากกว่ามุ่งแพ้-ชนะ ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้งในการร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติการและการติดตามประเมินผล ตลอดจนการรับผลประโยชน์ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน การมีส่วนร่วมเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการปรับเปลี่ยนเรียนรู้และการจัดการความขัดแย้งของชุมชนเอง

3.2 สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน การที่เครือข่ายมีการกำหนดกฎกติการ่วมกัน เพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติและเป็นข้อตกลงร่วมกันการมีอุดมการณ์ร่วมกันในการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายแนวราบ ที่มีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันมีการสร้างเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน จึงมีแนวโน้มเป็นองค์กรที่ยั่งยืนที่มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ใช้ศักยภาพขององค์กรเครือข่ายในการประสานทรัพยากรจากภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อสนับสนุนกิจกรรมของเครือข่าย มีกิจกรรมที่แก้ไขปัญหาได้จริงและสอดคล้องกับสภาพชุมชน

3.3 สร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน การรวมกันเป็นเครือข่ายทำให้คนในชุมชนมีวิธีการที่จะเรียนรู้และแก้ไขปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง เป็นการสร้างโอกาสที่ชุมชนจะเปิดรับความคิดใหม่ๆ ที่สามารถนำมาแก้ปัญหของชุมชน การเรียนรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากชาวบ้านได้จัดการสิ่งแวดล้อมในเรื่องของการแก้ปัญหาทำให้ได้ประสบการณ์ทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว ทำให้เกิดศักยภาพของภูมิปัญญาการเรียนรู้ที่เกิดจากการจัดการเรื่องต่างๆ ที่ผ่านมาเพื่อตอบสนองชาวบ้านด้วยตนเอง มีการสะสมและมีการสืบทอดความรู้ที่สามารถตอบปัญหาและการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้ในระดับหนึ่ง มีการผลิตซ้ำการคิดค้น และประยุกต์กับความรู้ที่ได้จากภายนอก การลองผิดลองถูกอยู่ตลอดเวลาเป็นหนทางในการเสริมกระบวนการพึ่งตนเองของชาวบ้านและชุมชนในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร

จุดอ่อน

1. หลักการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

1.1 ชุมชนยังไม่เห็นบทบาทการมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายที่ชัดเจน ส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจยังมีน้อย เครือข่ายยังขาดการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ภาครัฐและภาคเอกชน ขาดการสนับสนุนให้เกิดความสัมพันธ์ในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการจัดการทรัพยากรทั้งระบบลุ่มน้ำ มีเพียงชุมชนบางส่วนเท่านั้นที่รวมตัวกันเป็นเครือข่าย

ได้อย่างเข้มแข็ง การทำงานของเครือข่ายยังขาดความต่อเนื่อง สมาชิกของเครือข่ายขาดการวางแผน ร่วมกันในการติดตามผลการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ทำให้ชุมชนไม่ทราบความก้าวหน้า ในการดำเนินการว่าเรื่องกำลังดำเนินการไปถึงไหนแล้ว สมาชิกขาดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

1.2 การจัดการความขัดแย้งโดยใช้เครือข่ายระดับมหภาคยังมีน้อยขาดการเชื่อมโยง ไปยังเครือข่ายอื่นๆ ระดับสูงขึ้นไป กิจกรรมของเครือข่ายเป็นเพียงเวทีระหว่างแกนนำของชุมชนที่ เป็นสมาชิกเครือข่ายในกลุ่มน้ำเท่านั้น ประชาชนส่วนใหญ่ขาดโอกาสมีส่วนร่วมในการร่วมชุมนุม พบปะ ปรึกษาหารือให้ความคิดเห็น ริเริ่ม วางแผนและดำเนินกิจกรรม

2. หลักการใช้มิติทางสังคมและวัฒนธรรม กลไกทางสังคมโดยเฉพาะความเป็นเครือญาติ ที่นับวันจะถูกลดบทบาทลง สมาชิกของชุมชนมีเวลาทำกิจกรรมร่วมกันน้อยลงเมื่อเทียบกับในอดีต

แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งใช้ภูมิปัญญาและความเชื่อ

จุดแข็ง

1. หลักการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

1.1 สร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้ง โดยใช้ภูมิปัญญาและความเชื่อ ทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน ชุมชนเกิดความตระหนัก ร่วมกันมีความรู้สึกร่วมที่จะรับผิดชอบต่อปัญหาความขัดแย้งด้วยกัน ด้วยการผสมผสานความรู้ใน การจัดการความขัดแย้งที่มีอยู่เดิมที่ใช้วัฒนธรรม ความเชื่อ กับความรู้ใหม่ เช่น การสืบชะตาแม่น้ำ นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติและลดความขัดแย้งด้านทรัพยากร ใช้พิธีกรรมและความเชื่อเป็น เครื่องมือในการเชื่อมร้อยให้คนมาร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมกันทำ ร่วมกันกำหนด กฎระเบียบการใช้ทรัพยากรร่วมกัน พิธีกรรมก่อให้เกิดความสามัคคี และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างจิตสำนึกในการจัดการทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการสร้าง จิตสำนึกร่วมของชุมชน การตระหนักในการร่วมกันปกป้องผืนป่า แม่น้ำ รวมถึงให้คนรุ่นปัจจุบัน เห็นคุณค่าของทรัพยากรที่เปรียบเสมือนฐานชีวิตของชุมชนสร้าง การใช้ระบบคุณค่าและความเชื่อ ที่ตั้งอยู่บนรากฐานการตระหนักถึงความสำคัญและให้คุณค่ากับทรัพยากรการดำเนินชีวิตเน้นการ ปรับตัวและการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างสอดคล้องและสมดุล ความเชื่อเป็นเครื่องมือสำคัญยิ่ง ในการควบคุมและสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนปฏิบัติตามบรรทัดฐานของชุมชน ยังมีการถ่ายทอด และผลิตซ้ำภูมิปัญญาและความเชื่ออย่างต่อเนื่อง มีความสอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรม ของชุมชน

1.2 สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาและความเชื่อเป็น เครื่องมือในการเชื่อมโยงประสานประชาชนกลุ่มต่างๆ มาร่วมมือกันทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้คน ต่างวัย ต่างครอบครัว ต่างชุมชนได้ไปมาหาสู่กัน ได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ความเชื่อในสิ่งเหนือ

ธรรมชาติช่วยยึดโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนสร้างความเป็นปึกแผ่น และความสมานฉันท์ของคนในชุมชน ทำให้รู้สึกสามัคคี รู้จักการเคารพกติกาการอยู่ร่วมกัน ความขัดแย้งจึงลดน้อยลง ชุมชนได้ใช้ฐานอำนาจทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ มาเป็นเครื่องมือควบคุมทางสังคมของชุมชน ทำให้ความขัดแย้งลดน้อยลง วิธีการจัดการความขัดแย้งอยู่บนพื้นฐานภูมิปัญญาที่หลากหลายโดยมีการประยุกต์ใช้ความเชื่อ ภูมิปัญญา ที่ได้สั่งสมโดยการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม พิธีกรรมและกิจกรรมได้สร้างความเข้าใจ หล่อหลอมจิตสำนึกอุดมการณ์ร่วมของชุมชน ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคี และการช่วยเหลือเกื้อกูลบนพื้นฐานความเท่าเทียมกัน ความรู้สึกร่วมของชุมชนที่จะรับผิดชอบต่อปัญหาความขัดแย้งด้วยกัน

2. หลักการใช้เครือข่ายที่เข้มแข็ง ประกอบด้วย

2.1 เสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการความขัดแย้งของตนเอง การใช้มิติทางวัฒนธรรม การนำเอาภูมิปัญญาและความเชื่อ เดิมมาประยุกต์กับความรู้สมัยใหม่บูรณาการกันได้อย่างเหมาะสม เป็นต้นว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่นำเอาความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติมาประยุกต์ในการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำ เป็นกุศโลบายให้คนรักษาทรัพยากรน้ำ ใช้จารีตประเพณีของชุมชนเป็นเครื่องมือในควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ทำให้มีความขัดแย้งน้อยลง

การใช้ภูมิปัญญาและความเชื่อเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงประสานประชาชนกลุ่มต่างๆ มาร่วมมือกันทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้คนต่างวัย ต่างครอบครัว ต่างชุมชนได้ไปมาหาสู่กันได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติช่วยยึดโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนสร้างความเป็นปึกแผ่น และความสมานฉันท์ของคนในชุมชน ทำให้รู้สึกสามัคคี รู้จักการเคารพกติกาการอยู่ร่วมกัน ความขัดแย้งจึงลดน้อยลง ชุมชนได้ใช้ฐานอำนาจทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ มาเป็นเครื่องมือควบคุมทางสังคมของชุมชน ทำให้ความขัดแย้งลดน้อยลง วิธีการจัดการความขัดแย้งอยู่บนพื้นฐานภูมิปัญญาที่หลากหลายโดยมีการประยุกต์ใช้ความเชื่อ ภูมิปัญญา ที่ได้สั่งสมโดยการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม พิธีกรรมและกิจกรรมได้สร้างความเข้าใจ หล่อหลอมจิตสำนึกอุดมการณ์ร่วมของชุมชน ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคี และการช่วยเหลือเกื้อกูลบนพื้นฐานความเท่าเทียมกัน ความรู้สึกร่วมของชุมชนที่จะรับผิดชอบต่อปัญหาความขัดแย้งด้วยกัน

2.2 สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง กระบวนการที่ทำให้คนในชุมชน ต่างวัย ต่างชุมชน ต่างเชื้อชาติ ต่างภาษามาร่วมกันทำพิธีและเป็นสักขีพยาน กระบวนการเตรียมการเตรียมของพิธีกรรม ทำให้คนเหล่านี้ได้ปะทะสังสรรค์กัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ความเป็นอยู่ ความนึกคิด และวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน ที่สำคัญสร้างวัฒนธรรมแห่งการแบ่งปัน นั่นคือการแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์และแบ่งปันความดีให้กัน เมื่อบ้านใดมีกิจกรรมก็จะไปร่วม

กิจกรรมเพื่อเป็นการตอบแทนคุณความดีที่ได้ทำร่วมกัน เกิดการยึดโยงเป็นเครือข่ายอย่างเหนียวแน่น

3. หลักการใช้มิติทางสังคมและมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้ง ประกอบด้วย

3.1 การสืบทอดและผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำทำให้คนในชุมชนได้ร่วมกันสืบสานภูมิปัญญา วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนนำมาปรับใช้ใหม่ ถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ ทำให้มีการถ่ายทอดความหมายของพิธีกรรมและสืบสานทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งสัมพันธ์กับความคิดที่จะใช้ความเชื่อ ภูมิปัญญาและทุนทางวัฒนธรรมภายในชุมชนเป็นพื้นฐานในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง โดยการประยุกต์ใช้พิธีกรรมที่เคยยึดถือปฏิบัติร่วมกันมาผลิตซ้ำให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

3.2 สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน การจัดการความขัดแย้งโดยใช้ภูมิปัญญาและความเชื่อถือว่าเป็นทางเลือกในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่สอดคล้องกับฐานชีวิต ฐานวัฒนธรรมของชุมชน เป็นการตอกย้ำความเชื่อ โดยโยงไปหาสิ่งเหนือธรรมชาติ หล่อหลอมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ สามารถป้องกันปัญหาความขัดแย้งไม่ให้เกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นน้อยมาก

3.3 สร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนในเรื่องของการรวมกลุ่ม ในการประกอบพิธีกรรมคนในชุมชนต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันตั้งกฎเกณฑ์ทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้จากการคิด ทำซ้ำแล้วซ้ำเล่า ก่อให้เกิดเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน และหาทางออกร่วมกัน นำไปสู่การจัดการใหม่ ปัญญาใหม่ และการเรียนรู้ใหม่ๆ

จุดอ่อน

1. หลักการใช้มิติทางสังคมและมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้ง ประกอบด้วย

1.1 ชุมชนมีเวลาประกอบพิธีกรรมร่วมกันน้อยลง ปัจจุบันการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน มักเป็นเรื่องของผู้เฒ่า ผู้แก่ และมีการถ่ายทอดความหมายและคุณค่าในพิธีกรรมน้อยลง การปลูกจิตสำนึกเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยเวลาในการทำความเข้าใจอย่างมาก โดยเฉพาะชุมชนชาติพันธุ์ที่อยู่ห่างไกล ซึ่งยังด้อยโอกาสและถูกคุกคามด้วยแรงกดดันจากภาวะเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จนส่งผลให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำลายทรัพยากรและนำมาสู่ความขัดแย้ง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมโดยเฉพาะระบบการผลิตของชุมชนทำให้ระบบความเชื่อและคุณค่าต่างๆ ผันแปรไปจากเดิม รวมทั้งภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาเริ่มถูกลืมเลือนสูญหายไป

1.2 กลไกทางสังคม ผู้นำทางความคิดส่วนใหญ่เป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการบางครั้ง มีความขัดแย้งทางความคิดกับผู้นำที่เป็นทางการ ส่งผลให้กระบวนการทำงานไม่เป็นกระบวนการ เดียวกัน ผู้นำทางความคิดไม่สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมเชิงความคิดในชุมชนได้ กิจกรรมของ ชุมชนโดยหลักการต้องผ่านความเห็นชอบจากผู้นำทางการเสียก่อนจึงจะดำเนินการได้

แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยใช้การประนีประนอมระหว่างคู่กรณี

จุดแข็ง

1. หลักการใช้มิติทางสังคมและมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้ง ประกอบด้วย

1.1 ชุมชนคุ้นเคย เข้าถึงได้ง่าย ไม่เสียเวลาและค่าใช้จ่าย การประนีประนอมระหว่าง คู่กรณีอาศัยคนกลางในการเจรจาหาข้อยุติความขัดแย้ง มีการกำหนดกฎระเบียบร่วมกัน เพื่อยึดถือ เป็นแนวปฏิบัติและเป็นข้อตกลงร่วมกัน เมื่อมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบจะมีบทลงโทษตามที่ตกลงไว้ ในกฎระเบียบของชุมชน คนกลางเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้น และชี้้นำการแก้ปัญหา ความขัดแย้งระหว่างคู่กรณี มีการโน้มน้าวชักจูงว่าเป็นคนในชุมชนเดียวกัน ถ่มน้ำเดียวกัน ความเป็นเครือญาติกัน ถ้าทำผิดแล้วยอมรับผิดควรถูกให้อภัยกัน มีบางครั้งที่มีการดื้อแพ่ง ชุมชนจะใช้ วิธีหุบชิบนิทา ไม่คบค้าสมาคมด้วย เป็นการกดดันคนที่ทำผิด ส่วนใหญ่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบ ขององค์กรชุมชน ทำให้ความขัดแย้งลดลงหรือเกิดขึ้นน้อยมาก คู่กรณีต่างยอมรับข้อตกลงที่ได้มี การเจรจาอย่างเท่าเทียมกันและเป็นธรรม มีการหาทางออกร่วมกัน

1.2 สร้างความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้าน ทรัพยากรโดยการประนีประนอมระหว่างคู่กรณีอาศัยคนกลางในการเจรจา การจัดการความขัดแย้ง อาศัยคนกลางเป็นผู้เชิญให้คู่กรณีมาพูดคุยทำความเข้าใจและพิจารณาว่าใครผิดใครถูกและทำ บันทึกข้อตกลงทั้งสองฝ่ายรวมทั้งการว่ากล่าวตักเตือน การเจรจาในลักษณะนี้เป็นการเจรจาจุด กัลยาณมิตร ซึ่งการเจรจาแบบแบ่งปันนี้ได้แก่ การแบ่งปันความต้องการและผลประโยชน์ที่จะ เกิดขึ้นจากการเจรจา การแบ่งปันปัญญา และความรู้เกี่ยวกับข้อมูล และวิทยาการใหม่ๆ ที่คู่กรณีจะ พึงได้รับผลประโยชน์ และนำไปจัดการความขัดแย้ง และที่สำคัญการแบ่งปันความห่วงใย และ ความรู้สึกของความเป็นมิตรระหว่างกัน การเจรจาในลักษณะนี้จะทำให้บรรยากาศของการเจรจา ร่วมกันเป็นไปอย่างสมคูลบนฐานของความเท่าเทียมกันเกี่ยวกับอำนาจ การตัดสินใจ และข้อตกลง ร่วมมือ ซึ่งจะทำให้สัมพันธภาพของคู่เจรจาเป็นไปอย่างยั่งยืน

1.3 ใช้ฐานอำนาจในชุมชน การใช้กลไกทางสังคม ใช้สถาบันในชุมชนเช่น ฮีโง่ หรือสภาผู้อาวุโส ที่เป็นบุคคลที่ชุมชนยอมรับให้ความเคารพเกรงใจและไว้วางใจ เป็นคนกลางใน การไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้ง ใช้ฐานอำนาจในชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติ ที่ชุมชน

เคารพและยอมรับมีความรู้ในกฎระเบียบของชุมชนเป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยตัดสินความขัดแย้งที่เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายในชุมชน

1.4 สร้างความเป็นธรรมให้กับคู่กรณี การให้คู่กรณีสามารถหาทางออกได้อย่างสมานฉันท์ โดยใช้ทางเลือกที่คู่กรณีมองเห็นร่วมกันว่าเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ และก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย เป็นการสนับสนุนให้คู่กรณีได้มีพื้นที่แห่งอำนาจเพิ่มมากขึ้นเพื่อจัดการความขัดแย้งของตนเองอย่างสันติวิธีต่อหน้าคนกลาง ใช้หลักคุณธรรมและสันติวิธีในการระงับความขัดแย้ง

จุดอ่อน

1. หลักการใช้มิติทางสังคมและมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้งประกอบด้วย

1.1 การจัดการความขัดแย้งได้เพียงชั่วคราว การประนีประนอมระหว่างคู่กรณีบางที่ใช้การเจรจาแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยหรือการยืดหยุ่นจนขาดหลักเกณฑ์ ทำให้การจัดการความขัดแย้งลดลงแต่ไม่ได้ข้อยุติพร้อมที่จะปะทุขึ้นมาอีก สมาชิกของชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันเป็นเครือญาติ เพื่อนบ้านกัน ด้วยความเป็นกันเอง และนิสัยส่วนตัวของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่ไม่ค่อยมีปากเสียงและไม่ชอบทะเลาะกับใคร จึงทำให้เหตุการณ์ความขัดแย้งยังมีอยู่

1.2 เกิดความขัดแย้งระหว่างคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย ในการจัดการความขัดแย้งบางครั้งเกิดความขัดแย้งระหว่างคนกลางกระบวนการจัดการความขัดแย้ง คือผู้นำทางการและกลุ่มผู้นำตามธรรมชาติที่มีความขัดแย้งกันในทางความคิด ส่งผลให้กระบวนการจัดการความขัดแย้งไม่เป็นกระบวนการเดียวกัน ผู้นำตามธรรมชาติอยากให้ใช้กฎ กติกาของชุมชนเป็นหลักในการจัดการความขัดแย้งในขณะที่ผู้นำที่เป็นทางการอยากให้ใช้กฎหมายของรัฐเป็นหลัก

1.3 การใช้กลไกทางสังคมความเป็นเครือญาตินับวันจะถูกลดบทบาทลง ผู้นำตามธรรมชาติถูกแทนที่โดยผู้นำที่เป็นทางการมากขึ้น

แนวทางการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่ใช้การจัดการร่วมระหว่างรัฐและชุมชน

จุดแข็ง

1. หลักการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย

1.1 สร้างการมีส่วนร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน โดยการบูรณาการในการดำเนินงานร่วมกันแบบพหุภาคี และมีการแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ ใช้เครื่องมือจัดทำแผนที่ที่ทันสมัย ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหาแทนการรอคอยความช่วยเหลือจากรัฐมาเป็นการมีส่วนร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาพร้อมกับหน่วยงานรัฐ

มีการขับเคลื่อนที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ทำให้เกิดความเข้าใจกันระหว่างรัฐกับชุมชน ในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างชัดเจน มุ่งการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์อย่างสันติวิธี เกิดความชอบธรรมและเป็นธรรมในสังคมในการใช้ทรัพยากร การบูรณาการร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน ที่จะนำไปสู่เป้าหมายและทิศทางเดียวกัน มีการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางเป็นส่วนภูมิภาคและชุมชน โดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ในการดำเนินงาน ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการตัดสินใจในการหาแนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้ง

1.2 สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนกับรัฐ การจัดการความขัดแย้งมีเป้าหมายทิศทางเดียวกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมเป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจ (Empowerment) ในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคต

2. หลักการใช้เครือข่ายที่เข้มแข็ง แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยการจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เป็นการบูรณาการทุกภาคส่วน มีการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และชาวบ้าน เพราะที่ผ่านมามีการแยกส่วนกันทำงาน มีความคิดเห็นขัดแย้งกัน แต่เมื่อมีการร่วมมือกัน ก็นำไปสู่เป้าหมายในทิศทางเดียวกัน ทำให้ชุมชนมีศักยภาพที่จะจัดการกับปัญหาต่างๆ ได้ ถ้าเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการแก้ไขปัญหา ด้วยการนำเอาแนวคิด การมีส่วนร่วมในการวางแผนการใช้ที่ดิน มาเป็นเครื่องมือสำหรับการจัดการกับปัญหาต่างๆ” การจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเห็นประเด็นปัญหาาร่วมกัน โดยเฉพาะการซ้อนทับของแนวเขตที่ดินระหว่างที่ดินของชุมชนกับรัฐ เกิดความร่วมมือพหุภาคีในการแก้ไขปัญหา การใช้หลายมิติในการแก้ปัญหา เช่น การใช้แนวเขตผ่อนปรน การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สามารถสร้างความเข้าใจและประสานความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ ได้

3. หลักการใช้มิติทางสังคมและมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้ง

3.1 สอดคล้องกับชุมชน โดยการกำหนดแผนงานจากข้อมูลระดับพื้นที่ที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ การน้อมนำแนวพระราชดำริด้านการพัฒนาที่เหมาะสมตามหลัก “ภูมิสังคม” การมีส่วนร่วม ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยการรับฟังและพิจารณาข้อคิดเห็นจากทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน โดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ในพื้นที่ที่เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพพื้นที่และชุมชน โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่คอยช่วยกระตุ้นให้

ชาวบ้านร่วมกันแสดงความคิดเห็นหรือร่วมเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา สมาชิกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นตัวแทนของแต่ละชุมชนอยู่แล้ว ทำให้รู้สภาพปัญหาและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และเป็นองค์กรชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดประชาชน ทำให้เข้าถึงง่ายและประหยัดค่าใช้จ่าย

3.2 สร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในทุกๆ ระดับ เชื่อมโยงคนทุกภาคส่วนที่เห็นและเข้าใจทิศทางเดียวกันของผู้เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน นักวิชาการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้เกิดความเข้าใจกันระหว่างรัฐกับชุมชน ในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างชัดเจน

จุดอ่อน

1. หลักการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย

1.1 เป็นแนวทางการจัดการความขัดแย้งที่ผู้ริเริ่มมาจากรัฐ วิธีการที่ใช้ในการดำเนินการยังเป็นลักษณะที่กำหนดจากภายนอกชุมชน ยังขาดการเชื่อมระหว่างระดับนโยบายจังหวัด อำเภอ ท้องที่ อบต.และชุมชน จึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาความไม่สมดุลในอำนาจต่อรองและไม่มีการรับรองโดยกฎหมาย

1.2 ยังขาดการสื่อสารให้เข้าใจให้เป็นแนวทางเดียวกันในทุกๆระดับ การแก้ไขปัญหา ยังเน้นข้อมูลเชิงนิเวศและใช้ระเบียบราชการเป็นหลักอยู่ ไม่ได้เน้นสภาพปัญหาและข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจริงเป็นตัวตั้ง เช่น การแบ่งเขตที่ดินของรัฐกับชุมชนยังแตกต่างกัน การแก้ไขปัญหาที่มีการบรรจุในแผนชัดเจนแต่ยังไม่มีการดำเนินการในพื้นที่ร่วมกันอย่างแพร่หลาย

แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรโดยใช้กฎระเบียบของชุมชน

จุดแข็ง

1. หลักการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

1.1 สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเป็นหลัก เน้นความเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรและการแสวงหาทางออกร่วมกัน ร่วมกันคิดร่วมกันวางแผน ร่วมกันจัดการความขัดแย้ง และร่วมติดตามตรวจสอบผลอย่างต่อเนื่อง สมาชิกมีการเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง

1.2 สร้างความตระหนักร่วมให้กับคนในชุมชน โดยการกำหนดกฎ กติการ่วมกัน เพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติและเป็นข้อตกลงร่วมกัน เกิดความตระหนักร่วมกันที่จะรับผิดชอบต่อปัญหาความขัดแย้งด้วยกัน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน

การเจรจาต่อรองในลักษณะถ้อยที่ถ้อยอาศัย รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา ยอมรับข้อตกลงที่ได้มีการเจรจาอย่างเท่าเทียมกันและเป็นธรรม มีการหาทางออกร่วมกัน

2. หลักการใช้มิติทางสังคมและมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้ง ประกอบด้วย

2.1 ใช้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน เป็นใช้ทุนทางสังคม การใช้จารีตประเพณี การเคารพซึ่งกันและกันอาจเป็นเพราะคนในชุมชนนั้นเป็นเครือญาติที่มีความเหนียวแน่นทางสังคม วัฒนธรรม ทำให้การควบคุมทั้งในทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นไปตามวิถีของชุมชน ชุมชนมีวิถีคิดในการจัดการความขัดแย้งโดยใช้ความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ให้ความสำคัญกับความสามัคคีปรองดอง ความรักที่เกะเกี้ยวกันเป็นปีกแผ่น การช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้อเฟื้อกัน ในชุมชน การจัดการความขัดแย้งในครอบครัวและเครือญาติตามรูปแบบของชุมชนชาติพันธุ์ที่ไม่ให้มีการเรียกร้องค่าปรับค่าเสียหายกันภายในครอบครัวและเครือญาติ โดยใช้หลักการประนีประนอมขอโทษ การให้อภัยและการอโหสิกรรมกัน เพราะกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงมีการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชนและเครือญาตินอกชุมชน

2.2 เป็นวิธีการที่ชุมชนคุ้นเคย เข้าถึงได้ง่าย ไม่เสียเวลาและค่าใช้จ่าย เป็นวิธีการระงับความขัดแย้งในชุมชนมานานแล้ว เป็นสิ่งที่ชาวบ้านคุ้นเคยและเข้าถึงได้ง่ายกว่า ไม่เสียเวลาและค่าใช้จ่าย คน คู่กรณีเห็นว่าเป็นระบบที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ในทางปฏิบัติสามารถระงับความขัดแย้งด้านทรัพยากรได้ดี ฮีโงและสภาผู้อาวุโสยังใช้ระบบคุณธรรมใช้ความเมตตาและสันติวิธีในการระงับความขัดแย้งด้วยหลักการประนีประนอมเป็นระบบที่ใช้มิติทางวัฒนธรรม ชุมชน และมุ่งให้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข สร้างความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้นในชุมชน เป็นชุมชนที่ร่มเย็นเป็นสุข มั่นคงสร้างสังคมให้เกิดการประนีประนอมสู่ความเป็นอยู่อย่างอบอุ่น ร่วมเย็นแก่ลูกหลาน การให้อภัยกันตามหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา คู่กรณีใช้วิธีการประนีประนอมยอมความโดยตกลงกันเองโดยมีผู้อาวุโสหรือฮีโงใกล้เคียงให้ ทำให้ความขัดแย้งระงับลงด้วยดี โดยความสมัครใจของคู่กรณีเพื่อให้ความโกรธแค้น ความบุนช้องหมองใจหมดสิ้นไป การใช้กฎระเบียบของชุมชนที่มีลักษณะยืดหยุ่นและใช้หลักศีลธรรมเข้ามาจัดการความขัดแย้ง เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ตั้งอยู่บนความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ด้วยความรู้สึกว่าใช้ผืนป่าผืนเดียวกัน เป็นเครือญาติกัน ความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน มีวัฒนธรรมความเชื่อเหมือนกัน ทำให้มีความเห็นอกเห็นใจกัน ให้อภัยกัน การจัดการความขัดแย้งจึงใช้หลักการประนีประนอมมากกว่า มุ่งแพ้-ชนะ

จุดอ่อน

1. หลักการใช้มิติทางสังคมและทางวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้งประกอบด้วย

1.1 จัดการความขัดแย้งได้เฉพาะความขัดแย้งภายในชุมชน กฎระเบียบของชุมชนใช้จัดการความขัดแย้งได้เฉพาะความขัดแย้งภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชนใกล้เคียงเท่านั้น เพราะเป็นการจัดการความขัดแย้งตามประเพณีและมีลักษณะยืดหยุ่น แต่ไม่สามารถใช้ได้กับความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ หรือชุมชนกับบุคคลภายนอกเพราะรัฐและบุคคลภายนอกชุมชนมักไม่ยอมรับและเข้าใจในกฎระเบียบของชุมชน กฎระเบียบของชุมชนไม่ได้รับการยอมรับตามกฎหมายรัฐยังไม่ให้ความสำคัญกับจารีตท้องถิ่น

1.2 บทบาทของฮีโร่ และสภาผู้อาวุโสเริ่มลดน้อยลง ถูกแทนที่ด้วยการปกครองแบบใหม่คือผู้ใหญ่บ้าน ทำให้บทบาทการจัดการความขัดแย้งถูกแทนที่ด้วยผู้นำที่เป็นทางการที่เป็นฐานอำนาจรัฐ ฐานอำนาจชุมชนถูกลดบทบาทและสูญเสียอำนาจในการจัดการความขัดแย้ง ทำให้ชุมชนไม่ยอมรับและบางครั้งก็ใช้การคือแฉ่ง ทำให้การบังคับใช้กฎหมายขาดประสิทธิภาพ

แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรโดยใช้การต่อรองกับรัฐ

จุดแข็ง

หลักการใช้เครือข่ายที่เข้มแข็ง การจัดการความขัดแย้งโดยการต่อรองกับรัฐเป็นการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการความขัดแย้งของตนเอง เป็นการสร้างความชอบธรรมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง เพื่อให้รัฐยอมรับกฎระเบียบของชุมชนไม่ใช่มุ่งแต่ใช้กฎหมายเพียงอย่างเดียวโดยพยายามที่จะให้รัฐยอมรับความสามารถและศักยภาพของชุมชนในการจัดการความขัดแย้งของตนเอง และให้อำนาจชุมชนในการจัดการแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

จุดอ่อน

การที่มีมุมมองที่แตกต่างกันในการจัดการความขัดแย้งรัฐมุ่งแต่ใช้กฎหมายในขณะที่ชุมชนต้องการใช้กฎระเบียบของชุมชน ทำให้ความขัดแย้งยังคงดำรงอยู่ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างยั่งยืน

การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ภาวะคุกคามและโอกาส

จากผลการศึกษาจุดแข็ง จุดอ่อนของแนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้งของชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ได้นำมาวิเคราะห์ในภาพรวมของจุดแข็ง จุดอ่อน ภาวะคุกคามและโอกาสของการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ โดยใช้เทคนิค SWOT ดังนี้

จุดแข็ง

1. หลักการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

1.1 การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างกฎเกณฑ์ร่วมหรือกติการ่วม เพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติและเป็นข้อตกลงร่วมกันในการจัดการความขัดแย้ง

1.2 การสร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน สร้างความตระหนักร่วมกันที่จะรับผิดชอบต่อปัญหาความขัดแย้งด้วยกัน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน การเจรจาต่อรองในลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัย รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา ยอมรับข้อตกลงที่ได้มีการเจรจาอย่างเท่าเทียมกันและเป็นธรรม มีการหาทางออกร่วมกันเกิดความตระหนักถึงปัญหาความขัดแย้งที่ตนเองเผชิญอยู่ ผลกระทบจากปัญหา จึง สร้างความรู้สึกร่วมที่จะรับผิดชอบปัญหา ร่วมกัน โดยการระดมสรรพกำลังความคิด วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหา ด้วยความรู้สึกร่วมกันเป็นพวกเดียวกัน กินแม่น้ำเดียวกัน ใช้อาณาเขตเดียวกัน

2. หลักการมีเครือข่ายที่เข้มแข็ง มีองค์ประกอบสำคัญคือ

2.1 มีเครือข่ายการจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่เข้มแข็ง เพิ่มอำนาจต่อรอง ทำให้มีพลังเพิ่มขึ้นมีอำนาจต่อรองและการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเป็นธรรม การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเป็นการเพิ่มอำนาจต่อรองกับรัฐและภาคเอกชน มีกฎระเบียบในการจัดการความขัดแย้ง ร่วมกันทำให้เกิดภาคีความร่วมมือในระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง ทำให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน

2.2 เสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนและองค์กรชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดจิตสำนึก ร่วมกันในการอนุรักษ์และแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้งในการร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติการและการติดตาม ประเมินผล ตลอดจนการรับผลประโยชน์ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน การมีส่วนร่วม เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการปรับเปลี่ยนเรียนรู้และการจัดการความขัดแย้งของชุมชนเอง

3. หลักการใช้มิติทางสังคมและมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้ง

3.1 ใช้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้ง ทุนทางสังคม ได้แก่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความเป็นเครือญาติ ความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน มีวัฒนธรรม ความเชื่อเหมือนกัน สมาชิกกลุ่มน้ำเดียวกัน ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานการตกลงร่วมกัน การจัดการความขัดแย้งใช้ทุนทางสังคม ความเชื่อ ความไว้วางใจ ระบบคุณค่า การเกื้อกูลเอื้ออาทร เป็นพลังที่สำคัญ ในการสร้างจิตสำนึกร่วมที่ปรารถนาให้ชุมชนได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ให้มีความเห็นอกเห็นใจกัน ให้อภัยกัน การจัดการความขัดแย้งจึงใช้หลักการประนีประนอมมากกว่ามุ่งแพ้-ชนะ

ส่วนทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ เกรณนำเอาภูมิปัญญาและความเชื่อ เดิมมาประยุกต์กับความรู้นิยมใหม่บูรณาการกันได้อย่างเหมาะสม เป็นต้นว่าพิธีสืบชะตาแม่น้ำที่นำเอาความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติมาประยุกต์ในการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แม่น้ำ เป็นกุศโลบายให้คนรักษาทรัพยากรน้ำ ใช้จารีตประเพณีของชุมชนเป็นเครื่องมือในควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน

3.2 สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน การจัดการความขัดแย้งมีการกำหนดกฎ กติการ่วมกัน เพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติและเป็นข้อตกลงร่วมกันการมีอุดมการณ์ร่วมกันในการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายแนวราบ ที่มีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันมีการสร้างเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน ที่มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีกิจกรรมที่แก้ไขปัญหาได้จริงและสอดคล้องกับสภาพชุมชน

3.3 สร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน ที่จะเรียนรู้และแก้ไขปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง เป็นการสร้างโอกาสที่ชุมชนจะเปิดรับความคิดใหม่ๆ ที่สามารถนำมาแก้ปัญหของชุมชนการเรียนรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากชาวบ้านได้จัดการสิ่งแวดล้อมในเรื่องของการแก้ปัญหทำให้ได้ประสบการณ์ทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว ทำให้เกิดศักยภาพของภูมิปัญญาการเรียนรู้ที่เกิดจากการจัดการเรื่องต่างๆ

3.4 ชุมชนคุ้นเคย เข้าถึงได้ง่าย ไม่เสียเวลาและค่าใช้จ่าย การประนีประนอมระหว่างคู่กรณีอาศัยคนกลางในการเจรจาข้อยุติความขัดแย้ง มีการกำหนดกฎระเบียบร่วมกัน เพื่อยึดถือเป็นแนวปฏิบัติและเป็นข้อตกลงร่วมกัน เมื่อมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบจะมีบทลงโทษตามที่ตกลงไว้ในกฎระเบียบของชุมชน คนกลางเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้น และชี้้นำการแก้ปัญหความขัดแย้งระหว่างคู่กรณี มีการ โน้มน้าวชักจูงว่าเป็นคนในชุมชนเดียวกัน ลุ่มน้ำเดียวกัน ความ เป็นเครือญาติกัน ถ้าทำผิดแล้วยอมรับผิดควรให้อภัยกัน คู่กรณีต่างยอมรับข้อตกลงที่ได้มีการเจรจอย่างเท่าเทียมกันและเป็นธรรม มีการหาทางออกร่วมกัน

3.5 สร้างความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ การจัดการความขัดแย้งมีการเจรจาที่ถ้อยที่ถ้อยอาศัยมีการแบ่งปันความห่วงใย และความรู้สึกร่วมกันเป็นมิตรระหว่างกัน การเจรจาในลักษณะนี้จะทำให้บรรยากาศของการเจรจาร่วมกันเป็นไปอย่างสมดุลบนฐานของความเท่าเทียมกันเกี่ยวกับอำนาจ การตัดสินใจ และข้อตกลงร่วมมือ ซึ่งจะทำให้สัมพันธภาพของคู่เจรจเป็นไปอย่างยั่งยืน

3.6 ใช้ฐานอำนาจในชุมชน การใช้กลไกทางสังคม ใช้สถาบันในชุมชนเช่น สีโข่ หรือสภาผู้อาวุโส ที่เป็นบุคคลที่ชุมชนยอมรับให้ความเคารพเกรงใจและไว้วางใจ เป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้ง ใช้ฐานอำนาจในชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติ ที่ชุมชน

เคารพและยอมรับมีความรู้ในกฎระเบียบของชุมชนเป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยตัดสินความขัดแย้งที่เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายในชุมชน

3.7 สร้างความเป็นธรรมให้กับคู่กรณี การให้คู่กรณีสามารถหาทางออกได้อย่างสมานฉันท์ โดยใช้ทางเลือกที่คู่กรณีมองเห็นร่วมกันว่าเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ และก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย เป็นการสนับสนุนให้คู่กรณีได้มีพื้นที่แห่งอำนาจเพิ่มมากขึ้นเพื่อจัดการความขัดแย้งของตนเองอย่างสันติวิธีต่อหน้าคนกลาง ใช้หลักคุณธรรมและสันติวิธีในการระงับความขัดแย้ง

จุดอ่อน

1. หลักการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจยังมีน้อย ชุมชนยังไม่เห็นบทบาทการมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายที่ชัดเจน ส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจยังมีน้อย เครือข่ายยังขาดการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การทำงานของเครือข่ายยังขาดความต่อเนื่อง สมาชิกของเครือข่ายขาดการวางแผนร่วมกันในการติดตามผลการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ทำให้ชุมชนไม่ทราบความก้าวหน้าในการดำเนินการว่าเรื่องกำลังดำเนินการไปถึงไหนแล้ว สมาชิกขาดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

1.2 ชุมชนมีเวลาประกอบพิธีกรรมร่วมกันน้อยลง ปัจจุบันการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน มักเป็นเรื่องของผู้เฒ่า ผู้แก่ และมีการถ่ายทอดความหมายและคุณค่าในพิธีกรรมน้อยลง การปลูกจิตสำนึกเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยเวลาในการทำความเข้าใจอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะระบบการผลิตของชุมชน ทำให้ระบบความเชื่อและคุณค่าต่างๆ ผันแปรไปจากเดิม รวมทั้งภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาเริ่มถูกลืมเลือนสูญหายไป

1.3 การจัดการความขัดแย้งยังขาดการสื่อสารให้เข้าใจให้เป็นแนวทางเดียวกันในทุกระดับ การแก้ไขปัญหาเน้นข้อมูลเชิงนิเวศและใช้ระเบียบราชการเป็นหลักอยู่ ไม่ได้เน้นสภาพปัญหาและข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจริงเป็นตัวตั้ง

2. หลักการใช้เครือข่ายที่เข้มแข็ง ประกอบด้วย

2.1 ขาดการเชื่อมโยงกันในระดับมหภาค การจัดการความขัดแย้งขาดการเชื่อมโยงไปยังเครือข่ายอื่นๆ ระดับสูงขึ้นไป กิจกรรมของเครือข่ายเป็นเพียงเวทีระหว่างแกนนำของชุมชนที่เป็นสมาชิกเครือข่ายในกลุ่มน้ำเท่านั้น ประชาชนส่วนใหญ่ขาดโอกาสมีส่วนร่วมในการร่วมชุมนุมพบปะ ปรึกษาหารือให้ความคิดเห็น ริเริ่ม วางแผนและดำเนินกิจกรรม

2.2 ขาดความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากร การที่มีมุมมองที่แตกต่างกันในการจัดการความขัดแย้งรัฐมุ่งแต่ใช้กฎหมายในขณะที่ชุมชนต้องการใช้กฎระเบียบของชุมชน ทำให้ความขัดแย้งยังคงดำรงอยู่ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างยั่งยืน

3. หลักการใช้มิติทางสังคมและมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้งประกอบด้วย

3.1 การใช้มิติทางสังคมและวัฒนธรรม กลไกทางสังคมโดยเฉพาะความเป็นเครือญาติที่นับวันจะถูกลดบทบาทลง สมาชิกของชุมชนมีเวลาทำกิจกรรมร่วมกันน้อยลงเมื่อเทียบกับในอดีต การใช้กลไกทางสังคมความเป็นเครือญาติที่นับวันจะถูกลดบทบาทลง ผู้นำตามธรรมชาติถูกแทนที่โดยผู้นำที่เป็นทางการมากขึ้น

3.2 การจัดการความขัดแย้งโดยชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชนแต่ไม่สามารถใช้กับการจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐหรือชุมชนกับบุคคลภายนอกเนื่องจากไม่ได้รับการยอมรับและเข้าใจจากบุคคลภายนอก

3.3 บทบาทของฮีโร่ และสภาผู้อาวุโสเริ่มลดน้อยลง ถูกแทนที่ด้วยการปกครองแบบใหม่คือผู้ใหญ่บ้าน ทำให้บทบาทการจัดการความขัดแย้งถูกแทนที่ด้วยผู้นำที่เป็นทางการที่เป็นฐานอำนาจรัฐ ฐานอำนาจชุมชนถูกลดบทบาทและสูญเสียอำนาจในการจัดการความขัดแย้ง ทำให้ชุมชนไม่ยอมรับและบางครั้งก็ใช้การคือแพ่ง ทำให้การบังคับใช้กฎหมายขาดประสิทธิภาพ

ภาวะคุกคาม ได้แก่ การลดลงของทรัพยากร และเพิ่มการบุกรุกทำลายทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ระบบการผลิตเปลี่ยนแปลงไปมีการผลิตเชิงพาณิชย์เพิ่มขึ้น การจัดการความขัดแย้งของชุมชนขาดการบูรณาการระหว่างแนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์กับนโยบายของรัฐ ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างแนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้งของชุมชนกับกฎหมายของรัฐ ทำให้ไม่มีทิศทางการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรร่วมกันชัดเจน การจัดการความขัดแย้งไม่ได้นำเอามิติทางสังคมและมิติทางวัฒนธรรมมาเป็นแนวทางในการจัดการความขัดแย้ง ก่อให้เกิดความไม่ยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากร มีถนน ความเจริญเข้ามาในชุมชน เกิดความต้องการวัตถุมากขึ้น มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น สังคมเริ่มมีความเหลื่อมล้ำกันมากขึ้น

โอกาส จากการวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้น การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน มีดังนี้

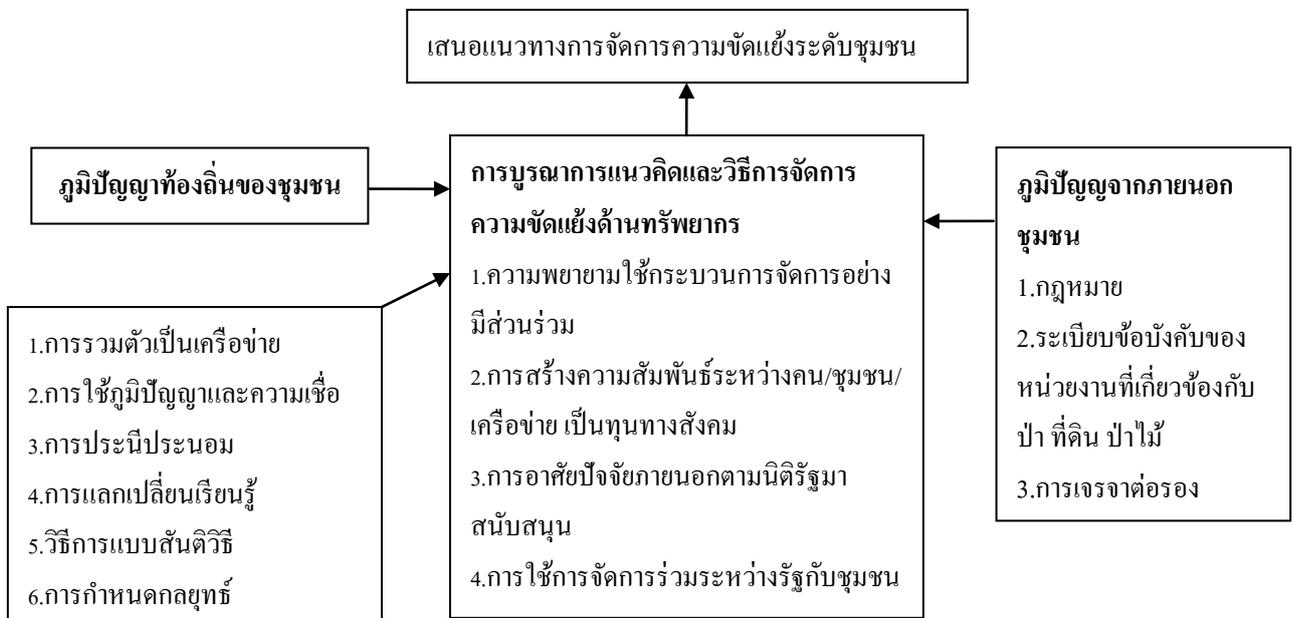
1. มีการบูรณาการแนวทางการจัดการความขัดแย้งของชุมชนกับนโยบายของรัฐ ทั้งนี้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน เพื่อสร้างความเป็นธรรมและความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของชุมชนชาติพันธุ์

2. พัฒนาแนวทางการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ โดยมีการนำกฎระเบียบของชุมชนบูรณาการกับกฎหมายของรัฐ ปรับให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนชาติพันธุ์ ชุมชนได้เรียนรู้ถึงสิทธิ รูปแบบการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่ประสบอยู่ในขณะนี้ มีการเปิดรับแนวคิดใหม่เพื่อแก้ไขปัญหาได้มากขึ้น มีการติดต่อกันใกล้ชิดขึ้นระหว่างชุมชนชาติพันธุ์

3. ชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินมีต้นทุนทางสังคมและต้นทุนทางวัฒนธรรมสูงและเป็นแหล่งฟุ่มเฟือยทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนชาติพันธุ์ที่มีศักยภาพในการนำมาเป็นแนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ เพื่อให้การจัดการความขัดแย้งมีความยั่งยืนและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์

การวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามดังกล่าวนี้ ทำให้มองเห็นภาพลักษณ์ของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินได้ชัดเจนในทุกมิติมากยิ่งขึ้น เพื่อจะเป็นแนวทางในการเสนอแนะแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ได้ครอบคลุมและชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ตอนที่ 3 เสนอแนะแนวทางการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

แผนภูมิที่ 4.11 การสังเคราะห์แนวทางการจัดการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

จากแผนภูมิข้างต้น เมื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์จุดแข็ง และจุดอ่อนของแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรในภาพรวม โดยการนำ SWOT หลังจากนั้นนำสังเคราะห์โดยการบูรณาการแนวคิดและวิธีการจากความพยายามใช้กระบวนการจัดการอย่างมีส่วนร่วม การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน การใช้เครือข่ายที่เข้มแข็งและการใช้ทุนทางสังคมมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้ง การอาศัยปัจจัยภายนอกตามนิติรัฐมาสนับสนุนและการใช้การจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน ได้แนวทางและวิธีการที่บูรณาการระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนกับภูมิปัญญาจากภายนอกชุมชน จึงขอเสนอแนวทางการจัดการความขัดแย้งของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินจัดการผู้วิจัย โดยกำหนดองค์ประกอบของแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวินได้ดังนี้

1. คุณลักษณะของหลักการ หรือแนวคิดที่ใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

2. กลยุทธ์ของแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน

1. คุณลักษณะของหลักการ หรือแนวคิดที่ใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ประกอบด้วย

1.1 ใช้หลักการการมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนชาติพันธุ์ในกลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ คือ

1.1.1 การสร้างกฎเกณฑ์ร่วม หรือ กติการ่วม การที่ประชาชนในกลุ่มน้ำทุกกลุ่มจะสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้นั้น จำเป็นที่จะต้องให้กลุ่มต่างๆ ได้สร้างกติกา ระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับต่างๆ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอยู่ร่วมกันสิ่งที่จะต้องพึงตระหนักก็คือ กติกาดีเหล่านี้ จะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิต ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม ชาติพันธุ์ ความเป็นอยู่ของประชาชนในกลุ่มน้ำ และที่สำคัญที่สุดการสร้างกติกา กฎเกณฑ์ ระเบียบ ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความโปร่งใส ตรวจสอบได้ ทุกขั้นตอน กระบวนการสร้างกติกาเป็นการพยายามหาข้อตกลงร่วมกันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ด้วยการนำกติกาเป็นเครื่องมือในการสร้างวัฒนธรรมการจัดการทรัพยากรที่เน้นการแบ่งปัน และการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกัน อันจะนำไปสู่การร่วมกันนำเสนอกฎระเบียบต่างๆ ซึ่งจะส่งผลในระยะยาว และเพิ่มอำนาจในการจัดการความขัดแย้งองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมประกอบด้วย

1.1.1.1 ร่วมคิด คือ การร่วมวาดภาพและความสำเร็จของการจัดการความขัดแย้ง ภายใต้อำนาจพื้นฐานของชุมชน ทุนทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และจิตสำนึกของชุมชน รวมทั้งร่วมคิดแสวงหาแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร

1.1.1.2 ร่วมวางแผน คือ การกำหนดการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนที่รวมกลุ่มกันขึ้นเป็นเครือข่ายชุมชน เพื่อจัดทำแผนหรือแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งของชุมชนร่วมปฏิบัติ คือ การรวมตัวกันเพื่อทำงานตามแผนงานหรือแนวทางและวิธีการที่วางไว้ การปฏิบัติอาจต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ เพื่อร่วมกันปฏิบัติให้ประสบผลสำเร็จ

1.1.1.3 ร่วมปฏิบัติ คือ การกำหนดการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนที่รวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร เพื่อจัดทำแผนการจัดการทรัพยากร และจัดการความขัดแย้ง

1.1.1.4 ร่วมติดตามประเมินผล คือ การร่วมตรวจสอบ ติดตามความก้าวหน้า และประเมินผลการดำเนินงานที่ชุมชนได้คิดและปฏิบัติร่วมกันเพื่อทราบและแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นอันทำให้เกิดการพัฒนาแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งของชุมชนร่วมกัน

1.1.2 การสร้างความเป็นธรรมร่วมกันระหว่างคู่กรณี คำว่า ความเป็นธรรมในบริบทนี้ หมายถึง ข้อกำหนด กฎเกณฑ์ กติกา กฎหมาย และกฎระเบียบต่างๆ ที่กำหนดขึ้นจะต้องมีความยุติธรรม เท่าเทียม โปร่งใส เปิดเผย และตรวจสอบได้ทุกขั้นตอน โดยมีองค์ประกอบดังนี้

1.1.2.1 ความโปร่งใส การกำหนดแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งต้องดำเนินการด้วยความโปร่งใส การออกกฎระเบียบหรือข้อตกลงร่วมต้องมีเป้าหมายเพื่อสร้างความโปร่งใสในทุกขั้นตอนเกี่ยวกับวิธีการ การตัดสินใจ การวินิจฉัยและการดำเนินการพิจารณาตัดสินการความขัดแย้ง

1.1.2.2 ตรวจสอบได้ การจัดการความขัดแย้งทุกวิธีการ หรือขั้นตอนต่างๆ ต้องตรวจสอบได้ เพราะการตรวจสอบจะทำให้เกิดความเชื่อมั่น และความไว้วางใจ ในการแนวทางร่วมกันในการจัดการความขัดแย้ง

1.1.2.3 ความยุติธรรม การจัดการความขัดแย้งทุกวิธีการ จะต้องสามารถสร้างความยุติธรรมให้แก่คู่กรณี หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยไม่มีความลำเอียง หรือมีอคติต่อคู่กรณีในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

1.1.2.4 ความรับผิดชอบ หมายถึง การรับผิดชอบต่อการตัดสินใจที่จะเลือกใช้วิธีการต่างๆ ที่จะเลือกใช้ในการจัดการความขัดแย้งนั้นจะต้องรับผิดชอบต่อชีวิต ทรัพย์สิน หรือความเป็นมนุษย์ของคนอื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และหากมีความผิดพลาดในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งบุคคลหรือกลุ่มบุคคลจะต้องพร้อมที่จะขอโทษ หรือยอมรับความผิดพลาดที่จะเกิดขึ้น

1.1.2.5 ความถูกต้อง วิธีการจัดการความขัดแย้งจะต้องยึดหลักความถูกต้อง กล่าวคือถูกต้องตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับของชุมชน ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยการวิเคราะห์ วิจัยตัวแปรต่างๆ อย่างรอบด้านแล้วจึงใช้ ถูกต้องตามนโยบายที่ได้ประกาศ หรือวางไว้ หลังจากที่ผ่านมากระบวนการมีส่วนร่วมเรียบร้อยแล้ว ถูกต้องตามความต้องการหรือพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และถูกต้องตามหลักศีลธรรม

1.1.2.6 ความเหมาะสม วิธีการในการจัดการความขัดแย้งจะต้องเหมาะสมกับเหตุการณ์ เหมาะสมกับผลที่เกิดขึ้น หรือปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม เหมาะสมในแง่ของความปลอดภัย พอควร เหมาะสมกับกาลเวลา และที่สำคัญต้องเหมาะสมกับชุมชนหรือท้องถิ่น

1.1.2.7 สามารถปฏิบัติได้จริง วิธีการจัดการความขัดแย้งนั้นกระบวนการนำไปใช้นั้น จะต้องปฏิบัติได้จริง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายจะต้องสามารถยอมรับ และพร้อมใจที่จะปฏิบัติตามเงื่อนไข และข้อตกลงต่างๆ ได้อย่างพร้อมเพรียง โดยไม่รู้สึกลัวถูกบังคับ

1.1.2.8 ได้ประ โยชน์กับทุกฝ่าย หมายถึงประโยชน์ หรือความต้องการนั้น จะเกิดขึ้นจากความต้องการที่ของคู่กรณีเองที่เลือกใช้วิธีการในการจัดการความขัดแย้ง เช่น ถ้าเลือกใช้การเจรจาระหว่างคู่กรณีแบบประนีประนอม คู่กรณีจะต้องได้ประโยชน์ร่วมกัน หรือถ้าเลือกใช้กฎระเบียบของชุมชนคู่กรณีจะต้องมีความเชื่อมั่นทั้งสองฝ่ายว่าจะได้ประโยชน์ทุกฝ่าย ไม่ว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะชนะหรือแพ้ก็ตาม

จะเห็นว่า การที่คนในชุมชนพยายามที่จะเรียกร้อง และแสวงหาความยุติธรรม และความเที่ยงธรรมจากระบบของรัฐ และกฎหมายที่ได้มีการบังคับใช้โดยรัฐ เนื่องจากประชาชนบางกลุ่มเห็นว่า การบังคับใช้กฎหมายนั้นมีตัวแปรของอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง การเงิน เข้ามาเกี่ยวข้อง จึงทำให้การบังคับใช้กฎหมายนั้นขาดความเท่าเทียมระหว่างกลุ่มที่มีอำนาจมากกว่ากับกลุ่มคนที่มีอำนาจน้อยกว่า ด้วยเหตุดังกล่าว ความยุติธรรม และความเที่ยงธรรมนั้น จึงไม่ทั่วถึงและครอบคลุมต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกๆ กลุ่มของสังคม ในบางสถานการณ์นั้น จึงมีความพยายามที่จะเข้าไปยุติความขัดแย้งในบริบทต่างๆ ที่เกิดขึ้น แต่ปัญหาที่มักจะมีการตั้งคำถามอยู่เสมอว่า แม้ปัญหาจะยุติลง แต่สิ่งที่ขาดหายไปก็คือความเที่ยงธรรม

ในขณะเดียวกัน การสร้างกติกา กฎระเบียบ หรือการสร้างมาตรการในการลงโทษบุคคลที่กระทำผิดต่อบุคคล และสังคมก็เช่นเดียวกัน ก็ควรที่จะดำรงอยู่บนฐานของความโปร่งใสไม่มีเงื่อนงำ เปิดเผย และสามารถตรวจสอบได้ในทุกระบวนการของการดำเนินการ ซึ่งความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้จะเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคล หรือกลุ่มคนในสังคมไม่หวาดระแวง และสงสัยซึ่งกันและกัน

ฉะนั้น สิ่งที่สามารถจะระงับ และแก้ไขความขัดแย้งได้อย่างยั่งยืนก็คือ การสร้างความยุติธรรมให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างรอบด้าน โดยที่บุคคล หรือกลุ่มคนในสังคมสามารถได้รับผลประโยชน์ และความต้องการอย่างเท่าเทียมกันบนพื้นฐาน กฎกติกา และกฎเกณฑ์อันเดียวกัน อันเป็นกติกา และระบบที่เต็มไปด้วยความโปร่งใสและทุกคนสามารถเข้าไปตรวจสอบได้อย่างเปิดเผย

1.1.3 หลักการมีเครือข่ายที่เข้มแข็ง ประกอบด้วย

1.1.3.1 การมีเครือข่ายระหว่างชุมชนทั้งในระดับลุ่มน้ำ ตำบล อำเภอ จังหวัด ภูมิภาค และระดับประเทศ เช่น ในระดับอำเภอมีเครือข่ายระดับลุ่มน้ำ มีระบบการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่เชื่อมโยงกันทั้งระบบ มีการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ มีกิจกรรมร่วมกัน และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง มีการสร้างความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ลักษณะของเครือข่ายที่เข้มแข็ง ควรประกอบด้วย

- 1) มีความยืดหยุ่น มีที่ว่างสำหรับความคิดริเริ่มใหม่ๆ และมีการปรับให้เข้ากับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและชุมชน
- 2) เป็นเครือข่ายแนวราบ ที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน ขึ้นมาเพื่อสนับสนุนและทดแทนความสัมพันธ์เครือข่ายที่มีบทบาทน้อยลงเมื่อเทียบกับในอดีต
- 3) สร้างกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายร่วมกันตามแต่สภาพปัญหาของแต่ละพื้นที่ ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ควรพัฒนาให้เกิดขึ้นบนความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของทุนทางสังคมของชุมชนเอง
- 4) เวทีสาธารณะสำหรับการประชุมหารือและจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ มีการให้ความสำคัญแก่การจัดให้มี พื้นที่สาธารณะของชุมชน ในการประชุมหารือกัน โดยพื้นที่ดังกล่าวควรมีลักษณะที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย
- 5) ข้อตกลงเชิงสมานฉันท์ เพื่อความสมานฉันท์ในชุมชนที่ได้รับการกำหนดขึ้น เมื่อชุมชนมีการจัดระเบียบชุมชน หรือกำหนดข้อตกลงใดๆ ขึ้นมาบังคับควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกชุมชนและมีการบังคับใช้ คือ ให้คุณให้โทษอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

1.1.3.2 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายในระดับลุ่มน้ำ ทั้งเครือข่ายในระดับอำเภอ ระดับจังหวัดและระดับประเทศ เช่นเครือข่ายลุ่มน้ำเดียวกัน เครือข่ายใช้ป่าผืนเดียวกัน มีระบบการบริหารจัดการที่มีความเชื่อมโยงกันทั้งในการจัดสรรทรัพยากร เพราะ

ปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากร ถือเป็นปัญหาในระดับโครงสร้างทางสังคมการจัดการความขัดแย้งไม่สามารถจะดำเนินการให้ลุล่วงได้ โดยลำพัง จึงต้องมีการหาแนวร่วมในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ การสร้างเครือข่ายสามารถแบ่งเป็น 2 ส่วน คือการสร้างเครือข่ายภายในลุ่มน้ำเดียวกัน และการสร้างเครือข่ายภายนอกระหว่างลุ่มน้ำ โดยการประสานพันธมิตรภายในลุ่มน้ำ รวมทั้งกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย ควรประกอบด้วย ดังนี้

1) การประชุมประจำเดือน นับเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้หลายฝ่ายมาพบปะพูดคุย ตลอดจนการแลกเปลี่ยนปัญหา และการแก้ไขความขัดแย้งซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาศักยภาพหรือเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรเครือข่าย นอกจากนี้ วาระการประชุมที่ผ่านมามีส่วนมากจะเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในเรื่องการจัดการทรัพยากรที่ไปรับทราบจากภายนอกหรือการประชุมชมสังฆมา การรายงานสถานการณ์การจัดการลุ่มน้ำ การสร้างกิจกรรมความร่วมมือกับฝ่ายต่างๆ และการวางแผนฟื้นฟูลุ่มน้ำและพัฒนาแหล่งน้ำ

2) การระดมสรรพกำลังในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ในช่วงที่ผ่านมามีคณะกรรมการเครือข่าย สามารถหาข้อตกลงร่วมกันในการใช้ทรัพยากรร่วมกันทั้งน้ำ ป่าไม้และที่ดินได้ในระดับหนึ่ง ส่วนการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชน กำลังอยู่ในกระบวนการแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหายอยู่ ส่วนการประสานงานภายนอกลุ่มน้ำจะอาศัยกลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือเป็นหลัก และมีการติดต่อกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร ได้แก่ การอบรม สังฆมา เวทีแลกเปลี่ยน หรือศึกษาดูงาน เป็นต้น พยายามเรียนรู้ข้ามลุ่มน้ำ พยายามแสวงหาเพื่อน จากนั้นเครือข่ายลุ่มน้ำได้จัดเวทีการเรียนรู้และเวทีถอดความรู้ร่วมกัน จนเกิดการแลกเปลี่ยนแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ส่วนในเวทีระดับประเทศยังไม่เกิดขึ้นยังเป็นการอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว ดังนั้นการสร้างพันธมิตรหรือเครือข่ายในทุกระดับถือเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญประการหนึ่งของคณะกรรมการลุ่มน้ำ เป็นการสร้างศักยภาพเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งภายในลุ่มน้ำ

3) มีการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดสรรและควบคุมกำกับดูแลการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการออก ข้อบัญญัติท้องถิ่น

4) มีกลไกที่เป็นเครื่องมือการตรวจสอบและควบคุมการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร

1.1.4 การใช้มิติทางสังคมและมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการความขัดแย้ง
ควรประกอบด้วย

1.1.4.1 ใช้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ควรประกอบด้วย

- 1) ระบบคุณค่า ได้แก่ ความเชื่อ ที่ชุมชนยึดถือร่วมกัน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความรัก ความห่วงใย ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน โดยนำหลักการดังกล่าวสามารถนำมาสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมได้
- 2) สำนึกในท้องถิ่น คือ การที่สมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกต่อชุมชนและท้องถิ่นของตน ประารถนาที่จะเห็นชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยร่วมแรงร่วมใจกันในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่มีร่วมกันเป็นหลัก
- 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การใช้ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น
- 4) วิถีชีวิตทางวัฒนธรรม เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน เป็นสิ่งที่สร้างความภูมิใจให้กับชุมชนและเป็นวิถีชีวิตที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง

1.1.5 การสร้างความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ เน้นความสัมพันธ์เชิงบวก ความสัมพันธ์ของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเห็นอกเห็นใจ และเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ซึ่งหัวใจของการร่วมมือจึงอยู่ที่การแบ่งปัน การแบ่งปันความรัก และความรู้สึกที่ดีต่อกัน โดยมุ่งหวังที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของแต่ละฝ่ายก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการกำหนดแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งร่วมกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งข้อมูลของแต่ละฝ่ายอย่างหลากหลาย และนำข้อมูลเหล่านั้นมาเป็นฐานในการตัดสินใจร่วมกันในการจัดการความขัดแย้ง ผลที่เกิดจากความร่วมมือกันนั้น จะทำให้การจัดการความขัดแย้งมีทิศทางที่ชัดเจน และง่ายต่อการหาข้อสรุปร่วมกัน และหลักการใช้สอยร่วมกัน เป็นบรรทัดฐานในการใช้ทรัพยากรเพื่อแบ่งปันให้สมาชิกในชุมชนฉะนั้น วิธีการจัดการความขัดแย้งแบบสันติวิธีอย่างมีส่วนร่วม นั้น จะต้องเป็นวิธีการที่เน้นข้อปฏิบัติ หรือแนวทางเชิงสมานฉันท์ที่สามารถเอื้อให้ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกันหรือทำให้การจัดการความขัดแย้งดำเนินต่อไปอย่างสมานฉันท์ โดยที่คู่กรณีอาจจะเลือก หรือตัดสินใจร่วมกันเพื่อแสวงหาข้อยุติ แนวทางในการสร้างความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ ควรประกอบด้วย

1.1.5.1 การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีแบบพึ่งพาอาศัยกัน เห็นอกเห็นใจกัน หรือกลุ่มบุคคลมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยการเอื้อเพื่อเอื้อแก่กันและกันทั้งทางตรงและทางอ้อมนั้น จัดได้ว่าเป็นมาตรการสำคัญในการป้องกัน ความขัดแย้งมิให้เกิดขึ้น เพราะการที่คู่กรณีได้พบปะพูดคุย และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อเท็จจริงระหว่างกันเนืองๆ ทั้งคู่จึงตระหนักรู้ว่าสิ่งใดควรพูด หรือแสดงออกอันจะนำมาซึ่งความสัมพันธ์ที่ดีมากกว่าจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงลบ ฉะนั้นการแสดงออกต้องเป็นไปด้วยความเคารพ และให้เกียรติซึ่งกันและกัน การเจรจาต่อรอง หรือพบปะพูดคุยกันนั้นจะเป็นไปในลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัย มากกว่าการที่จะเอาชนะกันเหตุผลหรือการใช้กำลังต่อกัน ทำให้ความขัดแย้งแก้ไขได้ง่ายขึ้น

1.1.5.2 การสร้างความไว้วางใจ และความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน จะเห็นได้ว่า ความไว้วางใจเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการตัดสินใจเลือกที่จะคิด พูด หรือกระทำการใดสิ่งหนึ่งต่อบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในสังคม ส่วนใหญ่บุคคลจะเอาผลประโยชน์ของตนเองเป็นที่ตั้ง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยกระบวนการในการสร้างความไว้วางใจให้แก่กันเป็นเบื้องต้นก่อน เพราะจะทำให้ ช่องว่างของความแปลกแยกระหว่างกันนั้น ไม่มี หรือลดน้อยลง

ดังนั้น สิ่งที่ดีว่าเป็นผลสืบเนื่องจากการสร้างความไว้วางใจก็คือความเชื่อมั่น อันเป็นความ เชื่อมั่นที่บุคคลหนึ่ง หรือกลุ่มบุคคลหนึ่งมีต่อการพูด หรือการกระทำของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล อื่นๆ ว่ามีความน่าเชื่อถือ และควรค่าต่อการคล้อยตามมากที่สุด นอกจากนั้นความเชื่อมั่นยังเป็นตัวแปรสำคัญในการดำเนินการตัดสินใจที่จะเลือกเข้าไปมีส่วนร่วม หรือแสดงออกด้วยวิธีการ ใดๆ อย่างหนึ่งของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล

2. กลยุทธ์ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อย ของสาละวิน ควรประกอบด้วย 4 กลยุทธ์ คือ

2.1 กลยุทธ์การเจรจาระหว่างคู่กรณี ที่สร้างความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาความ ขัดแย้งร่วมกัน สำหรับกระบวนการเชิงสันติ ที่จะนำไปเป็นเครื่องมือในการเจรจาระหว่างคู่กรณี โดยใช้กลยุทธ์ ดังต่อไปนี้

2.1.1 การเจรจาแบบเผชิญหน้า ในกรณีที่คู่กรณีเห็นว่าความขัดแย้งบางประเด็น ไม่สามารถที่จะใช้เวลาเป็นเครื่องเยียวยา แต่ควรจะหันมาเข้าสู่โต๊ะเจรจาเพื่อหาทางออกอย่าง เร่งด่วนเพราะถ้าปล่อยไว้ความขัดแย้งจะขยายวงกว้างออกไปจะทำให้เกิดผลเสียแก่คู่กรณีทั้งคู่ วิธีการนี้ใช้ในกรณีที่คู่กรณีมีความพร้อมในด้านข้อมูล และมีความสมัครใจที่จะให้คนกลางได้เข้า มาทำหน้าที่ในการดำเนินการหาข้อตกลงร่วมกัน ไม่ควรที่จะเกิดขึ้นจากความต้องการของคนกลาง ซึ่งสิ่งที่จะต้องตระหนักก็คือการพยายามที่จะกระทำทุกวิถีทางเพื่อให้คู่กรณีไม่มีความหวาดระแวง ต่อกันและกัน

2.1.2 การเจรจาแบบหลีกเลี่ยง ในกรณีที่คู่กรณีทั้งสองเห็นว่า สถานการณ์กำลัง ดึงเครียด และความไม่พร้อมในด้านข้อมูล หรืออารมณ์ของคู่กรณี ก็อาจจะหลีกเลี่ยงการเจรจาอย่าง เป็นทางการ และไม่เป็นทางการออกไปก่อน จนกว่าคู่กรณีทั้งสองฝ่าย หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพร้อมที่ จะเข้าสู่การเจรจา ฉะนั้น การเจรจาระหว่างคู่กรณีจึงไม่ควรเป็นการเจรจาที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งบีบบังคับ ให้มีการเจรจา ซึ่งการเจรจาแบบหลีกเลี่ยงจะใช้ในกรณีที่เผชิญหน้ากันแล้ว แต่ไม่สามารถที่จะหา ข้อตกลงร่วมกันได้ เนื่องจากข้อมูล และความต้องการ ไม่ชัดเจน คนกลางอาจจะต้องหลีกเลี่ยงการ เผชิญหน้าโดยการแยกคู่กรณี เพื่อให้ง่ายต่อการเจรจา และจัดลำดับความสำคัญของข้อมูล และ ความต้องการ และเมื่อมีความพร้อมในระดับหนึ่งแล้ว จึงจัดการให้มีการเผชิญหน้าอีกครั้ง

2.1.3 การเจรจาแบบโน้มน้าว หมายถึงการที่คู่กรณีจะต้องอธิบายข้อเท็จจริงถึงเหตุผลต่างๆ หรือความไม่เข้าไประหว่างกันที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง ซึ่งการอธิบายนั้นจะต้องดำรงอยู่บนฐานของเหตุผลและข้อเท็จจริงมากกว่าอารมณ์ สิ่งที่ต้องตระหนักก็คือ การโน้มน้าวมิใช่การชี้แนะ หรือชักจูง ให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายเห็นด้วยกับข้อเสนอของตนเองแต่หมายถึงการพยายามที่จะนำเสนอทางเลือกอื่นๆ ซึ่งอาจจะเป็นทางเลือกที่สาม ที่อยู่นอกเหนือจากทางเลือกของคู่กรณี หรืออาจจะเป็นทางเลือกที่เกิดจากการผสมผสานทางเลือกทั้งสามชุดที่คู่กรณีมองเห็นว่า จุดเด่นของทางเลือกเหล่านั้นก็ได้ หรืออาจเป็นทางเลือกชุดอื่นๆ ที่เกิดจากการเจรจาร่วมกันก็ได้ หรือการโน้มน้าวอาจจะเกิดขึ้นจากการที่คนกลางพยายามสื่อให้เห็นถึงจุดบกพร่อง หรือจุดด้อยของจุดยืนที่แต่ละฝ่ายพยายามจะยึดถือ โดยไม่ยอมผ่อนปรนข้อเสนอของตนเองจนทำให้การเจรจาประสบความสำเร็จยากลำบากในการแสวงหาทางออกร่วมกัน อันเป็นการให้สติหรือทำให้คู่กรณีมองเห็นปัญหา และทางออกในเชิงสมานฉันท์ได้

2.1.4 การเจรจาแบบประนีประนอม คู่กรณีเสนอของตนเอง ทั้งสองฝ่ายจะต้องตระหนักว่า การยึดมั่นในจุดยืน และผลประโยชน์ของตนเองมากเกินไปนั้น โดยไม่คำนึงถึงความพอดีหรือความชอบธรรม จะเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้การเจรจาล้มเหลวได้ การใช้หลักการประนีประนอมจะก่อให้เกิดความพอใจทั้งสองฝ่าย แม้ว่าคู่กรณีอาจจะต้องเสียบางส่วนไปแต่ก็เป็น การเสียเพื่อที่จะได้บางส่วนคืนมา ฉะนั้น ประเด็นสำคัญอยู่ที่ความพอใจ และการยอมรับได้ในระดับหนึ่งของคู่เจรจabanฐานของการสร้างข้อตกลง และสร้างทางออกร่วมกัน

2.1.5 การเจรจาแบบร่วมมือ ความร่วมมือระหว่างคู่กรณีทั้งสองฝ่าย หรือมากกว่านั้น จะทำให้การเจรจามีทางเลือกมากยิ่งขึ้น และในขณะเดียวกันก็จะทำให้คู่กรณีมีความเห็นอกเห็นใจ และเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ซึ่งหัวใจของการร่วมมือจึงอยู่ที่การแบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งข้อมูลของแต่ละฝ่ายอย่างหลากหลาย และนำข้อมูลเหล่านั้นมาพื้นฐานในการตัดสินใจร่วมกันในที่สุด ผลที่เกิดจากความร่วมมือกันนั้น จะทำให้การจัดการความขัดแย้งมีทิศทางที่ชัดเจน และง่ายต่อการหาข้อสรุปร่วมกัน

2.1.6 การเจรจาแบบสนับสนุน ในประเด็นนี้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายจะต้องพยายามกระทำทุกวิถีทางก็คือ การที่จะมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้คู่เจรจานั้นได้มาซึ่งข้อมูลหรือข้อเท็จจริงรอบด้าน การมีอำนาจเท่าเทียมกัน การมีส่วนร่วม การสนับสนุนซึ่งกันและกันในลักษณะนี้จะทำให้เกิดผลดีต่ออำนาจในการตัดสินใจของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย สิ่งทีพึงระวังก็คือ การสนับสนุนไม่ใช่การแทรกแซงของอำนาจภายในของคู่กรณีอันจะนำมาซึ่งการตัดสินใจ การสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลระหว่างกัน หรือการสร้างเวทีขึ้นมาให้คู่กรณีได้

หาโอกาสพูดคุยกัน ซึ่งวิธีการนี้จะทำให้ความสัมพันธ์ของกลุ่มดีขึ้น และเกิดความรู้สึกไม่แปลกแยกระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกๆ กลุ่ม

2.1.7 การเจรจาแบบโอนอ่อนผ่อนตาม การเลือกใช้กลยุทธ์จะเป็นวิธีการจัดการความขัดแย้งให้กลุ่มเกิดความรู้สึกว่ายืดหยุ่นมากยิ่งขึ้น เพราะในสถานการณ์ของความตึงเครียดในการเจรจาโดยการใช้ถ้อยคำรุนแรง หรือคำหยาบคายใดฝ่ายหนึ่ง เนื่องจากมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพยายามที่จะย้ายอยู่บนจุดยืนของตนเอง หรือพยายามที่จะโน้มน้าว และชี้แนะให้กลุ่มคิดส้อยตามความเห็น และข้อเสนอของตน อาจจะต้องผ่อนปรนการเจรจา และข้อเสนอบางประการ ซึ่งอาจหมายถึงการสูญเสียผลประโยชน์บางประการ แต่เพื่อความผาสุกของชุมชน และคนส่วนใหญ่ในชุมชน ก็อาจจะยินยอมตัดเงื่อนไขบางประการออกไป

2.1.8 การเจรจาแบบแบ่งปัน การเจรจาในลักษณะนี้เป็นการเจรจาคุงัลยาณมิตร ซึ่งการเจรจาแบบแบ่งปันนี้ได้แก่ การแบ่งปันความต้องการและผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการเจรจา การแบ่งปันปัญหา และความรู้เกี่ยวกับข้อมูล และวิทยาการใหม่ๆ ที่กลุ่มจะพึงได้รับผลประโยชน์ และนำไปพัฒนาชุมชนของตน และที่สำคัญการแบ่งปันความห่วงใย และความรู้สึกของความเป็นมิตรระหว่างกัน การเจรจาในลักษณะนี้จะทำให้บรรยากาศของการเจรจาร่วมกันเป็นไปอย่างสมดุลบนฐานของความเท่าเทียมกันเกี่ยวกับอำนาจ การตัดสินใจ และข้อตกลงร่วมมือ ซึ่งจะทำให้สัมพันธภาพของกลุ่มเจรจาเป็นไปอย่างยั่งยืน

กลยุทธ์ดังกล่าวนี้ จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้การเจรจาระหว่างกลุ่มนั้นมีทางเลือก และมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น การเลือกใช้กลยุทธ์เหล่านี้ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความจะเป็นของตัวแปรต่างๆ ในการเจรจาระหว่างกลุ่ม

2.2 กลยุทธ์การสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อให้การมีส่วนร่วมสัมฤทธิ์ผล และทุกคนได้รับประโยชน์จากการร่วมมือกัน ต้องมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

2.2.1 การมีส่วนร่วมแบบร่วมมือ ความสามัคคีของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในชุมชนหรือสังคมนั้นเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้การมีส่วนร่วมสามารถจัดการความขัดแย้งได้ เพราะว่าความร่วมมือจะทำให้กลุ่มหรือบุคคล พยายามที่จะผ่อนคลายจุดยืนของตนเอง หรือผลประโยชน์ที่กลุ่มพึงจะได้รับ แล้วร่วมกันคิด รับผิดชอบ และตรวจสอบประเด็นต่างๆ อย่างโปร่งใส ซึ่งรูปแบบที่แสดงออกถึงความร่วมมือ เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน หรือการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้ร่วมตรวจสอบ และเสนอความคิดเห็นเพื่อให้ได้มาวิธีการและแนวทางการจัดการความขัดแย้งที่สามารถปฏิบัติร่วมกันได้ทุกฝ่าย

2.2.2 การมีส่วนร่วมแบบแบ่งปัน การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ เป็นการร่วมกันแบ่งปันปัญหาโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับประสบการณ์ และข้อเท็จจริงต่างๆ เพื่อให้เกิด

การเรียนรู้ และรับรู้ร่วมกันในทุกภาคส่วน การแบ่งปันความรัก และความรู้สึกที่ดีต่อกัน โดยมุ่งหวังที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของแต่ละฝ่ายก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการกำหนดแนวทาง และวิธีการจัดการความขัดแย้งร่วมกัน

2.2.3 การมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้เป็น การเปิดโอกาส หรือสร้างเวทีให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงหรือโดยอ้อมได้ร่วมกันคิด ริเริ่ม และ ปรึกษาหารือเกี่ยวกับจุดเด่น และจุดด้อยของแนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งต่างๆ เพื่อที่จะ ร่วมกันแสวงหาช่องทางในการดำเนินการแก้ไขความขัดแย้ง ทำให้แนวทางและวิธีการจัดการความ ขัดแย้งนั้นโปร่งใส ตรวจสอบได้ มีความยุติธรรม ทุกคนร่วมกันรับผิดชอบต่อการตัดสินใจที่จะ เลือกใช้วิธีการต่างๆ ทำให้การจัดการความขัดแย้งดำเนินไปอย่างสมานฉันท์

2.3 กลยุทธ์การสร้างกลไกในการขับเคลื่อนในการจัดการความขัดแย้งด้าน ทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน โดยมีองค์ประกอบ ดังนี้

2.3.1 กลไกเครือข่ายทำหน้าที่เชื่อมประสานระหว่างชุมชน เพิ่มอำนาจต่อรอง กับรัฐและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับ กลุ่ม/องค์กรต่างๆ ในชุมชน เป็นเครือข่ายทางสังคมใน ชุมชน ที่เป็นหัวใจสำคัญในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร เพราะเป็นเครื่องยึดโยง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่สัมพันธ์กับฐานทรัพยากรและระบบนิเวศของชุมชน กลไก เครือข่ายจึงเป็นตัวเกาะเกี่ยวที่มีความสำคัญที่เกิดจากการที่ชุมชนต้องเผชิญปัญหาหรือเกิดความ กัดค้นร่วมกันจนทำให้ชุมชนที่เข้ามารวมตัวเกิดสำนึกร่วมกัน เห็นประโยชน์ และศรัทธาใน การรวมตัวเป็นเครือข่าย ทำให้เกิดการเรียนรู้และแก้ปัญหาาร่วมกัน มีการระดมสรรพกำลังความคิด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหา เสริมสร้างกำลังใจซึ่งกันและกัน หาแนวทางป้องกันและ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เชื่อม โยงสอดคล้องกับโครงสร้างของสังคม ตลอดจนเสริมความรู้ เรื่องที่สนใจร่วมกัน เป็นหนทางในการเสริมกระบวนการพึ่งตนเองของชาวบ้านและชุมชนใน การจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร

2.3.2 กลไกทางสังคม กลไกทางสังคมบนฐานของความสัมพันธ์ของคนใน ชุมชน ความเป็นเครือญาติ เพื่อนบ้าน สมาชิกกลุ่มน้ำเดียวกัน ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานการตกลงร่วมกัน ตลอดจนแก้ไขความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ใช้ทุนทางสังคม ความเชื่อ ความไว้วางใจ ระบบคุณค่า ร่วมกันและความเกื้อกูลกัน ความเอื้ออาทร ทุนทางสังคมจึงช่วยในการขับเคลื่อนให้ความขัดแย้ง ลดลง ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีหน้าที่เป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง มีบทบาทสำคัญ ในการกระตุ้น และชี้แนะการแก้ปัญหาคความขัดแย้ง

กลไกทางสังคมอีกอย่างหนึ่งคือมาตรการทางสังคมหรือกฎระเบียบของชุมชน มีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนที่เน้นในการรักษาระเบียบสังคมของชุมชนให้

อยู่ร่วมกันอย่างสงบ มาตรการลงโทษทางสังคม เป็นวิธีการหนึ่งของสันติวิธี กฎ กติกาของชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งของมาตรการทางสังคม และมีความเทียบเท่าหรือมากกว่ากฎหมายด้วยซ้ำไป กฎ กติกา เป็นเครื่องมือในการสร้างวัฒนธรรมการจัดการที่เน้นการแบ่งปัน กฎระเบียบของชุมชนเมื่อวิเคราะห์ในเชิงอำนาจแล้ว เป็นอำนาจตามจารีตประเพณี ซึ่งเป็นไปในลักษณะไม่มีองค์กรควบคุมจัดการ แต่ได้อาศัยความเชื่อเรื่องผีเป็นตัวควบคุมจัดการ

2.3.3 กลไกการมีส่วนร่วม การสร้างจิตสำนึกร่วมของชุมชน ให้เห็นคุณค่าของทรัพยากรที่เปรียบเสมือนฐานชีวิตของชุมชนร่วมกัน ร่วมกันแสดงความคิดเห็น ร่วมกันรับผิดชอบ ร่วมกันตัดสินใจหาทางเลือกที่ดีที่สุด ชุมชนได้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วม การมีอุดมการณ์ร่วมกัน เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากร โดยใช้การประนีประนอมมากที่สุด หลีกเลี่ยงความรุนแรงเนื่องจากชุมชนมีความเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมร่วมกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทั้งทางความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตามประเมินผล ตลอดจนมีสิทธิ์ที่จะได้รับผลประโยชน์ การจัดการความขัดแย้งโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในลักษณะของความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน การใช้น้ำแม่น้ำเดียวกัน เป็นความรับผิดชอบที่ชุมชนต้องเอาใจใส่ และผูกพันกับกิจกรรมที่ได้ร่วมกันทำขึ้น คอยดูแลและห่วงใยและยึดกลุ่มเป็นหลัก ความขัดแย้งจึงเกิดขึ้นน้อย

2.3.4 กลไกทางวัฒนธรรม ใช้ความเชื่ออุดมการณ์ และพิธีกรรมที่ชุมชนยึดถือ และปฏิบัติร่วมกันเป็นกลไกในการจัดการความขัดแย้งด้าน ความเชื่อและหาพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นเสมือนกฎระเบียบที่เป็นตัวกำหนดและควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ทำให้ทุกคนให้ความร่วมมือช่วยเหลือ เพื่อแบ่งปันกัน แลกเปลี่ยน มีอุดมคติ ความเชื่อร่วมกัน มีจิตสำนึกร่วมกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมโดยถือว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีการสื่อสารทำความเข้าใจกันในประเด็นปัญหาโดยการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารและร่วมแสดงความคิดเห็น ทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากร และกำหนดทิศทางของชุมชนตนเองได้ ทำให้เกิดความร่วมมือและเป็นพลังในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และสามารถจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร เพราะคนถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการ ทรัพยากร การพัฒนาคนโดยให้คนในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดระบบคุณค่า กติกา และวางแผนการใช้ทรัพยากร ภายใต้ผลประโยชน์ร่วมกันตามระบบสิทธิ์ร่วมกันของชุมชน เป็นทิศทางหลักของการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรอย่างยั่งยืนต่อไป

2.3.5 กลไกระบบฐานอำนาจทั้งฐานอำนาจรัฐและฐานอำนาจในชุมชน มีองค์ประกอบ ดังนี้

2.3.5.1 ฐานอำนาจในชุมชน ผู้นำใช้ผู้นำตามธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการ เป็นกลไกที่สำคัญในการจัดการความขัดแย้งของชุมชนที่ศึกษา คือผู้นำชุมชน โดยเฉพาะผู้นำทางความคิดที่ชวนชาวบ้านคิดและวิเคราะห์ปัญหาและผลกระทบต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้น รวมทั้งหาแนวทางในการแก้ไขร่วมกับชาวบ้าน บทบาทสำคัญๆ ของผู้นำทางความคิดได้แก่ การสร้างจิตสำนึกชาวบ้านให้ลุกขึ้นมาแก้ปัญหาาร่วมกัน การทำงานของผู้เฝ้าอยู่บนฐานของการรักษาผลประโยชน์ของชุมชนโดยส่วนรวมเป็นหลัก สามารถกล่าวตักเตือน ชี้แนะและยุติข้อพิพาทในชุมชน

2.3.5.2 ฐานอำนาจรัฐ การจัดการความขัดแย้งโดยใช้อำนาจรัฐ โดยผ่านนโยบายและกฎหมาย เช่นการประกาศเขตป่าสงวน การใช้เกณฑ์การกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ โดยนำปัจจัยทางกายภาพมาเป็นตัวกำหนด ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปและตั้งอยู่บนฐานของวัฒนธรรมกฎจารีตและเพณีของชุมชน การใช้ฐานอำนาจรัฐ โดยใช้กฎหมายบังคับ การลงโทษ หรือใช้อำนาจตามกฎหมายให้ประชาชนปฏิบัติตาม

2.3.6 กลไกองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นอีกกลไกหนึ่งที่ชุมชนใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร ซึ่งองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมตัวกันสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและหาทางออกร่วมกันจนทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งได้บางส่วน องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่และกระตุ้นให้ชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมดูแลรักษา การจัดเวทีเพื่อการคลี่คลายและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ และพยายามที่จะสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน และประชาชน ในการจัดตั้งเครือข่ายในการจัดการทรัพยากร

2.4 กลยุทธ์การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน มีองค์ประกอบ ดังนี้

2.4.1 การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ถูกต้อง เนื่องจากข้อมูล ความรู้ เป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร การสร้างความสัมพันธ์และสร้างความร่วมมือ โดยข้อมูลเชิงประจักษ์ ข้อมูลจากแผนที่ ข้อมูลความรู้ใช้อธิบายในมิติเรื่องราวต่างๆ ช่วยทำให้การจัดการร่วมกันเกิดขึ้น ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องยอมรับ แทนที่เราจะปล่อยให้ระบบข้อมูลข่าวสารระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจที่ใช้ในการบริหารจัดการ เราก็เอาความทันสมัยนั้นมาเป็นเครื่องมือของประชาชน ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงและกำหนดได้ว่าจะให้ใช้ประโยชน์ต่อประชาชนอย่างไร การมีฐานข้อมูลการถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของสมาชิกในชุมชน เพื่อให้มีการตรวจสอบการควบคุมการเข้าถึงทรัพยากร โดยชุมชนร่วมกันทำฐานข้อมูลแผนที่ขอบเขตการจัดการที่ดินของชุมชน ทั้งที่ครอบคลุมถึงที่ดินส่วนบุคคล ที่อยู่อาศัย ที่ดินทำการเกษตรกรรม และทำกิจกรรมอื่นๆ ที่สาธารณะ ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ป่าชุมชน

จำนวนประชากรในชุมชน เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการจัดการที่ดินของชุมชนและเป็นฐานข้อมูลของการกระจายการถือครองที่ดินและคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ มีการสั่งสม สืบทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งภายในและระหว่างชุมชน กับภายนอกชุมชนอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ และมีการผลิตองค์ความรู้ในการจัดการความขัดแย้งในลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ถูกต้องจะเป็นข้อมูลที่มุ่งเน้นไปที่การทำให้ผู้รับได้เกิดความรู้เกี่ยวกับพื้นฐานที่ดีงามของจิตใจ เพื่อให้เกิดสำนึกที่จะพึ่งตนเองรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคม จากนั้นจึงเป็นความรู้เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรในระบบศรัทธา และเกิดประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งของชุมชนชาติพันธุ์เอง กลยุทธ์ที่สำคัญคือ การใช้สื่อที่เป็นธรรมชาติรอบๆ กาย รอบชุมชนที่เป็นสภาพดิน ลานน้ำ ป่าไม้ ที่เกี่ยวข้องกัปัญหาชุมชน เป็นสื่อที่ดีที่สุดที่จะใช้เพื่อการเรียนรู้ การดำรงชีวิตร่วมกัน ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติได้อย่างดีที่สุด และสื่อที่สร้างมโนทัศน์ขึ้นในความคิด ได้แก่ ภาพวาดที่ชุมชนช่วยกันวาดจากจินตนาการเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ตลอดจนมีการศึกษาดูงานในชุมชนอื่นๆ ที่แก้ปัญหาของชุมชนด้วยตัวชุมชนเอง ซึ่งมีวิทยากรเป็นชาวบ้านผู้ปฏิบัติ จะเป็นเครื่องมือที่ก่อให้เกิดความสนใจ และเข้าใจได้อย่างดียิ่งกว่าการอบรมที่นั่งฟังเพียงอย่างเดียว

2.4.2 สร้างพลังชุมชน โดยวิธีการสร้างเวทีชาวบ้าน เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชน ไม่ว่าเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่างๆ ผู้นำชุมชน และสมาชิกชุมชนได้มาร่วมพูดคุยกันเพื่อก่อให้เกิดการระดมความคิด ความรู้นำไปสู่ความสนใจในประเด็นต่างๆ เพิ่มขึ้น ความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้น และการตัดสินใจที่จะร่วมมือกันกำหนดแนวทางในการป้องกันแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านทรัพยากรร่วมกัน ด้วยการอาศัยปัจจัยอยู่ 2 ปัจจัย คือปัจจัยระบบข้อมูล และปัจจัยทางระบบคุณค่า ปัจจัยระบบข้อมูล หมายถึง การอาศัยข้อมูลจากแหล่งข้อมูลพื้นฐานต่างๆ ในชุมชน เช่น สภาพปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรที่เกิดขึ้นกับชุมชน โดยอาศัยสภาพปัญหาเป็นสื่อในการกระตุ้นชักนำให้เกิดเวทีชาวบ้าน จากนั้น จึงอาศัยปัจจัยทางระบบคุณค่าก็จะทำให้ที่ชุมชนรู้จักคิด รู้จักวิเคราะห์ ใ้ใคร่ครวญ และแยกแยะ สภาพปัญหาสาเหตุของปัญหา ตลอดจนรู้จักกำหนดแนวทางวิธีการแก้ไขปัญหาและการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหา อันเป็นระบบคุณค่าใหม่ที่เกิดจากการพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนเอง กลยุทธ์ที่สำคัญของการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองทางความคิดมากที่สุดคือ เจ้าหน้าที่ควรมีส่วนร่วมน้อยที่สุดในการทำตัวเป็นผู้ชี้นำทางความคิดการแก้ปัญหาต่างๆ สิ่งทีเจ้าหน้าที่ควรทำคือ การสร้างระบบข้อมูลและระบบการใช้สื่อให้ชุมชนเข้าใจง่ายๆ ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเตรียมผู้นำ ที่มีคุณธรรม เมตตาธรรม เพื่อนำไปสู่การร่วมปฏิบัติที่แท้จริง แทนการที่จะให้เวทีชาวบ้านเป็นที่สร้างความขัดแย้ง แบ่งพรรค แบ่งพวก หรือเป็น

ที่หาผลประโยชน์โดยเฉพาะของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังนั้น การสร้างพื้นฐานความคิดด้านคุณธรรมในตัวผู้นำจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการสร้างเวทีชาวบ้านยังเป็นเครื่องกำหนดชีวิตในชุมชนได้ว่า ชุมชนเกิดภูมิปัญญาอันรู้แจ้งในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร อย่างถูกต้อง และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชน

2.4.3 การให้ความรู้ที่ถูกต้อง เป็นความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ของชุมชนกับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ระบบสังคม ระบบเศรษฐกิจ ระบบนิเวศ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบคุณค่าใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ประกอบด้วย

2.4.3.1 สนองตอบความจำเป็นอย่างเหมาะสม

2.4.3.2 ความไม่เดือดร้อนต่อตนเองและผู้อื่น

2.4.3.3 ความยั่งยืน

2.4.3.4 ความสงบสุข

นอกจากนี้ควรให้ความรู้เกี่ยวกับระบบเทคนิคในการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากร ได้แก่ การรู้จักปัญหา การรู้สาเหตุของปัญหา การกำหนดสภาพไร้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง ตลอดจนได้รู้แนวทางและวิธีการแก้ปัญหาโดยชุมชน มีการวางแผนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร การจัดสรรผลประโยชน์ การกำหนดมาตรการควบคุมบังคับการใช้ประโยชน์ ตลอดจนการรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์

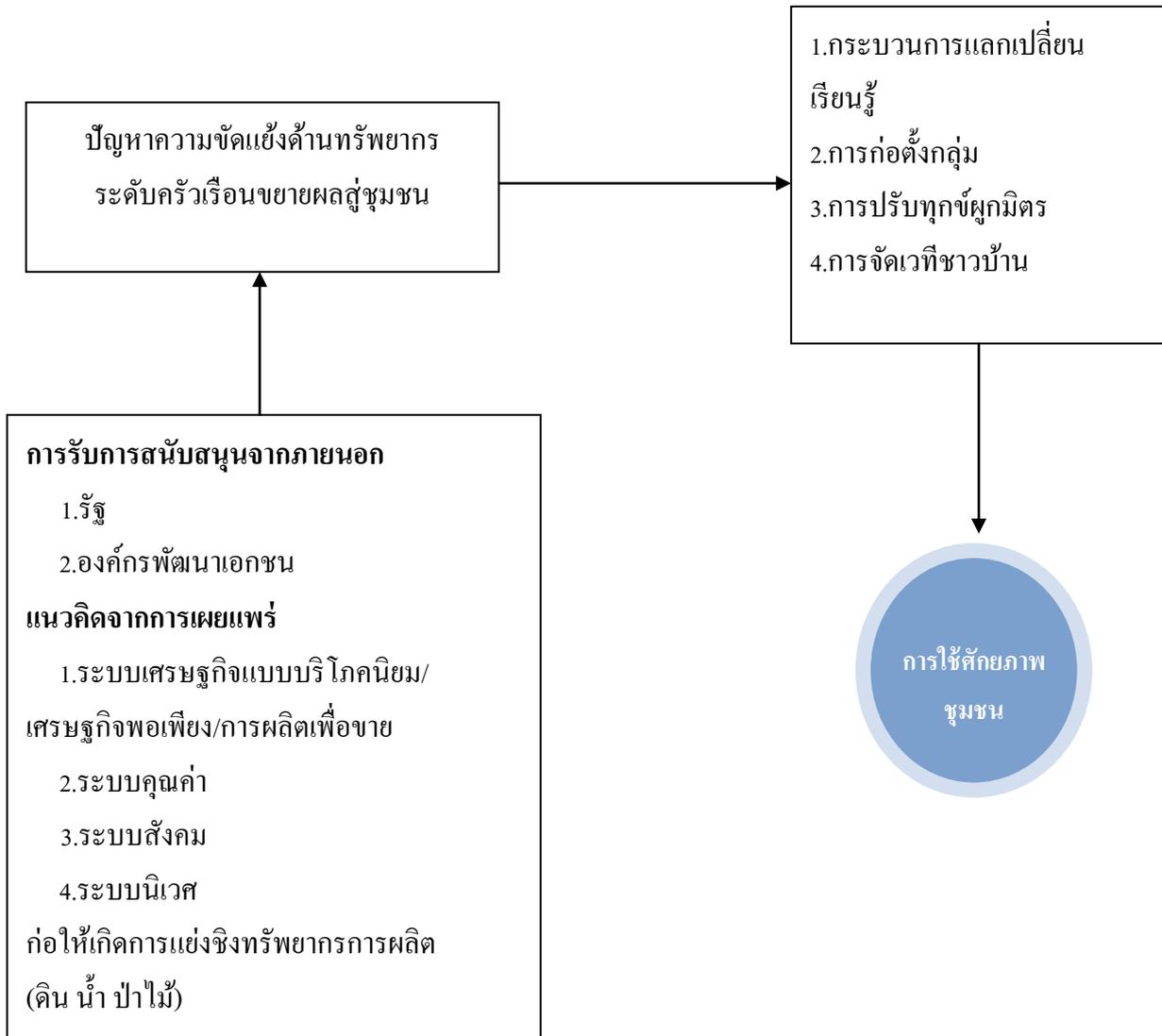
2.4.4 นำผลจากการจัดเวทีชาวบ้านนำสู่การปฏิบัติ โดยปกติจะมีผลลัพท์จากเวทีชาวบ้าน เช่น การกำหนดกฎเกณฑ์ กติกา การกำหนดกิจกรรมพัฒนา และการกำหนดระบบสิทธิอำนาจ บทบาท หน้าที่ โดยในเรื่องกฎเกณฑ์ กติกา สิทธิ บทบาท อำนาจหน้าที่นั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องมองว่า สิ่งที่เกิดขึ้น สามารถแก้ปัญหาภายในชุมชน และก่อให้เกิดความสงบสุขในชุมชนเสร็จแล้วจึงดูว่า จะทำให้สอดคล้องกับกฎหมายหลักของประเทศได้อย่างไร จะดำเนินการให้เกิดการเรียนรู้ และรับรองกติกาชุมชนที่กำหนดขึ้นอย่างไร ส่วนในของกิจกรรมพัฒนานั้น จะทำให้เกิดการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับการดำเนินการของรัฐได้อย่างไร และรัฐจะสามารถมีแนวทางช่วยสนับสนุนงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์และกำลังคน ตลอดจนเสริมความรู้ทางด้านเทคโนโลยีทันสมัยให้เข้ากับเทคนิควิธีท้องถิ่นได้อย่างไร

จะเห็นได้ว่ากลยุทธ์ดังกล่าว จะเป็นวิธีการที่มุ่งพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และภูมิปัญญาทั้งของบุคคลและของชุมชน โดยตรง โดยกระบวนการที่ทำให้เกิดภูมิปัญญาเรียนรู้เป็นระลอกต่อเนื่อง เริ่มด้วยการรับข้อมูล จำแล้วคิด และนำมาพูดคุยหาความถกเถียงกันเพื่อหาความชัดเจน จากนั้นจึงนำไปปฏิบัติแล้วก็กลับมาประเมินหาข้อบกพร่องแล้วก็คิด พูด และทำขึ้นใหม่ วิธีการดังกล่าวนี้ถือว่าเป็น “การศึกษาชุมชน” รูปแบบหนึ่งซึ่งดำเนินการโดยชุมชนเพื่อชุมชน

เรียนรู้จากปฏิบัติไปสู่การสรุปเป็นทฤษฎีจากแคบไปหากว้าง เรียนจากปัญหาสู่สาเหตุ และวิธีการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยตัวชุมชนเอง ส่วนความรู้ด้านเทคนิควิธีการที่ทันสมัยเป็นความรู้ที่จะเข้ามาภายหลัง โดยการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจากข้อมูลข่าวสารต่างๆ แล้วนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับปัญหาของท้องถิ่นอีกทีหนึ่ง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แทนที่จะนำมาใช้ทั้งหมดโดยไม่ดัดแปลง

กล่าวโดยสรุป แนวทางและวิธีการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำย่อยของสาละวิน ควรเป็นแนวทางการจัดการความขัดแย้งแบบสันติวิธีอย่างมีส่วนร่วม ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ และสร้างสรรค์ภูมิปัญญาของผู้คนในชุมชนร่วมกัน จนเกิดความรู้สึกร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย ในลักษณะของชุมชนเครือข่าย รวมทั้งมีความรู้ความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากร รวมตลอดถึงการจัดสรรทรัพยากร ซึ่งมีอยู่ในขอบเขตลุ่มน้ำย่อยของสาละวินที่ชุมชนชาติพันธุ์นั้นตั้งถิ่นฐานอยู่ให้เกิดศักยภาพในการสนองตอบความจำเป็น ตามวิถีชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสมต่อชุมชน ทั้งเกิดผลกระทบที่ดีต่อการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ที่มีคุณลักษณะที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และยึดหลักการประนีประนอมโดยปราศจากความรุนแรงเป็นหลัก ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียควรมีการสร้างความสัมพันธ์เชิงสมานฉันท์เป็นเครือข่ายแนวราบ บนพื้นฐานของความเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน มีเป้าหมายเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ใช้กลไกต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเป็นกลไกหลักจัดการความขัดแย้ง ภาครัฐและภาคเอกชนเป็นผู้สนับสนุน

แนวทางการจัดการความขัดแย้งแบบสันติวิธีอย่างมีส่วนร่วมต้องอาศัยกลไกต่างๆ ในการขับเคลื่อน กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน กลไกฐานอำนาจทั้งฐานอำนาจชุมชนและฐานอำนาจรัฐ กลไกเครือข่าย ที่ใช้ในกรณีปัญหาความขัดแย้งมีขอบเขตกว้างขวางกว่าระดับชุมชน ส่วนกลไกที่จะเป็นตัวจักรสำคัญในอนาคตคือ กลไกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีสมาชิกกระจายอยู่ในทุกชุมชน จึงสามารถจัดการความขัดแย้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชนเป็นเครือข่ายการทำงานที่กว้างขวางและเพียงพอที่จัดการความขัดแย้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการพัฒนาศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มากขึ้น พร้อมกับการพัฒนาศักยภาพของชุมชนไปพร้อมๆ กัน ปรับเปลี่ยนบทบาทภาครัฐจากผู้จัดการความขัดแย้งเป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านองค์ความรู้สมัยใหม่ที่ใช้ในการจัดการความขัดแย้งร่วมกับภาคเอกชนสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและทุนทางสังคมของชุมชน สรุปได้ดังแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 4.12 สรุปแนวทางการใช้ศักยภาพชุมชนในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากร